

MAKALE

- Muammer ÖZTÜRK -
Yavuz DEMİR • Bilgilendirme ve Kaos Arasında: Afet Yönetiminde Medyaya Yönelik
Bibliyometrik Bir Analiz
- Dilge KODAK- Ezgi EYÜPOĞLU
Ali YILDIRIM • İnfodemi ve Dijital Kamusal Alan: Afet Dönemi Özelinde Bir Araştırma
- Aynur KARABACAK ÇELİK
Ragıp Ümit YALÇIN • Afetlerde Dijital İletişim ve Acil Çağrı Uygulamalarının
Kullanılabilirliği Üzerine Bir İnceleme: AFAD Acil Çağrı Araştırma Makalesi
- Fırat ATA • Deprem Sonrası Travma Belirtileri, Umut ve İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
- Hasan Cem ÇELİK • Examining the Relationships between Positive Youth Development and
Post-Traumatic Growth in Young People Who Have Experienced Earthquakes
- Serkan CENGİZ - Adem PEKER • Afet Haberciliği: Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sürecinde
Sosyal Medyaya Yönelik Bir Değerlendirme
- Hasan Cem ÇELİK • Afet Dönemlerinde Toplumsal Dayanışmanın Bir Aracısı: Teleton Yayıncılığı
- Serkan CENGİZ - Adem PEKER • Deprem Sonrası Yetişkin Bireylerin Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi

RÖPORTAJ

- Hasan ÖYMEZ • “Haberciliğin Etik ve Evrensel İlkeleri Olağanüstü Dönemlerde de Geçerlidir”
- Yusuf ÖZHAN – Nilgün BALKAÇ • Olağanüstü Dönemlerde Habercilik
- Mehmet Akif ERSOY –
Merve TOKAZ
- Ümmü Gülsüm DURMUŞ
Nevzat TARHAN • “İnsani Değerleri Yüceltmeliyiz”

ANALİZ/DEĞERLENDİRME

- Sertaç Timur DEMİR • Afet Medyası ve Medya Afeti: 6 Şubat Kahramanmaraş Depreminin Anımsattıkları
- Bariş ERDOĞAN • Depremin Sosyolojisi: 6 Şubat Felaketinin Toplumsal ve Kültürel Boyutları

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

- Betül PAZARBAŞI • Afet Odaklı İletişim

Afet Yönetimi ve Medya

TRTAKADEMi • 18

Afet Yönetimi ve Medya

TRT **akademi**

Dergisi

ISSN 2149-9446 | Cilt 8 | Sayı 18 | Mayıs 2023 | Afet Yönetimi ve Medya

Afet Yönetimi ve Medya

TRT

TRTAKADEMİ

ISSN 2149-9446 | Cilt 8 | Sayı 18 | Mayıs 2023 | Afet Yönetimi ve Medya

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Adına

İmtiyaz Sahibi (Owner) Fethi Fahri KAYA

Yazı İşleri Müdürü (Chief Executive Officer) Ekrem ÖZDEMİR

Genel Yayın Yönetmeni (General Publication Director) İbrahim ACAR

Sayı Editörü (Editor) Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL

Editör Yardımcıları (Assistant Editors) Şeyma SITKI BÖYÜK | Recep ORHAN | M. Fırat ÜNAL

Dil Editörü (Language Editor) Öğr. Gör. Serhat BOLAT (Yozgat Bozok Üniversitesi)

Kısım Editörü (Section Editor) Prof. Dr. İbrahim YENEN (Kastamonu Üniversitesi)

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Fethi Fahri KAYA (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu) | Prof. Dr. Hatun BOZTEPE TAŞKIRAN (İstanbul Üniversitesi) |

Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL (Sakarya Üniversitesi) | Prof. Dr. Köksal BÜYÜK (Anadolu Üniversitesi) |

Prof. Dr. Rıdvan ŞENTÜRK (İstanbul Ticaret Üniversitesi) | Doç. Dr. Hediyeullah AYDENİZ (Marmara Üniversitesi)

| Doç. Dr. Zuhal AKMEŞE (Dicle Üniversitesi)

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. Abdullah ÖZKAN (İstanbul Üniversitesi) | Prof. Dr. Mehmet Sezai TÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi) | Prof. Dr. Nazım ANKARALIGİL (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi) | Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi) | Prof. Dr. Hacı Mustafa ERAVCI (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) | Doç. Dr. Ali Murat KIRIK (Marmara Üniversitesi) | Doç. Dr. Besim YILDIRIM (Atatürk Üniversitesi) | Doç. Dr. Can DİKER (Üsküdar Üniversitesi) | Doç. Dr. Ekmele GEÇER (Sağlık Bilimleri Üniversitesi) | Doç. Dr. Ersin Diker (Gümüşhane Üniversitesi) | Doç. Dr. Nebahat AKGÜN ÇOMAK (Galatasaray Üniversitesi) | Doç. Dr. Aydın ÇAM (Çukurova Üniversitesi) | Dr. Mesut BOSTAN (Marmara Üniversitesi) | Dr. Mustafa ÇAKIROĞLU (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)

Hakem Kurulu (Referees Board)

Prof. Dr. Bünyamin AYHAN (Selçuk Üniversitesi) | Doç. Dr. Mehmet Ali YÜCEL (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Prof. Dr. Haticer Ferhan ODABAŞI (Anadolu Üniversitesi) | Doç. Dr. Mehmet Fatih ÇÖMLEKÇİ (Kırklareli Üniversitesi)

Prof. Dr. Salih ŞAHİN (Gazi Üniversitesi) | Doç. Dr. Oğuz KUŞ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Şebnem ÇAĞLAR (İstanbul Üniversitesi) | Doç. Dr. Özlem ARDA (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi) | Doç. Dr. Sefer KALAMAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Ali ÖZCAN (Gümüşhane Üniversitesi) | Doç. Dr. Seyhan AKSOY (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Doç. Dr. Ali Murat KIRIK (Marmara Üniversitesi) | Doç. Dr. Zühal AKBAYIR (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Bahar KAYIHAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi) | Dr. Öğr. Üyesi Elif KÜTÜKOĞLU (Gümüşhane Üniversitesi)

Doç. Dr. Berna GÜLOĞLU (Bahçeşehir Üniversitesi) | Dr. Öğr. Üyesi Fatma TURAN (Üsküdar Üniversitesi)

Doç. Dr. Bilge ŞENYÜZ (Marmara Üniversitesi) | Dr. Öğr. Üyesi Leyla ERCAN (Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. Ceren YEGEN (Mersin Üniversitesi) | Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GÖNGEN (Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Ergün KÖKSOY (Marmara Üniversitesi) | Dr. Öğr. Üyesi Nazan CÖMERT BAECHLER (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Ersin DİKER (Gümüşhane Üniversitesi) | Dr. Öğr. Üyesi Yenal GÖKSUN (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Fırat TUFAN (İstanbul Üniversitesi) | Arş. Gör. Muhammed Akif ALBAYRAK (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Filiz ÖZSOY (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Tasarım (Design) Ekrem US

Sosyal Medya Sorumlusu M. Fırat ÜNAL

Redaksiyon (Redaction) Nusret BİLEN

Yayın Türü

Hakemli, Yılda 3 Sayı, Yerel Süreli Yayın

Mayıs 2023

Yılda üç sayı (Ocak, Mayıs, Eylül)

Basım Yeri

ANKARA

Yer Alınan İndeksler

TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı (TR Dizin)

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

© Yayımlanan yazıların telif hakları TRT'ye aittir, yayıncının izni alınmadan yazıların tümü, bir kısmı ya da bölümleri çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

TRT Genel Müdürlüğü Turan Güneş Bulvarı 06109 OR-AN ANKARA

www.trtakademi.net

İÇİNDEKİLER

503-505 • Editörden

MAKALE

506-527 • **Muammer ÖZTÜRK - Yavuz DEMİR** / Bilgilendirme ve Kaos Arasında: Afet Yönetiminde Medyanın Rolüne Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz - *Araştırma Makalesi*
Between Information and Chaos: A Bibliometric Analysis of the Role of the Media in Disaster Management - Research Paper

528-551 • **Dilge KODAK- Ezgi EYÜPOĞLU** / İnfodemi ve Dijital Kamusal Alan: Afet Dönemi Özelinde Bir Araştırma - *Araştırma Makalesi*
Infodemic and the Digital Public Sphere: A Research in the Disaster Period - Research Paper

552-573 • **Ali YILDIRIM** / Afetlerde Dijital İletişim ve Acil Çağrı Uygulamalarının Kullanılabilirliği Üzerine Bir İnceleme: AFAD Acil Çağrı - *Araştırma Makalesi*
An Analysis of Emergency Alert Applications in the Scope of Digital and Disasters Communication: AFAD Emergency Call - Research Paper

574-591 • **Aynur KARABACAK ÇELİK** / Deprem Sonrası Travma Belirtileri, Umut ve İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi - *Araştırma Makalesi*
Examination of the Relationship between Post-earthquake Trauma Symptoms, Hope and Well-Being - Research Paper

592-605 • **Ragıp Ümit YALÇIN** / Examining the Relationships between Positive Youth Development and Post-Traumatic Growth in Young People Who Have Experienced Earthquakes - *Research Paper*
Deprem Yaşamış Gençlerde Pozitif Genç Gelişim Özellikleri ve Travma Sonrası Büyüme Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi - *Araştırma Makalesi*

606- 629 • **Fırat ATA** / Afet Haberciliği: Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sürecinde Sosyal Medyaya Yönelik Bir Değerlendirme - *Araştırma Makalesi*
Disaster Journalism: An Evaluation of Social Media in the Process of Kahramanmaraş Centered Earthquakes / Research Paper

630-651 • **Hasan Cem ÇELİK** / Afet Dönemlerinde Toplumsal Dayanışmanın Bir Aracısı: Teleton Yayıncılığı - *Derleme Makale*
An Intermediary of Social Solidarity and Public Social Responsibility in Times of Disaster: Telethon Broadcasting – Review Paper

652-668 • **Serkan CENGİZ - Adem PEKER** / Deprem Sonrası Yetişkin Bireylerin Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi - *Araştırma Makalesi*
Investigation of Depression Levels of Adults After Earthquake - Research Paper

RÖPORTAJ

- 670-679 • **Hasan ÖYMEZ** / “Haberciliğin Etik ve Evrensel İlkeleri Olağanüstü Dönemlerde de Geçerlidir”
- 680-699 • **Dosya Röportaj / Yusuf ÖZHAN - Nilgün BALKAÇ - Mehmet Akif ERSOY - Merve TOKAZ - Ümmü Gülsüm DURMUŞ** / Olağanüstü Dönemlerde Habercilik
- 700-707 • **Nevzat TARHAN** / “İnsani Değerleri Yüceltmeliyiz”

ANALİZ/DEĞERLENDİRME

- 709-717 • **Sertaç Timur DEMİR** / Afet Medyası ve Medya Afeti: 6 Şubat Kahramanmaraş Depreminin Anımsattıkları
- 718-725 • **Barış ERDOĞAN** / Depremin Sosyolojisi: 6 Şubat Felaketinin Toplumsal ve Kültürel Boyutları

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

- 726-733 • **Betül PAZARBAŞI** / Afet Odaklı İletişim

Afet Yönetimi ve Medya

Yusuf ADIGÜZEL*

Türkiye'yi sarsan Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan deprem felaketi medyanın afet yönetimindeki merkezi rolünü acı da olsa bir kez daha hatırlattı. Son yıllarda sadece Türkiye değil dünyanın pek çok yerinden gelen afet haberleri ise etkili bir afet yönetiminin kurulması ve sürdürülebilir olması gerekliliğini bir kez daha ortaya koydu. Afete müdahalenin, afet planlamalarının ve afet sonrası iyileştirme çalışmalarının temel öğelerinden biri de şüphesiz ki iletişimdir. Bu bağlamda afet öncesi, sırası ve sonrasında iletişimin etkili kullanımı ve medyanın sorumluluk alması afet yönetimi açısından hayati bir önem taşımaktadır. Afet yönetiminde ve afet kaynaklı kriz yönetiminde medyanın üstlenmesi gereken birçok rolden söz etmek mümkündür. Bunlardan en önemlileri halkı afetler konusunda eğitmek, afetlerin olası tehlikelerine karşı halkı bilgilendirmek ve uyarmaktır. Bununla birlikte medya, en temel görevlerinden biri olan doğru ve hızlı haber verme yükümlülüğünü yerine getirerek, afetlerden etkilenen bölgeler hakkında takipçilerini ve gerekli kurumları bilgilendirmek rolünü üstlenmektedir.

Medya, hükümet yetkililerini, yardım kuruluşlarını ve halkı afet bölgesindeki ihtiyaçlar hususunda uyararak gerekli müdahalelerin yapılması, yaraların sarılması, zararlarının karşılanıp iyileştirilmesine önemli katkılar sunmaktadır. Medya aynı zamanda afete hazırlık, afet yönetimi ve afetle mücadele konusundaki tartışmaları kamuoyuna sunarak afetlere dirençli toplumlar oluşturma amacına hizmet edebilmektedir. Zira afet ve acil durumlara ilişkin süreçlerin etkin yönetiminde ilgili kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak kadar medya ve halk arasındaki iletişimi, bilgi ve haberleşme sürecini sağlamak da önem taşır. Dolayısıyla medya kuruluşları acil durumlar ve afetler konusunda yetişmiş insan kaynağı ve teknik donanımı ile her daim hazır olmalıdır.

Bunun son örneğini ne yazık ki acı bir biçimde deneyimledik. 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'nin 11 ilini doğrudan etkileyen depremlerde afet yönetimi ve medya konusunda eksiklerimiz olduğunu; ülkenin en büyük doğal afetlerinden biri olan deprem konusunda yeterince önlemlerin alınmadığını gördük. Her afet

*Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı, Gazetecilik Bölüm Başkanı

sonrası medyada günlerce yapılan haberlerin, tartışmaların, sunulan bilimsel raporların, yetkililerin ve bilim insanlarının uyarılarının zamanla unutulduğunu ve göz ardı edildiğini de gördük. Depremlerden etkilenen illerin merkez medyanın yer aldığı İstanbul'a da uzaklığı göz önüne alındığında önleyici habercilik rolünün de zayıf kaldığı medya kuruluşlarına yapılacak bir özeleştirici olarak söylenebilir. Bir diğer afet yönetimi ve medya ilişkisine dair önemli nokta ise yerel basın ve yurttaş gazeteciliğinin afet dönemlerinde ne kadar güçlü bir araç olduğu konusudur.

Afet sonrası büyük medya kuruluşları sahaya iner ve kesintisiz yayınlarla ölü, yaralı ve kurtuluş haberlerini kamuoyuna ulaştırır. Afetin etkilediği bölgelere ulaşmanın zorluklarıyla da mücadele eden basın mensupları kimi zaman öncelikle yerel basından bilgi almaya çalışır. Tam da bu noktada afet bölgelerinde veya yakınlarında yaşayan medya çalışanlarının birer saha habercisine dönüştüğünü görürüz. Genellikle serbest çalışan gazetecilerin teyitli bilgi ulaştırma konusundaki rolü de önem arz eder. Saha muhabiri olmayan basın kuruluşları da sıklıkla o bölgede yaşayan tanıklara başvurup onlardan yorum ve bilgi almaya çalışırlar. Bununla birlikte halkın sesini ulaştırma açısından da medya afet dönemlerinde daha fazla önem kazanır.

Günümüzde afet dönemlerinde en sık kullanılan kitle iletişim araçları televizyon ve sosyal medyadır. Özellikle sosyal medya hızlı ve geniş bir kitleye ulaşabilmesi, topluluk oluşturulabilmesi açısından hem oldukça işlevsel ve kolaylaştırıcıdır. Ancak diğer taraftan ne yazık ki dezenformasyonun, misenformasyonun ve infodeminin de aynı derecede hızla ve geniş bir kitleye yayılabildiği platformlardır. Afet veya kriz dönemlerinde sosyal medya platformlarında asılsız, yanlış, yalan veya çarpıtılmış haberlere sıklıkla rastlanmakta, bu sebeple haber ve bilginin doğruluğunu teyit etme meselesi daha önemli hâle gelmektedir. Halkı veya yetkilileri de yanlış yönlendirebilen bu haberler bazen enkaz altındaki bir canın kurtarılmasını engellemekte, bazen de afetzedelere gönderilen yardımların zamanında yerine ulaşmasına mâni olabilmektedir. Bu durumlarda medya bilgi ve haber alma aracı rolünü oynarken, bilgi kirliliği ile mücadele etmek zorunda olduğunu da göz ardı etmemelidir. Covid- 19 salgınında, orman yangılarında, sel felaketlerinde tecrübe ettiğimiz üzere dezenformasyonla mücadelenin önemi 6 Şubat depremlerinde bir kez daha anlaşıldı. Bu nedenle teyitli bilginin önemi arttı ve afet bölgelerinden gelen çağrıların teyitli olmasına dikkat edilmeye başlandı. Bu da bu konuda bir farkındalığın oluştuğunun göstergesidir. Zira afet bölgelerinden gelen bilginin teyitli olması aynı zamanda kaynak ve zaman kullanımı açısından da büyük öneme sahiptir.

GSM operatörleri de bilgi alışverişini sağlamada önemli bir araç iken afet dönemlerinde bu önemli aracın zaman zaman yetersiz ve işlevsiz kaldığını da görürüz. Afet dönemlerinde internetin ve telefonun sorunsuz çalışması hem arama ve kurtarma çalışmaları hem de bilgi akışı açısından oldukça hayati bir rol taşır. Afet bölgelerinde telefonların çekmemesi, internete erişimin olmaması telafisi mümkün olmayan kayıpların yaşanmasına neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra afet iletişiminin ve afet haberciliğinin geliştirilmesi açısından daha çok teorik ve uygulamalı araştırmalara, projelere, eğitimlere ihtiyaç duyulduğu da bir gerçektir. Afet iletişimi konusunda saha çalışmaları ve akademik yayınların artması, konuyu daha sağlıklı değerlendirebilmek ve politika uygulayıcılara yol göstermek açısından önemli olacaktır.

TRT Akademi dergisi yeni sayısı ile afet iletişimi alanına farklı kuramsal, kavramsal ve uygulamaya dayalı çalışmalarla ciddi bir katkı sunmayı hedefliyor. Derginin bu sayısı “Afet Yönetimi ve Medya” ilişkisinin önemine tekrar ve kuvvetle değinirken son yıllarda yaşanan afetlerde de medyanın etkisine, rolüne ve özelliklerine odaklanan birbirinden kıymetli çalışmaları siz okurların dikkatine sunmaktadır.

6 Şubat depreminin hemen ardın yayın kurulumuzun aldığı kararlar dosya konusunun “Afet Yönetimi ve Medya” olarak belirlenmesi, afetin etkileri henüz yaşanırken saha çalışmaları ile bilimsel gerçekleri ortaya çıkarmak isteyen akademisyenlerimiz için önemli bir fırsat sunulmuş oldu.

Bilim insanlarımızın dergimize göndermiş olduğu onlarca makale içinden, editör ve hakemlerimizin dikkatli ve titiz değerlendirmeleri sonunda TRT Akademi dergisinin 18. sayısı sizinle buluşmuş oldu. Derginin sizlere ulaşması sürecine katkı sunan tüm yazarlara, hakemlere ve bilhassa TRT Akademi dergisi mutfağında özverili ve titiz bir biçimde çalışan arkadaşlarımıza değerli emeklerinden dolayı candan teşekkür ediyoruz. İyi okumalar.

Bilgilendirme ve Kaos Arasında: Afet Yönetiminde Medyanın Rolüne Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz

Muammer ÖZTÜRK*
Yavuz DEMİR**

Öz

Bir coğrafyada doğal, yapay veya melez biçimlerde meydana gelen, toplumu maddi ve manevi olarak etkileyen beklenmedik olaylar afet olarak adlandırılmaktadır. Afetlerin çoğunun önceden tahmin edilememesi, özellikle afet sonrası müdahale yöntemlerinin geliştirilmesine yönelik çabaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Afet yönetiminde en etkin araçların başında ise medya gelmektedir. Medya araçları afet öncesinde, sırasında veya sonrasında toplumu bilgilendirerek afetin sonucunda oluşan bilgi ve manevi ihtiyaçları karşılayabilmektedir. Ancak medya bilgilendirme ihtiyacını sağladığı gibi yaptığı yayınlarla veya yanlış bilgilendirmelerle toplumda huzursuzluk ve çatışmaya yol açabilecek sonuçlara da neden olabilmektedir. Bu çalışmada afet yönetimi ve medya konusunda yapılan çalışmaların sonuçlarından yola çıkarak afet yönetiminde medyaya ilişkin genel bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bakımdan çalışmada WEB of Science veri tabanında yer alan 547 araştırma makalesi bibliyometrik yöntemle incelenmiştir. Çalışmanın en önemli sonuçları arasında afet yönetimi ve medya konulu çalışmaların "iletişim" alanında oldukça az (n=15) çalışıldığı belirlenmiştir. Diğer taraftan afet yönetimi ve medya alanındaki çalışmaların son dönemlerde "sosyal medyaya" odaklandığı (n=127) belirlenmiştir. Ayrıca araştırmacılar Twitter'ın afet yönetimindeki rolüne odaklanırken YouTube ve Instagram gibi önemli "görsel" ağların bu konudaki etkinliğine odaklanılmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afet Yönetimi, Medya, İnternet, Sosyal Medya, Bibliyometrik Yöntem

*Dr., Bağımsız Araştırmacı, Reklamcılık, muammer@live.com

**Dr., Bağımsız Araştırmacı, Gazetecilik, dmryavuz@gmail.com

Öztürk, M. & Demir, Y. (2023). Bilgilendirme ve Kaos Arasında: Afet Yönetiminde Medyanın Rolüne Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz. TRT Akademi, 8 (18), 506-527. DOI: 10.37679/trta.1270615

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 24.03.2023

Revizyon Tarihi: 12.05.2023

Kabul Tarihi: 16.05.2023

ORCID: 0000-0001-8124-7096, 0000-0002-9755-0150

DOI: 10.37679/trta.1270615

Between Information and Chaos: A Bibliometric Analysis of the Role of the Media in Disaster Management

Muammer ÖZTÜRK
Yavuz DEMİR

Abstract

Unexpected events that occur in a geography in natural, artificial or hybrid forms and affect the society materially and spiritually are called disasters. The fact that most of the disasters cannot be predicted has led to the emergence of efforts to develop post-disaster response methods. Media is one of the most effective tools in disaster management. By informing the society before, during or after the disaster, media tools can meet the information and spiritual needs that arise as a result of the disaster. However, the media not only provides the need for information, but also causes results that may lead to unrest and conflict in the society with its publications or misinformation. In this study, based on the results of the studies on disaster management and media, it presents a general perspective on the media in disaster management. In this respect, 547 research articles in the WEB of Science database were analyzed using the bibliometric method. Among the most important results of the study, it was determined that studies on disaster management and media were studied very little (n=15) in the field of "communication". On the other hand, it has been determined that studies in the field of disaster management and media have recently focused on "social media" (n=127). In addition, it was determined that while the researchers focused on the role of Twitter in disaster management, it was not focused on the effectiveness of important "visual" networks such as YouTube and Instagram.

Keywords: Disaster Management, Media, Social Media, Internet, Bibliometric Method

Research Paper

Received: 24.03.2023

Revised: 12.05.2023

Accepted: 16.05.2023

1. Giriş

Bir coğrafyada toplumun beklemediği, öngörülemeyen doğal, yapay veya melez yollarla oluşan rutin olaylar afet olarak adlandırılmaktadır (Sutton, 2010). Afet öncesinde ve sonrasında afet yönetiminin iyi planlanması, maddi ve manevi zorlukların üstesinden gelmek için önem taşımaktadır. Bu noktada devreye medya araçları girmektedir. Medya, halk ile acil durum kuruluşları arasında doğrudan bir bağlantı kurulmasına ve afet öncesi, sırası ve sonrasında önemli bilgilerin halka aktarılmasında çok önemli bir rol oynamaktadır (Dave, 2021). Afet öncesi, sırası veya sonrasında medya araçlarının etkin kullanımı, toplumun afetlere karşı farkındalığını ve toplumun afet yönetimine katılımını artırabilmektedir. Bunun yanı sıra medya araçları sayesinde afetlerin yarattığı olumsuz etkiler en aza indirebileceği gibi afetlere karşı önlem alınmasına da yardımcı olabilmektedir (Soltani, 2015; Yan ve Pedraza-Martinez, 2019; Sakurai ve Murayama, 2019). Medyanın afet döneminde halkı bilgilendirmesinin yanında yaptığı yayınlar ve haberler toplumu olumsuz etkileyebilmektedir. Medyada yayılan yanlış içerikler toplumda kaos yaratılmasına yol açabilmektedir (Rattien, 1990; Ghassabi ve Zare-Farashbandi, 2015).

Geleneksel kitle iletişim araçlarının yanı sıra yeni medya araçları olarak tanımlanan ve ağa bağlı toplum (Barney, 2004; Castells, 2004; Van Dijk, 2020) yapısını ifade eden sosyal medya araçları da afet yönetiminde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu ağlarda paylaşılan bilgiler, etkiyi ve kendini korumaya yönelik eyleme dönüştürülebilir “anlık” ve “hızlı” bilgiler içerebilmektedir (Sutton, vd., 2015). Bunun yanı sıra bireylerin etkileşimde bulunmasına olanak tanıyan kolay yapısı sayesinde karşılıklı bilgi akışını da hızlandırabilmektedir (Balci, Tiryaki, Demir ve Baloğlu, 2022; Demir ve Ayhan, 2020). Acil durum anında sosyal medya ağları, kamuoyu tartışmalarını dinlemek, durumları izlemek, acil durum müdahalesini ve yönetimini genişletmek, kitle kaynak kullanımı ve iş birlikçi arasında ilişkiyi geliştirmek, sosyal uyum yaratmak, amaçları ilerletmek (hayırsever bağış dâhil) ve araştırma alanlarını genişletmek için kullanılabilir. Sosyal medya ağları, afet yönetiminde bilgi tabanlı iletişim aracı olarak toplumun bilgilendirilmesi, yardımların dağıtılması, ihtiyaçların belirlenmesi konusunda ön plana çıkmaktadır (Alexander, 2014). Ancak bu ağların çok çeşitli çevrim içi taban faaliyetlerini içermesi, doğrulanmayan bilgilerin dolaşıma geçerek aynı anda milyonlarca kişiye ulaşmasından dolayı sosyal medya ağlarının afet yönetiminde etkinliği sorgulanmaktadır (Hughes, vd., 2008). Ayrıca sosyal medya kullanım yetersizliği de bu ağların kriz anlarında müdahale aracı olarak görülmesine engel olmaktadır (Jennex, 2012). Bu ba-

kimden toplumun önemli bir kısmını etkileyen afetlerde sosyal medya kullanımı konusunda bireylerin eğitime tabi tutulması, kimlik doğrulaması gibi yöntemlerle kullanıcıların gerçekliğinin kanıtlanması, afet kuruluşlarının ve yetkililerinin bu dönemde sosyal medya ağlarını etkin ve halkın bilgilendirme ihtiyacını gidermeye yönelik şekilde kullanması gerekmektedir (Kobiruzzaman, 2021).

Afet yönetiminde medya etkinliğinin çok boyutlu yapısı yapılan çalışmalarda da görülmektedir. Yapılan çalışmalar, belirli bir afet olayının medyadaki yansımalarını incelediği gibi medyanın afet öncesinde veya sonrasında etkinliğine odaklanan, medya araçlarının afet yönetiminde rollerini genişletmeye yönelik çalışmalar da bulunmaktadır (bkz. Rattien, 1990; Velez ve Zlateva, 2012; Xiao, Huang ve Wu, 2015; Mehta, Bruns ve Newton, 2017; Sakurai ve Murayama, 2019). Bu bakımdan çalışmada afet yönetimi ve medya konusunda yapılan araştırma makaleleri bibliyometrik yöntemle incelenmiştir. Çalışma, bugüne kadar yapılan çalışmalardan yola çıkarak, alandaki eksiklikleri, araştırmacıların odaklandığı noktaları, afet yönetiminde medyanın rolüne ilişkin araştırmaların gelişimini açıklamayı amaçlamaktadır. Diğer taraftan afet yönetimi ve medya konusunda bundan sonra araştırma yapacak olan araştırmacılara da alanda yapılmış önemli çalışmalar özetlenmektedir.

2. Afet Yönetiminde Medya

İnsanlık tarihinin her aşamasında karşılaştığı afetler, günümüz küreselleşmiş ve endüstrileşmiş dünyanın da kaçınılmaz gerçekleri arasında yer almaktadır (Math, vd., 2015). Afetler, doğal (deprem, sıcaklık veya soğukluk, yangın, sel, kasırga, toprak kayması, fırtına, kasırga, tsunami, volkanik patlama gibi), insan kaynaklı (biyolojik, kimyasal, nükleer ve radyasyon tehdidi gibi) ve melez (ormanların aşırı derecede temizlenmesi toprak erozyonuna ve ardından şiddetli yağmur toprak kaymalarına neden olması gibi) şekillerde oluşabilmektedir (Ahmed, 2011). Özellikle zamansız gerçekleşen doğal afetlere karşı önlem alınması zor olduğu için bu tür olaylar karşısında afetlerin önlenmesinin yanı sıra zararların azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Afet yönetiminin odak noktasını da gerçek ve potansiyel tehlikelerin oluşturduğu riski azaltmak oluşturmaktadır (Alexander, 2002).

Afet yönetimin toplumda etkin hâle getirilmesi, toplumun bilinçlendirilmesi, dursal farkındalığı güçlendirmek ve acil durumlarda müdahaleleri en iyi şekilde getirmek için medya araçlarına büyük görev düşmektedir (Steiger vd., 2015). Medya araçları halk eğitimi, erken uyarı, tahliye ve afet sonrası yardım koordi-

nasyonun hızlı bir şekilde sağlanması için önemli bir işleve sahiptir. Kitle iletişim araçları, afet öncesinde bilgilendirmek ve sonrasında ise tehlikeleri azaltmak için kullanılmaktadır (Mavi, 2020; Oran ve Akan, 2021). Bunun yanı sıra kitle iletişim araçları özellikle halkın endişesini yansıtarak, doğal afetleri kapsamlı bir şekilde ele almakta ve halkın doğal afetleri nasıl ve ne öğrendiğini ve nasıl algıladığını önemli ölçüde etkilemektedir. Medya ile afet azaltma araştırmacıları ve uygulayıcıları arasındaki bağlantıların geliştirilmesi, halkı uyarılar üzerine derhal harekete geçmeye hazırlayabilir ve afetlerin hafifletilmesine yardımcı olabilmektedir. Bu aynı zamanda toplumsal vurgunun afet sonrası yardımdan afet öncesi girişimlere kaymasının hızlandırılmasına yardımcı olmaktadır (Rattien, 1990). Afet yönetiminde medya araçları, bilgi sağlamanın yanında bireylere duygusal destek de sağlamaktadır. Medya araçları, bireylerin izole edilmiş yaşamlarında dış dünya ile bağlantı kurmasına, stresi azaltmasına ve duygusal kaçış sağlamasına yardımcı olmaktadır (Perez-Lugo, 2004).

Geleneksel kitle iletişim araçlarının yanında 2000'li yılların başından itibaren internet ve sosyal medya ağlarının da afet yönetiminde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte kitle iletişim araçlarının afet yönetiminde rolü daha da artmıştır (Ngamassi, vd., 2019; Singla ve Agrawal, 2022). İnternet ve sosyal medya ağlarının afet yönetiminde, bilgi paylaşımı ve bilginin yayılmasında oynadığı önemli rol, özellikle sosyal medya ağlarının iki yönlü ve büyük ölçekli etki karakterlerinden yola çıkarak, afetler sırasında acil müdahalede etkili bir araç olarak kullanılmasına yol açmıştır (Huang, vd., 2010; Kankanamge, vd., 2020; Yazıcı ve Zincir, 2013; Kavota, vd., 2020). Sosyal medya ağları, sıradan bireylerden yerel ve uluslararası kuruluşlara, hükümetlere ve geleneksel medya kuruluşlarına kadar çeşitli aktörler tarafından farklı derecelerde ve farklı etkilerle giderek daha fazla kullanılmaktadır. Facebook, Twitter, Instagram, Youtube ve diğer ağlar artık bilgi yayma, haritalama ve anlık raporlar gönderme, gönüllüler ve yardım grupları organize etme, aile üyeleriyle bağlantı kurma ve bağış toplama için birincil araçlar arasında yer almaktadır (Mavrodieva ve Shaw, 2021; Xiao, vd., 2015; Çanakçı, vd., 2022). Sosyal medya ağlarının yalnızca pasif bilgi yani afetlerin oluşumu ile ilgili sabit bilgileri yaymaktan öteye geçerek erken uyarı (Mauroner ve Heudorfer, 2016; Shandra-seharan ve Kulatunga, 2023) ve gerçek zamanlı uyarı bilgilerini de yayma aracı olarak kullanılması aynı zamanda bu ağların birer acil durum aracı hâline dönüşmesine yol açmıştır (De Albuquerque, vd., 2015). Bu ağlarda resmi ve gayri resmi kişi ve kurumların paylaştığı anlık bilgiler, afet yönetiminde durumsal farkındalığı arttırmak ve yardım taleplerini karşılamak için kullanılmaktadır (Houston vd., 2014; Phengsuwan, vd., 2021).

Afet yardım kuruluşlarının yaptığı bilgilendirmeler, tahliye yolları ve yardımların ulaştırılması gibi konular özellikle sosyal medya ağlarında kullanıcı etkileşimini daha da arttırmıştır (Mauroner ve Heudorfer, 2016). Kullanıcılar, afet yardım kuruluşları ile doğrudan etkileşime geçerek çeşitli bilgilerin aktarılmasını sağlayarak doğrudan veya dolaylı bir şekilde tahliye ve yardım ulaşmasını sağlayabilmektedir. Bunun yanı sıra bilgi akışındaki doğrudan etkileşim, afete hazırlık, müdahale ve iyileştirme sırasında sosyal katılım üzerindeki etkiyi de arttırmaktadır. Afet yardım kuruluşları ile doğrudan gelişen bağlantı, gönüllük, bağış, yardım gibi birçok konunun daha etkin bir şekilde çözülmesini kolaylaştırmaktadır (Yan ve Pedraza-Martinez, 2019).

Geleneksel ve yeni medya araçları afet yönetiminde önemli rol oynasa da bu durum her zaman olumlu sonuçlar içermemektedir. Kitle iletişim araçları afet yönetimi hakkındaki yanlış inançların yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Geleneksel kitle iletişim araçlarında, afet yönetiminde uzman olmayan kişilerin bilgilendirmeleri, kitle iletişim araçlarının toplumu yanlış yönlendirmesi ve panik ortamı yaratılması afet yönetimini olumsuz etkilemektedir (Rattien, 1990; Priztia, 2005). Afet sırasında mağdur olan kişilerin tepkileri, medya tarafından yağma ve kanunsuzluğun görülme sıklığı ve ciddiyeti abartılı bir şekilde gösterilmektedir. Kitle iletişim araçlarında yer alan haberlerde “iç huzursuzluğun” yansıtılması da afet yönetimini olumsuz etkilemektedir (Tierney, vd., 2006). Geleneksel kitle iletişim araçlarının yarattığı olumsuz ortam, afetlere karşı savunma önlemlerini zayıflatabildiği (Perez-Lugo, 2001) gibi bireylerin afet sonrası iyileşmelerini yavaşlatabilmektedir (Johnes, 2000). Ayrıca kitle iletişim araçlarında çeşitli “çerçeveleme” yöntemleri ile olumsuz ve yanlış yönlendirecek kişilerin söylemlerinin ön plana çıkarılması afet yönetimini olumsuz etkilemektedir (Barnes, vd., 2008).

Geleneksel kitle iletişim araçlarının yanında sosyal medya ağlarındaki bilgi hacminin yoğun olması bu ağlardaki bilgilerin güvenilirliğinin de sorgulanmasına yol açmıştır (Wang ve Ye, 2018; De Albuquerque, vd., 2015). Öncelikle üretilen sosyal medya verilerinin çok büyük hacmi ve çeşitliliği, sosyal medyadan eyleme dönüştürülebilir bilgilerin kullanılabilirliğini sınırlayarak afet yönetiminde bir engel oluşturmaktadır (Phengsuwan, vd., 2021; Demiröz, 2020). Bu da bu bilgilere duyulan güven eksikliğinin azalmasına ve afet durumunda afet kuruluşlarının veya gönüllülerinin karar vermesini engelleyebilmektedir (Adam, vd., 2012; Mehta, vd., 2017; Mavrodieva ve Shaw, 2021). Sosyal medya üzerinden yayılan yanlış bilgilendirmeler, kontrolsüz ileti dağıtımı afet yönetimini olumsuz etkileyebilmektedir (Anar, 2021).

3. Yöntem

Bu çalışmada “afet yönetimi ve medya” konulu araştırma makalelerinin bibliyometrik analizi yapılmıştır. Bibliyometri, yayınlanmış bilimsel çalışmalardaki ölçülebilir bilgileri alma ve istatistiksel olarak analiz etme yöntemleriyle ilgilenmektedir (Godin, 2006). Bibliyometrik analiz, belirli bir bilimsel araştırma konusundaki niteliksel ve niceliksel değişiklikleri belirlemek, konuyla ilgili yayınların profilini oluşturmak ve bir disiplin içindeki eğilimleri tespit etmek için istatistiksel yöntemlerin uygulanmasını içermektedir (De Bakker, vd., 2005). Bibliyometrik analiz bilimsel çalışmalardaki bibliyometrik materyalleri nicel olarak incelenmesini sağlayarak, çalışmalarını türüne, yazarlarına, dergilere, atf sayısına, ülkelere vb. göre sınıflandırılabilen bir araştırma alanının genel bir resmini sunmaktadır (Chen, vd., 2015; Merigó ve Yang, 2017). Ayrıca bir bilim dalına olan ilgiliyi, o bilim dalındaki belli konulara olan eğilimi, bu eğilimlerdeki değişimi, en çok atf alan alanları, yazarları ve yayınları gözler önüne sermeyi de mümkün kılmaktadır (Zeren ve Kaya, 2020).

3.1. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada incelenen afet yönetimi ve medya konulu çalışmalarla ilgili bibliyometrik veriler 16 Mart 2023 tarihinde WEB of Science veri tabanından elde edilmiştir. Thomson ve Reuters’a ait olan WEB of Science veri tabanı (Merigó ve Yang, 2017), 1900’den beri yayımlanan kitap, makale, bildiri gibi verileri barındırması bakımından, araştırmacılar tarafından dergi seçimi, araştırma değerlendirmesi ve bibliyometrik analizler için kullanılan en etkili bibliyometrik veri kaynakları arasında yer almaktadır (Yang vd., 2013; Li, Rollins ve Yan, 2018). WEB of Science veri tabanı sadece akademik yayınların yer aldığı bir katalog değildir. WEB of Science veri tabanı, çalışmaların atf bağlantılarını ve çeşitli meta verilerini içeren kapsamlı ve yapılandırılmış bir veri tabanı olarak dikkat çekmektedir (Birkle, vd., 2020).

Bu çalışma kapsamında WEB of Science veri tabanında, “disaster management” ve “media” anahtar kavramları taratılmış ve bu tarama sonucunda 870 çalışma olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmalar, SSCI (n=265), SCI-Expanded (n=299), AHCI (n=6) ve ESCI (n=141) indekslerinde taranan dergilerde yer alan araştırma makaleleriyle sınırlandırılmış ve 547 araştırma makalesi çalışmada incelemeye dahil edilmiştir.

3.2. Verilerin İşlenmesi ve Kullanılan Araçlar

WEB of Science veri tabanından elde edilen veriler, dışa aktarılarak VOSviewer

analiz programında ağ haritaları çıkarılmıştır. VOSviewer programı aracılığıyla incelenen araştırma makalelerinin ham bibliyometrik verileri anlamlı görseller hâline getirilmiş ve bibliyometrik veriler arasındaki ilişki haritalandırılmıştır (Van Eck ve Waltman, 2017). Bu çalışmada VOSviewer aracılığıyla, WEB of Science veri tabanından elde edilen 547 araştırma makalesinin yazar, atf, kurum/kuruluş, ülke ve ortak anahtar kelime analizi bibliyometrik verileri görselleştirilmiştir (Van Eck ve Waltman, 2010). Bunun yanı sıra incelenen araştırma makalelerinin yayımlandığı yıl ve çalışma kategorileriyle ilgili veriler WEB of Science veri tabanının sağlamış olduğu “analiz sonuçları” bölümünden elde edilmiş ve tablo hâline getirilmiştir.

4. Bulgular

Bu çalışmada, WEB of Science veri tabanında yer alan “disaster management and media (afet yönetimi ve medya)” anahtar kavramını içeren 547 araştırma makalesi incelenmiştir. Bu çalışmaların yer aldığı dergiler ortak indekslerle birlikte SSCI (n=265), SCI-Expanded (n=299), AHCI (n=6) ve ESCI (n=141) indekslerinde taranmaktadır.

Çalışma Alanı (WoS)	N	%
Yerbilimleri Multidisipliner	88	15.771%
Bilgisayar Bilimi Bilgi Sistemleri	73	13.082%
Meteoroloji Atmosfer Bilimleri	72	12.903%
Su Kaynakları	71	12.724%
Çevre Çalışmaları	70	12.545%
Çevre Bilimleri	56	10.036%
Kamu Çevre İş Sağlığı	53	9.498%
Bilgi Bilimi Kütüphane Bilimi	39	6.989%
Yönetmek	38	6.810%
Sosyal Bilimler Disiplinler arası	28	5.018%
Yöneylem Araştırması Yönetim Bilimi	25	4.480%
Uzaktan Algılama	24	4.301%
Mühendislik Elektrik Elektronik	23	4.122%
Coğrafya Fiziksel	22	3.943%
Bilgisayar Bilimi Teorisi Yöntemleri	21	3.763%
Yeşil Sürdürülebilir Bilim Teknolojisi	19	3.405%
İnşaat Mühendisliği	18	3.226%

Çalışma Alanı (WoS)	N	%
Bilgisayar Bilimi Disiplinler Arası Uygulamalar	14	2.509%
Mühendislik Endüstriyel	14	2.509%
Kamu Yönetimi	12	2.151%
İşletme	10	1.792%
Malzeme Bilimi Multidisipliner	10	1.792%
Multidisipliner Bilimler	10	1.792%

Tablo 1. Afet Yönetimi ve Medya Konusunda Çalışma Yapılan Alanlar

Tablo 1’de incelenen çalışmaların WEB of Science veri tabanı çalışma alanlarına göre dağılımı yer almaktadır. Afet yönetimi ve medya konulu araştırmalar ortak çalışma alanlarıyla birlikte 116 farklı bilim alanında çalışılmıştır. Tablo 1’de en az 10 çalışmanın yer aldığı bilim alanları gösterilmektedir. Bu çalışmalar incelendiğinde, afet yönetimi ve medya konulu araştırmaların en fazla (n=88) “yer bilimle-ri multidisipliner” alanında yapıldığı görülmektedir. Diğer taraftan afet yönetimi ve medya çalışmalarına bakıldığında “iletişim” alanında 15 çalışmanın yapıldığı belirlenmiştir. Bu da afet yönetimi ve medya konusundaki çalışmaların WEB of Science veri tabanına göre iletişim temel alanında fazla ilgi gösterilmediğini orta-ya koymaktadır.

1970’li yıllardan itibaren kitle iletişim araştırmacıları, medyanın etkilerini incelemiştir ve sınırlı etki yaklaşımını eleştirmeye başlamıştır. Araştırmacıların medyanın güçlü etkilere “geri dönüşü” çağrılarını sonucunda, medyanın sınırlı etkileri olduğu varsayımının önüne geçen çalışmalara odaklanılmıştır (Yaylagül, 2006). Bu dönemden itibaren özellikle televizyonun gündelik hayatta yaygınlığının ve etkinliğinin artmasıyla birlikte geleneksel ve yeni kitle iletişim araçlarının afet yönetimi sürecinde gündemi belirleme ve yönlendirme gücü üzerine odaklanan çalışmalar da artmaya başlamıştır (Birkland, 1997; Simon, 1997; Ragas, Tran ve Martin, 2014; Miller ve LaPoe, 2016; Valenzuela, Puente ve Flores, 2017).

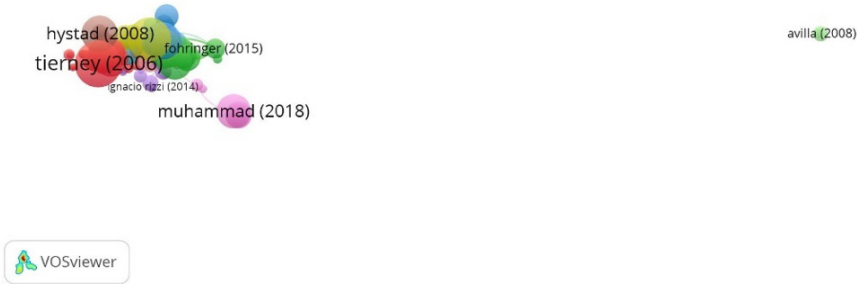
Yıl	N	%
2020	91	16.636%
2022	84	15.356%
2021	80	14.625%
2019	54	9.872%
2018	39	7.129%
2016	37	6.764%
2017	36	6.581%
2014	23	4.204%
2015	23	4.204%
2023	16	2.925%
2013	15	2.742%
2012	12	2.193%
2008	8	1.462%
2010	6	1.096%
2011	5	0.914%
2006	4	0.731%
2009	4	0.731%
2007	3	0.548%
2000	2	0.365%
2005	2	0.365%
2001	1	0.182%
1998	1	0.182%
1990	1	0.182%
Toplam	547	100

Tablo 2. Afet Yönetimi ve Medya Alanında Yapılan Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Tablo 2’de incelenen çalışmaların yıllar içerisinde dağılımı yer almaktadır. Tabloya bakıldığında, afet yönetimi ve medya alanında yapılan çalışmaların 1990 (n=1) yılından itibaren çalışılmaya başlandığı görülmektedir. Bu alanda yapılan ilk çalışma Rattien’in (1990) “The role of the media in hazard mitigation and disaster management” isimli çalışmasıdır. Rattien (1990) çalışmada, medya aracılığı ile afet öncesi ve sonrası hasarların en düşük seviyeye indirilmesi üzerine odaklanmıştır. Rattien (1990) çalışmada, medyanın afet uzmanları ile halk arasında bir köprü görevi gördüğü ve kitle iletişim araçlarının halkın ilgi ve endişesini yansıttığını belirlemiştir. Ayrıca bu çalışmada medyanın, bireylerin doğal afetleri öğrenme ve

algılama şekli üzerinde önemli ölçüde etkin olduğu belirlenmiştir (Rattien, 1990). Tablo 2 incelendiğinde WEB of Science veri tabanında yer alan dergilerde afet yönetimi ve medya alanındaki çalışmaların özellikle 2019 yılından itibaren artmaya başladığı görülmektedir. 2019 yılında tüm dünyayı etkisine alan kovid-19 pandemi salgınıyla birlikte, afet yönetimi ve medya alanındaki çalışmalar da hız kazanmıştır. Buna bağlı olarak en fazla (n=91) çalışma 2020 yılında yayımlanmıştır. Bu araştırma kapsamında incelenen çalışmaların yarısına yakını (%49,54), 2020 (n=91), 2021 (n=80), 2022 (n=84) ve 2023 (n=16) yıllarında yayımlanmıştır.

Grafik 1’de afet yönetimi ve medya konulu araştırma makaleleri içerisinde en fazla atıf yapılan araştırma makalesi ve yazarları yer almaktadır. Grafiği okunabilir hale getirmek, yayımların niteliğini ve çalışmaların kapsamını gösterebilmek için grafikte en az 10 atıf yapılan 224 çalışma haritalandırılmıştır. Bu çalışmalar arasında WEB of Science veri tabanına göre en fazla (n=330) atıf alan çalışma ise Tierney, Bevc ve Kuligowski (2006) tarafından yazılan “*Metaphors matter: Disaster myths, media frames, and their consequences in Hurricane Katrina*” isimli çalışmadır.

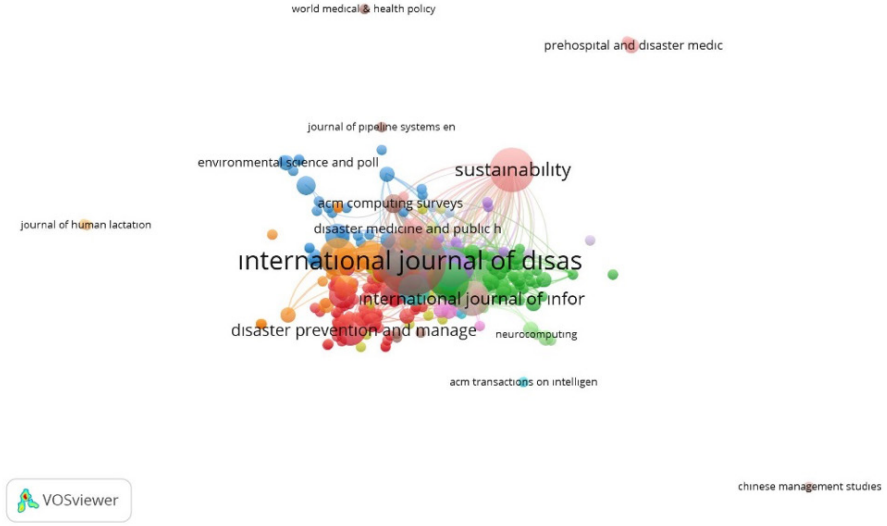

Grafik 1. En Fazla Atıf Alan Çalışmaların Dağılımı

Tierney ve arkadaşlarının 2006 yılında yayımladığı çalışma, Katrina Kasırgası sonrasında medya çerçevelerine odaklanmaktadır. Çalışma sonucunda araştırmacılar medyanın, mağdurların tepkilerini, yağma gibi suç unsurlarını ve afetin ciddiyetini abartılı bir şekilde sunduğu belirlemiştir. Bunun yanı sıra çalışmada medya araçlarının “iç huzursuzluk” çerçevesini ön plana çıkardığı tespit edilmiştir (Tierney, vd., 2006).

Grafik 2’de afet yönetimi ve medya konulu araştırmaları yayımlayan dergilerin ağ haritaları yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenen çalışmaların yer aldığı dergilere bakıldığında 547 çalışmanın 321 farklı dergide yayımlandığı belirlenmiştir. Bu dergiler arasında en fazla (n=38) çalışma “*International Journal of Disaster*

Risk” isimli dergide yayımlanmıştır. Dergide yayımlanan bu çalışmalara WEB of Science veri tabanına göre 627 atıf yapılmıştır. Dergi SCI-Expanded indeksinde taranmakta ve jeoloji alanında Q1 çeyrekliğinde yer almaktadır.

Grafik 2. En Fazla Çalışma Yayımlayan ve Atıf Alan Dergiler

Bu dergiler arasında yayımlanmış olduğu araştırma makalelerine en fazla (n=719) atıf yapılan dergi ise “*International Journal of Information Management*” isimli dergidir. Derginin yayımlanmış afet yönetimi ve medya konulu 10 araştırma makalesine 719 atıf yapılmıştır. Dergi, SSCI indeksinde taranmakta ve yapay zekâ alanında Q1 çeyrekliğinde yer almaktadır.

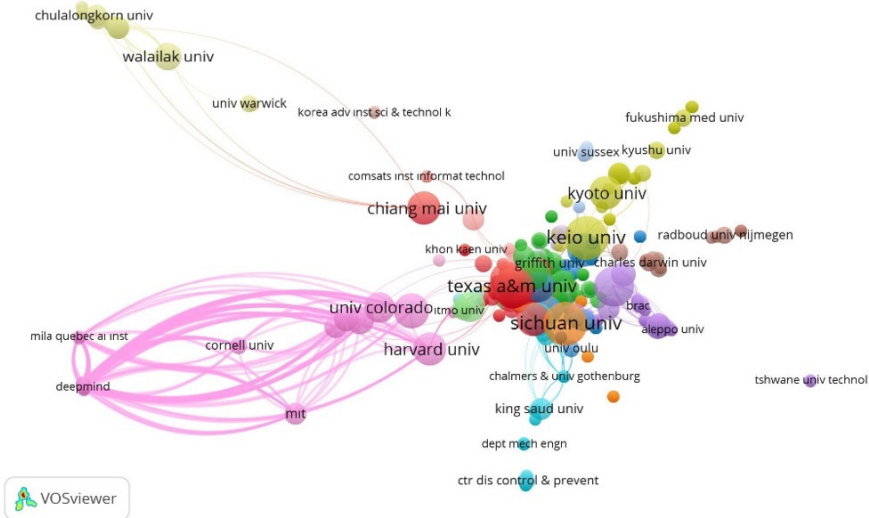
Grafik 3’te afet yönetimi ve medya konusuyla en fazla ilgilenen araştırmacıların ağ haritası yer almaktadır. İncelenen çalışmaların yazarlara göre dağılımına bakıldığında 547 çalışmanın ortak yazarlarla birlikte 1886 araştırmacı tarafından incelendiği belirlenmiştir. Araştırmacılar arasında Rajib Shaw 13 araştırma makalesiyle en fazla yayın yapan araştırma durumunda yer alırken Shaw’ın bu çalışmalarına toplam 115 atıf yapılmıştır.

Grafik 3. En Fazla Çalışma Yayımlayan ve Atf Yapılan Yazarlar

Bu yazarlar içerisinde çalışmalarına en fazla atf yapılan isim ise Khan Muhammad isimli araştırmacıdır. Muhammad bugüne kadar 5 çalışma yayımlamış ve bu çalışmalarına toplam 448 atf yapılmıştır. İncelenen 547 çalışmanın ortak yazarlarla birlikte 1886 farklı araştırmacı tarafından hazırlanmış olması, afet yönetimi ve medya konusundaki ilginin yoğunluğunu da göstermektedir.

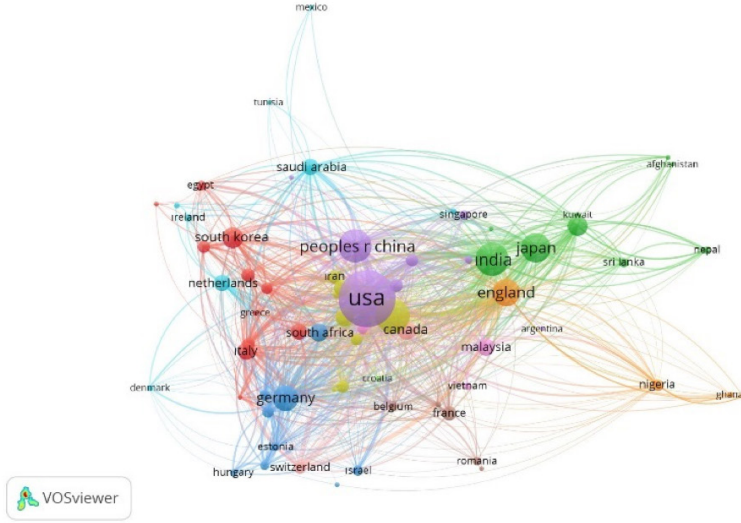
Grafik 4'te afet yönetimi ve medya konulu araştırma makalelerini yayımlayan araştırmacıların yer aldığı kurum ve kuruluşlar gösterilmektedir. Bu kurum ve kuruluşların büyük çoğunluğu ise üniversitelerden oluşmaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenen araştırma makaleleri toplam 932 farklı kurumda yer alan araştırmacılar tarafından yayımlanmıştır. Bu yazarların yer aldığı kurumlara bakıldığında en fazla (n=12) çalışmanın Japonya'da yer alan Keio Üniversitesinde çalışan araştırmacılar tarafından yayımlandığı belirlenmiştir. Bu araştırmacıların yayımlanmış olduğu 12 araştırma makalesine toplam 114 atf yapılmıştır.

Grafik 4. En Fazla Çalışma Yayımlayan ve Atf Yapılan Araştırmacıların Yer Aldığı Üniversiteler

Grafik 4’de yer alan kurumlar içerisinde araştırmacıların yayımlamış olduğu araştırma makalelerine en fazla atıf yapılan kurum ise Güney Kore’de yer alan Sejong Üniversitesi’dir. Bu kurumda yer alan araştırmacıların yayımlamış olduğu 6 araştırma makalesine toplam 557 atıf yapılmıştır.

Grafik 5’te 547 araştırma makalesini hazırlayan 1886 yazarın yaşadığı ülkelerin ağ haritası gösterilmektedir. İncelenen ülkelere bakıldığında, araştırmacıların 76 farklı ülkeden olduğu belirlenmiştir. Grafiğin merkezinde Amerika Birleşik Devletleri’nin yer alması, bu ülkede yaşayan araştırmacıların afet yönetimi ve medya konusuna diğer ülkelere göre daha fazla önem verdiğini göstermektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nde yer alan araştırmacılar toplam 165 araştırma makalesi yayımlarken, bu çalışmalara günümüze kadar toplam 4151 atıf yapılmıştır.

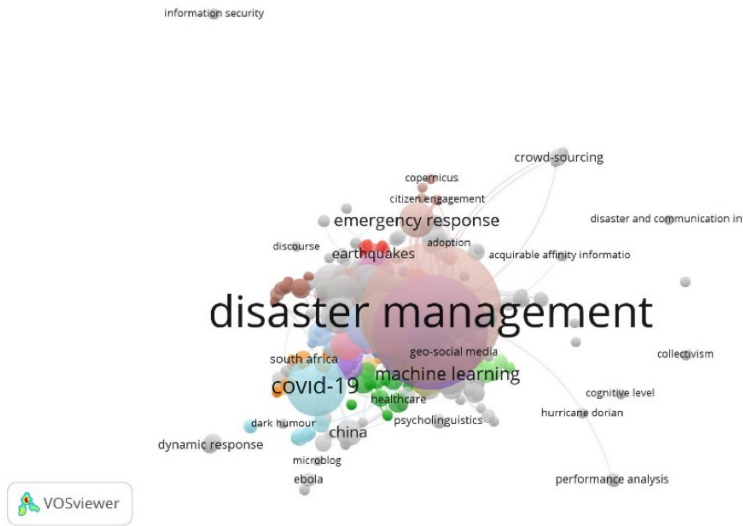

Grafik 5. Çalışmaların Ünelere Göre Dağılımı

Grafik 5’te görselleştirilen ülkeler arasında Türkiye de yer almaktadır. Türkiye coğrafi konumu nedeniyle birçok doğal, yapay ve melez afete karşı oldukça hassas bir konumda yer almaktadır. Özellikle Türkiye’nin deprem, sel, yangın gibi afetlerle karşı karşıya kalma sıklığı göz önüne alındığında araştırmacıların afet yönetimi ve medya konusuna önem vermesi beklenmektedir. Bu çalışma kapsamında incelenen 547 nitelikli araştırma makalesinin sadece 13’ü Türkiye’de yer alan araştırmacılar tarafından yayımlanmıştır. Bu çalışmalara yapılan atıf sayısı ise toplam

131'dir. Bu çalışmalar arasında Şeker'in (2019), diğer ülkelerde yer alan Shah, Rathore, Hameed, Yahia ve Draheim ile yayımlanmış olduğu "Towards disaster resilient smart cities: Can internet of things and big data analytics be the game changers?" isimli araştırma makalesi en fazla (n=64) atıf yapılan çalışma konumunda yer almaktadır.

Bibliyometrik çalışmalarda, araştırmaların kapsamını ve odaklandığı noktaları belirlemek için "ortak anahtar kelime" analizi kullanılmaktadır. Ortak anahtar kelime analizi, incelenen çalışmaların odaklandığı kelime ve kelime gruplarına ortaya koymaktadır. Grafik 5 incelendiğinde araştırmacıların çalışma konusuyla da doğru orantılı bir şekilde 1729 ortak kelime arasında en fazla (n=188) "afet yönetimi" kavramını kullandığı görülmektedir. Afet yönetimi dışında ön plana çıkan bir diğer kavram ise sosyal medyadır. İncelenen çalışmalar içerisinde afet yönetiminin yanında en fazla (n=127) sosyal medya kavramının kullanıldığı ve sosyal medya ağları içerisinde ise en fazla (n=28) Twitter'a odaklanıldığı görülmektedir.

Grafik 6. Araştırmalarda Kullanılan Ortak Anahtar Kelimelerin Dağılımı

İncelenen çalışmalar içerisinde özellikle afet yönetimi ve medya çalışmalarının "kovid-19" pandemisine (n=35) odaklanıldığı görülmektedir. Genel olarak incelenen çalışmalar arasında en az kullanılan kavramlara bakıldığında medya kavramının (n=12) öne çıktığı görülmektedir. Bunun dışında sonuçlar araştırmaların, afet yönetiminde haber programları, medya kullanımı, medya öz düzenlemesi ve

sosyal medya verileri (n=1) kavramlarına çok az odaklandığını belirlemiştir. Bu da araştırmacıların afet yönetiminde medyanın işlevlerini incelerken özellikle bu kavramlar üzerine odaklanması gerektiğini ve bu alanda yapılan çalışmaların eksikliğini göstermektedir.

5. Sonuç

Kitle iletişim araçlarının en önemli görevlerinin başında bilgilendirme gelmektedir. Özellikle afet gibi toplumsal olaylarda medya, toplumu bilinçlendirmek, önlemler almak ve zararları en aza indirmek için kullanılmaktadır. Geleneksel ve yeni medya araçlarında yetkili kurumların yaptığı açıklamalar, görevlilerin söylemleri, bilgilendirmeler afetin yarattığı kriz ortamında toplumun içerisinde bulunduğu endişe ve belirsizliğin giderilmesine yardımcı olabilmektedir (Oran ve Akan, 2021). Ancak medya araçlarının, gazetecilerin veya doğrulanmadan yayımlanan içeriklerin kullanımı afet yönetimini olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle sosyal medya ağlarında yanlış ve yanıltıcı bilgilerin kontrol edilmeden yayımlanması, toplumda güvensizlik ve huzursuzluk yaratabilmektedir (Demiröz, 2020). Bunun yanı sıra sosyal medya ağlarına herkes eşit bir şekilde erişmemekte ve sosyal medya kullanımı üzerinde değişken motivasyonlar rol oynayabilmektedir. Bu da sosyal medya ağlarının afet yönetiminde etkin bir şekilde kullanılmasını ve dursal farkındalık yaratılmasını engelleyebilmektedir (Xiao, Huang ve Wu, 2015).

Bu çalışma kapsamında incelenen afet yönetimi ve medya konulu 547 araştırma makalesinin 1990 yılından itibaren yayımlanmaya başladığı belirlenmiştir. Bu da gündelik hayatta televizyonun etkinliğini arttırmasıyla birlikte bu alanda yapılan çalışmaların yoğunlaşmaya başladığı göstermektedir. Afet yönetimi ve medya konulu araştırmalar son yıllarda artış gösterirken bu alanda yapılan çalışmaların özellikle covid-19 pandemi salgınıyla birlikte sosyal medya ağlarına yoğunlaştığı belirlenmiştir (bkz. Rahman, vd., 2022; Selerio, vd., 2022; Patwary, vd., 2022; Muswede ve Sithole, 2022; Zheng, Adams ve Wang, 2021; Sun, vd., 2021; Lenggogeni, Ashton ve Scott, 2022; Nobles, vd., 2021). Bu dönemde özellikle çalışmaların önemli bir kısmı covid-19 pandemi salgınına odaklanmıştır. Bu yüzden farklı disiplinlerde yer alan araştırmalar, afet yönetimi ve medya ilişkisinin çok boyutlu yapısı ortaya koymayı amaçlayan çalışmalar hazırlamıştır. İncelenen araştırma makalelerinin 116 farklı disiplini içermesi konunun disiplinler arası önemini gösterirken, iletişim temel alanında çalışmaların sınırlı kalması, araştırmacıların bu alana yönelmesi gerektiğini göstermektedir.

Afet yönetimi ve medya konulu çalışmaların odak noktasını son yıllarda sosyal medya ağlarının oluşturmaktadır. Araştırmacıların, küresel düzeyde hızlı bilgi akı-

şı, erişim kolaylığı ve metin odaklı yapısı nedeniyle afet yönetiminde Twitter'ın rolüne ilişkin çalışmalara ağırlık vermektedir (Dufty, 2016; Carley, vd., 2016; Karami, vd., 2020). Ancak televizyon yayıncılığına rakip olarak kabul edilen ağların başında gelen YouTube ve görselliğin ön planda olduğu Instagram gibi ağların afet yönetiminde rolüne ilişkin çalışmaların sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Günümüzde Twitter'ın yanı sıra Facebook, Instagram ve Youtube gibi sosyal medya ağları da bilginin yayılımında önemli rol oynamaktadır (Mavrodieva ve Shaw, 2021). Bu yüzden bu ağların afet yönetiminde kullanımına ilişkin çalışmalara daha fazla önem verilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de deprem, orman yangını, sel ve taşkın gibi birçok afet yaşanabilmektedir. Ancak bu çalışma kapsamında incelenen çalışmalara bakıldığında Türkiye'de yer alan araştırmacıların afet yönetimi ve medya konulu araştırmalara diğer ülkelere göre fazla ilgi göstermediği belirlenmiştir. Türkiye gibi coğrafi konumu nedeniyle afetlere karşı açık bir durumda yer alan ülkede araştırmacıların afet yönetiminde medyanın rolüne daha fazla odaklanması gerekmektedir. Özellikle afet hâllerinde sosyal medyanın afet yönetiminde bilgi akışını sağlama, olası olumsuz etkileri hafifletme, hazırlıkların sistematik hâle getirilmesi, duygusal desteklemek sağlama, etkilenen toplulukların ihtiyaçlarının belirlenmesi gibi konularda çalışmalar yapılması gerekmektedir (Dufty, 2016). Bu çalışmanın sonuçları, araştırmanın sınırlılıkları bakımından kendi içerisinde değerlendirilmelidir. Gelecekteki çalışmalar, bu çalışmada incelenen bibliyometrik verilerden yola çıkarak afet yönetimi ve medya konulu çalışmalara odaklanabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Adam, N. R., Shafiq, B., & Staffin, R. (2012). Spatial Computing and Social Media in the Context of Disaster Management. *IEEE Intelligent Systems*, 27(6), 90-96.
- Ahmed, A. (2011). Use of Social Media in Disaster Management. *Thirty Second International Conference on Information Systems*, Shanghai, 1-11.
- Alexander, D. E. (2002). *Principles of Emergency Planning and Management*. Terra Publishing.
- Alexander, D. E. (2014). Social Media in Disaster Risk Reduction and Crisis Management. *Science and Engineering Ethics*, 20, 717-733.

- Anar, Ü. İ. E. (2021). Sosyal Medya Ortamında Yer Alan Afet Haberlerinde Etkileşim; İzmir Depremi Örneği. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11(3), 1129-1147.
- Balcı, E. V., Tiryaki, S., Demir, Y., & Baloğlu, E. (2022). Digital Leadership on Twitter: The Digital Leadership Roles of Sports Journalists on Twitter. *International Journal of Organizational Leadership*, 11, 21-35.
- Barnes, M. D., Hanson, C. L., Novilla, L. M., Meacham, A. T., McIntyre, E., & Erickson, B. C. (2008). Analysis of Media Agenda Setting during and after Hurricane Katrina: Implications for Emergency Preparedness, Disaster Response, and Disaster Policy. *American Journal of Public Health*, 98(4), 604-610.
- Barney, D. (2004). *The Network Society*. Polity Press.
- Birkland, T. A. (1997). *After Disaster: Agenda Setting, Public Policy, and Focusing Events*. Georgetown University Press.
- Birkle, C., Pendlebury, D. A., Schnell, J., & Adams, J. (2020). WEB of Science as a Data Source for Research on Scientific and Scholarly Activity. *Quantitative Science Studies*, 1(1), 363-376.
- Çanakçı, M., Şaşmazlar, C., & Öztürk, S. (2022). Afet ve Kriz Yönetiminde Sosyal Medyanın Kullanımı Üzerine Bir Araştırma: Twitter Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(3), 882-897.
- Carley, K. M., Malik, M., Landwehr, P. M., Pfeffer, J., & Kowalchuck, M. (2016). Crowd sourcing disaster management: The complex nature of Twitter usage in Padang Indonesia. *Safety science*, 90, 48-61.
- Castells, M. (2004). The Network Society: from Knowledge to Policy, In. M. Castells & G. Cardoso (eds.) *The Network Society* (pp. 3-45). Edward Elgar.
- Chen, H., Jiang, W., Yang, Y., Yang, Y., & Man, X. (2015). Global Trends of Municipal Solid Waste Research from 1997 to 2014 Using Bibliometric Analysis. *Journal of the Air & Waste Management Association*, 65(10), 1161-1170.
- Dave, R. K. (2021). *Role of Media in Disaster Management*. National Disaster Management Authority.
- De Albuquerque, J. P., Herfort, B., Brenning, A., & Zipf, A. (2015). A Geographic Approach for Combining Social Media and Authoritative Data Towards Identifying Useful Information for Disaster Management. *International Journal of Geographical Information Science*, 29(4), 667-689.
- De Bakker, F. G., Groenewegen, P., & Den Hond, F. (2005). A Bibliometric Analysis of 30 Years of Research and Theory on Corporate Social Responsibility and Corporate Social Performance. *Business & Society*, 44(3), 283-317.
- Demir, Y., & Ayhan, B. (2020). Sosyal Medyanın Gündem Belirleyicileri: Twitter'da Gündem Belirleme Süreci Üzerine Bir Sosyal Ağ Analizi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 51, 1-19.
- Demiröz, K. (2020). Afet Kriz Yönetiminde Sosyal Medyanın İşlevselliği ve Zararları Üzerine Bir İnceleme. *Resilience*, 4(2), 293-304.
- Duffy, N. (2016). Twitter turns ten: Its use to date in disaster management. *Australian Journal of Emergency Management*, The, 31(2), 50-54.
- Ghassabi, F., & Zare-Farashbandi, F. (2015). The Role of Media in Crisis Management: A Case Study of Azarbayejan Earthquake. *International Journal of Health*

- System and Disaster Management, 3(2), 95-102.
- Godin, B. (2006). On the Origins of Bibliometrics. *Scientometrics*, 68(1), 109-133.
- Houston, J. B., Hawthorne, J., Perreault, M. F., Park, E. H., Goldstein Hode, M., Halliwell, M. R., & Griffith, S. A. (2015). Social Media and Disasters: A Functional Framework for Social Media Use in Disaster Planning, Response, and Research. *Disasters*, 39(1), 1-22.
- Huang, C. M., Chan, E., & Hyder, A. A. (2010). WEB 2.0 and Internet Social Networking: A New Tool for Disaster Management?-Lessons from Taiwan. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 10(1), 1-5.
- Hughes, A. L., Palen, L., Sutton, J., Liu, S. B., & Vieweg, S. (2008, May). Site-Seeing in Disaster: An Examination of On-line Social Convergence. In *Proceedings of the 5th International ISCRAM Conference* (pp. 44-54). Washington, DC.
- Jennex, M. E. (2012). Social Media-Viable for Crisis Response?: Experience from the Great San Diego/Southwest Blackout. *International Journal of Information Systems for Crisis Response and Management (IJISCRAM)*, 4(2), 53-67.
- Johnes, M. (2000). Aberfan and the Management of Trauma. *Disasters*, 24(1), 1-17.
- Kankanamge, N., Yigitcanlar, T., & Goonetilleke, A. (2020). How Engaging are Disaster Management Related Social Media Channels? The Case of Australian State Emergency Organisations. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 48, 101571.
- Karami, A., Shah, V., Vaezi, R., & Bansal, A. (2020). Twitter speaks: A case of national disaster situational awareness. *Journal of Information Science*, 46(3), 313-324.
- Kavota, J. K., Kamdjoug, J. R. K., & Wamba, S. F. (2020). Social Media and Disaster Management: Case of the North and South Kivu Regions in the Democratic Republic of the Congo. *International Journal of Information Management*, 52, 102068.
- Kobiruzzaman, M. M. (2021). Role of Social Media in Disaster Management in Bangladesh towards the COVID-19 Pandemic: A Critical Review and Directions. *International Journal of Education and Knowledge Management (IJEKM)*, 4(2), 1-14.
- Lenggogeni, S., Ashton, A. S., & Scott, N. (2022). Humour: Coping with Travel Bans during the COVID-19 Pandemic. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 16(1), 222-237.
- Li, K., Rollins, J., & Yan, E. (2018). WEB of Science Use in Published Research and Review Papers 1997-2017: A Selective, Dynamic, Cross-Domain, Content-Based Analysis. *Scientometrics*, 115(1), 1-20.
- Math, S. B., Nirmala, M. C., Moirangthem, S., & Kumar, N. C. (2015). Disaster Management: Mental Health Perspective. *Indian Journal of Psychological Medicine*, 37(3), 261-271.
- Mauroner, O., & Heudorfer, A. (2016). Social Media in Disaster Management: How Social Media Impact the Work of Volunteer Groups and Aid Organisations in Disaster Preparation and Response. *International Journal of Emergency Management*, 12(2), 196-217.
- Mavi, E. E. (2020). Afet Kriz Yönetiminde Medya: 30 Ekim 2020 İzmir Depremi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 31-53.

- Mavrodieva, A.V. & Shaw, R. (2021). Social Media in Disaster Management. In: Shaw, R., Kakuchi, S. & Yamaji, M. (eds) *Media and Disaster Risk Reduction. Disaster Risk Reduction* (pp.55-73). Springer.
- Mehta, A. M., Bruns, A., & Newton, J. (2017). Trust, but Verify: Social Media Models for Disaster Management. *Disasters*, 41(3), 549-565.
- Merigó, J. M., & Yang, J. B. (2017). A Bibliometric Analysis of Operations Research and Management Science. *Omega*, 73, 37-48.
- Mervi, P., Wahl-Jorgensen, K. & Cottle, S. (2012). *Disasters and the Media*. Peter Lang.
- Miller, A., & LaPoe, V. (2016). Visual Agenda-Setting, Emotion, and the BP Oil Disaster. *Visual Communication Quarterly*, 23(1), 53-63.
- Muswede, T., & Sithole, S. L. (2022). Social Media Networking as a Coping Strategy Amid the COVID-19 Lockdown: The Case of Migrant Women in Limpopo, South Africa. *South African Review of Sociology*, 52(2), 4-19.
- Ngamassi, L., Ramakrishnan, T., & Rahman, S. (2019). Use of Social Media for Disaster Management: A Prescriptive Framework. In *Emergency and Disaster Management: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* (pp. 240-260). IGI Global.
- Nobles, A. L., Johnson, D. C., Leas, E. C., Goodman-Meza, D., Zúñiga, M. L., Ziedonis, D., & Ayers, J. W. (2021). Characterizing Self-Reports of Self-Identified Patient Experiences with Methadone Maintenance Treatment on an Online Community during COVID-19. *Substance Use & Misuse*, 56(14), 2134-2140.
- Oran, F. Ç., & Akan, B. B. (2021). Pandemi Döneminde Afet Yönetimi Açısından Risk İletişimine İlişkin Bir Değerlendirme: Sosyal Medya Paylaşımları İçerik Analizi. *Selçuk İletişim*, 14(3), 1371-1397.
- Patwary, M. M., Bardhan, M., Disha, A. S., Kabir, M. P., Hossain, M. R., Alam, M. A., & Shoib, S. (2022). Mental Health Status of University Students and Working Professionals during the Early Stage of COVID-19 in Bangladesh. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(11), 6834.
- Perez-Lugo, M. (2001). The Mass Media and Disaster Awareness in Puerto Rico: A Case Study of the Floods in Barrio Tortugo. *Organization & Environment*, 14(1), 55-73.
- Perez-Lugo, M. (2004). Media Uses in Disaster Situations: A New Focus on the Impact Phase. *Sociological Inquiry*, 74(2), 210-225.
- Phengsuwan, J., Shah, T., Thekkummal, N. B., Wen, Z., Sun, R., Pullarkatt, D., & Ranjan, R. (2021). Use of Social Media data in Disaster Management: A Survey. *Future Internet*, 13(2), 46. <https://doi.org/10.3390/fi13020046>.
- Prizzia, R. (2005). Agency Coordination and the Role of the Media in Disaster Management in Hawaii. *International Journal of Emergency Management*, 2(4), 292-305.
- Ragas, M. W., Tran, H. L., & Martin, J. A. (2014). Media-Induced or Search-Driven? A Study of Online Agenda-Setting Effects during the BP Oil Disaster. *Journalism Studies*, 15(1), 48-63.
- Rahman, M. M., Chisty, M. A., Alam, M. A., Sakib, M. S., Quader, M. A., Shobuj, I. A., & Rahman, F. (2022). Knowledge, Attitude, and Hesitancy Towards COVID-19 Vaccine Among University Students of Bangladesh. *PLoS One*, 17(6),

e0270684.

- Rattien, S. (1990). The Role of the Media in Hazard Mitigation and Disaster Management. *Disasters*, 14(1), 36-45.
- Sakurai, M., & Murayama, Y. (2019). Information Technologies and Disaster Management—Benefits and Issues. *Progress in Disaster Science*, 2, 100012.
- Selerio Jr, E., Caladcad, J. A., Catamco, M. R., Capinpin, E. M., & Ocampo, L. (2022). Emergency Preparedness during the COVID-19 Pandemic: Modelling the Roles of Social Media with Fuzzy DEMATEL and Analytic Network Process. *Socio-Economic Planning Sciences*, 82, 101217.
- Shah, S. A., Seker, D. Z., Rathore, M. M., Hameed, S., Yahia, S. B., & Draheim, D. (2019). Towards Disaster Resilient Smart Cities: Can Internet of Things and Big Data Analytics be the Game Changers?. *IEEE Access*, 7, 91885-91903.
- Shandraseharan, A., & Kulatunga, U. (2023). Social media for disaster management: the Sri Lankan context. *International Journal of Construction Management*, 23(4), 648-655.
- Simon, A. F. (1997). Television News and International Earthquake Relief. *Journal of Communication*, 47(3), 82-93.
- Singla, A., & Agrawal, R. (2022). Social Media and Disaster Management: Investigating Challenges and Enablers. *Global Knowledge, Memory and Communication*, <https://doi.org/10.1108/GKMC-12-2021-0206>
- Soltani F. (2015). Mass Media and its Role in Increasing Society's Involvement in Disaster Management. *International Journal of Health System & Disaster Manage*, 3(5), 12-15.
- Steiger, E., Albuquerque, J.P. & Zipf, A. (2015). An Advanced Systematic Literature Review on Spatiotemporal Analyses of Twitter Data. *Transactions in GIS*, 19(6), 809-834.
- Sun, Y., Hu, Q., Grossman, S., Basnyat, I., & Wang, P. (2021). Comparison of COVID-19 Information Seeking, Trust of Information Sources, and Protective Behaviors in China and the US. *Journal of Health Communication*, 26(9), 657-666.
- Sutton, J. N. (2010, May). Twittering Tennessee: Distributed networks and collaboration following a technological disaster. In *Proceedings of the 7th International ISCRAM Conference*, Seattle, USA.
- Sutton, J., League, C., Sellnow, T. L., & Sellnow, D. D. (2015). Text Messaging and Public Health in the Midst of Natural Disasters: The Case of the Boulder floods. *Health Communication*, 30(2), 135-143.
- Tierney, K., Bevc, C., & Kuligowski, E. (2006). Metaphors Matter: Disaster Myths, Media Frames, and Their Consequences in Hurricane Katrina. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 604(1), 57-81.
- Valenzuela, S., Puente, S., & Flores, P. M. (2017). Comparing Disaster News on Twitter and Television: An Intermedia Agenda Setting Perspective. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 61(4), 615-637.
- Van Dijk, J. A. (2020). *The Network Society*. Sage Publications.
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2017). Citation-Based Clustering of Publications Using Cit-NetExplorer and VOSviewer. *Scientometrics*, 111, 1053-1070.

- Van Eck, N., & Waltman, L. (2010). Software Survey: VOSviewer, a Computer Program for Bibliometric Mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.
- Velev, D., & Zlateva, P. (2012). Use of Social Media in Natural Disaster Management. *International Proceedings of Economic Development and Research*, 39, 41-45.
- Wang, Z., & Ye, X. (2018). Social Media Analytics for Natural Disaster Management. *International Journal of Geographical Information Science*, 32(1), 49-72.
- Xiao, Y., Huang, Q., & Wu, K. (2015). Understanding Social Media Data for Disaster Management. *Natural Hazards*, 79, 1663-1679.
- Yan, L., & Pedraza-Martinez, A. J. (2019). Social Media for Disaster Management: Operational Value of the Social Conversation. *Production and Operations Management*, 28(10), 2514-2532.
- Yang, L., Chen, Z., Liu, T., Gong, Z., Yu, Y., & Wang, J. (2013). Global Trends of Solid Waste Research from 1997 to 2011 by Using Bibliometric Analysis. *Scientometrics*, 96, 133-146.
- Yaylagül, L. (2006). Kitle İletişim Kuramları. Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar. Dipnot Yayınları.
- Yazıcı, S., & Zincir, O. (2013). Kriz Yönetimi ve Afetlerde Sosyal Medya Kullanımı. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49, 65-82.
- Zeren, D., & Kaya, N. (2020). Dijital Pazarlama: Ulusal Yazının Bibliyometrik Analizi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 35-52.
- Zheng, P., Adams, P. C., & Wang, J. (2021). Shifting Moods on Sina Weibo: The First 12 Weeks of COVID-19 in Wuhan. *New Media & Society*, 0(0), 1-22. doi: 10.1177/14614448211058850.

İnfodemi ve Dijital Kamusal Alan: Afet Dönemi Özelinde Bir Araştırma

Ezgi EYÜBOĞLU*
Dilge KODAK**

Öz

Dijitalleşmenin olanak sağladığı çevrim içi platformların yeni bir kamusal alan oluşturup oluşturmadığı iddiası son yılların aktüel tartışmalarından biridir. En yalın hâli ile kamusal alan; toplumun ortak çıkarlarını hedefe alarak gerçekleştirilen söylem ve eylemlerin bütünüdür. Bu çerçevede kolektif bir katılım söz konusudur. Fakat dijitalleşme ile gerek sosyal paylaşım platformları gerekse çevrimdışı mecralarda kamusal alan kavramının “ortak yarar” işlevini yerine getiremediği iddiası hâlâ güncelliğini korumaktadır. Özellikle kullanıcının etken bir konumda olduğu sosyal medyanın, kamusal alan eksenindeki fonksiyonunu anlamak adına önem arz etmektedir. Sosyal medyanın enformasyon akış ve yayılımındaki gücü infodemi riskini meydana getirmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremin ardından afet döneminde oluşan infodemide sosyal medyanın rolünü dijital kamusal alan kavramı ekseninde incelemektir. Çalışma niceliksel olarak desenlenmiş olup Öçüt Örneklem yöntemi ile seçilen Teyit ve Doğruluk Payı platformlarının teyide ihtiyaç duyduğu afet ile ilgili haberler İçerik Analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, afet döneminde dolaşıma giren enformasyonun teyit ihtiyacını arttırdığı, hatalı ilişkilendirilen ve çarpıtma haberlerin yoğunlaştığı ve dijital kamusal alanın afet dönemlerinde toplumsal ortak yarar işlevini tam olarak yerine getiremediği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital İletişim, Sosyal Medya, İnfodemi, Afet, İletişim Araştırmaları

*Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım (İng) Bölümü, ezgieyuboglu@maltepe.edu.tr

**Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, dkodak@ticaret.edu.tr

Eyüboğlu, E. & Kodak, D. (2023). İnfodemi ve Dijital Kamusal Alan: Afet Dönemi Özelinde Bir Araştırma. TRT Akademi, 8 (18), 528-551. DOI: 10.37679/trta.1277312

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 04.04.2023

Revizyon Tarihi: 24.04.2023

Kabul Tarihi: 11.05.2023

ORCID: 0000-0002-7531-9169, 0000-0001-5587-3886

DOI: 10.37679/trta.1277312

Infodemic and the Digital Public Sphere: A Research in the Disaster Period

Ezgi EYÜBOĞLU
Dilge KODAK

Abstract

The suggestion of whether online platforms enabled by digitalization create a new public sphere has been one of the most topical discussions in recent years. In its simplest form, the public sphere encompasses the totality of discourse and actions carried out with the common interests of society in mind, with collective participation being a crucial component. However, the notion that the concept of the public sphere, both online and offline, has failed to serve its "common good" function with digitalization remains relevant. It is particularly important to understand the function of social media within the public sphere, where the user is in an active position. The power of social media in information flow and dissemination creates the risk of infodemics. Within this scope, this study aims to examine the role of social media in the infodemic during the post-disaster period in Kahramanmaraş, which occurred in February 6th, 2023, within the framework of the concept of the digital public sphere. The study was designed quantitatively and analyzed the news about the disaster that the Teyit Org and Doğruluk Payı platforms needed to verify through Content Analysis, which was selected through the Criterion Sampling method. As a result of the study, it was revealed that the information circulating during the disaster period increased the need for confirmation, the falsely associated and distorted news intensified, and the digital public sphere could not fully fulfill the social common benefit function during the disaster periods.

Keywords: Digital Communication, Social Media, Infodemic, Disaster, Communication Studies

Research Paper

Received: 04.04.2023

Revised: 24.04.2023

Accepted: 11.05.2023

1. Giriş

Kamusal alan çok sayıda teorisyenin uzlaştığı şekilde, 18. ve 19. yüzyıllardan bu yana izi sürülebilir ve moderniteyle öne çıkan kavramlardan biridir. Kamusal alan toplumun ortak yararı doğrultusunda, tüm bireylerin eşit olarak katılabildikleri, fikir ve düşüncelerini özgürce paylaşabildikleri, demokrasi bilincinin zemin oluşturduğu kolektif bir etkileşim alanıdır. En azından bu şekilde idealize edilmiştir. Habermas'tan bu yana çok sayıda teorisyen kamusal alanın sınırları, işlevi ve önemi gibi konularda düşünsel katkı sağlamışlardır. Kamusal alan Habermas'a göre, toplumsal bütünleşmenin gerçekleşebileceği yegâne mekândır. Bu mekân, karmaşık toplumsal bütünde bireyleri bir arada tutan toplumsal bir "iç yapıştırıcı" görevi görür (Torun, 2020, s. 222). İnternet teknolojileri ile toplumsal hayatın da dijital teknolojilerle gittikçe daha çok etkileşim hâlinde olması, kamusal alanda araç bazlı bir dönüşüm yaratmıştır. Bilginin üretildiği, saklandığı, paylaşıldığı, insanların sınırları aşarak iletişim kurabildiği bir alan olarak internet, enformasyon toplumunun buhar makinesi olarak görülmekte, tarım ve sanayi devriminden sonra üçüncü devrim olarak değerlendirilmektedir (Demircioğlu, 2017, s. 621). Etkileşim ve enformasyon alışverişi radikal ölçüde değişmiştir. İnternet, sosyal medya ve diğer dijital platformların kullanımı ile daha önce hiç olmadığı kadar kolay bir şekilde haberler, bilgiler, fikirler ve dünya görüşleri erişilebilir hâle gelmiştir. Ancak, bu erişim özgürlüğü, dijital kamusal alan ve infodemi gibi yeni kavramları da ortaya çıkarmıştır. Dijital kamusal alan, geleneksel kamusal alanın dijital ortama yansımasıdır. Bu kavram, kamuoyu tartışmalarına, siyasi kampanyalara, aktivizme, eleştirilere ve bilgilere erişimde etkin olarak kullanılan dijital bir alanı ifade eder. 1990'lı yıllardan sonra internetin hayatımıza dâhil olmasıyla kamusal alan çalışmalarının yönü değişmiştir. İnternetle birlikte sınırların ortadan kalktığı, özgür bir alan olduğu, bunun demokrasi açısından avantajlı olduğu yönündeki görüşler karşısında; internetin yapısal özellikleri, ekonomi-politiği, dijital eşitsizlik gibi nedenler ise, internetin çoğulcu ve eşitlikçi bir kamusal alan olduğu görüşüne yönelik eleştirileri beraberinde getirmiştir (Şen ve Taş, 2021, s. 62). Dijital kamusal alan, farklılıklar çerçevesinde bireylerin birbirleri ile etkileşim kurduğu, fikirlerini paylaştığı ve tartıştığı bir yer olarak kabul edilse de bu kadar geniş bir kitleye erişim olanağı sunması, beraberinde getirdiği sorunların hacmini genişletmektedir. Bu sorunlardan en önemlisi, infodemi olarak kabul edilebilir. Infodemi, dijital platformlarda yalan haber, spekülasyon, yanlış bilgi ve manipüle edilmiş bilgilerin hızla yayılması anlamına gelmektedir. Bu durum, toplumun gerçeklikle bağlarını koparabilir, sağlık, siyaset ve diğer alanlarda ciddi sonuçlar doğurabilir. Infodemi, psikososyal dinamiklerde gelişen ve hızla çoğalan önyargıları da içermektedir (Gölbaşı ve Metintaş, 2020, s. 129). Bu nedenle, dijital kamusal alanın güvenli,

doğru ve adil bir yer hâline gelebilmesi konusu incelenmesi gereken bir konudur. Bu amaçla, hükümetler, sivil toplum örgütleri ve teknoloji şirketleri, infodemiye önlemek ve dijital kamusal alanın güvenliğini sağlamak için farklı tedbirler almaktadır. Özellikle toplumsal düzeyde yaşanan sağlık krizleri ya da afet durumlarında doğru bilgiye erişim ihtiyacı artmakta ve sosyal medya enformasyon akışı anlamında kalabalık bir mecra hâline gelmektedir. Enformasyona ulaşmada hızlı ve etkili bir mecra gibi görünen sosyal medya infodemi sebebiyle kaosa yol açan ve insanları doğru yönlendirmekten uzak bir araç hâline gelmektedir. Bu çalışmada Kahramanmaraş merkezli depremlerde ve sonrasında sosyal medyanın nasıl bir işlev gördüğü, infodeminin düzeyi ve paylaşılan haberlerin niteliği araştırmaya değer konular olarak belirlenmiştir.

2. Dijital Kamusal Alan: Öncülleri ve Çerçevesi

En yalın tanımı ile kamusal alan, herkesin erişimine açık olan kolektif bir kullanım alanıdır. Her ne kadar genellikle hukuk, siyaset, ekonomi ve iletişim gibi alanlara özgü bir kavram olarak görülsede günümüzde yapısı olabildiğince esnek durumdadır. Özel mülkiyet haklarından bağımsız olan kamusal alanın birincil özelliği eşitlikçi bir erişim olanağıdır. Bu nedenle ekonomik ve sosyal statü göstergelerinin bir önemi olmaksızın herkesin erişimine açıktır. Dolayısıyla demokratikleşme ve siyasi süreçlerde belirleyici rolü vardır. Tam da bu sebeple kamusal alan kavramının tarihsel arka planında yinelenen bir vurgu dikkat çekmektedir: Kamusal alanın korunması ve savunulması, demokratik değerlerin muhafaza edilmesi ve sürekliliğinin sağlanması açısından son derece elzemdir.

Kamusal alan kavramı birbirlerinden farklı disiplinlerde, çok farklı teorisyenler tarafından tartışılmaktadır. Kamusal alanı, özel alanın yanında teorize eden Jürgen Habermas'ın teoriyi çerçeveleme şekli bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Kendisinin kamusal alan teorisi tekdüze ve bütünlüklü olarak gelişmemekle birlikte, zaman içinde farklılaşmıştır (Olgun, 2017, s. 48). Habermas'a (2015) göre kamusal alan bireylerin eşitlikçi bir şekilde tartışabileceği ve fikirlerini ifade edebilecekleri bir alan olma özelliği taşır. Kendisinin idealize ettiği kamusal alan bireylerin özel yaşamlarından ve ekonomik göstergelerden uzak olmalıdır. Onun kamusal alanı modern demokrasinin işleyişini anlamak adına önemli bir kuramsal çerçeve sağlar. Ona göre kamusal alan eşitlikçi bir tartışma ve iletişim ortamını bütünlümelidir. Bu eşitlikçi tartışma ve iletişim ortamında bireyler toplumsal politikalar üzerinde birbirleriyle tartışmalı ve fikirlerini açıkça ifade edebilmelilerdir. Bu tartışma ve fikirlerin özel çıkarlarla hiçbir ilgisi olmamalı, ortak çıkar ve değerlere hizmet etmelidir (Habermas, 2015). Habermas'ın kamusal alanı belirli şartlara bağlıdır. Yukarıda da bahsedildiği gibi bireylerin özgür ve eşitlikçi katlı-

mı ideal kamusal alanın işlevi için çok önemlidir. Diğer şart ise kamusal alanda herhangi bir güç merkezinin tartışma ve ifadeleri baskılamamasıdır. Bu nedenle kamusal alan ve demokratik değerler ilişkisi kritik önem arz eder. Ona göre modernleşme süreciyle ortaya çıkan kamusal alanın erken evredeki belirleyici özelliği bireylerin özel alan ve ekonomik faaliyetlerinin birbirinden ayrılması olmuştur. Bu ayrışmayla kamusal alan oluşmuştur fakat sürekliliğini koruması ve işlevini yerine getirebilmesi için ise özel alanın varlığı zorunludur. Habermas'a göre (1991, s. 87) kamusal alanın kurumsal çerçevesi iki gelişmeyle dönüştürülmüştür: edebi bir kamusal alanın büyümesi ve özel alanın kendi ihtiyaçları ve çıkarları olan özel insanların alanına doğru genişlemesi.

Kamusal alan tartışmalarındaki önemli isimlerden biri de Hannah Arendt'tir. Arendt, kamusal ve özel alan ayrımını 1958 yılında yayınladığı "İnsanlık Durumu" adlı eserinde yapmıştır. Bu eserde toplumsallığın yükselişi ekseninde özel alan ve mülkiyet, kamusal alan ve müştereklik ilişkisini ayrıntılı incelemiştir. Arendt'in kamusal alanı Habermas'inkinden farklı olarak bireylerin politik olarak aktif olabileceği bir alana işaret eder. O da Habermas gibi kamusal alanın, bireylerin bir araya gelerek düşüncelerini, fikirlerini ve değerlerini paylaşabileceği bir yer olduğunu savunur (Arendt, 2021). Habermas ve Arendt'in dışında kamusal alanla ilgili benzer çalışmalar yapan bir diğer isim sosyolog ve şehir teorisyeni olan Richard Sennet'tir. Sennet "Kamusal İnsanın Çöküşü" adlı eserinde, kamusal alanı farklılıkların bir arada kabul edildiği bir ortak kullanım alanı olarak tanımlar. Sennet'in kamusal alan teorisinde bu ortak kullanım alanı demokratik tartışmaları ve toplumsal farklılığı kapsayıcı niteliktedir ve karşılıklı anlayışı temel alır. Öte yandan toplumsal eşitliği destekleyici ve insanların sosyal statülerine bakılmaksızın bir arada olabilecekleri bir yerdir. Fakat Sennet bu ideal çerçeve doğrultusunda günümüz modern toplumlarında kamusal alanların azaldığına da dikkat çekmektedir. Ona göre bu azalmanın bedeli de toplum tarafından daha fazla bireyselleşme, yalnızlaşma ve ayrışma olarak ödenir (Sennet, 2013).

Dijital kamusal alanı tanımlamadan önce, klasik kamusal alan literatürüne önemli katkıları olan iki isimden daha bahsetmek gerekir: Nancy Freaser ve Jodi Dean. Fraser 1990 yılında yayınladığı ünlü makalesinde kamusal alanın toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan olduğunu savunur. Onun perspektifine göre kamusal alan cinsiyet, ırk, sınıf ve cinsel yönelim gibi toplumsal farklılıkların dışlandığı bir yerdir. Bu nedenle toplum tarafından marjinalleştirilen bireyler için bu kamusal alan erişilmezdir (Fraser, 1990, ss. 56-80). Jodi Dean ise kamusal alanın gücünün siyasi tartışmaların özgürce yapılabilmesi ve siyasi katılım ile ilişkili olduğunu savunmaktadır. Ona göre kamusal alan toplumsal bir zorunluluktur ve

bireyler ortak çıkarları ve haklarını burada tartışmalıdırlar. Dean'e göre medyanın buradaki rolü oldukça etkindir, bu nedenle de eleştirilmelidir. Ona göre medyanın özelleştirilmesi ve siyasi görüşlerin önceden belirlenmesi kamusal alanı tehdit etmektedir (Dean, 2002). Jodi Dean siyasi sistemlerin kamusal alanı sadece kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları görüşündedir (Dean, 2009). Öte yandan sosyal medya başta olmak üzere dijital platformlar kamusal alanın genişlemesine yardımcı olurken başka bir riski öne çıkarırlar, bu da enformasyon tüketimi ile doğru orantılı olarak siyasi tartışmaların yüzeyselleşmesidir (Dean, 2003).

Kamusal alan 18. yüzyıl erken modernite evresinden bu yana çok sayıda akademik tartışmanın merkezi olmuştur. Araç temelli her dönüşüm sürecinde olduğu gibi, kamusal alan da dijital dönüşüm veya toplumsal hayatın dijitalleşmeden ayrı kalamaması sonucunda belirli ölçüde dönüşüm göstermiştir. Bu dönüşümde kamusal alanın hâli hazırda ne olduğu, neleri kapsadığı, kimlerin katılımına açık olduğu, hangi konuların tartışılacağı, hangi çıkar gruplarının temsil edileceği konularındaki belirsizlik tartışmaları sürerken, dijitalleşme kapsamında yeni sorunlar ve belirsizlikler ortaya çıkmıştır. Genel hatları ile dijital kamusal alan, internet ve sosyal medya gibi dijital teknolojilerin kullanımı ile oluşan bir kamusal alandır. Dijital kamusal alana kavramsal başlık olarak "sanal kamusal alan" ve "çevrim içi kamusal alan" gibi öneriler de sunulmuştur. Ancak bunlar kavramda ortak bir anlam bütünlüğü sağlayamamışlardır. Genel olarak dijital kamusal alan katılımın açık ve ücretsiz olduğu, web sitelerinden sosyal paylaşım platformlarına, bloglardan mikro bloglara kadar çevrim içi olarak desteklenen iletişimsel bir alanı kapsamaktadır. Bu alanda ortak kaygılar ve konular herkes tarafından tartışılabilir ve yapılan tüm değişiklikler görülebilmektedir (Schafer, 2015). Bu açıdan bakıldığında dijital kamusal alan, artık geleneksel olarak tanımlanan kamusal alanın sınırlarını genişletmiştir. Bu genişlemiş kamusal alan bireylerin kendilerini özgürce ifade etme ve katılım haklarını destekler. Dijital kamusal alanın herkesin katılımına açık olması ve herhangi bir kişi veya kurum tarafından kontrol edilememesi söz konusu desteğin zeminini oluşturur. Bu destek doğrultusunda da ideal olarak herkes eşit şekilde katılabilir, fikirlerini ifade edebilir ve diğer bireylerle etkileşimde bulunabilir. Fakat kullanım amacı çerçevesinden bakıldığında, dijital kamusal alanın sınırları, katılım ölçü ve biçimleri tartışma konusu olmuştur. Örnek vermek gerekirse sosyal medya platformları bazen belirli görüş ve fikirler sansürlenebilmekte veya belirli kullanıcı gruplarına erişim engeli getirebilmektedir. Bu ve benzeri birçok örnek kamusal alanın niteliği konusunda belirleyicidir. Bu nitelik Arendt'in bakış açısıyla değerlendirildiğinde bireylerin herhangi bir kısıtlama olmaksızın eylemde bulunması ve gerçek özgürlüğünü yaşayabiliyor olması gerekir. Ancak kamusal alanın tarihsel süreçteki gelişimine tekrar bakıldığında toplumdaki tüm kesimle-

rin kamusal alana dahil edilmediği görülmektedir (Avcil, 2021, s. 93). Bir başka ve sıklıkla karşılaşılan bir durum ise dijital kamusal alanın anonimliğinin kötü niyetli paylaşım ve kullanım biçimlerinin önünü açmasıdır. Bu ve benzeri örneklerin çoğalmasında çok kısa bir süre içerisinde dijital kamusal alana yönelik belirli eleştiriler getirmiştir. Bu eleştirilerden bazıları ağırlıklı olarak yüzeysel tartışmalar, algı yönetimi, sansür, siber zorbalık, eşitsizlik gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır.

Özellikle sosyal medya kullanımında tartışmalardaki yüzeysellik örneklerine çok sık rastlanmaktadır. Habermas ve Arendt geleneğinden gelen kamusal alan tanımlarında, toplumsal tartışmalarda ideal olarak derinlemesine analiz ve düşünce teatileri beklenmektedir. Fakat özellikle mikro blog türündeki sosyal medya platformlarında, kullanılan arayüzlerin de belirli limitleri olmasından ötürü (kelime sayısı vs.) ideal olan derinlemesine tartışma ve fikir sentezleri üretme pratikleri gerçekleştirilememektedir. Bu da ortak faydaya yönelik toplumsal tartışmaların yeterince ele alınamamasına neden olmaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında ise enformasyonun dolaşıma girmesi ve erişim kolaylığı, beraberinde algı yönetimi stratejilerinin de kolaylıkla uygulanması riskini meydana getirmiştir. Sahte haberler, manipüle edilmiş videolar, yanıltıcı bilgiler vb. paylaşımlar, bireylerin mevcut gerçekliği çok farklı ve yanlış şekillerde kavramasına neden olabilmektedir ki bu riskin en problemlisi ve kitlesel boyutu olan infodemi, sosyal medya ve infodemi başlıklı bir sonraki bölümünde ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Daha önceki örneklerde de bahsedildiği üzere sansür dijital kamusal alana getirilen bir başka eleştiridir. Dijital kamusal alan bazı ülkelerde hükümet ve/veya otoriteler tarafından sansürlenme veya kısıtlanma riskleriyle karşı karşıyadır. Bu durum her ne kadar bireylerin ifade özgürlüğünü engelleyici bir unsur olarak eleştirilse de zorbalık, şiddet söylemi, taciz, tehdit, güvenlik açığı gibi başka ve hayati riskler karşısında güçsüz kalan bir eleştiridir. Elbette eşitlik de bu aşamada önemli bir eleştiri unsuru olarak yer alır. Dijital kamusal alan zaman zaman bazı bireylerin veya toplumsal grupların seslerinin daha çok ve yüksek çıktığı bir alan olabilir. Özellikle ekonomik ve hacim olarak büyük şirketler, ekonomik statüsü yüksek olan birey ve aileler daha fazla kaynak sahibi olduklarından ötürü, dijital kamusal alan görünürlükleri daha fazladır ve bu da kamusal alan ideallerinde kolektif ölçüde eşitsizlik yaratmaktadır.

Sosyal medya dijital kamusal alanının sınırları tartışmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Enformasyona erişim, fikir ve düşüncelerin özgürce ifade edilmesi, kolektif tartışmalara olanak tanınması açısından geniş bir özgürlük alanı olarak kabul edilmektedir. Fakat yukarıda bahsedilen dijital kamusal alan eleştirilerinin aynıları ve hatta bazı durumlarda çok daha fazlası ile sosyal medya platformla-

rı da muhattaptır. Sosyal medya toplumsal ölçüde ortak yarar sağlamak adına önemli bir araçtır ve hatta bu çalışmanın araştırma bölümüne konu olan afet gibi dönemlerde toplumsal dayanışma ve örgütlenme gibi pratiklerin sürecini kolaylaştırmaktadır. Ancak bu çerçeveden bakıldığında bu bir avantajken anonimlik, kötüye kullanım, kötü niyetli paylaşım vb. nedenlerle anında bir dezavantaja dönüşebilmektedir. Bu avantaj ve dezavantaj durumları genel olarak kamusal alan ekseninde sürekliliği olan tartışmalardır. Kamusal alanın dijitalleşmesi, beraberinde getirdiği merkeziz yapı ve sınırlarının muğlaklığının yanı sıra, popülizm ve dijital kamusal alan ilişkisi, kimlik politikaları ve dijital kamusal alan, ekoloji ve dijital kamusal alan, dijital kamusal alanın sınırlandırılması gibi başlıklar son yıllarda avantajlar ve dezavantajlar ekseninde aktüel olarak tartışılmaktadır.

3. İnfodemi ve Sosyal Medya İlişkisi

İnfodemi İngilizcede bilgi (information) ve salgın (epidemic) kelimelerinin birleşiminden oluşan hibrit bir ifade şeklinde pandemiyle yaygın olarak kullanılmaya başlasa da pandemi öncesinde de önemli bir risk unsuruydu. İlk defa SARS salgını sırasında Amerikalı siyasal analist David J. Rothkopf tarafından kullanılmış, Çin’de başlayan sağlık krizinin nasıl global bir problem hâline geldiği ve infodemi ile bu sorunun kontrol altına alınmasının güçleştiği belirtilmiştir (Rothkopf, 2003). Ancak kovid-19 pandemisi ile daha sık gündeme geldiği ve koordineli bir reaksiyon gerektiren düzeye yükseldiği bilinmektedir (WHO, 2020). Dünya Sağlık Örgütü infodemiye ‘bir hastalık salgını sırasında dijital ve fiziksel ortamlarda yanlış veya yanıltıcı bilgiler içeren çok fazla bilgidir’ şeklinde tanımlamaktadır (WHO, 2021). İnfodemi ile insanların güvenilir kaynağa ulaşması ve doğru rehberler bulması giderek güçleşmekte, ulaşılar bile önerilen eylemi gerçekleştirmek için önlerinde aşmaları gereken bariyerler bulunmaktadır (WHO, 2020). İnternet teknolojileri yoluyla toplumların bilgiye ve habere erişim hızının artmasının yanı sıra, üretilen ya da dolaşıma giren enformasyon hacminde de yükselme olduğunu söylemek mümkündür. Dijital teknolojilerle birlikte üretilen multimedya içeriklerin dağıtımında fiber optik kablolarla birlikte iletişim teknolojilerinin de dijitalleştiği görülmektedir. Sosyal medya mevcut gelişmelerle birlikte ortaya çıkan, kullanıcıların bilgisayar, tablet, mobil telefon gibi araçlarla her an ulaşabildikleri ve iletişim kurabildikleri bir mecra olarak toplumların gündelik pratiklerini domine etmektedir. Bilgi hacmi, yayılım hızı ve erişim kolaylığı gibi fonksiyonları nedeniyle herhangi bir bilgiye ya da habere ulaşma noktasında kullanıcılar için kaynak konumundadır. Ancak aşırı miktardaki yanıltıcı bilginin kontrolsüz bir biçimde dolaşıma girmesine neden olması, mecranın güvenilirliği konusunda endişe yaratmaktadır. Dünya’da 5,6 milyar insanın internet kullanıcı olduğu göz önünde bulundurulduğunda (Da-

tareportal, 2023), bu kalabalık içinde yanlış veya eksik bilgi, çarpıtma, uydurma ya da sahte içeriklerin bilgi kirliliğine neden olarak doğru enfomasyona erişimi güçleştirdiği görülmektedir. Yapılan bir araştırma, Twitter'da yanlış haberlerin doğru habere kıyasla 3 kat daha hızlı yayıldığını ortaya koymuştur (Vosoughi, vd., 2018, s. 1146). Bu durumda haber üretimi ve yayılımı ekosisteminde yer alan her aktörün önlem alması önemli görülmektedir. Sosyal medya platformlarının, infodemiye önlemeye yönelik aksiyonlar aldıkları ancak yetersiz kaldıkları görülmektedir. Sakıncalı içeriklerin ve bu içerikleri yayan kullanıcıların engellenmesi ya da askıya alınması ve filtreleme mekanizmasının kullanılması gibi birçok eylem hayata geçirilse de günümüzde hâlâ birçok sosyal medya şirketinin yanlış bilgi ile ilgili tanımlanan bir politikası bulunmamaktadır. Veri politikaları konusunda daha şeffaf ve gizliliği gözeten yaklaşımların uygulanması gerektiği açıktır. Yalan ve yanıltıcı bilginin yayılımına engel olacak şekilde sosyal medyayla birlikte arama motoru algoritmalarının da optimize edilmesi önem taşımaktadır (Gisoni vd., 2022, s.2). Sosyal medya şirketlerinin Türkiye'deki pratiklerinin de görece eksik olduğu görülmektedir. Facebook ve TikTok'un Teyit Doğrulama Platformu ile partnerlik anlaşması imzalaması önlem alma konusunda söz konusu kurumları öne çıkarırken Youtube'un bu konudaki eylemsizliği, şirketin birçok uluslararası ve ulusal doğrulama platformu tarafından eleştirilmesine sebep olmaktadır.

Datareportal Digital Reports (2023)'ün istatistiklerine bakıldığında, Türkiye'de 71,4 milyon internet kullanıcısının bulunduğu ve bu kullanıcıların 62.5 milyonunun sosyal medya kullandığı görülmektedir. Söz konusu raporda en çok tercih edilen sosyal ağlar Instagram (%90,6), WhatsApp (%88,8), Facebook (%72,6) ve Twitter (%66,5) olarak sıralanmaktadır. Etkileşim özelliği sebebiyle birden çok içeriğin üretildiği ve paylaşıldığı bir mecra olan sosyal medyada, kullanıcıların ürettiği içeriklerin yanı sıra, kurumsal üretimler, marka iletişimleri ve online haber platformları gibi birçok aktör içerik hacmini oluşturmaktadır. Türkiye'de kullanıcıların çoğunun (%73,2) interneti bilgiye ulaşmak için ve haberleri ve güncel gelişmeleri takip etmek (%67,6) için kullandıkları bilinmektedir (Datareportal, 2023). Infodemi ve sosyal medya üzerine çoğunluğu kovid-19 pandemisi özelinde olmak üzere birçok araştırma yapılmış (Tuncer ve Tam, 2022; Yumrutaş, 2022; Bozkurt, 2021; Altuntaş vd., 2022; Yıldırım ve Kebelek, 2021; Kuş ve Öztürk, 2022), infodemi ve sosyal medya aracılığı ile artan şiddeti ortaya konmuştur. Toplumunu yanlış yönlendiren her türlü enfomasyon ve haberin en görünür olduğu dönemlerden birisi olan kovid-19 pandemisi döneminde sahte tedavi satmaktan kritik öneme sahip bilgi sistemlerine siber saldırı düzenlemeye kadar birçok eylem sosyal medya aracılığı ile gerçekleştirildi (Mourad, vd., 2020, s. 2145). Her ne kadar kovid-19 pandemisi ile sıkça tartışılmaya başlansa da pandemi öncesi dönemde sosyal medyada

sağlıkla ilintili birçok konuda (aşı, uyuşturucu madde, sigara, bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklar) yoğun mezenformasyonun olduğu bilinmektedir (Lledo ve Galvez, 2021, s. 14; Sharma vd., 2018). Sağlık krizlerinin yanı sıra seçimler, sivil söylemler, deprem ve fırtına gibi afet dönemlerinde de yanıltıcı bilgilerin yayılımı büyük bir problem olarak görülmektedir (Allcott ve Gentzkow, 2017; Gupta vd., 2013). Afet gibi olağanüstü durumlarda birçok kaynaktan bilgi paylaşımının artış gösterdiği de bilinmektedir (Abdulalem ve Alberto, 2021). Bu süreçte yalan haber, söylenti, komplo, mezenformasyon ve dezenformasyon yoğunlaşmaktadır (Raj ve Meel, 2022, s. 1). Türkiye’de yaşanan Kahramanmaraş merkezli deprem sonrası kullanıcıların en çok sorguladığı kelime grupları “afad”, “afad deprem ve deprem haritası” ve “afad deprem son dakika” kelimeleri olmuştur (Google Trends, 2023). Dolayısıyla Türkiye’nin yaşadığı en büyük deprem felaketi sürecinde infodeminin boyutu, sosyal medyada yayılan bilgi ve haberlerin türü ve etkileşim düzeyi merak edilen konular arasındadır.

Sosyal ağların iş birliği doğası nedeniyle enformasyonun hızla yayılmasına ek olarak ‘yankı odası’ ve ‘filtre balonları’ etkisinin de infodeminin şiddetini arttırdığı söylenebilir. Sosyal medya ile bilgi arama davranışının aracılı bir yapıdan (gazeteciler aracılığıyla) aracısız bir yapıya dönüşmesi sonucu kullanıcılar kendi zaman tünellerinde aynı görüş ya da fikri paylaştıkları diğer kullanıcı ya da organizasyonların haberlerine maruz kalmaktadır (Vicario vd., 2016, ss. 1-12). Bu durum kullanıcıların inanç ve fikirlerinin güçlenmesine yol açan yankı odalarına sebep olmaktadır. Yankı odası etkisi ile grup kutuplaşması oluşmakta ve yanıltıcı bilgilerin yayılması kolaylaşmaktadır. Pariser ise 2011 yılında yayınlanan kitabında sosyal teknolojinin algoritmalar yardımıyla nasıl kişisel deneyimler oluşturduğunu ve insanlara en çok beğendikleri içerikleri sunarak nasıl konforlu alanlara sıkıştırdıklarını açıklayarak filtre balonlarını gündeme getirmiştir (Aktaran: Wardle ve Derakhshan, 2017, s. 49). Sosyal homofili olarak adlandırılan, birbirine ideolojik olarak benzer bireylerin bağlantıda olması ve algoritmalar yoluyla benzerliklerin dayatılması sonucu oluşan yankı odaları ve filtre balonlarının meydana gelen bilgi kirliliğinde payı olduğu tartışılmaya devam etmektedir (Sharma vd., 2018, ss. 1-41). Bu noktada infodeminin oluşma riski kadar ne tür haberlerin infodemi kapsamında değerlendirildiği de önemlidir. Avrupa Konseyinin desteği ile Wardle ve Derakhshan (2017) tarafından hazırlanan ‘Enformasyon Düzensizliği Raporu (Information Disorder Report), küresel düzeyde bir sorun olan bilgi kirliliği ve web teknolojilerinin bu bilgiyi üretme, yayma ve tüketme konusunda bir zemin oluşturması sonucu ortaya çıkan kaotik iklimi anlamada bir rehber görevi görmektedir. Raporunda yalan haber (fake news) tanımının kullanımından kaçınılmakta ve söz konusu tanımın bilgi kirliliğini açıklamada yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Bilgi

kirliliği ve yalan haber arasındaki ince çizginin sadece yalan haber başlığı altında karşılanmayacağı düşünülmektedir. Bu yaklaşıma göre düzensizlik yaratan enformasyon türleri üçe ayrılmaktadır: (Wardle ve Derakhsan, 2017, s. 20)

Dezenformasyon (Disinformation): Bir bireye, sosyal gruba, kuruma ya da ülkeye zarar vermek için kasıtlı üretilen yanlış enformasyondur. Bu kategoride yanıltıcı içerik ve yanlış bağlantıların dezenformasyona yol açtığı görülmektedir.

Mezenformasyon (Misinformation): Yanlış olan, ancak kasıtlı bir şekilde zarar vermeye yönelik üretilmemiş olan enformasyon. Bu kategoride yanlış bağlam ve aldatıcı, manipüle edici, uydurma içerikler yer almaktadır.

Malenformasyon (Malinformation): Kişi, kurum ya da ülkeye zarar vermek için kullanılan gerçeğe dayalı enformasyon. Sızıntı, taciz ve nefret söylemini içermektedir.

Yukarıdaki üç bilgi düzensizliğine yol açan enformasyon türlerinin ortak noktaları aşağıdaki şekilde gösterilmektedir (Silsüpür, 2018).

Şekil 1. Bilgi Düzensizliği Türlerinin Ortak Noktaları (Silsüpür, 2018).

Söz konusu sınıflandırma dijital mecralardaki yığın bilgi ve haberlerin teyit edilmesi noktasında yardımcı olsa da, ortak alanlardaki tanımların daha da netleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Kasıtlı ya da kasıtsız paylaşımlar, zarar verme amacını güden içerikler ya da doğru haberin nefret söylemi kapsamında sunulması gibi iç içe geçebilecek ve sınırları bulanıklaşabilecek durumlar için daha açık bir sınıflandırmanın yararlı olacağı açıktır.

4. Yöntem

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi ‘metinlerden ya da diğer anlamlı içeriklerden tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir’ (Krippendorff, 2019, s. 24). Kodlama iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Sonrasında araştırmacılar bir araya gelerek farklı kodladıkları haberler konusunda tam bir uzlaşma ve uyuma ulaşmıştır. 6 Şubat 2023 tarihinde gerçek-

leşen Kahramanmaraş merkezli deprem ve sonrasında infodeminin yoğunluğunun ortaya konması amaçlandığından, analiz kapsamına alınacak haberler için zaman dilimi 6 Şubat 2023-6 Mart 2023 olarak belirlenmiştir. Araştırmanın evreni depremden sonra sosyal medyada teyide ihtiyaç duyulan depremle ilgili tüm haberlerdir. Ölçüt Örneklem yöntemi ile IFCN (Uluslararası Doğruluk Kontrol Ağı) ağına üye doğrulama platformları olan Teyit ve Doğruluk Payı organizasyonlarının teyit ihtiyacı doğrultusunda seçtiği haberler çalışmaya dahil edilmiştir. IFCN 2015 yılında kurulmuş “doğruluk kontrolü (fact-checking)” yapan uluslararası bir kuruluştur. IFCN sertifikasına sahip olan üçüncü bir doğrulama platformu olan Doğrula, filtreleme sistemi olmaması dolayısıyla örneklem dışı bırakılmıştır. İki platformun da teyit analizinde izledikleri yöntemlerin farklı olması ve yakın tarihlerde aynı haberleri analiz etmiş olmaları sebebiyle oluşan zorluklar tespit edilmiş ve çözümlenmiştir. İki platformda 35 haberde çakışma olduğundan ötürü, bu haberler analiz dışı bırakılmıştır. Teyit kapsamında 108 haber, Doğruluk Payı’nda ise 27 haber analize tabi tutulmuştur.

4.1. Kodlama ve Kategoriler

Kodlama süreci Teyit ve Doğruluk Payı olarak ikiye ayrılmıştır. Haberlerin kodlanması aşamasında, dijital mecralarda yayılan yanlış bilgi ve/veya sahte haber türlerini 7 kategoride toplayan Teyit’in metodolojisi kullanılmıştır. Yanlış olarak belirlenen yanıltıcı bilgi ve haberlerin kodlama kategorileri şu şekildedir: (Teyit.org, 2023).

Bağlamdan koparma: Doğru bir bilginin, içinde bulunduğu olaylar, durumlar veya ilişkiler örgüsünden kopararak farklı bir anlatı içinde sunulması.

Çarpıtma: Gerçek anlamından saptırarak yanlışla sürüklemek veya yönlendirmek için oluşturulan içerikler.

Hatalı ilişkilendirme: Bir olayı gösterdiği ya da anlattığı iddiasıyla ilişkilendirilen fotoğraf, video, alıntı ya da haber başlığının başka bir olaya ait olduğu durumlar.

Manipülasyon: Gerçek bir bilgi ya da görüntünün kandırma amacıyla manipüle edilmesi. Seçme, ekleme ve çıkarma yoluyla bilgileri değiştirme.

Parodi: Çoğunlukla haber formatına benzer şekilde, eğlence ve alaya alma amaçlı yazılan metinlere denir.

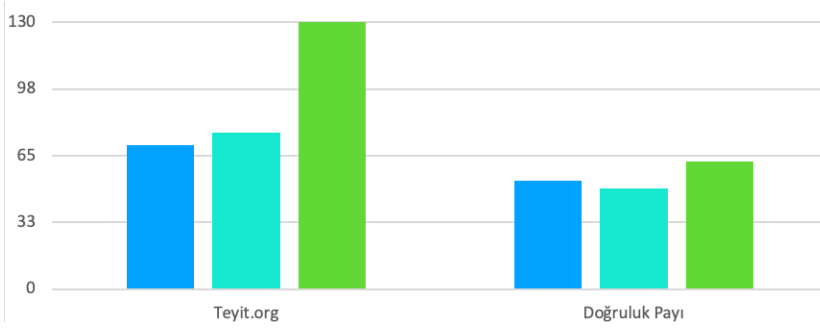
Taklit: Bir kişi ya da kurumun taklidini yaparak kişinin veya verilen bilgilerin doğru olduğu algısını yaratma ya da karşı propaganda hedefiyle oluşturulur. Sıklıkla güvenilir, itibarı yüksek, bilinen, ana akımlaşmış gerçek kaynakların isimleri ya da logoları taklit edilir.

Uydurma: Kandırmak ve hasar vermek için tamamı üretilmiş, herhangi bir gerçeklik payı bulunmayan içerikler.

Teyit, platformundaki haberleri bu kategorilere göre analiz ettiğinden, söz konusu haber türleri kodlamada yalnızca “var/yok” şeklinde kodlanmıştır. Teyit’in haber doğrulama mekanizmasında öncelikle şüpheli haberlerin taranması süreci bulunmaktadır. Bu aşamada takipçilerin gönderdikleri günlük medya takip araçları ve çeşitli sosyal medya araçlarının sundukları olanaklar yardımıyla, şüpheli haberler derlenmektedir. Haberlerin seçiminde 3 kriter öne çıkmaktadır: belli bir miktarın üzerinde paylaşım aldığını gösteren viralite, bireyleri ve toplumu etkileyecek düzeyde önem arz eden içerikler ve viral olmasa bile doğrulanması aciliyet gerektiren haberler. Teyit platformunda analiz edilen haberler “doğru, yanlış, karma ve sonuçlandırılmayan” haber olarak sınıflandırılmaktadır. Sonuçlandırılmayan haberler, incelenen iddiaya dair veriler elde edildiği; ancak bu veriler iddianın doğru, yanlış ya da karma olduğuna dair bir sonuca ulaşmak için yeterli olmadığı anlamındadır. Karma haberler ise; incelenen çoklu önermenin hem doğru hem de yanlış (ya da hem doğru hem belirsiz veya hem yanlış hem belirsiz) bilgiler içerdiği anlamı taşımaktadır. Doğruluk Payı’nın haber seçim sürecinde ise platform editörleri şüpheli haber taraması yapmakta ve sosyal medya kullanıcılarından gelen haberleri değerlendirmeye alarak, yayılım sıklıkları ve yayılma potansiyelleri üzerinden önceliklendirme yapmaktadırlar. Doğruluk Payı’nın kodlama sisteminde ise “doğru, yanlış, kısmen yanlış ve belirsiz” olarak 4 farklı kategori bulunmaktadır. Ancak kodlamada bu kategoriler kullanılmamış olup Doğruluk Payı’nda yer alan deprem ile ilgili haberler de Teyit’te yer alan söz konusu kategoriler yardımıyla kodlanmıştır. Analiz sürecinde bazı haberlerin iki haber türüne de girdiği gözlemlenmiştir ve bu haberler de tablolaştırılmıştır. Doğruluk Payı platformundaki 27 haber ise araştırmacılar tarafından hangi haber türüne girdiği tespit edilerek kodlanmıştır. Kodlama formunda yukarıdaki kriterlere ek olarak ‘doğru haber’ sekmesi de eklenmiş, platformların doğruladığı haberler bu kategoride değerlendirilmiştir. Kodlama yapılırken haberlerin yayıldıkları mecralar da kayıt altına alınmış, Twitter, Instagram, Facebook ve TikTok’ta yer alan haberlerin görüntülenme sayısı, beğeni sayısı, retweet ve alıntılanma sayıları da kodlamaya dâhil edilmiştir. Buradaki amaç infodemiye yol açan haberlerin yayılım düzeylerini belirlemek, yanlış ya da sahte bilginin yayılım hızını tespit etmektir.

4.2. Bulgular

Türkiye’de 6 Şubat 2023’te yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremde bilgi akışının yoğunlaştığı ve teyide ihtiyaç duyulan haber sayısında dramatik bir artış olduğu gözlemlenmiştir (Bkz Grafik 1).

Grafik 1. Teyit ve Doğruluk Payı Platformlarının Deprem Öncesi ve Sonrası Analiz Ettikleri Haber Sayısı, 2023.

Teyit ve Doğruluk Payı platformlarından analize tabi tutulan toplam haber sayısı 135'tir. Bunların 108'i Teyit'e, 27'si Doğruluk Payı'na aittir. 1 aylık süreçte, söz konusu platformların teyit için çalıştıkları haberlere kendi web siteleri üzerinden ulaşılmıştır. Teyit, WEB sitesindeki haberlerden demec kontrolü, karma haber ve analiz dosyası başlığındaki içerikler ve sonuçlandırılmadığı belirtilen haberler analiz dışı bırakılmıştır.

Tablo 1'deki rakamlar incelendiğinde, afet döneminde Teyit'in sitesi tarafından analiz edilen haberlerin %45,6'sının hatalı ilişkilendirme kategorisinde yer aldığı görülmektedir. Bu kategoriyi çarpıtma haber (%18,1) ve uydurma haber (%14,6) kategorileri takip etmektedir. Söz konusu zaman diliminde analiz edilen haberlerin %8,6'sının doğru haber olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar 1 aylık periyotta doğrulama platformlarının analiz ettikleri haberlerin %91,3'ünün yanlış haber olduğunu göstermektedir.

Haber Türleri	Frekans	Yüzde (%)
Çarpıtma	21	18,1
Hatalı İlişkilendirme	53	45,6
Bağlamdan Koparma	6	5,1
Parodi/Hiciv	1	0,8
Uydurma	17	14,6
Manipülasyon	5	4,3
Sahte/Taklit	3	2,5
Doğru Haber	10	8,
TOPLAM (n)	116	100

Tablo 1. Teyit.org Web Sitesinde Yer Alan Haberlerin Bilgi Düzensizliği Kategorilerine Göre Dağılımı

Bazı haberlerin iki kategoriye de ait olduğu tespit edilmiş olup aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (Bkz Tablo 2).

Haber Türleri	Frekans
Çarpıtma+Hatalı İlişkilendirme	3
Hatalı İlişkilendirme+Bağlamdan Koparma	1
Uydurma+Hatalı İlişkilendirme	3
Manipülasyon+Uydurma	1
TOPLAM (n)	8

Tablo 2. Teyit.org WEB Sitesinde Aynı Anda İki Bilgi Düzensizliği Kategorilerinde Kodlanan Haberler

Tablo 3'te görüldüğü üzere 11 haber analize dahil edilmemiştir. Analiz dosyası Teyit yazarları tarafından oluşturulan haber dosyaları olması sebebiyle analiz dışı bırakılmıştır. Demeç kontrolünde ise habere konu olan şahısların söylemlerinin doğruluğu analiz edildiğinden ve bilgi düzensizliği kategorileri kullanılmadığından bu haber türleri de kapsam dışında bırakılmıştır.

Analiz Dışı Haberler	Frekans
Karma Haber	4
Sonuçlandırılmayan Haber	3
Analiz Dosyası	3
Demeç Kontrolü	2
TOPLAM (n)	11

Tablo 3. Teyit.Org Web Sitesinde Analiz Dışı Bırakılan Haber Sayısı

Yanlış haber kategorileri içerisinde, en yüksek görüntülenme sayısına sahip olan kategoriler hatalı ilişkilendirme ve bağlamdan koparma olarak öne çıkarken, en düşük görüntülenme alan kategori ise parodi/hiciv olarak tespit edilmiştir. Parodi/Hiciv kategorisinde yalnızca 1 haber bulunduğundan ötürü bu sonucu de-

ğerlendirmek anlamlı görünmemektedir. İnfodemiye neden olan kategorilerin yüksek görüntülenme sayısına benzer olarak doğru haber kategorisinde de görüntülenme sayısının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Ölçüm	Frekans	Hatalı İlişkilendirme	Bağlamdan Koparma	Parodi/Hiciv	Uydurma	Manipülasyon	Sahte/Taklit	Doğru Haber
Görüntülenme Sayısı(bin)	6921-2600k	122-3500k	52.300-3500 k	0 - 6030	239-3.400 k	1422-39.100	103300-1700k	14100-4000k
Beğeni Sayısı	123-35.500	115 - 76.000	232-84.900	0 - 272	68-127.900	494-1331	5765-51400	1054-121800
Alıntılanma Sayısı	2-1730	2- 2800	8-1196	0 -5	4-916	7-86	16-139	14-716
Retweet Sayısı	58-11900	31- 4778	48 - 20.500	0 - 122	9- 14.100	101-139	1075-6298	103-8864

Tablo 4. Teyit.org Web Sitesinde Depremle İlgili Analiz Edilen Haberlerin En Yüksek/En Düşük Etkileşim Düzeyleri

Her iki platformda da analize tabi tutulan haber kaynakları benzer bir dağılım göstermekle birlikte, yanlış olan haberlerin yayılımında Twitter’ın ağırlıklı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Twitter’dan sonra TikTok’un da haber yayılımında rol oynaması dikkat çekicidir. Doğruluk Payı platformundaki haberlerde ise Facebook, YouTube, TikTok ve WEB Sitesi kaynaklarının yer almadığı görülmüştür (Bkz Tablo 5). Teyit.org’un 2018 yılında Facebook’la, 2020 yılında ise TikTok’la teyit partneri olmak için anlaşma imzalaması sebebiyle bu farklılığın oluştuğu düşünülmektedir.

Haberin Kaynağı	Twitter	Tiktok	Facebook	Instagram	Youtube	Whatsapp	Web	Diğer*
Teyit Org (n:108)	76	11	4	4	3	3	3	4
Doğruluk Payı (n:27)	22	-	-	4	-	1	-	1

Tablo 5. Doğrulama Platformları Tarafından Analiz Edilen Haberlerin Yer Aldığı

Sosyal Ağlar *Tanımlanamayan kaynaklar diğer olarak kodlanmıştır.

En yüksek görüntülenme alan yanlış haber kategorileri, Teyit platformunda hatalı ilişkilendirme, Doğruluk Payı’nda ise çarpıtma haber kategorisi olmuştur. En düşük kategoriler ise Teyit’te parodi/hiciv, Doğruluk Payı’nda ise bağlamdan koparma, parodi/hiciv, manipülasyon, sahte/taklit kategorileri olmuştur. Doğru haber

kategorisinin en yüksek görüntülenmesinin ise Teyit platformunda olduğu tespit edilmiştir.

Haberlerin Görüntülenme Düzeyi	Çarpıtma	Hatalı İlişkilendirme	Bağlamdan Koparma	Parodi Hiciv	Uydurma	Manipülasyon	Sahte/Taklit	Doğru Haber
Teyit	2.600.000	3.500.000	3.500.000	6030	3.400.000	437.600	1.700.000	4.000.000
Doğruluk Payı	2.700.000	2.100.000	-	-	170.700			2.100.000

Tablo 6. Haber Kategorilerindeki En Yüksek Görüntülenme Sayıları

En yüksek etkileşim alan kategoriler, Teyit ve Doğruluk Payı platformlarında farklılık göstermiştir. Teyit'te en yüksek etkileşim alan kategori hatalı ilişkilendirme kategorisi olurken, Doğruluk Payı'nda uydurma kategorisi olarak tespit edilmiştir. En düşük etkileşim kategorileri ise Teyit platformunda parodi/hiciv, Doğruluk Payı'nda ise bağlamdan koparma, manipülasyon, sahte/taklit kategorileri olduğu görülmüştür. Etkileşim düzeyi en yüksek doğru haber kategorisinde ise Teyit, Doğruluk Payı'ndan daha yüksektir.

Haberlerin Etkileşim Düzeyi	Çarpıtma	Hatalı İlişkilendirme	Bağlamdan Koparma	Parodi/Hiciv	Uydurma	Manipülasyon	Sahte/Taklit	Doğru Haber
Teyit	1.800.000	5.000.000	828.300	6.030	836.000	146.000	1.700.000	7.919.221
Doğruluk Payı	433.100	2.400.000	-	-	3.400.000	-	-	965.000

Tablo 7. En Yüksek Etkileşim Alan Haber Kategorileri

Doğruluk Payı Platformunda analiz edilen haberlerin en yüksekten en düşüğe olacak şekilde hatalı ilişkilendirme (%44,4), uydurma (%14,8), çarpıtma (%11,1) kategorileri öne çıkmıştır. Doğru olarak kategorilendirilen haberler %29,6 oranındadır. 35 haber Teyit WEB sitesinde analiz edilen haberlerle karşılaştığı gerekçesiyle analiz dışı bırakılmıştır.

Haber Türleri	Frekans	Yüzde (%)
Çarpıtma	3	11,1
Hatalı ilişkilendirme	12	44,4
Bağlamdan Koparma	0	-
Parodi/Hiciv	0	-
Uydurma	4	14,8
Manipülasyon	0	-
Sahte/Taklit	0	-
Doğru Haber	8	29,6
TOPLAM (N)	27	100

Tablo 8. Doğruluk Payı Web Sitesinde Yer Alan Haberlerin Bilgi Düzensizliği Kategorilerine Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında analiz edilen toplam 135 haberin yanlış haber kategorilerine göre dağılımı incelendiğinde, en yüksek oranın hatalı ilişkilendirme olduğu görülmektedir. Bu kategoriyi yüzde 17,03'lük oran ile çarpıtma haber kategorisi ve %14,07 ile uydurma haber kategorisi izlemektedir. Doğru haberler, toplam haber sayısının %13,3'ünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla 1 aylık periyotta depremle ilgili analiz edilen 135 haberin %86,7'sinin yanlış haber olduğu açıkça görülmektedir.

Haber Türleri	Frekans	Yüzde (%)
Çarpıtma	23	17,03
Hatalı ilişkilendirme	62	45,9
Bağlamdan Koparma	5	3,7
Parodi/Hiciv	1	0,74
Uydurma	19	14,07
Manipülasyon	4	2,96
Sahte/Taklit	3	2,22
Doğru Haber	18	13,3
TOPLAM (N)	135	100

Tablo 9. Teyit.org ve Doğruluk Payı Platformlarında Yer Alan Haberlerin Bilgi Düzensizliği Türlerine Göre Dağılımı

5. Tartışma ve Sonuç

Toplumsal düzeyde olumsuz etki yaratan kriz durumlarında bilgiye erişim hızı ve bilginin niteliği kritik bir konudur. Türkiye’de yaşanan en büyük felaketlerden biri olan Kahramanmaraş merkezli depremde, sosyal medya, bilgiye ve habere ulaşma noktasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Araştırma için belirlenen bir aylık süreçte analiz edilen haberlerin yarısından fazlasının (%52,4) kaynağı Twitter olarak belirlenmiştir. Türkiye’de en çok kullanılan sosyal ağ sıralamasında 4. sırada yer alan Twitter’da 18,6 milyon aktif kullanıcı olduğu bilinmektedir (Dataportal, 2023). Ancak afet gibi kriz durumlarında kullanım oranının ve dolaşısıyla haber hacminin artış göstermesi muhtemeldir. Twitter pandemi ile yanlış bilgi politikası geliştirmeye başlamış bir şirket olarak, yanıltıcı içerikler konusunda uyarıcı işaretçiler kullansa da Amerika’da uygulamaya geçirdiği ve kullanıcıları sürece dahil ettiği kitle kaynak modeli olan ‘Birdwatch’ projesi, Türkiye’de test edilmekte olup henüz uygulanmaya başlanmamıştır. Ülkemizin afet döneminde bilgi edinme ve paylaşma noktasındaki sosyal medya analizinden yola çıkarak özellikle Twitter’ın bu konudaki adımlarının önem taşıdığı düşünülmektedir.

Doğrulama platformları üzerinden yapılan analizde deprem ve sonrasındaki süreçte teyide ihtiyaç duyulan haber sayısı artış göstermiştir. Bu durum, kriz durumlarında infodemiye sebep olan içeriklerde de artışa işaret etmektedir. Sonuçlar incelendiğinde, 1 aylık süre içinde analiz edilen haberlerin sadece %13,3’ünün doğru olduğu saptanmıştır. Analize konu olan haberlerin %45,09’u ise hatalı ilişkilendirme nedeniyle doğrulanamamıştır. Dolayısıyla deprem sürecinde paylaşılan fotoğraf, video ya da haber başlıklarının iddia edilen olayla ilintili olmayan içerikler olması sonucu çoğu haberin hatalı ilişkilendirilerek dolaşıma sokulduğu gözlemlenmiştir. Bu durum afet döneminde panik ve kaygı içindeki insanları daha da zor duruma düşürebilmektedir. Haberin oluşturulduğu andaki ya da paylaşıldığı andaki niyetin tespit edilmesi kolay olmasa da mezenformasyon türüne daha yakın görülen hatalı ilişkilendirilen haberlerin yanıltıcı ve yanlış yönlendirici boyutları kaygı vericidir. Sosyal medyada yer alan çarpıtma, uydurma ve manipüle edici haber oranları da infodeminin düzeyi ve yönü ile ilgili daha net bir resim ortaya koymaktadır. Doğru bilgiye ihtiyaç duyulan ve tüm toplumu etkileyen durumlarda dezenformasyon düzeyinin dramatik bir şekilde artması üzerine düşünülmesi ve önlem alınması gereken bir olgudur. Teyit edilen haberlerin görüntülenme düzeylerine bakıldığında hatalı ilişkilendirilen ve çarpıtılan haberlerin daha çok yayıldığı söylenebilir. Ancak en yüksek görüntülemeye sahip haberin doğru haber olması, yanlış ve hatalı içerikler kadar doğru bilgi içeren haberlerin de yayılım gösterdiğine işaret etmektedir. Sosyal medya bilgiye erişimin yanı sıra, afet dönemlerinde

uyarıları takip etme ve yardıma ihtiyacı olan insanlara ulaşma gibi amaçlarla da kullanılmaktadır. Hatta Kahramanmaraş merkezli deprem gibi sonuçları son derece yıkıcı olan bu afette, bölgede kurtarılmayı bekleyen insanların da seslerini duyurabildikleri bir mecra olduğu görülmüştür. Fakat araştırma kapsamında da incelenen “baraj patlaması dolayısıyla Hatay ilinin acilen tahliye edilmesi” yönündeki yanlış haber gibi çok sayıda yanıltıcı ve yalan içeriğin kitleleri zor durumda bıraktığı gerçeği, infodeminin yayılımı kapsamında ele alınması gereken bir konudur.

Sosyal medya dijital kamusal alanın bir parçası olarak düşünülebilir. Etkileşimin esas olduğu sosyal medya her ne kadar gündemi oluşturacak ve değiştirecek ölçüde güçlenmiş olsa da beraberinde bazı riskler getirmektedir. Bu riskler gerçekleştiği taktirde karşı karşıya kalınacak olan toplumsal zorluklar üzerinde dikkatle durulması ve araştırılması gereken bir konudur. Infodemi dijitalleşme ile kronikleşen bir konu olarak hem ulusal hem de uluslararası düzeyde tartışılan bir problemdir. Özellikle toplumun doğru bilgiye en çok ihtiyaç duyduğu afet dönemlerinde oluşan bilgi kirliliği nedeniyle sosyal medya çok işlevsel bir araç olarak kullanılabilirken, aşırı enformasyonla şişkinleşmekte ve bilgi düzensizliğinin kaynağı hâline gelebilmektedir. Bu kapsamda yeniden düşünüldüğünde infodeminin yalnızca bir salgın veya epidemik bir olay sırasında yanlış ve yanıltıcı bilginin toplumsal yayılımı ile sınırlı olmadığı sonucuna ulaşılabılır. Yanlış ve düzensiz bilgi nasıl insanların söz konusu hastalık ile ilgili doğru bilgiye erişimini engelliyorsa, aynı şekilde afet gibi kitlesel felaketlerde de yanıltıcı bilginin yayılımı toplumsal düzenin sağlanamamasına neden olmaktadır. Bu noktada doğru ve güncel bilginin yayılımı felaketlerin yönetimi ve kontrolü için hayati önem taşımaktadır. Öte yandan infodeminin kitlesel psikolojiyi olumsuz yönde etkilediği ve profesyonellerin çalışma rutinlerini aksatacağı da ayrıca göz önünde bulundurulmalıdır.

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli iki büyük deprem 10 ili büyük ölçüde etkilemiş ve ardından uluslararası yardım çağrısında bulunulmuştur. Bu denli büyük bir doğal afetin sonrasındaki süreçte sosyal medya platformlarında organik bir kamuoyu oluşmuş ve büyük bir toplumsal dayanışma örneği görülmüştür. Fakat sosyal medyada paylaşılan ve toplumu gerçeklikten koparan yalan ve yanlış bilginin dolaşıma girmesi ve hızla yayılması söz konusu olumlu çıktıyı gölgelemiştir. Bu süreçte doğrulama platformları gibi sosyal medya altyapısını güvenilir hâle getirmek için çaba harcayan organizasyonların yanı sıra, sosyal medya şirketlerinin, haber ve bilgi kaynağı olarak sosyal medyada var olan tarafların yanlış, yalan ya da hatalı içeriklerin filtrelenmesine yönelik önlemlerini tekrar gözden geçirmeleri elzemdir. Sosyal medya ekosisteminin bir diğer önemli aktörü kabul

edilen kullanıcıların ise, infodemi ile ilgili farkındalık ve bilinç düzeylerinin yükseltilmesinin yanı sıra dijital okuryazarlık becerilerinin de güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Abdulalem, M. ve Alberto, F. (2021). Factors Influencing User Participation in Social Media: Evidence From Twitter Usage During COVID-19 Pandemic in Saudi Arabia, *Technology in Society*, Vol:66.
- Arendt, H. (2021). İnsanlık Durumu, Çev.: Bahadır Sina Şener, *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Avcil, C. (2021). Kamusal Alanı Dijitalleşme Çerçevesinde Yeniden Okumak . *Liberal Düşünce Dergisi* , 26 (103) , s. 81-100 . DOI: 10.36484/liberal.954382
- Bıçer Olgun, H. (2017). Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in Kamusal Alan Yaklaşımları, *Sosyolojik Düşün*, 2(1), s. 45-54,
- Bozkurt, F. (2021). "Covid-19 Pandemi Sürecindeki Sahte ve Yalan Haberlerin Bir Getirisi: Infodeminin Türkiye Bağlamında İncelenmesi", *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.7, s. 135-151.
- Datareportal (2023). Social Media Use in Turkey. Erişim tarihi:26.03.2023). https://datareportal.com/essentialtwitterstats?utm_source=DataReportal&utm_medium=Country_Article_Hyperlink&utm_campaign=Digital_2022&utm_term=Turkey&utm_content=Facebook_Stats_Link
- Dean, J. (2002). *Publicity's Secret, How Technoculture Capitalizes on Democracy*, Cornell University Press, Ithaca & London.
- Dean, J. (2003). Why The Net is Not a Public Sphere, *Constellations, An International Journal of Critical and Democratic Theory*, Volume 10, Issue 1, March, pp. 95-112.
- Dean, J. (2009). *Democracy and Other Neoliberal Fantasies*, Duke University Press, <https://www.perlego.com/book/1457909/democracy-and-other-neoliberal-fantasies-communicative-capitalism-and-left-politics-pdf> Erişim Tarihi: 10.03.2023
- Demircioğlu, Z. (2017). İnternet Kullanımının Toplumsal İlişkilerin Dönüşümü Üzerine Etkileri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 52, Ekim, ss., 621-627.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text*, 25/26, pp. 56–80. <https://doi.org/10.2307/466240>
- Gisoni MA, Barber R, Faust JS, Raja A, Strehlow MC, Westafer LM, Gottlieb M. (2022). A Deadly Infodemic: Social Media and the Power of COVID-19 Misinforma-

- tion. *J Med Internet Res.*, Feb 1;24(2), pp. 1-7 doi: 10.2196/35552. PMID: 35007204; PMCID: PMC8812140.
- Gölbaşı, S. D. ve Metintaş, S. (2020). COVID-19 Pandemisi ve İnfodemi, *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5, COVID-19 Özel Sayısı, ss. 126-137.
- Gupta, A., Lamba, H., Kumaraguru, P., ve Joshi, A. (2013). Faking sandy: characterizing and identifying fake images on twitter during hurricane sandy. *Proceedings of the 22nd international conference on World Wide Web*, pp. 729-736.
- Habermas, J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry Into a Category of Bourgeois Society*, 5th Edition, *The MIT Press*, Cambridge.
- Habermas, J. (2015). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, Çev.: T. Bora, M. Sancar, *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Krippendorff, K. (2019). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. 4. Baskı: Sage Publications.
- Kuş, O., Öztürk, İ. D. (2022). COVID-19 Misinformation and Communication Studies: A systematic Review of the Infodemic. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 62, ss. 67-90.
- Lledo, S., V. ve Galvez, A. J. (2021) Prevalence of Health Misinformation on Social Media: Systematic Review *Journal of Medical Internet Research*, Vol: 23(1), pp. 171-187.
- Mourad, A., Srour, A., Harmanani, H., Jenainati, C., ve Arafeh, M. (2020). Critical Impact of Social Networks Infodemic on Defeating Coronavirus COVID-19 Pandemic: Twitter-Based Study and Research Directions," in *IEEE Transactions on Network and Service Management*, Vol. 17, No. 4, pp. 2145-2155, Dec., doi: 10.1109/TNSM.2020.3031034.
- Raj, C. ve Meel, P. (2022). People Lie, Actions Don't! Modeling Infodemic Proliferation Predictors Among Social Media Users. *Technology in Society*, Vol:68., pp. 1-14.
- Rothkopf, D.J. (2003). When the Buzz Bites Back. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/05/11/when-the-buzz-bites-back/bc8cd84f-cab6-4648-bf58-0277261af6cd/> Erişim tarihi: 20.03.2023.
- Schafer, M. S. (2015). *Digital Public Sphere*, *The International Encyclopedia of Political Communication*, Ed.: Gianpietro Mazzoleni, December, Willey-Blackwell, London.
- Sharma, K. Qian, F., Jiang, H., Ruchansky, N., Zhang, M., ve Liu, Y. (2018). Combating Fake News: A Survey on Identification and Mitigation Techniques. *ACM Trans. Intell. Syst. Technol.* Vol (37):4, pp. 1-41, <https://doi.org/10.1145/1122445.1122456>
- Sennet, R. (2013). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev.: Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, *Ayrıntı Yayınları*, İstanbul.
- Silsüpür, S. (2018). Bilgi Bozukluğunu Anlamak İçin Kavramlar. <https://teyit.org/bilgi-bozuklugunu-anlamak-icin-kavramlar>. Erişim Tarihi: 01.04.2023
- Şen, A. F. ve Taş, H. (2021). Gençlerin Dijital Kamusal Alan Pratikleri: "Gri Bölge" Gençlik İnisyatifi Örneği, *Global Media Journal, TR Edition*, 12 (23) Güz, ss. 58-88.
- Teyit, (2023). Bilgi Bozukluğunu Anlamak İçin Kavramlar. <https://teyit.org/metodoloji-erisim-tarihi> Erişim Tarihi: 01.04.2023
- Torun, T. (2020). Jürgen Habermas'ın Kamusal Alan Kavrayışı: Rasyonel Politik İrade Oluşumu. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*

- si, 19 (1), 220-238 . DOI: 10.20981/kaygi.619184
- Tuncer, S., ve Tam, M.S. (2022). The COVID-19 Infodemic: Misinformation About Health on social media in Istanbul. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, ss.340-358.
- Vicario, M.D., Vivaldo, G., Bessi, A., Zollo, F., Scala, A., Caldarelli, G., ve Quattrociocchi, W. (2016). Echo Chambers: Emotional Contagion and Group Polarization on Facebook. *Scientific Reports*, 6., pp. 1-12.
- Vosoughi, S., Roy, D., ve Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science* 359, ss. 1146–1151.
- Wardle, C., ve Derakhshan, H. (2017). With Research Support From Anne Burns and Nic Dias, “Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making” Council of Europe, <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html>. Erişim tarihi: 15.03.2023.
- World Health Organization (2021). URL: <https://www.who.int/health-topics/infodemic>, Erişim tarihi: 27.03.2023
- World Health Organization (2020). 1st WHO Infodemiology Conference. <https://www.who.int/news-room/events/detail/2020/06/30/default-calendar/1st-who-infodemiology-conference>. Erişim Tarihi: 30.03.2023
- Yıldırım, B. Ve Kebelek, E. (2021). Covid-19 Pandemisinde Karantina Sürecine Girmiş Kişilerin İnternet Haber Siteleri ve Sosyal Medyadaki İnfodemiye İlişkin Görüşleri. *Atatürk İletişim Dergisi*. 22, ss. 33-64.
- Yılmaz Altuntaş, E.; Altıparmak, İ.; Sünger, B.; Tünel, C. (2022). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Bilgi ve Haber Kaynaklarına Ulaşmada Yeni Bir Risk Olan “İnfodemi” Yönetiminde Kullanılan İletişim Stratejileri, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29): ss. 15-27.
- Yumrutaş, M. (2022). Covid-19 Pandemi Sürecinde Aşı Haberleri ve Haber Doğrulama Platformları: “Doğruluk Payı” ve “Teyit” Örnekleri. *Etkileşim*, 9, ss. 194-222 doi: 10.32739/etkilesim.2022.5.9.161

Afetlerde Dijital İletişim ve Acil Çağrı Uygulamalarının Kullanılabilirliği Üzerine Bir İnceleme: AFAD Acil Çağrı

Ali YILDIRIM*

Öz

Afetler, dünyada çok farklı türlerde insanlığın gelişimini ve yaşamını etkileyen önemli olaylardır. Bu olayların önlenmesine yardımcı olmak, iyileştirilmesini sağlamak ve zararlarını azaltmak için afet yönetimi mekanizması kurulması ve bu mekanizmanın değişen şartlara göre güncellenmesi gerekmektedir. Afet yönetimi; barınma, beslenme, arama-kurtarma, sağlık, rehabilitasyon ve imar-inşa gibi temel bileşenlere sahiptir. Bu bileşenlerin önemli parçalarından biri de iletişimdir. İletişim, afetlerden zarar görenlerin afet anında ihtiyacı olan önemli bir enstrümandır. Yeni iletişim teknolojilerinin ön plana çıktığı günümüzde dijital iletişim, afetzedelerin ilk tercih ettiği yöntemlerden biridir. Bu çalışmanın amacı, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının kullanıma sunduğu AFAD Acil mobil uygulamasının dijital iletişim yönünden incelenmesidir. Bu anlamda, AFAD Acil mobil uygulamasının dijital olarak sağladığı imkânların iletişim yönünden değerlendirilmesi ve öneminin ortaya konması hedeflenmektedir. Çalışmada öncelikle AFAD Acil'in uygulama arayüzü Morville'nin kullanıcı deneyimi ilkeleri çerçevesinde incelenmiş, literatür taraması kapsamında kullanım durumu araştırılmıştır. Uygulamanın yaygınlığı ve Morville'nin ilkeleri doğrultusunda kullanıcı dostu olup olmadığı ortaya konmuştur. Elde edilen bulgularda; uygulamanın kullanıcıların taleplerini karşıladığı, acil durumlarda hızlı bir biçimde iletişime uygun olarak tasarlandığı tespit edilmiştir. Ek olarak acil buton görevinin yanında eğitim videolarının da bulunmasının kullanıcılara yönelik pozitif bir fayda sağladığı tespit edilmiştir. Uygulamanın internet ve şebeke altyapısını kullanmasından dolayı afet anında bir dezavantaj yaratabileceği, bu durumun da bluetooth ve uydu teknolojisiyle desteklendiğinde pozitif bir çevrilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital İletişim, AFAD Acil, Mobil Uygulama, Afet İletişimi, Afet Yönetimi

*Dr. Öğr. Üyesi, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi Sosyal Bilimler Bölüm Başkanlığı, aliyildirim@gmail.com

Yıldırım, A. (2023). Afetlerde Dijital İletişim ve Acil Çağrı Uygulamalarının Kullanılabilirliği Üzerine Bir İnceleme: AFAD Acil Çağrı. TRT Akademi, 8 (18), 552-573. DOI: 10.37679/trta.1273910

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 30.03.2023

Revizyon Tarihi: 25.04.2023

Kabul Tarihi: 11.05.2023

ORCID: 0000-0002-0721-0655

DOI: 10.37679/trta.1273910

An Analysis of Emergency Alert Applications in the Scope of Digital and Disasters Communication: AFAD Emergency Call

Ali YILDIRIM

Abstract

Disasters are important events that impact the life and humanity in the world. A disaster management mechanism should be established and this mechanism should be updated according to changing conditions in order to help victims, improve and reduce the damage of these events. disaster management has basic components such as shelter, nutrition, search and rescue, health, rehabilitation and reconstruction-construction. One of the important parts of these components is communication. Communication is an important instrument that those who suffer during disaster. Today, digital communication is one of the first preferred technology used by disaster victims. The aim of this study is to examine the AFAD Emergency mobile application in terms of digital communication, which is made by the Disaster and Emergency Management Presidency. In this sense, it is aimed to evaluate the digital opportunities provided by the AFAD Emergency mobile application in terms of communication and to reveal its importance. In the study, the application interface of AFAD Emergency was examined within the framework of Morville's user experience principles, and its usage status was investigated within the scope of literature review. In the findings; It has been found that the application provides the demands of users and is designed for rapid communication in case of emergency. In addition, it has been found that the presence of training videos in addition to the emergency button task provides a positive benefit for the users. It has been concluded that the application designed with internet and network infrastructure can create a disadvantage during a disaster and this situation can be turned into a positive when supported by bluetooth and satellite technology.

Keywords: Digital Communication, AFAD Emergency, Mobile Application, Disaster Communication, Disaster Management

Research Paper

Received: 30.03.2023

Revised: 25.04.2023

Accepted: 11.05.2023

1. Giriş

Afet yönetimi, afet öncesi ve afet sonrası olarak ikiye ayrılmaktadır. Afetlerde oluşabilecek zararları azaltmak ve iyileştirmek için gerekli olan bir mekanizmadır. Türkiye Cumhuriyeti, mevsimsel özellikleri ve coğrafi yapısı ile sık sık afetlere maruz kalan bir ülkedir. Bu afetler içerisinde en çok öne çıkan ise depremlerdir. Depremler, ülkemizin büyük bir bölümünde etkili olan afetlerin başında gelmektedir. Kuzey Anadolu Fay Hattı, Doğu Anadolu Fay Hattı ve Marmara Bölgesi Fay Hattı olmak üzere ülkenin büyük bölümünde tarihsel süreçte çokça deprem yaşanmıştır. Bu depremlerin yıkıcı etkisi ise çok yüksek olmuştur. Deprem sonrası süreçte ise ülkenin iyi bir afet yönetimi sergilemesi, depremin neden olduğu acıları ve yıkımları azaltabilmektedir. Dolayısıyla bir ülkede iyi bir afet yönetimi mekanizmasının olması önemlidir.

Afetlerin boyutu, afet yönetiminin ne kadar başarılı olup olmadığıyla da ilgilidir. Afet yönetimi içerisinde iletişimin varlığı ise en az arama kurtarma kadar önemlidir. Etkili iletişim bir kriz sırasında kafa karışıklığını, paniği ve yanlış bilgilendirmeyi azaltmaya yardımcı olabileceğinden, iletişim yönetimi acil durum müdahalesinin kritik bir bileşenidir (Dynes, 2005). Ulusal ve uluslararası kamuoyunun bilgilendirilmesi, yardım ve destek çağrıları iletişimle mümkündür. Aynı zamanda afet süresince yapılacak koordinasyonun en önemli ayağı iletişimdir. Dolayısıyla afetlerin büyük bir parçasını oluşturan iletişimin her türlü tekniğinin kullanılması afetin etkisinin azaltılmasında ve iyileştirme çalışmaları esnasında önem kazanmaktadır. Bununla birlikte, iletişimin dijital olanaklarının da afet yönetimi sürecine dâhil edilmesi, günümüz koşullarında elzem hâle gelmiştir. Özellikle, afet süresince dezenformasyonun, manipülasyonun önlenmesi, afetzedelere doğru bilgi aktarımı ve onlardan gelecek taleplerin düzenli alınabilmesi için dijital iletişim şarttır.

Afetlerden etkilenen bireyler, acil müdahale ekipleri ve yardım kuruluşları arasında daha hızlı, daha verimli ve yaygın iletişim sağladığı için dijital iletişim, afetlerde giderek daha önemli hâle gelmiştir. Afetler sırasında dijital iletişimin çok önemli olmasının temel nedenlerinden bazıları, kritik bilgilerin hızla yayılması: Sosyal medya, metin mesajları ve acil durum uyarı sistemleri gibi dijital iletişim araçları, uyarılar, tahliye emirleri ve afet durumuyla ilgili güncellemeler dâhil olmak üzere çok sayıda kişiye kritik bilgileri hızlı ve kolay bir şekilde sağlanabilmektedir. İkinci olarak, acil durum müdahalesinin koordinasyonu esnasında dijital iletişim, acil durum müdahale ekiplerinin birbirleriyle gerçek zamanlı iletişim kurmasını ve afetin durumu ve onu yönetmek için gereken kaynaklar hakkında bilgi paylaşmasını sağlayarak acil durum müdahale çabalarının daha iyi koordinasyonunu kolaylaştırabilmektedir. Üçüncü olarak bilgi ve kaynaklara erişim: Dijital iletişim,

afetten etkilenen kişilere acil durum irtibat kişileri, haritalar ve barınak yerleri dâhil olmak üzere önemli bilgi ve kaynaklara erişim sağlayabilir. Ayrıca, insanların afet sırasında ve sonrasında yardım sağlayabilecek destek hizmetleri ve yardım kuruluşlarıyla bağlantı kurmasına yardımcı olabilmektedir. Dördüncü olarak, hava koşullarındaki değişiklikler veya potansiyel tehlikeler dâhil olmak üzere afetin konumu ve durumu hakkında gerçek zamanlı güncellemeler sağlayarak afete müdahale ekipleri ve etkilenen bireyler arasında durumsal farkındalığın artmasına yardımcı olabilmektedir. Sonuç olarak, dijital iletişim, hayat kurtarmaya, acil durum müdahale çabalarını iyileştirmeye ve afetten etkilenen bireylere önemli bilgi ve kaynaklar sağlamaya yardımcı olabileceğinden, afet yönetimi için önemli bir araç olarak dikkate alınmalıdır.

Bu çalışmada, afet yönetiminin önemli bir parçası olarak oluşturulan AFAD Acil mobil uygulamasının dijital yönden incelenmesi, iletişim açısından değerlendirilmesi ve afetlerde nasıl bir fayda sağladığının ortaya konması hedeflenmektedir. Bu anlamda, çalışmada literatür taramasıyla afet yönetiminde dijital iletişimin önemi ve gerekliliği ortaya konarak, dünyada uygulama geliştirme çalışmalarına değinilerek, AFAD Acil uygulamasının arayüzü, iletişim olanakları, kullanım deneyimi incelenmiştir.

2. Afet Yönetiminde Dijital İletişim

Afet yönetiminde iletişimi tanımlamadan evvel afetin ne olduğuna dair bir yaklaşım ortaya koymak gerekmektedir. Afetin nasıl ele alındığı akademik bir çalışma için elzemdir. Dolayısıyla afet kavramı, bu çalışmada şu doğrultuda ele alınmaktadır: Afetler, tüm dünyada yaşanan ve ortaya çıktığı bölgeyi ve coğrafyayı büyük ölçüde etkileyen, terörizm, doğal afetler, nükleer santral kazaları, isyanlar, iş krizleri gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkar (Pinkowski, 2008; Farazmand, 2020, s. 4). Farazmand, afetleri ve ortaya çıkardığı krizleri tanımlarken afet yönetiminde yaşanmış sorunları da yine şu şekilde açıklamaktadır:

- Tehlikelere maruz kalma durumunda önceki kayıtsızlık ve bunun sonucunda risk seviyelerinin izlenmemesi ve temel hafifletme önlemlerinin alınması.
- Yetersiz acil durum planlaması, özellikle büyük paydaşlar arasında parçalanmış yargı yetkisine müsamaha gösterilmesi.
- Ajans çabalarındaki geçici yanıt ve boşluklar ve örtüşmeler.
- Başlıca paydaşlar arasında yetersiz bilgi yönetimi ve paydaşlar ile genel halk arasındaki zayıf medya ilişkileri.

Farazmand'ın afet yönetimindeki eksikliklerine bakıldığında iletişimin başlıca kilit rol oynadığı görülmektedir. Özellikle halk ile olan bağların ve medya ile olan ilişkilerdeki zayıflıklar, afet yönetimini güçleştirmektedir. Fearn-Banks (2007, s. 7), kriz yönetiminin bir diyalog süreci olduğunu belirtmektedir. Diğer bir ifade ile kriz durumlarında hedef kitlelerle iyi ilişkiler kurmak, diyalogdan geçmektedir. Bu yüzden bazı krizlerin başarılı bir şekilde yönetilebilirken diğerlerinin başarısızlıklara ve daha fazla felakete yol açtığını belirtmektedir. Kent ve Taylor, (2002) iletişimin diyalojik bir süreç olduğunu ve karşılıklılık, katılım ve açıklık üzerine kurulu olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla afet yönetiminde ve krizlerde iletişim, önemli bir araçtır. Acil durum uyarı sistemleri, kriz iletişimi zincirinde kritik bir bağlantı görevi görür ve acil durumlarda kayıpları en aza indirmek için gereklidir (Kang ve Choo, 2016). Yaşanacak veya yaşanan herhangi bir afetin ilgili kurumlarla ve maruz kalanlarla koordinasyonunda kilit rol oynamaktadır. Yönetim, organizasyon ve iletişim en önemli üç tanımlayıcıdır. İletişim, her türlü tehlikenin zararlı etkilerini azaltmak da dâhil olmak üzere, acil durumların, afetlerin ve felaketlerin tüm insani yönlerine yönelik kaynak ve sorumlulukların organizasyonu ve yönetimi olarak da tanımlanabilir (Frandsen ve Johansen, 2020). Afet süresince, her afetin boyutuna ve türüne göre farklı iletişim mekanizmalarının kurulması ve yaygınlaştırılması önemlidir. Afet iletişimi olarak kavramsallaştırırsak, afetlerde doğru ve zamanında bilgilendirmeye ek olarak, afetin boyutlarının ve risklerinin de aynı zamanda iyi bir biçimde yazılması ve iletilmesi önemlidir. Ağustos 2005'te Amerika'yı vuran Katrina kasırgası sırasında bilim insanları ve ilgili kurumlar, halkı önceden zamanında ve doğru uyarmasına rağmen büyük bir yıkımla ve can kaybıyla karşılaşmışlardır. Bu yıkım ve can kaybının, zamanında bilgilendirme yapılmasına rağmen önlenememesi, aslında iletişim içeriğinde eksikliklerin olduğunu göstermektedir. (Comfort, 2007, s. 190). Afetin boyutunun iletişim aracılığıyla iyi bir biçimde aktarılması bu anlamda önem taşımaktadır. Comfort, afetlerde bilinç, koordinasyonun ve kontrolün yanı sıra iletişimin de önemli bir boyut olduğunu belirtmektedir. Comfort, ciddi riske maruz kalan bir topluluk için dayanıklılık oluşturmada bilim ve politika kadar vatandaşları korumakla sorumlu kuruluşlar arasındaki bilgi ve eylem arasındaki tutarsızlıkları gidermenin de iletişimle mümkün olduğunu belirtmektedir. Amerika Yasama Organı, 1989'da Acil Durum Hazırlık Konusunda Görev Gücü oluşturmuştur. Bu görev gücünün, hafifletmeden çok hazırlık ve müdahaleye odaklanan 4 alt komitesi vardır: (1) Tahliye ve Barınma, (2) İletişim, Operasyonlar ve Koordinasyon, (3) Finansman ve (4) Halkı Bilinçlendirme ve Eğitim. Özellikle 2 ve 4 numaralı komitenin çalışma alanı sadece iletişim ile mümkündür (Birkland, 2015, s. 148). Türkiye Afet Müdahale Planının (TAMP)

(AFAD, 2023a) hedeflerine bakıldığında da iletişimin önemi fark edilmektedir. Aşağıda yer alan hedefler içerisinde birçok hedefi iletişimle tamamlamak mümkündür.

- TAMP'ın hedefleri;
- Hayat kurtarmak,
- Kesintiye uğrayan hayatı ve faaliyetleri en kısa sürede normale döndürmek,
- Müdahale çalışmalarını hızlı ve planlı bir şekilde gerçekleştirmek,
- Afet bölgesinin ve çevresinin güvenliğini sağlamak,
- Halk sağlığını korumak ve sürdürmek,
- Mülkiyet, çevre ve kültürel mirası korumak,
- Ekonomik ve sosyal kayıpları azaltmak,
- İkincil afetleri önlemek ya da etkilerini azaltmak,
- Halkı bilgilendirmek ve süreçle ilgili iletişimi canlı tutmak,
- Kaynakların etkin kullanımını sağlamaktır.

Bununla birlikte, AFET Müdahale Organizasyon şemasında da “Afet İletişim Grubu” yer almaktadır. Bu grup, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı ile koordinasyon halinde aşağıdaki görevleri icra etmektedir (AFAD, 2023):

- Afet ve acil durum süreçlerinde yazılı, görsel ve dijital medya unsurlarıyla ilişkileri düzenlemek,
- Gerek kurumlar arası gerekse afet ve acil durum bölgesi ile kamuoyu arasında sağlıklı bilgi akışını sağlayacak etkin ve süratli bir sistem kurmak,
- Afet ve acil durumdan kaynaklı ortaya çıkan panik ortamını sakinleştirmek ve halkın güvenliği için alınması gereken tedbirleri kamuoyu ile paylaşmak,
- Paydaş kurum ve kuruluşlar ile yerel ve ulusal medya ile iş birliğinde bulunmak,
- Afet ve acil durumlarda medya iletişimi hizmetlerinin esaslarını belirlemektir.

İletişimin afet anında önemli bir enstrüman olduğu görülmektedir. Afetten etkilenen gruplara yönelik olarak korku ve paniğin azaltılması, dezenformasyonun önlenmesi, diğer kurumlarla sağlıklı bilgi akışının gerçekleştirilmesi için önem arz etmektedir. İletişimin kesintiye uğradığı bir afette yıkım, afetin kendisinden daha büyük boyutlara ulaşabilir.

İletişimi bu derece önemli kılan bir diğer husus ise internet teknolojisinin gelişmesidir. Günümüzde bilgi, güçtür. Hemen hemen her kuruluş ve şirket, üretkenliği artırmak, birimler arasında iletişim kurmak ve bilgiye erişmek için internetten yararlanmaktadır (Collins, 2000, s. 25). İnternet dolayimli iletişimin kolaylaşması, ucuzlaması ve halkın tamamına yaygınlaşması dijital tecrübelerin de artmasıyla dijital iletişim kavramı ön plana çıkmıştır.

Dijital iletişim, internet üzerinden çeşitli araçların yardımıyla resim, mesaj, video alıp vermekle gerçekleştirilen, büyük boyutta dosyaların transferini sağlayan, çift yönlü bir iletişim sürecidir (Madhow, 2008, s. 1). Dijital bir iletişim sisteminde, kaynak tarafından üretilen mesajlar bir ve ikili rakam dizisine dönüştürülerek 1 ve 0 şeklinde işlemektedir (Proakis, ve Salehi, 2001, s. 1; Barry, Lee, ve Messerschmitt, 2012, s. 2). Sosyal medya olarak adlandırılan ağlarda, iletişim farklı boyutlarda gerçekleşmektedir. Sosyal medyanın algoritmik temelde ilerlemesi, yaşanan krizlerde ve afetlerde mesajların tek bir konu üzerinde birikmesini sağlamaktadır. Özellikle sosyal medyadaki hiper metinsellik, metinlerin farklı ağlarda etiketler üzerinde birikmesini sağlamaktadır. Herhangi bir afet anında belirli etiketler oluşmakta ve mesajlar o etiketler aracılığıyla kullanıcılara ulaşmaktadır. Bu durum; yardım faaliyetlerini, afetzedelerden gelen mesajları, anlık bilgilendirme duyurularını bir arada görmeyi kolaylaştırmaktadır. Dijital iletişimin sağladığı imkânlardan yararlanarak afet anlarında koordinasyonu sağlamak kolaylaşmaktadır. Hem afetle mücadele eden birimler yararlanırken hem de afete maruz kalan kesimlerle iletişim daha kolay ve anlık olarak gerçekleştirilebilecektir .

3. Acil Durumlarda Mobil Uygulamalar ve Uyarı Sistemleri

Acil Durum Mobil Uygulamaları (ADMU), acil durumlarda hızlı ve verimli iletişim sağlamak için tasarlanan internet temelli ve cep telefonu ile çalışan uygulamalardır (Leelawat v.d. 2018, s. 64). Acil durum uyarısı uygulamaları, acil bir durumda kullanıcılara zamanında ve doğru bilgi sağlama aracı olarak giderek yaygınlaşmaktadır. Bu uygulamalar, konum, şiddet ve önerilen eylemler dâhil olmak üzere afetler hakkında gerçek zamanlı güncellemeler sağlayarak kullanıcıların acil durumlara hazırlanmalarına ve acil durumlara müdahale etmelerine yardımcı olabilmektedir. Choy, v.d. (2016) konum tabanlı acil durum hizmetleri ve mobil uyarılar sunan uygulamaların giderek yaygınlaştığını belirtmektedir. Bu yeni acil servis uygulamaları, dünya çapında birçok ülke tarafından benimsenmiştir.

Mobil uygulama kullanım amaçlarından biri, halkı bilgilendirmek için gerekli bilgileri sağlamak ve halkın güvenliğine yönelik koruyucu önlemler alma olasılığını

en üst düzeye çıkarmak amacıyla tehdit riski altındaki nüfuslara mesajları iletebilmektir (National Emergency Management Association, 2018). Acil Durum Uyarıları, yetkili birimler, bakanlıklar, yerel ve bölgesel genel uyarı makamlarından gelen ve baz istasyonlarından yerel olarak hedeflenen bir alandaki herhangi bir internet özellikli mobil cihaza yayınlanabilen kısa acil durum mesajlarıdır (Federal Emergency Management Agency, 2018). Uyarılar, metin ve ses olarak telefonlara iletilmektedir. Uyarılar telefona geldiğinde mutlaka titreşim de devreye girmektedir. Bu uygulamalar, kullanıcıların güvenliğini sağlamak için ilgili bilgilere anında erişim sağlayacak şekilde tasarlanmaktadır. ADMU, gezinmesi kolay, kullanıcı dostu bir arayüze sahip olmalı ve telefon ve uygulama kullanmayı bilmeyen için bile çok basit düzeyde teşkil edilmesi önem taşımaktadır. MarketBusinessNews'de (2023) kullanıcı dostu kavramı, "Hedeflenen kullanıcının onu kolayca ve başarılı bir şekilde kullanma becerisiyle uyumlu uygulama, ekipman, tesis, süreç veya sistem" olarak tanımlanmaktadır. Kullanıcı dostu olmak, acemi kullanıcıların herhangi bir uygulamayı kolayca öğrenebilmesini sağlamaktır. Örneğin bir kütüphanede bir kitabı arama yolları çeşitlidir, bunun için ziyaretçilere sunulacak kolaylaştırıcı etmenler, kullanıcı dostu olmakla ilgilidir ya da bir web sitesine ulaşmak için site ismini yazmak yerine Google'a yazarak ulaşmak, kullanıcı deneyimi ile ilgilidir. Eğer kullanıcı bir siteye erişirken Google kullanıyorsa, siteye tarayıcı çubuğu üzerinden erişim kullanıcı dostu olmayabilir. Çünkü kullanıcı, "www ve com" domain ismini tarayıcıya yazıp girmek yerine Google'ın önce erişmesini istemektedir. (Morville ve Sullenger, 2010). Bu alanda çalışan araştırmacılardan biri de Peter Morville'dir. Morville, iş hedefleri ile bağlam, kullanıcı ihtiyaçları ve davranışı ve içerik arasındaki bağlantıyı en iyi şekilde temsil ettiğini düşündüğü üç dairenden oluşan bir diyagram tasarlamıştır. Bu diyagrama ek olarak kullanıcı dostu uygulamalara rehber olacak prensipler ortaya koymuştur. Bunlar (Wesolko, 2016; Semantic Studios, 2023);

Kullanılabilirlik: Ürün veya hizmetin sunulduğu sistemin basit ve kullanımı kolay olması gerekir. Sistemler bilindik ve anlaşılması kolay bir şekilde tasarlanmalıdır. Bir kullanıcının geçmesi gereken öğrenme eğrisi mümkün olduğunca kısa ve acısız olmalıdır.

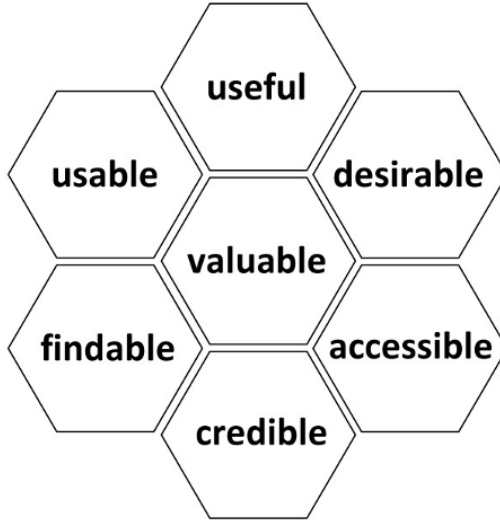
Faydalılık: Bir işletmenin ürün veya hizmetinin faydalı olması ve bir ihtiyacı karşılaması gerekir. Ürün veya hizmet yararlı değilse veya kullanıcının istek veya ihtiyaçlarını karşılamıyorsa, ürünün kendisi için gerçek bir amaç yoktur.

İstenmek: Ürün, hizmet veya sistemin görsel estetiği çekici ve tercüme edilmesi kolay olmalıdır. Tasarım minimal ve isabetli olmalıdır.

Bulunabilirlik: Bilgi bulunabilir ve gezinmesi kolay olmalıdır. Kullanıcının bir sorunu varsa, hızlı bir şekilde bir çözüm bulabilmelidir. Navigasyon yapısı da mantıklı bir şekilde kurulmalıdır.

Erişilebilir: Ürün veya hizmetler, engelli kullanıcıların bile başkalarıyla aynı kullanıcı deneyimine sahip olabileceği şekilde tasarlanmalıdır.

Güvenilir: Şirket ve ürünleri veya hizmetleri güvenilir olmalıdır.

Şekil 1. Morville's User Experience Honeycomb Diyagramı

ADMU'ların büyük ve okunması kolay yazı tiplerine, büyük düğmelere ve minimum dikkat dağıtıcı unsurlara sahip net ve öz bir arayüze sahip olması gerekmektedir. Kullanıcı dostu demek, kullanıcının fazladan işlem yapmasını azaltmak olarak da tanımlanabilir. Ek olarak, ADMU'lar zamanında ve doğru bilgi sağlamalıdır. Farklı zamanlarda gelen uyarı bildirimleri, aynı olayın tekrar yaşandığı algısına neden olabilir. Var olan korku ve paniği tetikleyici bir manivelaya dönüşebilir. Bildirim sistemlerinin genel ağ ve şebekeyi kullanarak inşa edilmesi, zamanlama konusunda sorunlar çıkarabilir. Bunu önlemeye yönelik olarak, Onishi vd., (2007), taşınabilir bir iletişim terminali önermektedir. Bu terminalle, afet bölgesinde tahliye yollarını görüntüleme ve acil durumlarda uyarı yapılabilir. Taşınabilir iletişim terminali, acil durum bilgilerini alıp afetzedelere iletirken, tahliye yolu görüntüleme sistemi, harita ve tahliye yolu bilgilerini terminale iletir. Acil durum uyarı cihazı, dumanı veya zehirli gazı algılayabilir ve bu bilgiyi çok sayıda taşına-

bilir iletişim terminaline yayınlayabilir. Sistem, acil bir durumda insanları güvenliğe yönlendirmek için tasarlanmıştır. Benzer şekilde, ağ ve şebeke sorunlarının üstesinden gelmek ve afetzedelerle sağlıklı iletişim kurmak için farklı öneriler de yapılmaktadır Kumar vd., (2018) acil durumlarda WSN (Wireless Sensor Network) kullanılmasını önermektedir. WSN, birbirlerine kablosuz olarak bağlı olan ve veri toplamak ve iletmek için birbirleriyle iletişim kurabilen bir sensörler ağıdır. Afet yönetimi bağlamında, WSN, müdahale ekiplerinin bilinçli kararlar vermesine yardımcı olmak için afet durumuyla ilgili sıcaklık, nem ve hava kalitesi gibi verileri algılamak ve iletmek için kullanılabilir. Kumar ve arkadaşlarının bir diğer önerisi ise MANET'tir. MANET, Mobil Geçici Ağ anlamına gelmektedir. Sabit bir altyapıya ihtiyaç duymadan kablosuz olarak bağlanan mobil cihazların kendi kendini yapılandıran ağıdır. Afet yönetimi bağlamında MANET, altyapı ağının zarar gördüğü veya bulunmadığı alanlarda müdahale ekipleri ile mağdurlar arasında iletişim kurmak için kullanılabilir.

Acil durum uyarılarıyla ilgili Türkiye Afet Müdahale Planı içerisinde, " Afet İletişim Grubu" yer almaktadır. Bu grubun temsilcileri; (TRT, Anadolu Ajansı, RTÜK, Türk Kızılay, BTK, Erişim Sağlayıcılar Birliği, İlgili Bakanlıkların Basın Müşavirlikleri, Ulusal ve Yerel Basın Yayın Kuruluşları, Dijital Medya Platformları) halkın güvenliği için alınması gereken tedbirleri kamuoyu ile paylaşmanın yanı sıra, afet öncesinde erken uyarı kapsamında halkı kısa mesajla bilgilendirmeyi de hedeflemektedir. AFAD Acil Mobil uygulaması ile de 112 çağrı merkezine gelen ihbarlar, değerlendirilip, filtrelenip ilgili ekiplere yönlendirilmektedir (AFAD, 2023b).

Acil durumla ilgili bildirimler ve güncellemelerin yanı sıra ilgili güvenlik talimatları ve protokolleri de önemlidir. Uygulama, kullanıcıların en güncel bilgilere sahip olmasını sağlamak için gerçek zamanlı güncellemeler sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Farklı kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamak için özelleştirilebilir olmalıdır. Bu, dil seçenekleri, erişilebilirlik ayarları ve kişiselleştirme seçenekleri gibi özellikleri içerebilir. Çünkü engelliler, ana dili olmayanlar veya farklı kültürel geçmişe sahip kişiler dâhil olmak üzere çeşitli kullanıcı tabanının ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yönlendirici olmasında fayda vardır.

Bununla birlikte, uygulamaların topluluk oluşturmak isteyen kullanıcılara yönelik bir forum görevi görmesi de önemlidir. Afet anında insanların en büyük beklentisi ve isteği, kendi yakınları ve aynı olaya maruz kalanlar hakkında bilgidir. Bu bilgileri araştırmak için başvuracağı yerler genelde internet temelli bilgi teknolojileridir (Shklovski, vd., 2008). Bunun yolu da yine mobil uygulama aracılığıyla bilgi kaynaklarını ve toplulukları bir araya getirmektir. Özellikle deprem gibi yıkıcı afetler-

de afetzedelerin birbiriyle haberleşmesini de sağlayacak yapıların geliştirilmesi de gerekmektedir. Peng vd., (2015, s. 436), “E-Explorer” adlı kendi geliştirdikleri akıllı proje ile afetzedelerin kendi kendileriyle bluetooth üzerinden haberleşmesini sağlayacak bir telefon uygulaması geliştirmiştir. Uygulama, halkın arama-kurtarma faaliyetlerine aktif ve verimli bir şekilde katılmasına yardımcı olmak üzere depremden etkilenen bölgelerdeki insanlar için topluluk oluşturmaya yaramaktadır. Yaklaşık 30-40 metredeki insanların birbirlerinden haberdar olabilmesini mümkün kılmaktadır. Bu uygulama ile aslında internet ve mobil şebekelerin gittiği afet bölgelerinde haberleşme sağlanabilmektedir. Aynı zamanda enkaz altında kalan aile bireylerinin imkânlar dâhilinde haberleşebilmesini de mümkün kılabilir. Peng ve arkadaşları, uygulama ile önemli ve hayati bilgileri otomatik olarak yardım görevlilerine iletilmesini de sağlayabilmektedir. Diğer yandan acil durumlarda tahliyeye odaklanan Chung-Chuo ve arkadaşları, akıllı aktif uyarı uygulaması kullanılarak insanları tehlikeli binalardan dışarı yönlendirmek için acil durum kalabalık rehberlik sistemi tasarlamıştır. Uygulama, acil durumlarda kalabalığı yönetmek, sayısal verileri hesaplamak ve çıkabilecek kaosu önlemek için kullanıcıları doğru bilgilendirebilecek şekilde tasarlanmıştır. Uygulama, kullanıcılara konumlarını ve ortama ilgili bilgileri aktarmaktadır. Uygulama, her kullanıcı için rehberlik sağlamak üzere kodlanmıştır. Kullanıcı; sıcaklık, nem, aydınlatma, konum vb. gibi ihtiyaç duyduğu her türlü bilgiyi uygulama sisteminden ulaşabilmektedir. Uygulama, normal mod ve tehlike modu olarak ikiye ayrılmaktadır. Normal modda uygulama içerisinde sıcaklık, nem, aydınlatma gibi unsurların bilgilerine erişilebilmektedir. Tehlike modunda ise her mobil cihaza uyarı gönderilmektedir. Uyarıya tıklayan kullanıcı, yapması gerekenleri bir rehber olarak anlık alabilmektedir. Örneğin bir yangın anında, tahliye yolları, yangına ilişkin kritik bilgiler, sağlığa yönelik bilgilendirmeler verilmektedir. Chung-Chuo ve arkadaşlarının tasarladığı uygulama, aslında afet anında sadece yardım istemekten ziyade, bir yol haritası sunmaktadır (Wu vd., 2013, ss. 8-9). Syahputra ve arkadaşlarının geliştirdiği uygulama ise ev güvenlik sistemlerinin mobil uygulama ile entegre edilerek, acil durumlarda kolluk birimlerini ve uyarı sistemlerini çalıştırmak üzere tasarlanmıştır. Uygulama, Android üzerinden internet temelli çalışmaktadır. Ev içerisinde sireni etkinleştirmek, SMS göndermek ve evde elektrik tesisatı ve panelleri devre dışı bırakabilmek için kullanılmaktadır. Uygulama içerisinde yer alan panik tuşuna tıkladığında, siren devreye girerek konum bilgileri paylaşılabilir (Syahputra vd., 2020). Hasan, Hasan, ve Islam’ın (2021) geliştirdiği Insight uygulaması ise acil durumlarda internet altyapısı yerine bluetooth teknolojisini kullanarak uyarı sistemini devreye sokmaktadır. Uygulama, internete ihti-

yaç duymadan, afet anında bölgeye yerleştirilen bluetooth işaretçileri aracılığıyla telefona uyarı göndermek ve kullanıcıları bilgilendirmek üzerine kurulmuştur. Uygulama aracılığıyla kullanıcılar, afet bölgesinde telefonlarının bluetooth teknolojisi sayesinde bölgeyle ilgili bilgilere erişebilmektedir. Örneğin, afet bölgesinde telefon altyapısının çöktüğü yerlere yerleştirilen işaretçiler, afetzedeyi güvenli alanlara yönlendirebilmektedir. Bir diğer uygulamada, afet anlarında harita üzerinden gerçek zamanlı görselleştirme yapabilen bir özellik bulunmaktadır (Costa vd., 2019). Costa ve arkadaşları, akıllı şehir konsepti çerçevesinde kentlerin acil durumlarda uyarılması, durum tespiti ve tahliye yönelik çok katmanlı bir uygulama önermektedir. Uygulamanın temeli ise sensör teknolojisine dayanmaktadır. Örneğin, herhangi bir yangın, sel veya deprem anında bölgeden sensörler aracılığıyla elde edilen verilerin yine etkilenen kesimlere bildirilmesi ve acil durum ekiplerince değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Kang, ve Choo, (2016), derin öğrenme yöntemini kullanarak acil uyarı sistemi önermektedir. Uygulama, kapalı devre televizyon sistemlerini izleyerek acil durumları tespit etmeyi ve uyarı oluşturmaya sağlamaktadır. Bir başka çalışmada, Avustralya'da devreye alınan konum tabanlı acil uyarı sistemi (EA), uydu temelli olarak yer tabanlı iletişim teknolojilerinin sınırlamaları tarafından kısıtlanmadan insanların mobil cihazlarına gerçek zamanlı konum tabanlı acil durum uyarıları iletmek üzere tasarlanmıştır. Uydu tabanlı iletişimin önemli bir avantajı, bir felaket sırasında iletişim ağının aşırı yüklenmesine ve ağ altyapısının arızalanmasına karşı yüksek dayanıklılığıdır. Bu, insanların afet zamanlarında her yerde (açık havada) ve her zaman gerekli bilgileri elde etmelerini sağlamaktadır. Uydu tabanlı bir uyarı sistemi de mevcut uyarı hizmetlerine entegre edilerek tamamlayıcı bir teknoloji olarak kullanılabilir Choy vd., (2016). Tüm bu uygulamalar, dünyada afet anında arızalanan, çöken ya da kilitlenen internet ve şebeke ağlarına alternatif çözüm önerileri sunmaktadır. Türkiye'nin de bir afet ülkesi olduğu göz önüne alındığında, internetin dışında farklı nitelikte uygulamaların hizmete girmesinin gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın amacı, Türkiye Acil Durum Yönetimi Başkanlığının kullanıma sunduğu AFAD Acil Çağrı uygulamasının önemini analiz etmek, literatür çerçevesinde dünyada nasıl bir sistemin uygulandığını ortaya koymak ve AFAD Acil Çağrı uygulamasının iletişim açısından kullanım kolaylığını incelemektir. Özellikle dijital teknolojilerin halka yaygınlaşma hızı zaman alabilmekte ve dijital teknolojilerin karmaşık yapısı, kullanıcı kitleleri tarafından hemen benimsenmemektedir. Özellikle telefon ve internet uygulamalarının manipülasyona açık yapısı, güvenlik

zafiyetleri ve sürekli değişen ve yenilenen yapısı, öğrenmeyi güçleştirmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de acil durumlarda uygulamanın yaygın olması, kullanımının bilinmesi, internete ve uygulamaya erişimin kolay olması, kullanımını efektif hale getirebilir. Araştırmada, literatür taraması ile dünyada uygulamaların nasıl kullanıldığını ortaya koymak, AFAD Acil Çağrı’nın nasıl bir yapıda olduğunu keşfetmek ve dijital iletişim açısından nasıl bir arayüze ve kullanıcı deneyimine sahip olduğunu incelemek amaçlanmaktadır. Bu anlamda, AFAD Acil Çağrı’nın arayüzü uygulama içerisinde çalışmaya dâhil edilmiştir. Arayüzde yer alan butonlar ve linkler, Morville’nin aşağıda yer alan “kullanıcı deneyimi ilkeleri” çerçevesinde incelenmiştir. Ek olarak, iletişimin iki yönlü yapısı, kaynak ve hedef kitle arasında kesinti yapabilecek gürültü unsurunun dikkate alınması, hedef kitlelerin ya da alıcıların sosyolojik, psikolojik ve anlık durumlarının göz önünde bulundurulması dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada şu sorular üzerinden hareket edilmiştir;

AFAD Acil Çağrı uygulaması kullanıcı dostu mudur? Kullanıcı dostu kavramı, Morville’nin 6 adet kullanıcı tasarımı ilkelerine dayanmaktadır.

AFAD Acil Çağrı uygulaması hangi altyapılar üzerinden nasıl hizmet vermektedir?

AFAD Acil Çağrı uygulamasının iletişim açısından yarattığı avantajlar ve dezavantajlar nelerdir?

Morville’nin kullanıcı deneyimi ilkeleri (Morville ve Sullenger,2010)

Kullanılabilirlik: Ürün veya hizmetin sunulduğu sistemin basit ve kullanımı kolay olması gerekir. Sistemler bilindik ve anlaşılması kolay bir şekilde tasarlanmalıdır. Bir kullanıcının geçmesi gereken öğrenme eğrisi mümkün olduğunca kısa ve acısız olmalıdır.

Faydalılık: Bir işletmenin ürün veya hizmetinin faydalı olması ve bir ihtiyacı karşılaması gerekir. Ürün veya hizmet yararlı değilse veya kullanıcının istek veya ihtiyaçlarını karşılamıyorsa, ürünün kendisi için gerçek bir amaç yoktur.

İstenebilirlik: Ürün, hizmet veya sistemin görsel estetiği çekici ve tercüme edilmesi kolay olmalıdır. Tasarım minimal ve isabetli olmalıdır.

Bulunabilirlik: Bilgi bulunabilir ve gezinmesi kolay olmalıdır. Kullanıcının bir sorunu varsa hızlı bir şekilde bir çözüm bulabilmelidir. Navigasyon yapısı da mantıklı bir şekilde kurulmalıdır.

Erişilebilirlik: Ürün veya hizmetler, engelli kullanıcıların bile başkalarıyla aynı kullanıcı deneyimine sahip olabileceği şekilde tasarlanmalıdır.

Güvenilirlik: Şirket ve ürünleri veya hizmetleri güvenilir olmalıdır.

5. AFAD Acil Çağrı Mobil Uygulaması

AFAD'ın Acil Çağrı uygulaması, afet anlarında kullanıcıların cep telefonlarını kullanarak yardım istemesine, toplanma alanlarına ulaşmasına ve internet ve şebeke olmasa dahi diğer cep telefonu kullanıcılarıyla iletişim kurmasına olanak tanımaktadır. AFAD Acil'in aşağıdaki gibi kullanım süreci vardır:

Kullanıcı acil çağrı başlatır: Acil çağrı, 112 merkezine ulaşır. İnternet üzerinden kullanıcının GPS ve kimlik bilgileri tespit edilir. Eğer internet erişiminde sorun olursa, kullanıcı kayıt edilir, daha sonra tekrar aranır. Aynı zamanda 112 ile mesajlaşma olanağı bulunmaktadır. Ek olarak toplanma alanlarına yönelik harita ile bilgilendirme vardır.

Başlıklar	Bilgiler
Sürüm	1.0.19
Güncellenme tarihi	1 Mar 2023
Gereken Android sürümü	6.0 ve sonrası
Gereken IOS sürümü	13.0 ve sonrası
İndirme (Android)	1.000.000+ indirme
İçerik derecelendirmesi	Tüm yaşlar
Geliştirici	İçişleri Bakanlığı
Dil	Türkçe-İngilizce
Kategori	İş
Büyükük	21 MB

Tablo 1. Uygulama Market Bilgileri (IOS, Android)

Tablo 1'de uygulamanın künyesi yer almaktadır. Künyede, uygulamanın 1 milyondan fazla indirildiği görülmektedir. 1 milyon, 5 milyon, 10 milyon olarak belirlenen sınırlar göz önüne alındığında, uygulamanın 85 milyonluk bir ülkede yeterince indirilme sayısına ulaşamadığı söylenebilir. Whatsapp gibi bir uygulamanın Google Play üzerinden 5 milyardan fazla indirildiği düşünülürse rakamın düşük olduğu söylenebilir. Uygulamanın kategorisi "iş" kategorisinde yer almaktadır. İş kategorisi, kapsamı biraz daha dar olan ve sektörel bir kategoridir. Kategorinin içerisinde iş sektörüne yönelik Microsoft Teams, Microsoft Authenticator, Amazon Relay, Zoom, Square Point of Sale – POS gibi uygulamalar yer almaktadır. Oysa ki Haberleşme kategorisinde en çok kullanıcıya sahip sohbet ve iletişim programı Whatsapp vardır (Google Play, 2023).

Başlıklar	İzinler
Yer	Hassas konum (GPS ve ağ tabanlı)
Mikrofon	Yaklaşık konum (ağ tabanlı)
Telefon	Ses kaydet
Kablosuz bağlantı	Telefonun durumunu ve kimliğini okuma
Fotoğraflar/Medya İçerikleri/Dosyalar	Kablosuz bağlantıları görüntüleme
Cihaz kimliği ve çağrı bilgileri	USB depolama biriminizin içeriğini okuma
Depolama	USB belleğinizin içeriğini değiştirme veya silme
Dil	Telefonun durumunu ve kimliğini okuma
Kategori	USB depolama biriminizin içeriğini okuma
Büyüklük	USB belleğinizin içeriğini değiştirme veya silme
Diğer	İnternet'ten veri alma Ağ bağlantılarını görüntüleme Bluetooth cihazlarla eşle Tam ağ erişimi Cihazın uyku moduna geçmesini engelle Bluetooth ayarlarına eriş

Tablo 2. Uygulama Erişim İstekleri Listesi

Tablo 2’de uygulamanın telefon üzerinde erişim istek listesi yer almaktadır. Uygulama erişim istekleri, çoğunlukla güvenlik gerekçesiyle telefon ve yazılım şirketleri tarafından kısıtlanabilmektedir. Örneğin AFAD uygulaması, kullanıcının galerisinde yer alan içerikleri görebilmektedir. Bu istek, kullanıcı açısından kişisel bilgilerin koruma güdüyle kısıtlanabilmektedir. Oysa ki AFAD uygulamasının amacı, kullanıcının tüm bilgilerine erişebilmek ve afet anında tüm bilgilerden maksimum çıkarımda bulunabilmektir. Galeri erişimi elde etmek, kullanıcının kim olduğu konusunda önemli bilgiler elde edilmesini kolaylaştırabilmektedir. Bunun dışında, en önemli erişim istekleri konum ve sestir. Konum ve ses ile ancak afetzedeye ulaşılabilir ve iletişim kurulabilir. Diğer yandan bağlantı bilgilerine erişim sağlamak, afetzedenin anlık olarak hangi bağlantıya sahip olduğunu gösterebilmektedir.

Görsel 1. AFAD Mobil Uygulaması Arayüzü (AFAD, 2023)

AFAD Acil Çağrı mobil uygulaması, başlangıçta kullanıcıyı kırmızı bir butonla karşılamaktadır. Uygulamanın üst katmanında kişi bilgileri yer almaktadır. Kişi bilgilerine girildiğinde aşağıdaki listede yer alan bilgiler bulunmaktadır:

- Profil bilgileri: kimlik ve iletişim bilgileri
- Yakınlarınızın iletişim bilgileri
- Bu uygulama nasıl kullanılır
- Afet farkındalık eğitimi
- Yasal Bildirim
- Profil bilgilerini sil

Uygulamanın ana ekranına geri döndüğümüzde, üst katmanın sol altında “Gönüllü Ol” butonu yer alırken sağ altında ise “Yardım Merkezleri” linki yer almaktadır. Yardım Merkezleri butonu harita temelli çalışırken, Gönüllü Ol butonu ise E-devlet üzerinden işlem görmektedir. Uygulamanın tam ortasında gerçek zamanlı bir harita bulunmaktadır. Harita, Apple altyapısını kullanmaktadır. Haritada belirli adreslere ulaşabilmek için yol tarifi özelliği bulunmaktadır. Araba ile veya yürüme seçenekleri mevcuttur. Uygulama çerçevesinin alt kısmına geldiğimizde büyük, kırmızı bir “Acil Arama” butonu yer almaktadır. Acil arama butonu sadece afet bölgelerinde aktif bir biçimde kullanılabilir. Sol yanında örnek “Yaralıyım, Kayboldum” yazarken, sağ yanında ise “Enkaz altındayım, yakınımın ulaşamıyorum” bulunmaktadır. Afete maruz kalmış bir kişinin tek tıkla AFAD’a ulaşabileceği

görülmektedir. Afet bulunmayan bölgelerde ve zamanlarda uygulama içerisinde yer alan örnek çağrı butonları kullanmayı engellemektedir. Örnek çağrılarının aktif bir biçimde kullanılabilmesi için kullanıcının bir afet bölgesinde bulunması gerekmektedir.

Alt kısmın üst katmanında ise “Eğitim Videoları” linki görülmektedir. Bu linke tıkladığınızda ise Youtube’a yönlendirilen liste dışı 50’den fazla eğitim videosu bulunmaktadır. AFAD, Acil Çağrı uygulamasını acil ulaşım ve arama kurtarma faaliyetlerinin dışında, çok yönlü bir uygulama olarak da tasarlamayı tercih etmiştir. Acil Çağrı uygulaması içerisinde eğitim videolarının bulunması tartışılabilir bir durumdur. Sadece acil çağrı için tasarlanan bir uygulamada daha fazla vakit geçirilmesini sağlamak, uygulamanın kullanılabilirliğini düşürür mü sorusu ortaya çıkabilir. Aynı zamanda uygulama tasarımları, uygulamanın diğer zamanlarda da kullanılmasını sağlayarak uygulamaya yakınlık kurulmasını istemiş olabilir. Diğer yandan uygulamanın internet tabanlı olması, şebeke sorunlarında yer tespitinde sorunlar ortaya çıkarabilir. Nitekim GPS servisleri, kapalı mekânlara sinyal zayıflığı nedeniyle konum bilgilerini göndermekte güçlük çıkarabilmektedir. Özellikle deprem anlarında enkaz altında kalan depremzedelerin konum bilgilerine erişim mümkün olmayabilir. Özellikle bluetooth teknolojisinin uygulama içerisine entegre edilip, bluetooth üzerinden iletişimi mümkün kılan teknolojinin varlığı arama kurtarma faaliyetlerinde daha fazla yarar sağlayabilir. Dünyada kullanılan teknolojilere bakıldığında, dikkat edilen en önemli husus, internet altyapısının çökmesiyle şebekelerin kilitlemesi durumudur. Bu durumda, acil olarak depremzedelere ulaşmada telefon uygulaması işlevsiz kalabilir. Bunun önüne geçmenin yolu ise bluetooth teknolojisinin daha fazla kullanılmasıdır. Diğer yandan, AFAD Acil uygulaması, sadece afet bölgelerinde işlev görmektedir. Normal zamanlarda kullanım dışıdır. Afet bölgesi dışında ve normal zamanlarda “acil arama” butonuna basıldığında hizmet kullanılamamaktadır. Bu durum, dezenformasyonun ve asılsız ihbarların önüne geçmek için yapılmış olabilir.

Bununla birlikte, afet bölgesine giden ve internet servisi açık olmayan afetzedeler uygulamayı kullanmak istediğinde, afet bölgesi dışından GPS verileri elde edildiği için kullanım dışı kalabilir. Daha önce de belirtildiği gibi her kullanıcı, uygulamanın gizlilik ayarlarını kendi isteği doğrultusunda değiştirebilir. Dolayısıyla izin vermediği GPS servisleri, kullanıcıyı farklı bölgede konumlandırabilir. Uygulama içerisinde acil çağrı başlatmak isteyen kullanıcı hem şebekenin hem de internetten yoksun hale geldiğinde, hiçbir şekilde iletişim kuramamaktadır. Bu da uygulamanın işlevini tartışılabilir hale getirmektedir. Hasan v.d.’nin (2021) tasarladığı uygulama ise şebeke ve internet sorunlarını aşmak için bluetooth teknolojisine odaklanmakta-

dir. Çevrede bluetooth işaretçileri kullanarak enkaz altında kalan veya herhangi bir afette zarar görmüş kullanıcılarla iletişim kurmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda afet sonrası süreçte yaşanacak şebeke sorunlarının da önüne geçmek için afetzedelerin doğru yönlendirilmesinde yine bluetooth işaretçileri önem kazanmaktadır. Telefon kullanıcısı, bulunduğu bölgede bluetooth üzerinden çevredeki işaretçilere bağlanarak afete ilişkin bilgi, barınma, yeme içme gibi konularda bilgi alabilmektedir. AFAD Acil uygulamasını da bu yönde düzenlemek gerekli olabilecektir.

AFAD Acil uygulamasının odaklandığı esas konu, acil durumlardır. Acil durumlar dışında kullanım imkânının olmaması, kitlesel olaylara odaklandığını göstermektedir. Oysaki uygulamanın biraz daha özelleşmesinde fayda vardır. Örneğin, kitlesel olaylarda farklı uygulama arayüzü gerekirken, bireysel afetzedelere ulaşımda farklı nitelikler gerekebilir. Sadece yardım çağrısına odaklanan bir tasarım, afet yönetimi için yeterli olmayabilir. Afet sonrası sürece odaklanan psikolojik ve sosyal konuların da tasarıma dâhil edilmesi önem taşımaktadır (Geyer-Schulz v.d. 2010). Aynı zamanda iki yönlü süreçte, uygulamanın sosyal medya ağlarından veri çekebilecek ve metin madenciliği yöntemiyle ya da yapay zekâ kullanılarak öncelikli konuları belirleyecek dinamikte oluşturulması, afet iyileştirme çalışmalarını kolaylaştırabilecektir. AFAD Acil ile sadece yardım çağırma veya yetkililere ulaşma fonksiyonu yetersiz kalabilir. Uygulamanın tüm sosyal süreçlere odaklanan bir yapıya büründürülmesi önerilmektedir. Çünkü afet yönetimi; afet öncesi, afet sırası ve afet sonrası süreçlere ayrılmaktadır. Bu süreçlerin tamamına yakınında mobil uygulamaların aktif hâle getirilmesi, tüm süreçlerdeki iyileştirme çalışmalarını kolaylaştırabilecektir.

6. Sonuç

Afetler genellikle insanlar, topluluklar veya çevre üzerinde ciddi ve uzun süreli etkileri olan, büyük hasara, yıkıma ve can kaybına neden olan ani olaylardır. Afetler deprem, kasırga, sel ve orman yangınları gibi doğal olabileceği gibi endüstriyel kazalar, nükleer patlamalar ve terör saldırıları gibi insan kaynaklı da olabilmektedir. Afetler altyapı, ekonomi ve sosyal sistemlerde önemli aksamalara neden olan, bireyler, aileler ve topluluklar için uzun vadeli sonuçlara yol açabilmektedir. Etkili afet hazırlığı, müdahale ve kurtarma stratejileri, afetlerin etkilerini hafifletmek ve insan yaşamı ve refahı üzerindeki etkilerini azaltmak için kritik öneme sahiptir. Bunlar içerisinde iletişim kritik öneme sahiptir. Afet öncesinde, afet anında ve afet sonrasında afetzedelerle bağın kurulması iletişimle mümkündür. Yalnız, afet anlarında kesintiye neden olan alt yapı sorunları nedeniyle iletişimde teknoloji-

nin yardımı yadsınamaz bir gerçektir. Bu yüzden dijital iletişim olanaklarının geliştirilmesi, uydu ve bluetooth tabanlı tasarımların kullanılması önem taşımaktadır. Dijital teknolojiler, son yıllarda çokça yaygınlaştığı için, anında tüm topluluklara ulaşabilme imkânı bulunmaktadır. Özellikle mobil telefonlar üzerinden afetzedeleri bilgilendirme ve yardım çağrılarını yanıtlama fonksiyonu iyileştirmenin bir parçası olarak kritiktir. Türkiye’de afet yönetiminin koordinasyon birimi olan AFAD’ın hizmete sunduğu AFAD Acil uygulaması da yine mobil telefon tabanlı acil çağrı alma servisidir. AFAD’ın Acil çağrı uygulaması, afet anında yardım isteyen kişilerin arama ve kısa mesaj ile ilgili kurumlara ulaşmasını sağlamaktadır. Yalnız, afet zamanlarında kesintiye uğrayan şebekelerden dolayı uygulamanın işlerliğini artırmak, kısa mesafelerde iletişim kurmak, yönlendirme yapmak ve destek sunmak için uydu tabanlı ve bluetooth özellikli tasarımların ön plana çıkması önerilmektedir.

Sonuç olarak AFAD Acil uygulaması, afet anlarında afetzedelerin acil yardım almak için internet altyapısını ve şebekeleri kullanan bir uygulama tasarımıdır. Uygulamanın öne çıkan tarafları, 112 acil servisine hem internet hem SMS hem de arama fonksiyonuyla ulaşılabilmesidir. Bu fonksiyonların dezavantajı ise afet anlarında kilitlenen şebekelerin ve çöken internet altyapısının üstesinden nasıl gelineceğinin bilinmemesidir. Bu yüzden yeni güncellemelerde özellikle bluetooth teknolojisinin entegrasyonunun ve kullanımının artırılması, uygulamanın sadece afet anına odaklanmak yerine afet sonrası süreçleri de dikkate almasında yarar vardır. Ek olarak afet öncesi sürece odaklanan “eğitim videoları” sekmesinin, daha kullanılabilir hâle gelmesi gerekmektedir. Örneğin Morville’nin 6 ilkesinden biri olan “faydalılık” ilkesine uygun düşerken “kullanılabilirlik” ilkesiyle bağdaşamamaktadır. Çünkü kullanıcıların acil durumlarda kullanabilme kapasitesi, internet ve şebeke altyapısına bağlıdır. Kullanıcıların internet tabanlı bu modülü kullanabilmesi için internet paketine ihtiyacı vardır. Uygulama üzerinden video izlenmesi, internet paket sınırlarını aşabilir. Bunun önüne geçebilmek için “JPG” temelli görsel haritaların ve görselleştirilmiş yöntemlerin devreye alınması önerilmektedir. Özellikle afet sonrası tahliye ve koordinasyon konularında yönlendirici görsel haritaların varlığı önem taşımaktadır. Sadece GPS temelli haritaların afet anında kullanılması zorlaşabilir. Uygulama içerisinde kullanıcının bulunduğu bölgenin haritasını offline olarak görebilmesinin önü açılmalıdır. Böylelikle afetzedenin internet ve şebeke sorunlarında çevrimdışı olarak haritaya erişebilmesini ve tahliyeyle ilişkin bilgileri alabilmesi kolaylaşabilmektedir. AFAD’ın odaklanması gereken bir diğer önemli konu ise afet sonrasında uygulamanın bir yardımcı rehber niteliği kazanmasıdır. Sadece acil çağrıya odaklanmak yerine psikolojik destek,

barınma, yeme-içme konusunda yönlendirme, aile bilgilerine ulaşma, topluluklardan bilgi alma gibi unsurların eklenmesi uygulamayı çağrı butonu algısından çıkarabilir. AFAD Acil uygulaması, AFAD'ın konulu merkezlerine harita üzerinden yönlendirme yapsa da buralara ilişkin detaylı bilgi sağlama ve karşılıklı iletişim kurma konusunda da geliştirilmelidir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- AFAD, (2023a, 30 Mart). Türkiye Afet Müdahale Planı. <https://www.afad.gov.tr/turkiye-afet-mudahale-planı>.
- AFAD, (2023b, 25 Mart). AFAD Acil Mobil Uygulaması. <https://istanbul.afad.gov.tr/afad-acil-mobil-uygulaması>.
- Barry, J. R., Lee, E. A., & Messerschmitt, D. G. (2012). *Digital communication*. Springer Science & Business Media.
- Birkland, T. A. (2015). *Lessons of disaster: Policy change after catastrophic events*. Georgetown University Press.
- MarketBusinessNews, (2023). <https://marketbusinessnews.com/financial-glossary/user-friendly/>
- Choy, S., Handmer, J., Whittaker, J., Shinohara, Y., Hatori, T., & Kohtake, N. (2016). Application of satellite navigation system for emergency warning and alerting. *Computers, Environment and Urban Systems*. 58, 12-18.
- Collins, L. R. (2000). *Disaster management and preparedness*. CRC Press.
- Comfort, L. K. (2007). Crisis management in hindsight: Cognition, communication, coordination, and control. *Public Administration Review*. 67(s1), 189-197.
- Costa, D. G., Vasques, F., Portugal, P., & Aguiar, A. (2019). A distributed multi-tier emergency alerting system exploiting sensors-based event detection to support smart city applications. *Sensors*. 20(1), 170.
- Farazmand, A. (2014). *Crisis and emergency management: Theory and practice*. CRC Press.
- Fearn-Banks, K. (2007). *Crisis Communications. A Casebook Approach*, 3. edición.
- Federal Emergency Management Agency (2018, 20 Mart). Emergency Alerts. <https://www.ready.gov/alerts>.
- Frandsen, F., & Johansen, W. (2020). *Crisis communication* (Vol. 23). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
- Geyer-Schulz, A., Ovelgönne, M., & Sonnenbichler, A. C. (2010, July). Getting help in a crowd: A social emergency alert service. *International Conference on e-Business (ICE-B)*, (pp. 1-12).
- Google Play, (2023, 22 Mart). <https://play.google.com/store/apps/category/BUSINESS?hl=tr&gl=US>.
- Hasan, R., Hasan, R., & Islam, T. (2021, January). InSight: A Bluetooth beacon-based ad-

- hoc emergency alert system for smart cities. In 2021 IEEE 18th Annual Consumer Communications & Networking Conference, (pp. 1-6).
- Herzen, J., Lässig, F., Piazzetta, S. G., Neuer, T., Tafti, L., Raille, G. & Grosch, G. (2022). Darts: User-friendly modern machine learning for time series. *The Journal of Machine Learning Research*, 23(1), 5442-5447.
- Kang, B., & Choo, H. (2016). *A deep-learning-based emergency alert system*. ICT express, 2(2), 67-70.
- Kent, M. L., & Taylor, M. (2002). Toward a dialogic theory of public relations. *Public relations review*, 28(1), 21-37.
- Kumar, N., Agrawal, A., & Khan, R. A. (2018, August). Emergency alert networks for disaster management: Applications perspective. In 2018 International Conference on Research in Intelligent and Computing in Engineering (RICE) (pp. 1-5). IEEE.
- Leelawat, N., Suppasri, A., Latcharote, P., Abe, Y., Sugiyasu, K., & Imamura, F. (2018). Tsunami evacuation experiment using a mobile application: A design science approach. *International journal of disaster risk reduction*, 29, 63-72.
- Madhow, U. (2008). *Fundamentals of digital communication*. Cambridge university press.
- Morville, P., & Sullenger, P. (2010). Ambient findability: libraries, serials, and the internet of things. *The serials librarian*, 58(1-4), 33-38.
- National Emergency Management Association (2018, 12 Kasım). Alert and Warning Systems for all Hazard Types: A Guide for Local Emergency Management Agencies. <https://www.nemaweb.org/wp-content/uploads/2018/03/Alert-and-Warning-Systems-for-all-Hazard-Types-A-Guide-for-Local-Emergency-Management-Agencies.pdf>.
- Onishi, M., Sasaki, T., & Nakanishi, T. (2007). U.S. Patent Application No. 11/501,243.
- Peng, D., Zhao, X., Zhao, Q., & Yu, Y. (2015). Smartphone based public participant emergency rescue information platform for earthquake zone—"E-Explorer". *Vibroengineering Procedia*, 5, 436-439.
- Pinkowski, J. (2008). *Disaster management handbook*. CRC press Taylor and Francis Group.
- Proakis, J. G., & Salehi, M. (2001). *Digital communications*. McGraw-hill.
- Semantic Studios. (2023, 25 Nisan). User Experiences Design, https://semanticstudios.com/user_experience_design.
- Shklovski, I., Palen, L., & Sutton, J. (2008). Finding community through information and communication technology during disaster events. In *Proceedings of the 2008 ACM conference on Computer supported cooperative work* (pp. 127-136). ACM.
- Syahputra, M. E., Hutabarat, D. P., Budijono, S., & Lukas, J. (2020, February). Eco Friendly Emergency Alert System (EFEAS) based on *microcontroller and android application*. In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science (Vol. 426, No. 1, p. 012160). IOP Publishing.
- Wesolok, D. (2016, 15 Haziran). Peter Morville's User Experience Honeycomb, <https://danewesolko.medium.com/peter-morvilles-user-experience-honeycomb-904c383b6886>.
- Wu, C. C., Yu, K. M., Chine, S. T., Cheng, S. T., Huang, Y. S., Lei, M. Y., & Lin, J. H. (2013, July). An intelligent active alert application on handheld devices for emergency evacuation guidance. In 2013 *Fifth international conference on ubiquitous and future networks*, (pp. 7-11).

Deprem Sonrası Travma Belirtileri, Umut ve İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Aynur KARABACAK ÇELİK*

Öz

6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş'ta yaşanan deprem; bireyleri sağlık, sosyal ve ekonomik açıdan olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olumsuzluklardan birinin bireyin psikolojik sağlığını olumsuz etkileyen travma sonrası belirtiler olduğu söylenebilir. Deprem, psikolojik açıdan travmatik bir durumu beraberinde getirmiş ve bireylerin günlük yaşama yeniden uyum sağlamasını güçleştirmiştir. Bu bağlamda bu çalışmada bireylerin deprem sonrası yaşadıkları travma sonrası belirtilerin iyi oluş ve umut gibi pozitif kaynaklarla olan ilişkisi ele alınmıştır. Bunun için ilişkisel araştırma yöntemine göre tasarlanan bu çalışmaya, depremi yaşayan 188 yetişkin birey katılmıştır. Çalışmada veri toplamak amacıyla Psikolojik İyi Oluş Ölçeği, Sürekli Umut Ölçeği, Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular, deprem sonrası travma belirtileri ölçeğinin toplam puanının ortalamasının ölçeğin eşik değerinden yüksek olduğu görülmüştür. Deprem sonrası travma belirtilerinin umut ve iyi oluş ile negatif yönlü anlamlı ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Deprem sonrası travma belirtilerinin iyi oluş ve umut değişkenleri tarafından anlamlı düzeyde yordandığı görülmüştür. Bu sonuçlar, bireylerin travma sonrası belirtiler ile başa çıkabilmelerinde umut ve iyi oluş gibi pozitif kaynaklara sahip olmanın önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deprem Sonrası Travma Belirtileri, Umut, İyi Oluş, Deprem, Yetişkin

*Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, aynur.karabacak@atauni.edu.tr

Karabacak Çelik, A. (2023). Deprem Sonrası Travma Belirtileri, Umut ve İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. TRT Akademi, 8 (18), 574-591. DOI: 10.37679/trta.1275268

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 05.04.2023

Revizyon Tarihi: 28.04.2023

Kabul Tarihi: 11.05.2023

ORCID: 0000-0002-2225-1789

DOI: 10.37679/trta.1275268

Examination of the Relationship between Post-earthquake Trauma Symptoms, Hope and Well-Being

Aynur KARABACAK ÇELİK

Abstract

The earthquake that occurred in Kahramanmaraş on February 6, 2023 affected individuals negatively in terms of health, social and economic aspects. Post-traumatic symptoms, which have a negative impact on a person's psychological stability, can be considered one of these negatives. The earthquake created a psychological traumatic situation that made it challenging for people to reintegrate into daily life. The relationship between post-traumatic symptoms that people experience after an earthquake and uplifting resources like well-being and hope is discussed in current study. For this, 188 adult individuals who experienced that earthquake participated in this research, which was designed regarding to relational method. Data for the study were gathered using the Psychological Well-Being Scale, the Dispositional Hope Scale, the Scale That Determines the Level of the Trauma after the Earthquake, and a Personal Information Form. The findings of the study showed that the mean total score of the post-earthquake trauma symptoms scale was higher than the threshold value of the scale. Post-earthquake trauma symptoms were found to be negatively correlated with hope and well-being and also were significantly predicted by the variables of well-being and hope. These findings highlight how crucial it is for people to have access to helpful resources when dealing with post-traumatic symptoms.

Keywords: Traumatic Symptoms After Earthquake, Hope, Well-Being, Earthquake, Adult

Research Paper

Received: 05.04.2023

Revised: 28.04.2023

Accepted: 11.05.2023

1. Giriş

Travma, bireyin ciddi tehdit içeren örseleyici bir yaşam olayına maruz kalması sonucunda ortaya çıkan ve psikolojik stres bozukluğu oluşturan bir durum olarak tanımlanmaktadır (DSM-V, 2013). Bir başka tanımda travma, bireyin veya başkalarının hayatını tehdit eden ya da ciddi yaralanmalara neden olabilecek bir olay sonucunda ortaya çıkan zararlı etki olarak ele alınmaktadır (World Health Organization, 2018). Travma, günlük yaşam rutinini derinden etkileyen doğal afet, kaza, saldırı olayı, savaş gibi bir durum sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda burada sözü edilen travma durumunun, bireylerin psikolojik durumlarını etkileyen ruhsal bir travma olduğu söylenebilir.

Travmatik deneyimler, bireyleri psikolojik, sosyal, ekonomik ve fizyolojik açıdan olumsuz yönde etkilemektedir (Aykut ve Soner-Aykut, 2020). Travma sonrasında genellikle bireyler, korku, ve kaygı hissedebilmekte, uyku bozuklukları, duyu durum bozuklukları yaşayabilmektedir (DSM-V, 2013; NIMH, 2021; WHO, 2018). Aynı zamanda travmaya maruz kalmanın ve bu travmatik olay sonucunda gelişen travma sonrası stres bozukluğunun artması durumunda bireylerin yaşam kalitelerinin azaldığı bilinmektedir (Carlsson v.d., 2006). Yapılan araştırmalar, psikolojik travmaya maruz kalmanın bazı depresyon, anksiyete, stres gibi psikolojik belirtileri beraberinde getirdiğini (Sabuncuoğlu v.d., 2003; Uğur v.d., 2021), travma sonrası stres bozukluklarını ortaya çıkardığını (Bedirli, 2014; Hacıoğlu v.d., 2002) ve iyi oluşu azalttığını göstermektedir (De ve Thamarapani, 2022).

Travmatik olayların akut dönem ve travma sonrası dönem olmak üzere iki dönemi bulunmaktadır (Tanhan ve Kayri, 2013). Akut dönem, bireyin travmatik bir olaya maruz kalmasının ardından geçen ilk otuz günü kapsamaktadır. Akut dönemde anksiyete ve dissosiyasyon gibi bazı klinik bulgular rastlanmaktadır. Bu klinik bulguların yanı sıra, bireylerde çaresizlik, korku, öfke, suçluluk, aşırı sinirlilik hâli, dikkat toplama güçlüğü, travmayı hatırlatan kişi ve ortamlardan uzaklaşmaya çalışma, kaçma çabası ve bedensel yakınmalar gibi semptomlar gözlenebilmektedir. Ayrıca bu dönemde bireyin, travmatik olayı tekrar tekrar zihninde yaşadığı da bilinmektedir. Akut dönemde ortaya konan bu belirtilerin otuz gün içinde kaybolması beklenmektedir (Bayraktar, 2012). Travma sonrası dönem ise bireyin abartılı irkilme tepkisi göstermesi, her an tetikte olma, odaklanma güçlüğü, uyku bozuklukları, öfke patlamaları, odaklanamama, olayı sık sık rüyada görme, kendi ve başkalarıyla alakalı olumsuz düşünceler gibi tepkileri içeren ve bir aydan daha uzun süren dönemdir (DSM-V, 2013).

6 Şubat 2023 tarihinde merkez üssü Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçeleri olan ve büyüklükleri 7.7 ile 7.6 olan iki deprem, bölgedeki 11 ilde büyük bir

yıkıma neden olmuştur. Deprem sonrasında bireylerin, Maslow'un (1943) ihtiyaçlar hiyerarşisinde ele aldığı gibi fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarının tehlikeye girdiği gözlenmiştir. Açıklanan verilere göre 50 binden fazla insan hayatını kaybetmiş, 307 bin bina ile 893 bağımsız bölüm yıkılmış ve yaklaşık 14 milyon insan bu felaketten etkilenmiştir. Böylesi yıkıcı bir afetle karşılaşan bireylerin temel ihtiyaçları ile barınma gibi güvenlik ihtiyaçlarının tehdit altında olması sonucunda bireyler travma sonrası bazı belirtiler göstermişlerdir. Bu belirtiler, bilişsel, duyuşsal, davranışsal, heyecansal ve uyku problemleri alanlarında yaşanabilmektedir (Tanhan ve Kayri, 2013). Sönmez (2022) deprem sonrasında bireylerin depresyon, anksiyete, uyku, bedensel belirti, dissosiyatif ve cinsel işlev alanında bozukluklar yaşayabileceklerini vurgulamıştır. Sakarya ve Güneş'in (2013) araştırmasında Van depremi yaşayan bireylerin psikolojik dayanıklılıkları ile travma sonrası stres belirtileri arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Buna göre travma sonrası stres belirtilerinden kaçınma, yeniden yaşantılama ve irritabilite gibi belirtilerin artması durumunda psikolojik dayanıklılığın azaldığı belirlenmiştir. Ayas'ın (2005) 17 Ağustos 1999 Marmara depreminden 42 ay geçtikten sonra deprem bölgesinde yaşayan çocukların psikolojik belirtilerini incelediği çalışmasında somatik, obsesif kompulsif bozukluk, kişiler arası duyarlılık, depresyon, anksiyete, psikotizm, fobik anksiyete, yeme ve uyku bozuklukları gibi psikolojik belirtilerin cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Taşçı ve Özsoy (2021) tarafından 2020'de Elazığ'da meydana gelen depreme maruz kalan bireylerle yapılan çalışmada, depremi yaşayan bireylerin yaşamayan bireylere göre peritratmatik dissosiyasyon ölçeği ile travma sonrası stres bozukluğu kontrol listesinden aldıkları puanların daha yüksek olduğu görülmüştür. Bireylerin travma sonrasında yaşadıkları bu belirtiler, onların günlük yaşam rutinlerine dönmelerini zorlaştırmakta ve bu travmatik durumla başa çıkabilmelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Belirtilerin az olması başa çıkmayı kolaylaştırırken bireylerin sahip olduğu umut, iyi oluş gibi pozitif kaynakların varlığı da bu travmatik süreçle başa çıkmada etkili olabilir. Bu bağlamda bu çalışmada, deprem sonrası bireylerin travma belirtileri ile pozitif kaynaklardan olan umut ve iyi oluş arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

1.1. Travmatik Olaylarla Başa Çıkmada Umut ve İyi Oluşun Etkisi

Deprem aniden meydana gelmesi ve sonrasında devam eden artçı depremlerin olması, bireyin normal hayata geçişini zorlaştıran travmatik durumlar arasındadır. Bu şekilde birey sürekli deprem olma ihtimaline karşı tetikte olmakta ve rutinlerine geri dönmekte zorlanmaktadır. Bundan dolayı deprem sonrası bireylerin maruz kaldıkları travma durumunun belirlenmesi ve bu travma ile başa çıkabil-

mede pozitif karakter güçlerinden biri olan umudun etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Umut, bireyin geleceğe ilişkin sahip olduğu olumlu beklentilerin yüksek olması ve dünyaya ilişkin inancı ile hayatın yaşamaya değer olduğuna ilişkin düşünceyi de içeren bir durum olarak ele alınmaktadır (Staats ve Stassen, 1985). Umut, kişinin kendi kapasitesine yönelik algılarını ifade eden motivasyonel ve bilişsel bir yapı olarak incelenmekte ve belirgin hedeflere sahip olma, bu hedefleri gerçekleştirmek için belirli stratejilere sahip olma, bu stratejileri uygulama konusunda motivasyona sahip olma olarak ele alınmaktadır (Snyder, 2002). Umudun yüksekliği, iyi oluşun artması ve tam fonksiyonda bulunma ile ilişkilendirilmektedir (Martin, 2007). Umudun yüksek olmasının travmatik deneyimlerle de başa çıkmada olumlu bir etkisi bulunmaktadır. Kardaş ve Tanhan (2018) tarafından yapılan bir araştırma sonucunda umutsuzluğun travma sonrası büyüme üzerinde etkisinin olduğu görülmüştür. Nearchou ve Douglas'ın (2021) araştırma sonucunda, umudun artması durumunda kovid-19 travmatik stresinin azaldığı ve kovid-19 travmatik stresi ile depresyon arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılık, kaygı ve umudun aracı rolünün olduğu görülmüştür. Zhou vd., (2021) tarafından Çin'de meydana gelen Ya'an depremini yaşamış bireylerle yapılan çalışmada, sosyal desteğin travma sonrası büyümeyi umut üzerinden pozitif yönde yordadığı ve buna ek olarak sosyal destek, benlik saygısından umuda uzanan çoklu aracı yollar aracılığıyla travma sonrası stres bozukluğunu pozitif yönde yordadığı görülmüştür.

Bu çalışmada aynı zamanda, deprem sonrası bireylerin sahip olduğu belirtilerin onların iyi oluşları ile olan ilişkisinin belirlenmesi de amaçlanmıştır. Travmatik yaşam olayları sonucunda bireylerin iyi oluşlarının azaldığı ve mevcut durumla başa çıkmakta zorlandıkları bilinmektedir (Shepherd vd., 2017; Uchida vd., 2014). İyi oluş, bireyin yaşamını değerlendirdiğinde, yaşamından bir bütün olarak memnun olmasını içermektedir (Diener, 1984). İyi oluş, bireyin kendini tanımasını, kendi yeterliklerinin farkında olmasını, yaşamını anlamlı bulmasını, kişisel gelişiminin yüksek olmasını, diğer insanlarla olumlu ilişkiler geliştirmesini içermektedir (Ryff, 1989). Yüksek iyi oluş düşük travma sonrası belirtilerle ilişkilendirilmektedir. Veronese vd., (2017) tarafından Filistin'de savaş ve siyasi şiddete maruz kalan, mülteci kampında yaşayan ve yaşları 6-11 arasında değişen 1276 çocuğun katıldığı çalışmada elde edilen sonuçlar, yaşam memnuniyeti duygularının çocuklarda daha iyi duygulanım dengesine katkıda bulunduğunu ve bunun da travmatik olayların etkisini azalttığını göstermiştir. Bu bulgular, travmatik olaylara karışan çocuklarda öznel iyi oluş boyutlarının travma sonrası stresle baş etmenin önemine işaret etmektedir. Uğurluoğlu ve Erdem (2019) tarafından yapılan bir araştırma

sonucunda ise travmaya maruz kalan bireylerde spiritüel iyi oluşun yüksek olmasının travma sonrası büyüme ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Özdemir vd., (2015) tarafından 2011 yılında Van'da meydana gelen depremden etkilenen depremzedelerle yapmış oldukları araştırmada, dissosiyasyon, yaşam kalitesi, umutsuzluk ve intihar eğiliminin travma sonrası stres bozukluğunun yordayıcıları olduğunu belirlemiştir. Buna göre bu araştırma, duygusal ve fiziksel iyilik hâlindeki algılanan bozulmaların travma sonrası stres bozukluğu semptom şiddetinde bozulmalara neden olduğu ve bireyler arasında travma sonrası stres tepkilerinin değerlendirilmesinde daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği gibi olumsuz olayların ardından işlevselliğin önemine daha fazla destek sağlamıştır. Dolayısıyla iyi oluşun yüksekliği sorunları çözmede ve travma sonrasında psikolojik olarak gelişim göstermek konusunda bireyler üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır. Bundan dolayı, deprem sonrası bireylerin sahip oldukları belirti durumlarının iyi oluşları ile olan ilişkisinin ortaya çıkarılması bu araştırmanın bir diğer amacı oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bu araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Bireylerin deprem sonrası travma düzeyleri ile umut ve iyi oluş düzeylerinin ortalaması nedir?
2. Bireylerin deprem sonrası travma düzeyleri ile umut ve iyi oluşları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Bireylerin umut ve iyi oluş düzeyleri deprem sonrası travma belirtilerinin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

2. Yöntem

2.1. Etik İzin

Bu araştırmanın veri toplama aşamasına geçmeden önce Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Birim Etik Kurulu'ndan 04/18 numaralı etik izin alınmıştır.

2.2. Katılımcılar

Bu araştırmaya 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde meydana gelen depremi yaşamış olan 188 yetişkin katılmış olup katılımcıların %79.8'i kadın (n = 180) %20.2'si (n = 38) ise erkektir. Katılımcıların yaş ortalaması 27.04, standart sapması ise 6.81'dir ($X=27.04, SS= 6.81$). Katılımcıların hepsi deprem sırasında 11 ilden birinde ikamet eden ve depreme maruz kalmış bireylerdir. 93 katılımcı depremde bir yakını kaybetmişken 95 katılımcı herhangi bir yakını kaybetmemiştir. 102 katılımcının depremde ev, iş yeri, okul gibi alanlarda bir

kaybı olmuşken 86 katılımcının herhangi bir maddi kaybı olmamıştır. 8 katılımcı depremde göçük altında kalmış ve sonrasında kurtarılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Deprem Sonrası Travma Belirtileri Ölçeği

Tanhan ve Kayri (2013) tarafından geliştirilen ölçek, bireylerde deprem sonrası meydana gelebilecek travma belirtilerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek, 20 maddeden ve 5 boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek için yapılan analiz sonuçlarına göre elde edilen model uyum indeksleri RMSEA = .000, GFI = .94, AGFI = .92, NFI = .88, RMR = .08 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi amacıyla hesaplanan iç tutarlık katsayısının ise .87 olduğu görülmüştür. Ölçekten 52,385±5,051 aralığında bir puan almak bireylerin travmatize olduklarını gösteren eşik bir değere karşılık gelmektedir. Bu değer in üstünde ya da altında bir değer almak deprem sonrası travmatik belirtileri göstermede yüksek ve düşük düzeyi işaret etmektedir.

2.3.2. Sürekli Umut Ölçeği

Snyder vd., (1991) tarafından geliştirilen ve Tarhan ve Bacanlı'nın (2015) Türkçeye uyarladığı ölçek, 15 yaş ve üstündeki bireylerin sürekli umut düzeylerini ölçmektedir. Ölçek, sekizli Likert tipinde olup 12 madde ve Eyleyici Düşünce ile Alternatif Yollar Düşüncesi olarak adlandırılan iki alt boyuttan oluşmaktadır. Bu iki alt boyutun her biri dörder madde ile ölçülmektedir. Bu açıdan ölçekte 4 adet dolgu maddesi bulunmaktadır. Puanlama yapılırken bu dolgu maddelerine puan verilmemektedir. Puanlamada yalnızca Eyleyici Düşünce ve Alternatif Yollar Düşüncesi alt boyutlarından elde edilen puanlar toplanmakta ve bu iki boyutun toplam puanı hesaplanarak toplam puan elde edilmektedir. Ölçekten en düşük 8 en yüksek 64 puan alınmaktadır.

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum indeksi değerleri RMSEA = .077, RMR = .08, GFI = .96, CFI = .96, AGFI = .92, RFI = .90, NNFI = .94 olarak bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla hesaplanan iç tutarlık katsayısının .84, test tekrar test güvenilirlik kat sayısının Alternatif Yollar Düşüncesi alt boyutu için .78 ve Eyleyici Düşünce alt boyutu için .81, ölçeğin toplam puanı için de .86 olduğu görülmüştür.

2.3.3. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği

Diener v.d. (2009-2010) tarafından geliştirilen ve Telef'in (2011; 2013) Türkçeye uyarladığı ölçek, mevcut iyi oluş ölçümlerini tamamlayıcı, sosyo-psikolojik iyi

oluşu ölçmeyi amaçlamayan 7'li Likert tipi bir ölçektir. Doğrulamalı faktör analizi sonuçlarına göre uyum indeksi değerleri RMSEA = .08, SRMR = .04, CFI = .95, GFI = .96, NFI = .94, IFI = .95, RFI = .92 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi amacıyla elde edilen iç tutarlılık katsayısının .80 olduğu görülmüştür. Ölçekten en düşük 8 en yüksek 56 puan alınabilmektedir. Puanların artması bireylerin pek çok psikolojik kaynak ve güce sahip olduğunu ve psikolojik iyi oluş düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir (Diener vd., 2010).

2.3.4. Kişisel Bilgi Formu

Bireylerin cinsiyet, yaş, depreme maruz kalma durumu, yakınına kaybetme durumu, maddi kayıp durumu gibi değişkenlerin belirlenmesi amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan formdur.

2.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın veri toplama aşaması için ölçekler Google formlara aktarılmış ve çevrim içi hazırlanan formun bağlantısı bireylere ulaştırılmıştır. Bunun için veri toplama araçlarının olduğu bağlantı, bireylere öğrenci bilgi sisteminden derslerine giren öğretim üyeleri aracılığıyla ulaştırılarak veri toplama araçlarına yanıt vermeleri sağlanmıştır. 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli depremlerden dolayı üniversitelerdeki eğitimin çevrim içi yürütülmesinden dolayı veriler çevrim içi yöntemle toplanmıştır. Çevrim içi veri toplama araçlarına <https://forms.gle/gja2omjeFugMR8fs5> adresinden ulaşılabilir. Ayrıca katılımcılara çalışmanın amacını anlatan, çalışmaya gönüllü olarak katılacağını belirten ve sonuçların başkalarıyla paylaşılmayacağına ilişkin aydınlatılmış onam formu alınmıştır.

Bu araştırma, 11 ilin herhangi birinde depremi yaşamış bireylerle gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aşamasında Adıyaman Üniversitesi öğrencileri, eğitim öğretimine Atatürk Üniversitesi ile eşleştirildiği için bu üniversitede devam ediyorlardı. Öğrencilerin hem lisans hem formasyon dersleri bu eşleştirme süreci ile devam ettiriliyordu. Adıyaman Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin 11 ilden birinde ikamet ettiği veya deprem sırasında bu illerden birinde bulunduğunu belirlemek amacıyla veri toplama aracına bununla ilgili bir soru eklendi (*6 Şubat'ta Kahramanmaraş'ta meydana gelen depremde 11 ilden herhangi birinde ikamet ediyor muydunuz?*).

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde travma sonrası belirtiler, iyi oluş ve sürekli umut düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesinde Pearson momentler çarpımı korelasyon ana-

lizi, çoklu regresyon analizinden yararlanılmıştır. Analizler SPSS 24 paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin analizine geçmeden önce bazı parametrik koşulları sağlayıp sağlamadığı konusunda normallik analizleri gerçekleştirilmiştir. Tek değişkenli normalliğin belirlenmesi amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Tablo 1’de basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1.5 ile 1.5 arasında olduğu gözlemlendiğinden verilerin tek değişkenli normal dağılıma sahip olduğu söylenebilir (Tabachnick v.d., 2007).

Çoklu regresyon analizi için verilerin tek ve çok değişkenli dağılımı, regresyon hatalarının normalliği, doğrusallık, çoklu bağıntı ve eşvaryanslılık varsayımlarını karşılayıp karşılamadığı incelenmiştir. Çok değişkenli normallik için Kline (2011) ve Tabachnick vd., (2012) tarafından önerilen kriterler dikkate alınmıştır. Bunun için Mahalonobis, Tolerance ve VIF değerleri incelenmiştir. Bu incelemede, Tolerance değerinin 10’dan küçük olmaması, VIF değerinin de 10’a eşit veya 10’dan büyük olmaması gerekmektedir. VIF değerinin 10’a eşit veya 10’dan daha büyük olması çoklu doğrusallığın olduğuna işaret etmektedir (Alpar, 2000; Albayrak, 2005). Aynı zamanda yapılan analizde, Mahalonobis değerinin önem düzeyinin incelendiği analiz sonucunda .01 altı değerleri içermesi gerekmektedir (Tabachnick vd., 2007). Deprem sonrası travma belirtileri bağımlı değişkeni ile iyi oluş ve umut bağımsız değişkeni ile kurulan regresyon modelinde analiz sonucu standardize edilmiş yordanan değerlerle standardize edilmiş regresyon artık değerleri kullanılarak oluşturulan grafikler incelenmiş ve eşvaryanslılık varsayımının karşılandığı görülmüştür. Regresyon hatalarının normalliğini test etmek amacıyla artık değerlerin çarpıklık ve basıklık değerleri, normal Q-Q Plot ve histogram grafikleri incelenmiştir. Gerçekleştirilen bu analizler sonucunda regresyon artık değerlerinin normale yakın olduğu tespit edilmiştir. Yapılan tüm bu incelemeler sonucunda verilerin normal dağılıma sahip olduğu görülmüştür.

3. Bulgular

3.1. Deprem Sonrası Travma Belirtileri, Umut ve İyi Oluş Düzeylerinin Belirlenmesi

Deprem sonrası travma belirtileri, umut ve iyi oluş düzeylerinin belirlenmesi amacıyla bireylerin ölçeklerden almış olduğu ortalama puanlar betimleyici istatistiksel yöntemlerle incelenmiştir. Tablo 1’de veri toplama araçlarından bireylerin almış olduğu ortalama puanlar, standart sapma, çarpıklık basıklık gibi değerlere yer verilmiştir:

Değişkenler	Alt boyutlar	X̄	SS	Çarpıklık	Basıklık
Deprem sonrası travma belirtileri	Davranışsal problemler	12.65	4.11	-.214	-.612
	Heyecansal sınırlılık	16.97	5.48	-.354	-.699
	Duyuşsal	14.37	3.37	-.415	.359
	Bilişsel yapı	17.05	3.25	-1.160	.809
	Uyku problemleri	10.44	3.67	-.367	-.918
	Toplam puan	71.47	16.61	-.458	-.323
Sürekli umut	Alternatif yollar düşüncesi	22.77	6.69	-.477	-.370
	Eyleyici düşünce	20.21	6.18	-.344	-.301
	Toplam	43.48	11.48	-.280	-.446
İyi oluş		38.92	10.18	-.526	.067

N = 188

Tablo 1. Deprem Sonrası Travma Belirtileri, Umut ve İyi Oluş Ortalama Puanları

Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinden alınacak $52,385 \pm 5,051$ puan aralığı bireylerin deprem sonrası travmatize olduklarını gösteren eşik bir değeri işaret etmektedir. Bu eşik değer üstünde ve altında puanlar almak travmatize olmada yüksek ve düşük düzeyi belirtmektedir. Bireylerin deprem sonrası travma belirtileri ölçeğinden aldıkları toplam puan ortalaması incelendiğinde bu puanın ölçeğin eşik değerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bireylerin deprem sonrası travma belirtileri alt boyutundan aldıkları ortalama puanları incelendiğinde ise davranışsal alt boyutu için 31 kişi, heyecansal sınırlılık alt boyutu için 33 kişi, duyuşsal alt boyutu için 38 kişi ve uyku alt boyutu için 42 kişi alt boyut ortalama puanlarından dan 1 standart sapma daha yüksek puan almıştır. Bilişsel yapı alt boyutunda ise bireylerin aldıkları ortalama puanın 1 standart sapmaya eşit olduğu ve bu değer üstünde puan alan bir katılımcı olmadığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda umut ve iyi oluş ortalama puanlarının da orta düzeyde olduğu hesaba katıldığında umut ve iyi oluş kaynaklarının varlığı bireylerin deprem sonrası travma belirti düzeylerinin daha az olmasında etkili olmuş olabilir.

3.2. Deprem Sonrası Travma Belirtileri, Umut ve İyi Oluş Düzeyleri Arasındaki İkili İlişkiler

Deprem sonrası travma belirtileri, umut ve iyi oluş düzeyleri arasındaki ikili ilişkilerin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. DP	1								
2. HS	.669**	1							
3. D	.581**	.561**	1						
4. BY	.604**	.675**	.634**	1					
5. UP	.663**	.565**	.589**	.638**	1				
6. AY	-.139	-.219**	.014	.004	-.030	1			
7. ED	-.054	-.262**	.031	-.048	-.029	.591**	1		
8. UT	-.110	-.269**	.025	-.024	-.033	.901**	.882**	1	
9. İO	-.149*	-.430**	-.043	-.181*	-.165*	.584**	.789**	.770**	1
X	12.65	16.97	14.37	17.05	10.44	22.77	20.21	43.48	38.92
SS	4.11	5.48	3.37	3.25	3.67	6.69	6.18	11.48	10.18

N = 188, ** p <.01, * p <.05, DP = Davranışsal problemler, HS = Heyecansal sınırlık, D = Duyuşsal, BY = Bilişsel yapı, UP = Uyku problemleri, AY = Alternatif yollar (Umut), ED = Eyleyici düşünce (Umut), UT = Umut toplam puan, İO = İyi oluş

Tablo 2. Deprem Sonrası Travma Belirtileri, Umut ve İyi Oluş Düzeyleri Arasındaki İkili İlişkiler

Bireylerin deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinin davranışsal problemler ($r = -.15$), heyecansal sınırlık ($r = -.43$), duyuşsal ($r = -.18$), ve uyku problemleri ($r = -.17$) alt boyutları ile iyi oluş arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Buna göre, bireylerin deprem sonrası travma belirtileri arttıkça iyi oluş puanlarının azaldığı görülmektedir. Bir başka deyişle, iyi oluşun artması durumunda deprem sonrası travma belirtilerinin de azalacağı söylenebilir.

Bireylerin deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinin heyecansal sınırlık alt boyutu ile sürekli umudun alternatif yollar ($r = -.22$) ve eyleyici düşünce (r

= -.26) alt boyutları ve umudun toplam puanı ($r = -.27$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Buna göre, bireylerin deprem sonrası travma belirtilerinin heyecansal sınırlık belirtileri arttıkça umut puanlarının azaldığı görülmektedir. Bir başka deyişle, umudun artması durumunda deprem sonrası travma belirtilerinin de azalacağı söylenebilir.

3.3. Umut ve İyi Oluşun Deprem Sonrası Travma Belirtilerini Yordayıcı Rolünün Belirlenmesi

Deprem sonrası travma belirtilerinin yordayıcılarının belirlenmesi için çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir:

Model	Standardize olmayan katsayılar	Standardize katsayılar	t	p	p	R ²
	B	SH				
	(Sabit)	86.35	4.90	-	17.61	.000
	İyi oluş	-.780	.195	-.478	-3.99	.000
1	Alternatif yollar (Umut)	.034	.222	.014	.153	.879
	Eyleyici düşünce (Umut)	.710	.324	.264	2.19	.030

Tablo 3. Umut ve İyi Oluşun Deprem Sonrası Travma Belirtilerini Yordayıcı Rolü

Tablo 3 incelendiğinde deprem sonrası travma belirtilerinin umut ve iyi oluş tarafından yordama düzeyinin belirlendiği analiz sonucunda standardize edilmemiş regresyon katsayıları, umudun eyleyici düşünce alt boyutu ile iyi oluşun deprem sonrası travma belirtilerinin anlamlı bir yordayıcısı olduğunu ortaya koymuştur. Eyleyici düşünce ve iyi oluşun deprem sonrası travma belirtilerinde meydana gelen değişimin %9'luk bir kısmını açıkladığı görülmektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma sonucunda bireylerin deprem sonrası travma belirtileri ile umut ve iyi oluş düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bireylerin travma sonrası belirtileri incelendiğinde bilişsel yapı, heyecansal sınırlık ve duyuşsal alt boyutlarından aldıkları ortalama puanların davranışsal ve uyku problemleri alt boyutlarından aldıkları ortalama puanlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların deprem sonrası travma belir-

tileri ölçeğinin alt boyutlardan aldıkları ortalama puanlardan 1 standart sapma daha yüksek alan katılımcıların sayısının davranışsal alt boyutu için 31 (%16.4), heyecansal sınırlılık alt boyutu için 33 (%17.5), duyuşsal alt boyutu için 38 (%20.2) ve uyku alt boyutu için 42 (%22.3) olduğu görülmüştür. Bilişsel yapı alt boyutunda ise bireylerin aldıkları ortalama puanın 1 standart sapmaya eşit olduğu ve bu değerin üstünde puan alan bir katılımcı olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca ölçeğin toplam puan ortalamasının mevcut örneklem için 71.47 olarak ölçeğin depresyon sonrası travmatize olmada yüksek kabul edilecek eşik değerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Depresyon sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinden alınacak 52.385 ± 5.051 puan aralığı bireylerin depresyon sonrası travmatize olduklarını gösteren eşik bir değeri işaret etmektedir. Mevcut örnekleme ait elde edilen bu toplam puanın ortalamasının ölçeğin eşik sınırından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın bir diğer bulgusu, bireylerin umut düzeyinin yüksek olması depresyon sonrası travma belirtilerinden heyecansal sınırlılık düzeyini azaltan bir değişken olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda bir diğer bulgu, iyi oluş ve umudun alt boyutu olan eyleyici düşüncenin bireylerin depresyon sonrası travma belirtilerinin anlamlı bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir. Araştırma bulgularının literatürde konu ile ilgili daha önce yapılmış diğer araştırma sonuçları ile benzer yanları bulunmaktadır.

Araştırma sonucunda bireylerin depresyon sonrası travma belirtilerinden heyecansal sınırlılık ve duyuşsal, davranışsal ve uyku problemleri gibi boyutlarda sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Literatürde benzer durumları değerlendiren araştırma bulguları mevcuttur. Taşçı ve Özsoy (2021) tarafından 2020'de Elazığ'da meydana gelen depreme maruz kalan bireylerle yapılan çalışmada, depresyon travmasının erken dönem psikolojik etkileri ve olası risk faktörlerinin incelendiği araştırma sonucunda da depresyonu yaşayan olgu grubunun peritratmatik dissosiyasyon ölçeği puanları ile travma sonrası kontrol listesi ölçeğinden aldıkları puanların depresyonu yaşamayan bireylere kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Sönmez (2022) tarafından depresyonun psikolojik etkileri, psikolojik destek ve korkuyla baş etme konusunda yapılan çalışmada da depresyon sonrasında bireylerin anksiyete, depresyon, bedensel belirti, dissosiyatif, cinsel işlev ve uyku alanında bozukluklar yaşayabilecekleri vurgulanmıştır. Kurt ve Gülbahçe'nin (2019) Van depresyonunu yaşayan öğrencilerin travma sonrası stres bozukluğunu inceledikleri araştırma sonucu da Van depresyonunu yaşayan öğrencilerin % 42.6'sının travmatik stres belirti düzeyinin hafif, % 36.7'sinin orta, % 19.4'ünün orta-ağır ve % 1.3'ünün ağır olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, öğrencilerin travma sonrası stres bozukluğu düzeylerinin depresyonda bir yakını kaybetme,

depremi hissetme ve enkaz altında kalma değişkenleri açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Aynı zamanda depremin ardından geçen yedi yıla rağmen deprem sonrası psikolojik etkilerin devam ettiği ortaya konmuştur.

Araştırma sonucunda elde edilen bir diğer bulguda bireylerin umut düzeyleri ile deprem sonrası travma belirtileri arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Bu bulgu, literatürde umut ve deprem sonrası travma konusunda daha önce yapılan araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Kardeş ve Tanhan'ın (2018) yapmış oldukları araştırma sonucunda, umutsuzluk ile travma sonrası büyüme arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Aynı zamanda umutsuzluk ile travma sonrası stres arasında ise pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, Dürü'nün (2006) yapmış olduğu araştırma sonucunda da umutsuzluk ile travma sonrası büyüme değişkenleri arasında negatif yönlü bir yordayıcı ilişki tespit edilmiştir. Zhou v.d. (2018) tarafından yapılan araştırma sonucunda da deprem sonrası bireylerin sosyal destek ve travma sonrası stres bozukluğu düzeyleri arasındaki ilişkide benlik saygısı ve umudun aracı rolü olduğu belirlenmiştir. Nearchou ve Douglas'ın (2021) yapmış olduğu araştırma sonucunda, umudun artması durumunda kovid-19 travmatik stresinin azaldığı ve kovid-19 travmatik stresi ile depresyon arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılık, kaygı ve umudun aracı rolünün olduğu görülmüştür. Bu bağlamda ele alındığında, bireylerin umut düzeylerinin yüksekliğinin deprem sonrasında meydana gelen travma sonrası belirtileri azaltmada önemli bir güce sahip olduğu söylenebilir. Mevcut araştırma sonucunda da umudun eyleyici düşünce alt boyutunun deprem sonrası travma belirtilerinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu belirlenmiştir. Umut teorisinde de belirtildiği gibi eyleyici düşünce alt boyutu umudun ortaya çıkmasını sağlayan motive edici parçadır (Snyder, 2002). Bu bağlamda bireyin engellerle de karşılaşsa bunları aşacağına ilişkin motivasyonu ve gücü kendinde bulmasıyla karakterize olan eyleyici düşüncelerin artmasıyla deprem sonrası ortaya çıkan travmatik belirtileri azaltmada motive edici bir güç oluşturmuş olabilir.

Bu araştırma sonucunda aynı zamanda deprem sonrası travma belirtileri ile iyi oluş arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgu, literatürde daha önce iyi oluş ve travma sonrası belirtiler konusunda yapılan araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Bu bağlamda Uchida v.d. (2014) tarafından yapılan bir araştırma sonucunda bireylerin iyi oluş düzeyleri ile travma sonrası stres bozuklukları arasında negatif

yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğunu belirlenmiştir. Shepherd v.d. (2017) deprem sonrası bireylerin travma sonrası stres belirtilerinin arttığını ve iyi oluşlarının azaldığını ortaya koymuştur. Veronese v.d. (2017) tarafından Filistin’de savaş ve siyasi şiddete maruz kalan, çocuklarla yapılan araştırmada elde edilen sonuçlar, travmatik olaylara karışan çocuklarda öznel iyi oluş boyutlarının travma sonrası stresle baş etmenin önemini ortaya koymuştur. Uğurluoğlu ve Erdem’in (2019) araştırma sonucunda ise travmaya maruz kalan bireylerde spiritüel iyi oluşun yüksek olmasının travma sonrası büyüme ile ilişkili olduğu bulunmuştur. İyi oluş literatürü incelendiğinde, iyi oluşun yüksekliği sorunlarla başa çıkmada bireye yardımcı olmakta ve başa çıkmayı artırmaktadır (Diener, 1984, Ryff, 1989). İyi oluş literatürü ve ilgili araştırmalar dikkate alındığında iyi oluşun travmatik olaylarla baş etme ve travma sonrası psikolojik belirtileri azaltma konusunda olumlu yönde etkisinin olduğu söylenebilir. Bu bağlamda ele alındığında mevcut araştırmada, bireylerin iyi oluşlarında meydana gelen artışın bireylerin deprem sonrası travma belirtilerini azalttığı görüldüğünden iyi oluşun yüksekliği, travma sonrası belirtileri azaltmada bireyler üzerinde olumlu bir etki oluşturmuş olabilir.

4.1. Öneriler

Bu araştırma sonucunda bireylerin umut ve iyi oluş düzeylerinin yüksekliğinin deprem sonrası travma belirtileri azaltmada önemli bir değişken olduğu görülmüştür. Dolayısıyla daha sonra yapılacak olan araştırmalarda, depremden etkilenen bireylerin travma sonrası belirtilerini azaltmak amacıyla düzenlenecek müdahale çalışmalarında, bireylerin pozitif kaynakları arasında gösterilebilecek umut ve iyi oluşlarının artırılması önerilebilir. İyileştirici ve önleyici müdahale çalışmalarında umudu ve iyi oluşu artırmaya yönelik psiko-eğitim programlarının hazırlanması araştırmacılara önerilebilir. Bu araştırma depremden etkilenen yetişkin bireyler üzerine gerçekleştirilmiştir. Daha sonra yapılacak araştırmalarda deneysel veya boylamsal modellerle çocuk, ergen, yaşlı, engelli gibi toplumun diğer kesimlerini de içerisine dâhil eden farklı araştırmalar gerçekleştirilebilir. Yapılacak olan araştırmalarda pozitif karakter güçleri, psikolojik dayanıklılık, problem çözme becerileri, başa çıkma becerileri değişken olarak eklenebilir.

4.2. Sınırlılıklar

Bu araştırma ilişkisel olarak tasarlanmış ve kesitsel nitelikli bir çalışmadır. Dolayısıyla katılımcıların veri toplama aşamasındaki mevcut düzeyini ölçeklere verdikleri yanıtlar doğrultusunda inceleyen bir araştırmadır. Bununla birlikte, araştırmaya gönüllü olarak katılan kadınların sayısının erkek sayısından fazla olması yönüyle de sınırlıdır. Araştırmada, katılımcılara ruhsal hastalıklarının olup olmadığı, her-

hangi bir tanı alıp almadığı, herhangi bir psikiyatrik ilaç kullanıp kullanmadığı, ya da başka bir fiziksel hastalığa bağlı ilaç kullanımını durumunu belirlemek adına ölçme aracına bir soru eklenmemiştir. Deprem sonrası travmatik belirtilere odaklanan bu araştırmada katılımcıların bu özelliklerinin ele alınmayışı bir sınırlılık olarak ele alınabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Albayrak, A. S. (2005). Çoklu doğrusal bağlantı hâlinde enküçük kareler tekniğinin alternatif yanlı tahmin teknikleri ve bir uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(1), 105-126.
- Alpar, C. R. (2016). *Spor sağlık ve eğitim bilimlerinden örneklerle uygulamalı istatistik ve geçerlik güvenirlik*. Detay yayıncılık.
- American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5).
- Ayas, T. (2005). Depremden 42 ay sonra deprem bölgesinde yaşayan çocuklarda görülen psikolojik belirtilerin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Journal of Educational Sciences & Practices*, 4(8).
- Aykut, S., Soner-Aykut, S. (2020). Kovid-19 pandemisi ve travma sonrası stres bozukluğu temelinde sosyal hizmetin önemi. *Toplumsal Politika Dergisi*, 1, 56-66.
- Bayraktar, S. (2012). *Psikolojik travma*. Nobel tıp yayınları.
- Bedirli, B. (2014). *Deprem travmasının kronik psikolojik etkileri: Düzce Depremi'nden 14 yıl sonra travma sonrası stres ve depresyon belirtilerinin yaygınlığı ve ilişkili risk faktörleri*. (Tez No. 358812) [Yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi-İstanbul].
- Carlsson, J. M., Olsen, D. R., Mortensen, E. L., & Kastrup, M. (2006). Mental health and health-related quality of life: a 10-year follow-up of tortured refugees. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 194(10), 725-731. <https://doi.org/10.1097/01.nmd.0000243079.52138.b7>
- De, P. K., & Thamarapani, D. (2022). Impacts of negative shocks on wellbeing and aspirations—Evidence from an earthquake. *World Development*, 154, 105876. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2022.105876>
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542>
- Diener, E., Wirtz, D., Biswas-Diener, R., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D. W., & Oishi, S. (2009). New measures of well-being. *Assessing well-being: The collected works of Ed Diener*, 247-266. <https://doi.org/10.1007/978-90-481-2354-4-12>
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D. W., Oishi, S., & Biswas-Diener, R.

- (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 97, 143-156. <https://doi.org/10.1007/s11205-009-9493-y>
- Dürü, Ç. (2006). *Travma sonrası stres belirtileri ve travma sonrası büyümenin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi ve bir model önerisi*. (Tez No. 159594) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi-Ankara].
- Hacıoğlu, M., Aker, T., Kutlar, T., & Yaman, M. (2002). Deprem tipi travma sonrasında gelişen travma sonrası stres bozukluğu belirtileri alt tipleri. *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 15, 4-15.
- Kardaş, F., & Tanhan, F. (2018). Van depremini yaşayan üniversite öğrencilerinin travma sonrası stres, travma sonrası büyüme ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1-36.
- Kline, R. B. (2011). *Hypothesis testing. principles and practice of structural equation modeling*. (3rd ed.) The Guilford Press.
- Kurt, E., & Gülbahçe, A. (2019). Van depremini yaşayan öğrencilerin travma sonrası stres bozukluğu düzeylerinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 957-972.
- Martin, K. K. (2007). Measuring hope: Is hope related to problem solving and criminal behaviour in offenders? (Tez No. MR40024). [Yüksek lisans tezi, Toronto Üniversitesi-Toronto].
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-96.
- National Institute of Mental Health. (2021). Post-traumatic stress disorder. Available from: <https://www.nimh.nih.gov/health/statistics/post-traumatic-stress-disorder-ptsd>. (Erişim Tarihi: 02.05.2023)
- Nearchou, F., & Douglas, E. (2021). Traumatic distress of COVID-19 and depression in the general population: exploring the role of resilience, anxiety, and hope. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 18(16), 8485. <https://doi.org/10.3390/ijerph18168485>
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069-1081. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069>
- Ozdemir, O., Boysan, M., Ozdemir, P. G., & Yilmaz, E. (2015). Relationships between post-traumatic stress disorder (PTSD), dissociation, quality of life, hopelessness, and suicidal ideation among earthquake survivors. *Psychiatry Research*, 228(3), 598-605. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2015.05.045>
- Sabuncuoğlu, O., Çevikaslan, A., & Berkem, M. (2003). Marmara depreminden etkilenen iki ayrı bölgede ergenlerde depresyon, kaygı ve davranış. *Klinik Psikiyatri*, 6, 189-197.
- Sakarya, D., & Güneş, C. (2013). Van depremi sonrasında travma sonrası stres bozukluğu belirtilerinin psikolojik dayanıklılık ile ilişkisi. *Kriz Dergisi*, 21(1), 25-32.
- Shepherd, D., McBride, D., & Lovelock, K. (2017). First responder well-being following the 2011 Canterbury earthquake. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 26(3), 286-297. <https://doi.org/10.1108/DPM-06-2016-0112>
- Snyder, C. R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*, 13(4), 249-275.

- Sönmez, M. B. (2022). Deprem psikolojik etkileri, psikolojik destek ve korkuyla baş etme. *TOTBİD Dergisi*, 21, 337-343. <https://doi.org/10.5578/totbid.dergisi.2022.46>
- Staats, S. R., & Stassen, M. A. (1985). Hope: An affective cognition. *Social Indicators Research*, 17, 235-242.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2007). *Using multivariate statistics* (Vol. 5). Boston, MA: Pearson.
- Tarhan, S., & Bacanlı, H. (2015). Sürekli Umut Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 1-14.
- Taşçı, G. A., & Özsoy, F. (2021). Deprem travmasının erken dönem psikolojik etkileri ve olası risk faktörleri. *Cukurova Medical Journal*, 46(2), 488-494.
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİOO): Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 374-384.
- Uchida, Y., Takahashi, Y. & Kawahara, K. (2014). Changes in Hedonic and Eudaimonic Well-Being After a Severe Nationwide Disaster: The Case of the Great East Japan Earthquake. *Journal of Happiness Studies*, 15, 207-221. <https://doi.org/10.1007/s10902-013-9463-6>
- Uğur, M., Kartal, F., Mete, B., Tamam, L., & Demirkol, M. E. (2021). Deprem sonrası akut stres bozukluğu olanlarda travma esnasındaki çözülmenin, anksiyete düzeyi, algılanan stres, anksiyete duyarlılığı ve deprem stresiyle baş etme ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 32(4), 253-260.
- Uğurluoğlu, D., & Erdem, R. (2019). Travma geçiren bireylerin spiritüel iyi oluşlarının travma sonrası büyümeleri üzerine etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 833-858.
- World Health Organization. (2018). ICD-11: Post-traumatic stress disorder.
- Veronese, G., Pepe, A., Jaradah, A., Al Muranak, F., & Hamdouna, H. (2017). Modelling life satisfaction and adjustment to trauma in children exposed to ongoing military violence: An exploratory study in Palestine. *Child Abuse & Neglect*, 63, 61-72. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.11.018>
- Zhou, X., Wu, X., & Zhen, R. (2018). Self-esteem and hope mediate the relations between social support and post-traumatic stress disorder and growth in adolescents following the Ya'an earthquake. *Anxiety, Stress, & Coping*, 31(1), 32-45. <https://doi.org/10.1080/10615806.2017.1374376>

Examining the Relationships Between Positive Youth Development and Posttraumatic Growth in Young People Who Have Experienced Earthquakes

Ragıp Ümit YALÇIN*

Abstract

Post-traumatic growth is expressed as a positive change in individuals who remain psychologically durable under extremely stressful conditions. Therefore, variables that can positively affect post-traumatic growth become important. The study aims to examine the relationships between positive youth development and post-traumatic growth levels in young people who have experienced earthquakes. While designing this research, the quantitative research approach was adopted and the relational survey model was used. The study group for the research consists of 347 young people, 261 girls, and 86 boys, who have experienced an earthquake. In this study, we used the criterion sampling method, one of the non-probability online methods. "Personal Information form", "Positive youth development scale", and "Post-traumatic growth inventory" were used as data collection tools in the research. According to the results of the study, a moderate and positive correlation value was found between positive youth development and post-traumatic growth ($r = .547, p < .01$). The results of the pathway analysis reveal the predictive relationships between positive youth development and post-traumatic growth; it has been determined that the positive developmental characteristics of young people who have experienced earthquakes explain post-traumatic growth positively and at a value of 45%. Considering the findings from the study, it was concluded that positive youth development characteristics were an important factor in increasing post-traumatic growth and development.

Keywords: Young People, Positive Youth Development, Earthquake, Post-traumatic Growth, Path Analysis

*Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, rgpumtylcn@gmail.com

Yalçın, R. Ü. (2023). Examining the Relationships between Positive Youth Development and Post-Traumatic Growth in Young People Who Have Experienced Earthquakes . TRT Akademi , 8 (18) , 592-605 . DOI: 10.37679/trta.1278289

Research Paper

Received: 06.04.2023

Revised: 03.05.2023

Accepted: 22.05.2023

ORCID: 0000-0003-1634-1734

DOI: 10.37679/trta.1278289

Deprem Yaşamış Gençlerde Pozitif Genç Gelişim Özellikleri ve Travma Sonrası Büyüme Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Ragıp Ümit YALÇIN

Öz

Travma sonrası büyüme, bireylerin aşırı stresli koşullar altında psikolojik olarak sağlam kalarak olumlu yönde değişmesi olarak ifade edilmektedir. Bu yüzden travma sonrası büyümeyi olumlu yönde etkileyebilecek değişkenler önemli hale gelmektedir. Bu araştırmanın amacı, deprem yaşamış gençlerde pozitif gelişim özellikleri ile travma sonrası büyüme düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemektir. Bu araştırma tasarlanırken nicel araştırma yaklaşımı temel alınmış ve ilişkisel bir araştırma modeli tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, deprem yaşamış 261 kız üniversite öğrencisi ve 86 erkek üniversite öğrenci olmak üzere toplam 347 genç oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinde olasılıksız çevrimiçi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Öğrenciler belirlenirken ise ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma sürecinde veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formunun dışında, "Pozitif genç gelişim ölçeği" ve "Travma sonrası büyüme envanteri" kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre pozitif genç gelişimi ve travma sonrası büyüme arasında pozitif yönde ve orta düzeyde bir korelasyon değeri bulunmuştur ($r = .547$, $p < .01$). Pozitif genç gelişimi ve travma sonrası büyüme arasındaki yordayıcı ilişkileri ortaya koymak amacıyla yapılan yol analizi sonucunda; deprem yaşamış gençlerdeki pozitif gelişim özelliklerinin travma sonrası büyümeyi pozitif yönde ve % 45 değerinde açıkladığı görülmüştür. Araştırmadan elde edilen bulgular dikkate alındığında sonuç olarak, pozitif genç gelişim özelliklerinin travma sonrası büyüme ve gelişimi artırmada önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Gençler, Pozitif Genç Gelişimi, Deprem, Travma Sonrası Büyüme, Yol Analizi

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 06.04.2023

Revizyon Tarihi: 03.05.2023

Kabul Tarihi: 22.05.2023

1. Introduction

Trauma can be defined as unexpected events the sudden and uncontrollable such as the emergence of a threat to the individual's vital integrity (Van der Kolk, 2003). Traumas can be of human origin, economic origin, or natural origin. One of the natural events that cause trauma is an earthquake. Especially, the emotional reactions of individuals who have experienced the earthquake in their later lives can bring about a sense of instability and loss of control. When the literature is examined, there are results to show that earthquakes cause post-traumatic stress disorder in many studies (Başoğlu et al., 2004; Priebe et al., 2009). It is seen that the fear of earthquakes develops in many people (Kılıç, 2003). Especially when the psychology literature is examined, it is seen that fear is related to anxiety (Şahin, 2019). Therefore there is a possibility of the development of anxiety disorder among the psychological risk factors after the earthquake literature (Bilici et al., 2013; Taşçı & Özsoy, 2021). "Hypervigilance" is another common outcome. (Bar-Haim et al., 2007). On the other hand, individuals may develop negative future expectations as a result of an earthquake (Tanhan & Kardaş, 2014). These negative reactions are universal and can be said to be similar regardless of culture (Breslau, 2004). However, apart from all of these negative reactions, the experiences related to traumatic events can make the individual stronger than before. This situation, which is defined as post-traumatic growth and development, has been interpreted in the literature (Calhoun et al., 2000; Teke & Avşaroğlu, 2021). Post-traumatic growth is expressed as a positive change in individuals who remain psychologically durable under extremely stressful conditions (Tedeschi et al., 1998).

There are several factors such as psychological resources that enable the individual to develop after traumatic experiences, control of emotional stress, environmental factors, the quality of interpersonal relationships, and assumptions about the world (Bolat et al., 2020). That's why post-traumatic growth is affected by various factors including environmental and individual characteristics (Ramos & Leal, 2013; Calhoun & Tedeschi, 2006). In particular, personality patterns and some psychosocial variables in individual characteristics seem to play an important role. In this study, we wondered about some individual characteristics that might predict post-traumatic growth and development. Therefore, positive youth development characteristics, which is an approach that can positively evaluate and organize various individual characteristics of young people, have been taken into account. Positive youth development is defined in the literature as a general approach that focuses on developing the potential and abilities of young

people during their developmental period and thus aims to protect young people from potential risk factors (Yalçın, 2021). When it comes to positive youth development characteristics, the first thing that comes to mind is 4-H programs, which are intensively implemented in the United States. It is seen that 4-H programs form the basis of positive youth development studies. In addition, there are various theories and research on positive youth development approaches that have more specific propositions that have been developed independently or in conjunction with 4-H practices (Shek et al., 2019; Yalçın, 2021).

One of these theories is Lerner's et al. (2005) 5 C theory. In this theory, positive youth development characteristics; It has been defined as the whole of the development of five different domains: competence, confidence, communication, character, and caring (Yalçın, 2022). In the dimension of competence in this theory, there are generally positive actions of young people in certain areas, including academic, social, and physical competence. On the other hand, in the confidence dimension, the focus is on the characteristics of young people such as self-esteem and self-confidence, and positive identity perception. On the other hand, in the dimension of communication, the positive relationships of young people with their families, friends, and other people in their living environment are defined. The character dimension includes young people having a sense of social conscience, developing personal values, diversifying their values, and gaining behavior management. In the last dimension, caring, the process of developing empathic approach skills toward individual and social facts and events is defined (Lerner et al., 2005). The development of young people regarding these five dimensions generally affects the level of positive youth development. In this research, Lerner's positive youth development approach is based. In the research process, the holistic structure of these five sub-dimensions was taken into account and an overall positive youth development score was tried to be measured. When the literature is examined, it is expected that various developmental success products such as a decrease in high-risk behaviors and supporting the development of healthy well-being will emerge especially as a result of the increase in positive youth development characteristics of young people (Benson et al., 2006). When the studies are examined, there are results that positive youth development positively predicts life satisfaction and negatively predicts problem behaviors (Rachel et al., 2012). In addition, in another study, it was found that positive youth development characteristics predicted variables such as leadership and serving behavior positively, and negatively predicted depression (Jelicic et al., 2007). In another study, it was found that social

competence and self-esteem, which are among the positive youth development characteristics, negatively predicted depression and loneliness. (Özdoğan et al., 2023). When considered from this point of view, it is expected that the positive developmental characteristics of young people who have experienced earthquakes will positively predict post-traumatic growth characteristics.

In the context of the above, this study investigated the relationship between positive developmental characteristics and post-traumatic growth characteristics of young people who experienced the Maraş-centered earthquakes in Türkiye in 2023. This earthquake directly affected 11 provincial centers and many district centers in Türkiye and caused a very serious loss of life and property. Therefore, individuals residing in the earthquake zone may have entered a trauma process related to the earthquake. For this purpose, the predictive effect of positive youth development on post-traumatic growth was tested using path analysis, one of the structural equation models. So, the hypothesis of the research is as follows;

H: Do positive youth development characteristics of individuals who have experienced earthquake trauma predict post-traumatic growth?

2. Method

2.1. Research Design

This research is built on the relational research model used to reveal the relationships between positive developmental characteristics of young people and post-traumatic growth (Creswell, 2011; McMillan & Schumacher, 2006). The dependent variable of this study is post-traumatic growth, and the independent variable is positive youth development.

2.2. Participants

The study group of the research consists of young people who have experienced an earthquake. Online sampling methods were used to reach these young people who experienced an earthquake. Online sampling methods are divided into two probability and non-probability. (Fricker, 2008). In this study, we used the criterion sampling method, one of the non-probability online methods. During the online data collection process, there was no data loss since the participants were not likely to leave the questions blank. However, 3 participants who gave wrong answers to the control items in the scales were excluded from the dataset. The age range of the participants is 18-23 and consists of a total of 347 people, 261 girls, and 86 boys. The average age of the participants was 22.45 ($S_s = 1.17$).

2.3. Data Collection Tools

Two separate measurement tools and a personal information form were used for the data obtained in the study. The "Positive Youth Development Scale" was used to determine the positive developmental characteristics of young people, and the "Post Traumatic Growth Inventory" was used to determine the post-traumatic growth levels.

2.3.1. Positive Youth Development Scale

It was developed by Geldhof et al. (2014) to measure the positive developmental characteristics of young people. The scale has a short form of 34 items and a very short form of 17 items over the same items. It was adapted into Turkish by Yalçın (2021). The scale can be applied to students individually or in groups. The validity and reliability studies of the scale consisted of 392 female and 179 male students studying at different high schools. This scale is a five-point Likert type and has 5 sub-dimensions. These sub-dimensions are called competence (e.g., "*I am popular among my friends*"), confidence (e.g., "*I am confident that I will have a good life when I am an adult*"), connections (e.g., "*I feel useful and important in my family*"), character (e.g., "*I do what I believe is right, even when my friends make fun of me*") and caring (e.g., "*When I see someone else hurt or upset, I feel sorry for them*"). The total score to be obtained from the scale expresses the positive characteristics of young people. The internal consistency coefficient (α) determined for the very short form of the scale was .90 for the total score and .70 to .84 for the sub-dimensions. Within the scope of this research, the very short form of the scale was used, and the internal consistency coefficient (α) for the total score was found to be .82.

2.3.2. Post-Traumatic Growth Inventory

The original post-traumatic growth inventory, which was adapted to Turkish by Kağan et al. (2012), was developed by Taku et al. (2008). The inventory can be administered to students individually or in groups. The validity and reliability studies of the inventory consisted of 356 female and 367 male students studying at high school and university. The inventory consists of 21 items and 3 sub-dimensions. These sub-dimensions are called a change in self-esteem (e.g., "*I understood better that I can face difficulties*"), a change in the philosophy of life (e.g., "*The order of priority of the things I care about in life has changed*"), change in relationships with others (e.g., "*I realized that I can trust people better when I'm in trouble*"). The internal consistency coefficients (α) of the inventory were found to be .92 for all items and between .77 and .88 for sub-dimensions. In this research

process, first and second-level confirmatory factor analyzes were performed to calculate the total score of the inventory, and it was concluded that it would be appropriate to use the total score in line with the values obtained. In addition, the internal consistency coefficient (α) for the total score was found to be .84.

2.3.3. Personal Information Form

With the personal information form, some individual characteristics of the participants such as age, gender, and whether they had witnessed the earthquake in person were tried to be determined. For each question, the participants were presented with options arranged categorically.

2.4. Analytical Approach

After the necessary permissions were obtained during the research process, the collected data were reviewed. After the data obtained from the scales were transferred to statistical analysis programs, firstly, Mahalanobis distance values were calculated for the extreme values of the data set. As a result, it was determined that there was no extreme value. After the extreme value analysis, the scatter plot matrix was examined for normality and linearity, and it was decided that the distribution was in the form of an ellipse and therefore multivariate normality and linearity were achieved. After this analysis, it was concluded that the Box M test result for covariance ($p > 0.25$) was insignificant, and a homogeneous distribution was obtained. For the analysis of the obtained data set, SPSS 22.00 and LISREL 8.80 package programs were used and Pearson Correlation Coefficient Analysis and Path Analysis were performed through these programs.

3. Procedure and Ethical Approval

Based on the ethical standards of this research, there is the approval decision numbered 23 taken from session number 04 dated 30/03/2023 of the Atatürk University Ethics Committee. In this process, details including the plan and objectives of the work were presented to the ethics committee, and an ethical compliance letter was prepared for the research in line with this report. During the data collection process, the students were informed about the study in advance and then the relevant measurement tools were applied. Data collection was carried out on a completely voluntary basis.

4. Findings

In this section, the predictive power of the positive developmental characteristics of young people on post-traumatic growth was examined first by Pearson

Product-Moment Correlation Analysis and then by Path Analysis, and the results were presented respectively.

4.1. Relationships Between Variables

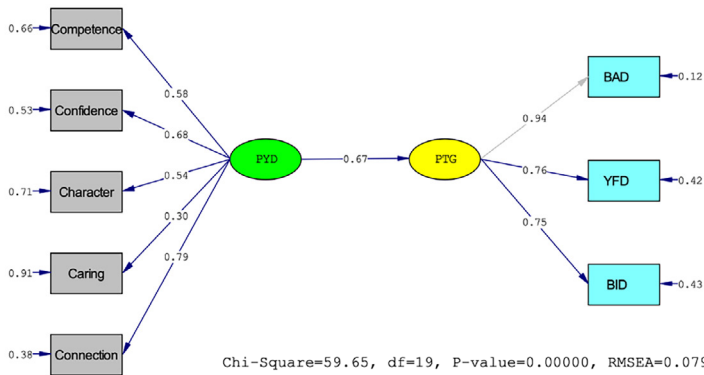
Pearson Product Moments Correlation analysis was first performed to determine the relationships between positive developmental characteristics and post-traumatic growth levels of young people. The results obtained from this analysis and descriptive statistics regarding the variables are given in Table 1.

Variable	Mean	SS	Skewness	Kurtosis	1	2
PYD (1)	66.29	7.04	-.513	.617	1	.547**
PTG (2)	84.72	17.39	-.609	.574	.547**	1

Note. **p < .01; PYD = Positive Youth Development, PTG = Post Traumatic Growth

Table 1. Relationships Between Variables

When Table 1 is examined, it is seen that there is a positive and significant relationship ($r = .547, p < .01$) between the positive developmental characteristics of young people and their post-traumatic growth scores as a result of the correlation analysis performed. Path analysis was used to determine the predictive relationships after determining the significant relationships between the positive developmental characteristics of the youth and their post-traumatic growth mean scores. The first output for this model, showing the standard solutions, is shown in Figure 1. Model fit indices for the model are given in Table 2.

PYD: Positive Youth Development / **PTG:** Post Traumatic Growth / **BAD:** Change in Self-esteem **YFD:** Change in Philosophy of Life / **BID:** Change in Relationships with Others

Figure 1. The output of Standard Solutions for Pathway Analysis Showing the Relationship Between Positive Youth Development and Post-Traumatic Growth

When Figure 1 is examined, it is seen that the positive youth development latent variable (PYD) positively predicts the post-traumatic growth latent variable (PTG) in this structural model obtained (Standard Solutions coefficient= 0.67; $t= 11.85$, $p < .05$). Accordingly, it was seen that positive youth development explained 45% of post-traumatic growth. In line with this finding, it can be said that positive developmental characteristics in young people are a variable that significantly predicts post-traumatic growth.

Fit Index	Calculated Fit Index	Acceptable Fit Index *	Perfect Fit Index *
χ^2	59.65		
Sd	19		
χ^2 / Sd	3.13	$\chi^2 / Sd \leq 5$	$\chi^2 / Sd \leq 2$
GFI	0.96	$.90 \leq GFI < .95$	$.95 \leq GFI \leq 1.00$
NFI	0.96	$.90 \leq NFI < .95$	$.95 \leq NFI \leq 1.00$
CFI	0.97	$.90 \leq CFI < .95$	$.95 \leq CFI \leq 1.00$
RMSEA	0.079	$.05 < RMSEA \leq .08$	$0 \leq RMSEA \leq .05$
SRMR	0.045	$.05 \leq SRMR \leq .08$	$0 \leq SRMR \leq .05$

* Acceptable and Perfect fit indices range values (Hu & Bentler, 1999).

Table 2. The Goodness of Fit Indices for Path Analysis

When the fit indices of this structural equation model are examined; it was found that the tested model was approved and fitted well.

5. Discussion, Conclusion, and Recommendations

In this study, the predictive effect of positive youth development on post-traumatic growth in youth was investigated. According to the results obtained, the positive developmental characteristics of young people positively predict post-traumatic growth. When standard solutions values, t-values, and fit indices were examined, it was seen that the model was acceptable. In addition, it was observed that the model could adequately explain the relationships between latent and observed variables. According to the findings, as the positive developmental characteristics of young people increase, their post-traumatic growth and development characteristics will also increase. This is especially consistent with the propositions of positive youth development theories. Lerner et al. (2015) emphasize that positive youth development characteristics will have positive contributions in terms of individual, social, and family in the theory of individual development systems. These individual contributions also include resisting the

negative effects of traumatic events and regaining well-being over time (Schmid et al., 2011). When the literature is examined, it has been found that high levels of positive development in young people reduce the levels of anxiety and depression, which are known as post-traumatic risks (Onyeka et al., 2022). In addition, it was found that positive youth development characteristics positively affected the levels of gratitude and optimism, and subjective happiness (Gomez-Baya et al., 2021). This general view in the literature is consistent with the findings of this study.

In this study, the 5C model was used to determine the level of positive youth development. This model contains different sub-dimensions such as competence, confidence, connections, character, and caring. When the literature is examined, there are various studies examining the relationships between the sub-dimensions of positive youth development and post-traumatic growth. For example, Peterson et al. (2008) found a positive relationship between character strengths and post-traumatic growth in a study they conducted. In a longitudinal study conducted during the Covid 19 process, it was found that character predicts post-traumatic growth (Casali et al., 2021). In a study conducted on competence, which is another dimension of positive youth development, there are findings that social competence supports post-traumatic growth (Hammer et al., 2019). On the other hand, there are findings in the literature that positive communication with the environment, which is another dimension of positive youth development, supports post-traumatic growth (Augustine, 2014; Spialek et al. 2019). For example, one study found that establishing positive relationships with peers and receiving support from them helps post-traumatic growth (Donovan, 2022). In addition, various studies show empathy predicts post-traumatic growth. Empathy is already related to another dimension of positive youth development, caring (Dou et al., 2022; Lai et al., 2021). All these results obtained in the literature support the findings of our study.

The findings of this research will guide further studies that will investigate post-traumatic growth in young people. When the characteristics of young people who have been exposed to a traumatic event such as an earthquake are examined, it is seen that their perception of safe space is damaged and their anxiety increases (Marthoenis, 2019), and their positive future expectations decrease (Tanhan & Kardaş, 2014). Therefore, intervening to increase the positive developmental characteristics of young people who have experienced earthquakes will increase their psychological resilience and facilitate adaptation to the post-trau-

matic process. From this point of view, the crisis intervention approaches used in the guidance services in schools located in the earthquake zone can focus on positive youth development areas. Especially in these areas, communication skills, empathic approach processes, and character strengths can be considered more. It is thought that psycho-educational interventions covering these areas will contribute positively to the post-traumatic development process.

In addition to the contributions that the research can provide to the literature, it also has limitations. One of these limitations is that the study was designed as a cross-sectional study and therefore, its generalizability is poor. Considering the development process of trauma, in future studies, expanding the data to include different periods and examining the predictive effects of different variables will allow us to better understand post-traumatic growth. Secondary trauma processes that cannot be detected in the first measurements and that occur later should also be taken into account. In addition, cultural variables that contribute to the post-traumatic growth process need to be investigated further.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

References

- Augustine, J. (2014). Predictors of Posttraumatic Growth Among Adult Tsunami Survivors: The Role of Employment, Religion, and Family Attributes. *Journal of Social Service Research*, 40:4, 491-507, doi: 10.1080/01488376.2014.894368
- Bar-Haim, Y., Lamy, D., Pergamin, L., Bakermans-Kranenburg, M. J., and van Ijzendoorn, M. H. (2007). Threat-related attentional bias in anxious and non-anxious individuals: a meta-analytic study. *Psychol. Bull.* 133, 1–24. doi: 10.1037/0033-2909.133.1.1
- Başoğlu, M., Kiliç, C., Şalcioğlu, E., & Livanou, M. (2004). Prevalence of posttraumatic stress disorder and comorbid depression in earthquake survivors in Turkey: an epidemiological study. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies*, 17(2), 133-141. doi: 10.1023/B:JOTS.0000022619.31615.e8
- Benson, P. L., Scales, P. C., Hamilton, S. F., & Sesma, A. (2006). *Positive youth development: Theory, research, and applications*. (pp. 894–941. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Bilici, R., Tufan, E., Turhan, L., Uğurlu, G. K., Tan, S. & Kaşan, T. (2013). Deprem Sonrasında Bireylerin Anksiyete Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler: Elazığ Merkezli Bir Ön Çalışma. *Fırat Tıp Dergisi*, 18 (1), 15-19. Retrieved from <https://dergipark>.

- org.tr/en/pub/firattip/issue/6342/84593
- Bolat, T., Bolat, O. İ., & Taştan, S. (2020). Örgütsel destek, sosyal bağlılık ve dünyaya ilişkin varsayımların travma sonrası büyüme üzerindeki etkisinde acının dönüştürücü gücünün rolü: Pozitif psikoloji bağlamında bir değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 361-402. doi: 10.16953/deusosbil.554080
- Breslau, J. (2004). Introduction: Cultures of trauma: Anthropological views of posttraumatic stress disorder in international health. *Culture, Medicine and Psychiatry*, 28(2), 113. doi: 10.1023/B:MEDI.0000034421.07612.c8
- Calhoun, L. G. & Tedeschi, R. G. (2006). *The foundations of posttraumatic growth: An expanded framework*. In L. G. Calhoun & R. G. Tedeschi (Eds.), *The handbook of posttraumatic growth: Research and Practice* (pp. 1-23). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Calhoun, L. G., Cann, A., Tedeschi, R. G. & McMillan, J. (2000). A correlational test of the relationship between posttraumatic growth, religion, and cognitive processing. *Journal of Traumatic Stress*, 13(3), 521– 527. doi:10.1023/a:1007745627077
- Casali, N., Feraco, T., & Meneghetti, C. (2021). Character strengths sustain mental health and post-traumatic growth during the COVID-19 pandemic. A longitudinal analysis. *Psychology & Health*, 1-17. doi: 10.1080/08870446.2021.1952587
- Creswell, J. W. (2011). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating. Quantitative and Qualitative Research* (4th ed.). NJ: Pearson Press.
- Donovan, N. (2022). Peer support facilitates post-traumatic growth in first responders: A literature review. *Trauma*, 24(4), 277-285. doi: 10.1177/14604086221079444
- Dou, J., Liu, C., Xiong, R., Zhou, H., Lu, G., & Jia, L. (2022). Empathy and Post-Traumatic Growth among Chinese Community Workers during the COVID-19 Pandemic: Roles of Self-Disclosure and Social Support. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(23), 15739. doi: 10.3390/ijerph192315739
- Fricker, R. D. (2008). Sampling methods for web and e-mail surveys. In N.G. Fielding, R.M. Lee & G. Blank (Eds.), *The SAGE handbook of online research methods*, (pp. 195–216). London: Sage
- Geldhof, G. J., Bowers, E. P., Boyd, M. J., Mueller, M. K., Napolitano, C. M., Schmid, K. L., & Lerner, R. M. (2014). Creation of short and very short measures of the five Cs of positive youth development. *Journal of Research on Adolescence*, 24(1), 163–176. doi: 10.1111/jora.12039
- Gomez-Baya, D., de Matos, M.G., Wium, N. (2021). Positive Youth Development and Subjective Happiness: Examining the Mediating Role of Gratitude and Optimism in Spanish Emerging Adults. In: Dimitrova, R., Wium, N. (eds) *Handbook of Positive Youth Development*. Springer Series on Child and Family Studies. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-70262-5_13
- Hammer, C., Podlog, L., Wadey, R., Galli, N., Forber-Pratt, A. J., Newton, M., ... & Greviskes, L. (2019). Understanding posttraumatic growth of paratriathletes with acquired disability. *Disability and Rehabilitation*, 41(6), 674-682. doi: 10.1080/09638288.2017.1402961
- Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structural

- analysis: Conventional criteria versus new alternatives, *Structural Equation Modelling*, 6(1), 1-55. doi: 10.1080/10705519909540118
- Jelicic, H., Bobek, D. L., Phelps, E., Lerner, R. M., ve Lerner, J. V. (2007). Using positive youth development to predict contribution and risk behaviors in early adolescence: Findings from the first two waves of the 4-H Study of Positive Youth Development. *International Journal of Behavioral Development*, 31(3), 263-273. doi: 10.1177/0165025407076439
- Kağan, M., Güleç, M., Boysan, M., & Çavuş, H. (2012). Hierarchical factor structure of the Turkish version of the posttraumatic growth inventory in a normal population. *Türk Silahlı Kuvvetleri, Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 11(5), 617-624. Retrieved from: <https://eds.p.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=ca4e9921-a2d4-4fb9-9200-12c2ba2f6f6b%40redis>
- Kılıç, C. (2003). Deprem Sonrası Görülen Ruhsal Sorunların Saptanması ve Tedavisi İçin Geliştirilen Bir Projeye İlgili Deneyimler. *Kriz Dergisi*, 11(1), 5-12. doi: 10.1501/Kriz_0000000186
- Lai, L., Ren, Z., Yan, Y., Niu, G., Zhao, C., Luo, M., & Zhang, L. (2021). The double-edged-sword effect of empathy: The secondary traumatic stress and vicarious posttraumatic growth of psychological hotline counselors during the outbreak of COVID-19. *Acta Psychologica Sinica*, 53(9), 992-1002. doi: 10.3724/SP.J.1041.2021.00992
- Lerner, R. M., Lerner, J. V., Almerigi, J. B., Theokas, C., Phelps, E., Gestsdottir, S., ... & Smith, L. M. (2005). Positive youth development, participation in community youth development programs, and community contributions of fifth-grade adolescents: Findings from the first wave of the 4-H study of positive youth development. *The Journal of Early Adolescence*, 25(1), 17-71. doi: 10.1177/0272431604272461
- Marthoenis, M., Ilyas, A., Sofyan, H., & Schouler-Ocak, M. (2019). Prevalence, comorbidity and predictors of post-traumatic stress disorder, depression, and anxiety in adolescents following an earthquake. *Asian Journal of Psychiatry*, 43, 154-159. doi: 10.1016/j.ajp.2019.05.030
- McMillan, J. H. & Schumacher, S. (2006). *Research in education: Evidence-based inquiry* (6th ed.). New York: Pearson
- Onyeka, O., Richards, M., Tyson McCrea, K., Miller, K., Matthews, C., Donnelly, W., Sarna, V., Kessler, J., & Swint, K. (2022). The role of positive youth development on mental health for youth of color living in high-stress communities: A strengths-based approach. *Psychological Services*, 19(Suppl 1), 72-83. <https://doi.org/10.1037/ser0000593>
- Özdoğan, A. Ç., Yalçın, R. Ü., Haspolat, N. K. & Çelik, O. (2023). The Mediating Role of Loneliness in the Relation Between Preference for Solitude, Social Competence, Self-Esteem and Depression in Emerging Adults. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 29-48. Doi: 10.38151/akef.2023.43
- Peterson, C., Park, N., Pole, N., D'Andrea, W., & Seligman, M. E. (2008). Strengths of character and posttraumatic growth. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of the International Society for Traumatic Stress Studies*, 21(2), 214-217. doi: 10.1002/jts.20332
- Priebe, S., Grappasonni, I., Mari, M., Dewey, M., Petrelli, F., & Costa, A. (2009). Posttraumatic stress disorder six months after an earthquake: findings from a com-

- munity sample in a rural region in Italy. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 44, 393-397. doi: 10.1007/s00127-008-0441-y
- Ramos, C. ve Leal, I. (2013). Posttraumatic growth in the aftermath of trauma: a literature review about related factors and application contexts. *Psychology, Community & Health*, 2(1):43-54, doi:10.5964/pch.v2i1.39
- Rachel C. F. Sun, ve Daniel T. L. Shek. (2012). Positive youth development, life satisfaction and problem behaviour among Chinese adolescents in hong kong: A replication. *Social Indicators Research*, 105(3), 541-559. doi:10.1007/s11205-011-9786-9
- Schmid, K. L., Phelps, E., & Lerner, R. M. (2011). Constructing positive futures: Modeling the relationship between adolescents' hopeful future expectations and intentional self-regulation in predicting positive youth development. *Journal of Adolescence*, 34(6), 1127-1135. doi: 10.1016/j.adolescence.2011.07.009
- Shek, D. T., Dou, D., Zhu, X., & Chai, W. (2019). Positive youth development: current perspectives. *Adolescent Health, Medicine and Therapeutics*, 10, 131-141. doi: 10.2147/AHMT.S179946
- Spialek, M. L., Houston, J. B., & Worley, K. C. (2019). Disaster communication, posttraumatic stress, and posttraumatic growth following Hurricane Matthew. *Journal of health communication*, 24(1), 65-74. doi: 10.1080/10810730.2019.1574319
- Şahin, M. (2019). Korku, Kaygı ve Kaygı (Anksiyete) Bozuklukları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (10), 117-135. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/50855/663245>
- Taku, K. Cann, A. Calhoun, L.G., Tedeschi, R.G. (2008). The factor structure of the Posttraumatic Growth Inventory: A comparison of five models using confirmatory factor analysis. *J Trauma Stress*. 21(2): 158-164. doi: 10.1002/jts.20305
- Tanhan, F. & Kardaş, F. (2014). Van Depremini Yaşayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Travmadan Etkilenme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 4 (1) , 102-115 . doi: 10.19126/suje.52552
- Taşçı, G. A., & Özsoy, F. (2021). Deprem travmasının erken dönem psikolojik etkileri ve olası risk faktörleri. *Cukurova Medical Journal*, 46(2), 488-494. doi: 10.17826/cumj.841197
- Tedeschi, R. G., Park, C. L., & Calhoun, L. G. (1998). *Posttraumatic growth: Conceptual issues*. In *Posttraumatic growth* (pp. 9-30). New York: Routledge. doi: 10.4324/9781410603401
- Teke, E. & Aşvaroğlu, S. (2021). Türkiye'de Travma Sonrası Stres ve Büyüme Konusunda Gerçekleştirilmiş Olan Çalışmaların İncelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18 (43), 6980-7004. Doi: 10.26466/opus.960263
- Van der Kolk, B. A. (2003). *Psychological trauma*. (pp. 1-31). London: American Psychiatric Pub.
- Yalçın, R. U. (2021). *An investigation of positive youth development in adolescents regarding individual and school-related factors*. Unpublished doctoral dissertation. Ankara University.
- Yalçın, R. U. (2022). *Çocukların ve Ergenlerin Gelişimin Sürecindeki Önleyici Çalışmalarda Bireysel ve Okul ile İlgili Faktörleri Anlamak*. In S. Aslan (Ed.), *Önleyici Rehberlik* (pp. 161-184). Nobel akademik Yayıncılık: Ankara

Afet Haberciliği: Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sürecinde Sosyal Medyaya Yönelik Bir Değerlendirme

Fırat ATA*

Öz

Geleneksel ve yeni medyada yer bulan bir uzman gazetecilik alanı olarak afet haberciliği, deprem, sel, yangın, kasırğa gibi doğa olaylarını kapsamaktadır. Afet dönemlerinde merkezi bir rol üstlenen afet haberciliğinin birçok farklı işlevi bulunmaktadır. Afet haberciliğinin işlevleri, sosyal medyanın sahip olduğu özellikler ve işlevlerle desteklenebilmektedir. Afet haberciliği ve sosyal medya arasındaki ilişkiyi konu edinen bu çalışmada, sosyal medyanın afet haberciliği için taşıdığı olumlu boyutları ortaya koymak amaçlanmaktadır. Nitel araştırma örneklerinden biri olan bu çalışmada Twitter'a odaklanılmıştır ve 1451 tweet, netnografi yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, deprem ve/veya depremler kavramının alternatifi olarak "felaket" tanımlaması ön plana çıkmaktadır. Depremler, tweetlerde "siyaset ve din" alanlarıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Diğer yandan tweetlerde "bilgilendirme ve toplumsal hafıza" işlevlerinin belirginleştiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afet Gazeteciliği, Sosyal Medya, Twitter, Kahramanmaraş Depremleri, Netnografi

*Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Antakya Meslek Yüksekokulu Gazetecilik ve Habercilik Bölümü, firatata47@gmail.com

Ata, F. (2023). Afet Haberciliği: Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sürecinde Sosyal Medyaya Yönelik Bir Değerlendirme. TRT Akademi, 8 (18), 606-629. DOI: 10.37679/trta.1271366

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 27.03.2023

Revizyon Tarihi: 18.05.2023

Kabul Tarihi: 22.05.2023

ORCID: 0000-0002-0905-0739

DOI: 10.37679/trta.1271366

Disaster Journalism: An Evaluation of Social Media in the Process of Kahramanmaraş Centered Earthquakes

Fırat ATA

Abstract

As a field of specialized journalism that finds place in traditional and new media, disaster journalism covers natural phenomena such as earthquakes, floods, fires and hurricanes. Disaster journalism, which plays a central role in times of disaster, has many different functions. The functions of disaster journalism can be supported by the features and functions that social media has. In this study, which deals with the relationship between disaster journalism and social media, it is aimed to reveal the positive dimensions of social media for disaster journalism. In this study, which is one of the qualitative research examples, Twitter was focused and 1451 tweets were analyzed by netnography method. According to the findings obtained, the definition of "disaster" comes to the fore as an alternative to the concept of earthquake and/or earthquakes. Earthquakes have been addressed in tweets by associating them with the fields of "politics and religion". On the other hand, it has been determined that "information and collective memory" functions have become evident in tweets.

Keywords: Disaster Journalism, Social Media, Twitter, Kahramanmaraş Earthquakes, Netnography

Research Paper

Received: 27.03.2023

Revised: 18.05.2023

Accepted: 22.05.2023

1. Giriş

Uzman gazetecilik alanlarından biri olan afet haberciliği, doğal afet sürecinde eğitime ve bilgilendirme gibi birçok işlevi yerine getirmektedir. Afet haberciliği ile insanlar/okurlar uyarılabilmekte ve hem olan hem de olası afetler hakkında bilinçlendirilmektedir. Bu uyarı ve bilinçlendirme süreci, arama-kurtarma çalışmaları ve acil yönetim stratejileri gibi afet sonrası olan hizmetler hakkında farkındalık sağlamayı kapsamaktadır (Koç Akgül, 2017; Miller ve Goidel, 2009; Houston vd., 2012). Afet dönemlerinde medyanın önemli rollerinden biri, afetlerle ilgili inşa edilen çerçevelerdir. Medya, yaptığı haberlerle afet bölgesine yönelik desteğin ve ilginin oluşmasını sağlayabilmekte veya afet bölgesinin gündemden düşmesine ve afet bölgesine yönelik desteklerin azalmasına neden olabilmektedir (Pantti, 2018).

Flaş dönem ve yeniden inşa dönemi olmak üzere iki şekilde kategorize edilen afet haberciliği sürecinde afetlerle ilgili haber sayısında önemli farklılıklar olabilmektedir. Flaş dönem olarak tanımlanan afetin olduğu ilk günlerde, medyadaki haber sayısında artış gözlemlenmektedir. Yeniden inşa döneminde ise afetin ardındaki ilk üç güne göre haber ve içerik sayısı azalmaktadır (Nugent vd., 2017). Flaş dönemde, özellikle can kayıpları, zarar gören yapılar (konut, iş yeri gibi) ve kayıp insanlarla ilgili haberler medya metinlerinin konusu olmaktadır. Yeniden inşa döneminde ise gönüllü olma, iş birliği ve maddi-manevi destek gibi temalar medya metinlerine konu edinilmektedir (Schiffes ve Coulter, 2013).

Afet dönemlerinde, gazetecilerin, haber kuruluşlarının ve afetlerle ilgili bilinçlenmesi gereken vatandaşların sorumlulukları bulunmaktadır. Gazetecilerin afet dönemlerinde panik havasına neden olmayacak güvenilir ve doğrulanmış bilgilerle habercilik yapması gerekmektedir. Medya kuruluşları da afet dönemlerinde ideolojik değerlendirmelerden kaçınmalı ve afet bölgesine yönelik katkı sağlayacak bir bakış açısı geliştirmelidir. Haber kuruluşları ve gazetecilerin yanı sıra okurlar da/vatandaşlar da afet dönemlerinde iş birliğine hazırlıklı olmalı ve afet bölgelerine yönelik nasıl bir destek verebileceğiyle ilgili yol haritasını çizmelidir (Frances Perreault, 2021; Tong, 2017; Haddow ve Haddow, 2009).

Afet haberciliği, geleneksel medyada olduğu kadar yeni medya ortam ve araçlarında da yer bulan bir gazetecilik alanıdır. Sosyal medya, sahip olduğu özellikler ve işlevlerle afet haberlerinin veya afet ile ilgili içeriklerin kısa bir zaman içerisinde geniş bir kesime ulaşmasını sağlayabilmektedir. Afet bölgesi dışında yaşayan insanlardan ülke yönetimine kadar birçok kesime afetler hakkında duyuruculuk yapabilen sosyal medya, bu boyutuyla afet haberciliğine katkı sağlamaktadır (Lindsay, 2011, Farinosi ve Trere, 2014). Elbette bu katkının söz konusu olabilmesi

için sosyal medya kullanıcılarının maksimum derecede hassasiyet ve denge gözetmesi gerekmektedir. Aksi takdirde afetle ilgili paylaşılan yanlış içerikler, afet bölgesindeki çalışmalara dolayısıyla da afetten etkilenen insanlara zarar verebilir (Kitagawa vd., 2022; Mehta, 2017).

Genel çerçevesi belirtilen bu çalışmanın konusu, sosyal medya ve afet haberciliği arasındaki ilişkidir. 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen “Kahramanmaraş merkezli depremler” örnek olayı üzerine temellenen bu çalışmada, sosyal medyanın doğru kullanılması koşuluyla afet haberciliğine katkı sağlayabileceğini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Gazetecilik alanıyla ilgilenen kişilere ve afet yönetimindeki sorumlulara elde ettiği bulgular ile katkı sunması açısından önem arz eden bu çalışmanın teori kısmında, “afet haberciliği ile afet haberciliği ve sosyal medya arasındaki ilişkiyi” içeren iki bölüm irdelenmiştir. Çalışmanın yöntem bölümünde, araştırma verilerinin toplanması, araştırma soruları ve araştırmanın sınırlılığı gibi alt başlıklara yer verilmiştir. Çalışmanın bulgular ve yorumlar bölümünde ise işlenen veriler tablolar hâlinde sunulmuş ve bu tabloların genel çerçevesi yorumlarda belirtilmiştir. Çalışma, araştırma bulgularının tartışıldığı ve konuyla ilgili yapılacak gelecek çalışmalara yönelik sunulan önerileri içeren sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

2. Afet Haberciliği

Afet haberciliği, “Hem bireylerin hem de toplumların normal yaşam süreçlerini sekteye uğratan doğal, meteorolojik kökenli, teknolojik ve insan kökenli birçok olayı” kapsayan olağanüstü durumlarla ilgili bir gazetecilik alanıdır (Koç Akgül, 2017, s. 9). Afet haberciliği, okurları/izleyicileri/dinleyicileri afetlere karşı bilgilendirme sürecinde kritik bir rol üstlenmektedir (Miller ve Goidel, 2009, s. 271-272; Kütükoğlu, 2021, s. 228). Bu noktada, afet haberciliğinin bilgilendirme ve eğitim gibi birincil işlevlerden medya ve diğer sosyal sistemler arasındaki etkileşimlerden kaynaklanan yeni işlevlere kadar çok sayıda rolü bulunduğunu söylemek mümkündür (Miles ve Morse, 2007, s. 366). Medyanın afetlerdeki rolü sadece halkı uyarmak, olanları anlatmak ve olaydan sonra halkı bilgilendirmek değildir; medya aynı zamanda bireysel ve toplumsal hazırlığa, iyileşmeye ve dayanıklılığa katkıda bulunmada da bir rol üstlenmektedir. Diğer bir ifadeyle afet haberciliği, “toplulukların potansiyel tehditleri belirlemesine, yapılı çevrede gerekli değişiklikleri savunmasına, kişisel ve ailevi afet hazırlığı hakkında bilgi vermesine” yardımcı olabilir. Afet haberciliği, vatandaşları afet sonrası mevcut hizmetler hakkında bilgilendirebilir ve afet sonrası yeniden inşa hakkında topluluk planlaması için bir forum sağlayabilir (Houston vd., 2012, ss. 619-620).

Afet haberciliği, genellikle “flaş haber ve kurtarma/yeniden inşa etme” olmak

üzere iki farklı dönem ile kategorize edilmektedir. Birinci kategori olarak belirtilen flaş haber dönemi, afetin gerçekleştiği ilk günlerdeki içerikleri; ikinci kategori olarak ifade edilen kurtarma/yeniden inşa etme dönemi ise afet üzerinden geçen ilk günler sonrası içerikleri kapsamaktadır (Nugent vd., 2017, s. 3750). Afet haberciliğinde genel olarak olayın ortaya çıktığı ilk günlerde haber sayısı en üst düzeye çıkmakta, olayın boyutuna göre üç günden sonra haber sayısındaki düşüşle birlikte olayın medya için önemi de azalmaktadır (Koç Akgül, 2017, s. 43). Bu doğrultuda, deprem manşetlerinin medyadaki duygusal yoğunluğu ilk günlerde zirve yapmakta ve sonraki süreçte manşetler ve hikâyeler azalmaktadır. Detaylandırmak gerekirse, bir felaketi takip eden ilk günlerde izleyiciler, okurlar ve/veya dinleyiciler, medyaya yönelmekte ve 7/24 haberlerin yer aldığı bir “bilgi maratonu” başlamaktadır. Geleneksel medyada olduğu gibi dijital ve sosyal medyada da benzer bir süreç karşımıza çıkmaktadır. Özellikle flaş haber olarak kategorize edilen birinci dönemde, internet gazetelerinde “sayfa görüntüleme, tekil ziyaretçi ve haberlerin özetini içeren indeks sayfasına göz gezdiren okur” sayılarında ciddi bir artış görülmektedir. Sosyal medyada ise afet dönemlerinde “mağdurlar, evlerini kaybeden insanlar, kayıp insanlar, kurtarma çabaları, gönüllülük, iş birliği, destek ve uluslararası mesajlar” temalarında olan içerikler genelde ilk günlerde yoğun bir şekilde üretilmektedir. Zamanla, “kurtarma çabaları, gönüllülük, iş birliği, destek ve uluslararası konular” ile ilgili mesajlar artarken “kurbanlar, evlerini kaybeden insanlar ve kayıp kişiler” ile ilgili mesajlar azalmaktadır (Valenzuela vd., 2017, ss. 628-630; Schifferes ve Coulter, 2013, s. 243). Bu durum, afet sürecindeki zamansal geçişin afet haberlerinin içerik ve işlevlerinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Bir diğer ifadeyle afet haberciliğinde dinamik içerik ve işlevler açısından dinamik bir yapı söz konusu olmaktadır.

Afetler haberciliğinde konu seçimi, sadece olayın ciddiyetinin (can kaybı gibi) herhangi bir nesnel değerlendirmesinin değil, aynı zamanda felaketin nerede meydana geldiği ve kimi etkilediğinin de sonucudur. Bu boyutuyla afet haberleri, hem haberleştirilen olay ve olgu seçiminden hem de hikâyelerin çerçeveleme biçimlerinden etkilenmektedir. Afet haberciliğinin sunum ve yazım süreci, duygusal anlatılar üzerine kurulu olan hikâye anlatımına dayanmaktadır. Afet haberleri, her şeyden önce afet haberciliği için ayrılan haber alanı miktarındaki genişlemeyi içermektedir. Daha da önemlisi, bu artış özellikle kamusal duyguların temsilleriyle ilgilidir (Pantti, 2018, s. 1; Pantti, 2010, s. 229-234). Pantti'nin iki farklı çalışmasında altını çizdiği nokta, afet haberciliğindeki çerçevelemenin insanlar açısından ne denli önem arz ettiğini göstermektedir.

Afet haberciliğinin konuları, sunum ve yazım süreci, bir afetin meydana gelmesinden sonraki süreçte afet yaşayan bireylerin ve toplumun mevcut ihtiyaçlarına,

faaliyetlerine ve endişelerine göre farklılaşabilmektedir. Bu durum, afetler söz konusu olduğunda haber çerçevelerinin zaman içinde nasıl değiştiğini anlamının önemli olduğu anlamına gelmektedir (Houston vd., 2012, s. 607). Öyle ki afet haberciliğinin “kamu yararına bağlı olarak insanların savunmasızlıklarını ve insanların maruz kaldığı riskleri” ön plana çıkarması gerekirken 19. ve 20. yüzyıllarda afetlerin neden gerçekleştiği açıklamalarına değil de afetlerin insanlar ve çevre üzerindeki etkilerine odaklanılmıştır. Konuyla ilgili yapılan çözümler, afet haberciliğinde felaketlerin bilgi değeri kadar ahlaki öneminin de göz önünde tutulması gerektiği vurgulamaktadır (Zhang, 2015, s. 2125). Tarihsel süreç içerisinde yaşanan afetlerin yoğunluğu ve/veya şekli değişim göstermektedir. Bu yüzden afet haberciliğine konu olan olaylar ve içerikler de değişimler yaşanmaktadır.

Gazetecilerin ve haber kuruluşlarının afet haberciliğindeki rolleri diğer habercilik alanlarına göre daha çok artmaktadır. Gazeteciler ve haber kuruluşları, afetlerle ilgili “uyarılar sağlama, afet hafifletme ve hazırlık durumunu değerlendirme, meydana gelen olaylar hakkında haber yapma, uzun vadeli iyileştirmeye yardımcı olma ve afet direncini artırma” gibi konularda çok sayıda sorumluluğu yerine getirmektedir (Houston vd., 2019, s. 591). Bir doğal afetten sonra gazetecilerin rolleri, stratejik iletişimcilerle benzerlik göstermektedir. Afet yaşayan topluluğa olan coğrafi yakınlıklar, gazetecilerin gazetecilikten ziyade bir vatandaşlık rolü üstlenmelerini sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle gazeteciler, mesleki sorumluluktan ziyade insani rolleri yerine getirmektedir. Bazı gazeteciler için bu yakınlık, kişisel felaket ve kriz deneyimlerine dayanan empatik bir ilişkiyi temsil etmektedir (Frances Perreault, 2021, ss. 1292-1293). Afet olaylarının yaşandığı kriz dönemlerinde gazetecilerin toplumda panik oluşturmaktan haberlerini sunmaları gerekmektedir. Gazeteciler, haberlerine dâhil ettikleri anlık ve güvenilir bilgileri elde etmek için tanıdık haber kaynaklarını veya basın bültenlerini kullanmalarını da içeren mesleki etik kurallara uyararak görevlerini yapmalıdır (Duğan ve Akıncı, 2019, ss. 188-189; Tong, 2017, ss. 2-3). Gazetecilerin afet haberciliğindeki sorumlulukları/uyuması gereken etik ilkeler diğer (siyaset, ekonomi, spor vb.) alanlara göre daha çok hassasiyet istemektedir. Öyle ki afet dönemlerinde gazeteciler önemli birer aktör olarak afet bölgelerinden sunumlar gerçekleştirmektedir ve bu sunumlarda kullanılan her bir kelime oldukça önem arz etmektedir.

Afet dönemlerinde sadece gazetecilerin veya haber kuruluşlarının rolleri ve sorumlulukları bulunmamaktadır. Gazeteciler ve haber kuruluşlarıyla birlikte afet ve acil durum yönetimi müdahaleleri hakkındaki bilgisine başvurulacak akademisyenlerin, politika yapıcıların ve halkın da afet süreçlerinde etkin rol alması gerekmektedir (Burns ve Eltham, 2010, s. 97). Belirtilen kişiler ve kurumlar, acil durumlarda “etkin afet iletişimini tasarlamak ve sürdürmek için yeni beceriler,

protokoller ve teknolojiler gerektiren bir iş birliği süreci” inşa etmelidir (Haddow ve Haddow, 2009, s. 121).

Mesleki açıdan gerçekleştirilen değerlendirmelerde afet haberciliğinin kültürlerarası boyutu da irdelenmektedir. Liu ve Stevenson, bir Çin ve bir Avustralya gazetesinde 2008 yılındaki Sichuan depremiyle ilgili çıkan afet haberlerinin kültürlerarası medya söylemini ortaya koymuştur. Çalışma bulguları hem Çin hem de Avustralya haberlerinde katılımcıların ve deprem sonrasındaki davranışların ön plana çıktığını göstermiştir (Liu ve Stevenson, 2013, s. 197). Afet haberciliğini kültürlerarası boyutta inceleyen bir diğer çalışmayı Tong, üç Çin ve iki İngiliz gazetesini analiz ederek gerçekleştirmiştir. Tong, “2008 Wenchuan Depremi, 2013 Ya’an Depremi ve 2015 Tianjin Patlaması” afetlerini örnek olaylar olarak belirlemiş ve beş habercilik kuruluşunun sosyal medyadan nasıl içerik aldıklarını ortaya koymuştur. Elde edilen sonuçlar, “siyasi-ticari çıkarlar, ideolojiler ve gazetecilik değerleri” gibi faktörlerin afet dönemlerinde sosyal medya içeriklerinden alıntı yapan habercilik kuruluşlarının farklı tutumlar sergilemesinde belirleyici olduğunu göstermektedir (Tong, 2017, s. 400). Gazetelerin/haber kuruluşlarının ekonomi-politik veya sosyo-kültürel aidiyetleri farklı olabilmektedir. Dolayısıyla bir afetin gazetelerde/habercilik kuruluşlarında ön plana çıkarılan boyutları farklılaşabilmektedir.

Birinci bölümde genel hatları belirtilen afet haberciliğinin afet dönemlerindeki rolü ve inşa ettiği ilgi ortamını somut bir örnek ile belirtmek mümkündür. Westerman ve arkadaşları’na göre, Amerika Birleşik Devletleri’nde meydana gelen Katrina Kasırgası sürecinde hem uzamsal varlığı hem de algısal gerçekliği daha yüksek düzeyde hissedilenler, Katrina yardım çabalarına daha fazla zaman ve para bağışlayacaklarını ifade etmiştir. Bu durumun başlıca nedenlerinden biri olarak ise medyanın Katrina Kasırgası’nın sonuçları üzerinden inşa ettiği çerçeveleme gösterilmektedir. Medya, Katrina Kasırgası’nın sonuçlarının büyüklüğü konusunda insanları ikna etmiştir (Westerman vd., 2009, ss. 552-554). Katrina Kasırgası örnek olayı üzerinden belirtilen durum, doğal felaketlerin bölgenin ekonomik düzeninin gerilemesine ve/veya durmasına neden olabileceği bu yüzden de bölgeye manevi olduğu kadar ekonomik desteğin sağlanması açısından da medyanın önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Doğal afetlerin neden olduğu zararlar, yaşamsal (kentte su, elektrik, internet, alışveriş imkânlarının olmaması vb.) unsurları ne kadar çok etkilerse mikro ve makro boyutları bulunan afet bölgesi ekonomisi de o kadar gerilemektedir. Dolayısıyla medyanın afet bölgelerine gösterdiği ilgi ve insanlara sunduğu çerçeveler önem arz etmektedir (Manela ve Moreira, 2012, s. 138). Sosyal medya, günümüzde afet bölgelerinde yaşananların çerçevelenmesi sürecinde ön plana çıkmaktadır. Sosyal medya uygulamaları ile

afet bölgesindeki mağduriyetlerin sesi olunabilmekte ve afet bölgesine yönelik destek çağrıları sıcak tutulabilmektedir. Diğer yandan sosyal medya paylaşımları ile afeti yaşayan insanların acıları paylaşılabilen, afetle mücadelede öneriler getirilebilmekte, afetin zararlarını asgari düzeye çekebilmek adına uyarılar yapılabilmekte, afet dönemindeki kurtarma ekiplerine moral verilebilmekte, toplum genelinde kamuoyu oluşturulabilmekte ve/veya afet bölgesinin sonrası için kamusal bir hafıza inşa edilebilmektedir.

3. Afet Haberciliği ve Sosyal Medya Arasındaki İlişki

Afetlerin ve medyanın doğası değişirken farklı vaka incelemeleri, afetlerin sadece haber olayları olmadığını, toplulukları ve toplumları etkilemenin yanı sıra medya ekolojisini de şekillendirdiğini göstermektedir. Uluslararası ve ulusal haber medyasının afetlerin önemini ve anlamını nasıl ve nerede çerçevlendirdiği ve afetlerin habercilik için ne tür imkânlar ve zorluklar oluşturduğuna ilişkin konular, gazetecilik çalışmalarının merkezinde yer almaktadır (Pantti, 2020, s. 231). Yeni bilgi ve iletişim teknolojileri arasında bulunan cep telefonları, internet, sosyal medya uygulamaları ve açık veri partalları hem acil durum olaylarını oluşturan hem de acil durum olayları tarafından şekillendirilen medya manzarasını önemli ölçüde değiştirmiştir.

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi, özellikle “sosyal medya” olarak adlandırılan internet tabanlı uygulamaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sosyal medyanın acil durumlar ve afetler sürecindeki kullanımı iki farklı şekilde kategorize edilmektedir. Sosyal medya öncelikle bilgi yaymak ve kullanıcı geri bildirimleri almak için kullanılmaktadır. Sosyal medyanın afetler sürecindeki ikinci kullanım şekli ise “sistemik bir acil durum yönetim aracı olması” ile ilgilidir. Sosyal medya, acil durum iletişimini yürütmek ve insanlara uyarılar yapmak için kullanılabilir. Diğer yandan afet mağdurlarının yardım taleplerini almak, durumsal farkındalık oluşturmak ve hasar tahminleri yapabilmek için de sosyal medyanın sistemik acil durum yönetim boyutu değerlendirilebilir (Lindsay, 2011, s. 2).

Sosyal medya, afet dönemlerinde aktivist bir rol üstlenerek geleneksel medyada dile getirilemeyen noktaların yayınlanması ve enformasyon sürecine dâhil edilmesini sağlamaktadır. Bu boyutuyla sosyal medya, uluslararası toplumu destek sağlamak için aktivist temelli harekete geçirebilmektedir. Bu noktada, Myanmar’da 2008 yılında yaşanan Nargis Kasırgası bir örnek olarak gösterilebilir. Dünyanın baskıcı rejimlerinden biri olan Myanmar’ın 2008 yılındaki Nargis Kasırgası hakkında haber yapan yerel gazetecilere zorluklar çıkarılmıştır. Nargis Kasırgası ile ilgili haberler servis edilmeyerek doğal afet uluslararası düzenden gizlenmiştir. Bu süreçteki baskı, yeni iletişim teknolojileri ve sosyal ağlar kullanılarak aşımaya ça-

İşilmiştir. Yeni iletişim teknolojileri ve sosyal ağlar Nargis Kasırgası ile ilgili haberlerin/hikâyelerin duyurulmasında bir araç hâline gelmiştir (Downman, 2013, s. 153). Tayvan’da 2009 yılında 700 kişinin ölümüne ve 4,7 milyar dolarlık ekonomik kayba neden olan Morakot Tayfunu’nda da sosyal medyanın aktivist rolü bulunmaktadır. Ana akım medya, Morakot Tayfunu’nuyla ilgili haberleri ikincil planda bırakırken alternatif haber platformları hem hükümetin hem de sivil toplum kuruluşlarının yardım çabalarını ve afetin yerlilerin yaşamları üzerindeki etkilerini okurlara duyurmuştur (Su, 2019, s. 3321). Belirtilen iki örneğe ek olarak 2009 yılında İtalya’nın L’Aquila kentinde yıkımlara neden olan 6.3 şiddetindeki depremin ardından da birçok vatandaş, yurttaş gazeteciliği örneği ortaya koymuştur. Vatandaşlar, şehir hakkında bilgi vermek için sosyal medya ortam ve araçlarını kullanmıştır. Bu şekilde, amatör gazeteciler geleneksel bekçileri atlayarak deprem sonrası durumla ilgili bakış açılarını doğrudan çevrim içi olarak iletmışlerdir (Farinosi ve Trere, 2014, s. 85). Sosyal medyanın aktivist rolünde belirtilen olumlu noktalara ek olarak bazı hususlara da dikkat etmekte fayda bulunmaktadır. Özellikle belirsizliğin olduğu afet dönemlerinde sosyal medya ortam ve uygulamaları kullanılarak bilgi çarpıtma süreci inşa edilebilmektedir.

Afet sürecinde sosyal medyaya bağlantı sağlanabilmesi için telekomünikasyon ve internet alt yapısının çökmemesi önem arz etmektedir. Sosyal medya kullanımında teknik açıdan bir sorun olmaması durumunda ise doğrulanmış bilgilerin kullanılması ve kasıtlı veya kasıtsız olarak inşa edilen dezenformasyon süreci ile mücadele edilmelidir. Afetler sırasında güvenilir bilgilerin iletilmesini sağlamak için hem mesajların hem de kullanıcıların güvenilirliği garanti altına alınmalıdır (Kitagawa vd., 2022, s. 188; Houston vd., 2019, ss. 600-602). Dezenformasyon sürecinin en aza indirgenmesi, afetler sırasında sosyal medya aracılığıyla üretilen ve paylaşılan bilgilere güven duyulmasını; topluluk üyelerinin ve kurtarma ekiplerinin bu bilgilerle ilgili karar verme süreçlerinin kolaylaşmasını sağlayabilir (Mehta, 2017, s. 549).

İkinci bölümde belirtilen afet haberciliği ve sosyal medya arasındaki ilişki, “makine öğrenimi ve sanal gerçeklik” kavramlarının eklendiği değerlendirmelerle de ele alınmaktadır (Tellez Valero vd., 2009; Yan vd., 2020; Banerjee vd., 2023). Tellez Valero ve arkadaşlarına göre, doğal afetlerin önümüzdeki yıllarda azalması değil; aksine küresel ısınma nedeniyle sayı ve yoğunluk olarak artması beklenmektedir. Bu durum nedeniyle doğal afetlerle ilgili yeterli veriye sahip olunması büyük önem arz etmektedir. Bu ihtiyaca uygun olarak doğal afetlerden veri elde edilmesini sağlayan “makine öğrenimi” yöntemlerine dayalı teknolojik sistemler göz ardı edilmemelidir (Tellez Valero vd., 2009, s. 33). Bir diğer ifadeyle gerçek afet senaryolarında büyük miktarda bilginin kısa sürede işlenmesi gerekmektedir,

ancak insan gücü bu ihtiyacı karşılayamamaktadır. Bu nedenle işçilik ve zaman maliyetlerini azaltmak “makine öğrenimi” önemsenmelidir (Yan vd., 2020, s. 11). Makine öğrenimine benzer şekilde çevrim içi haber bilgilerini kaynak sitelerden çekerek felaketle ilgili veri tabanına otomatik olarak ekleyen ve eklenen bilgilerin ayrıntılı bir şekilde sınıflandırılmasını sağlayan dijital uygulama tasarımları bulunmaktadır (Domala vd., 2020, s. 507). Afet haberciliği ve teknolojik gelişmeler arasındaki ilişki, makine öğreniminin yanı sıra sanal gerçeklik teknolojisi ile de yakından bağlantılıdır. Sanal gerçeklik, kamuoyunu gerçeklerden haberdar etmede etkili değildir; ancak risk farkındalığının geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Yan vd., 2022, s. 127). Afetler, çoğunlukla bilinmeyen/hesap edilemeyen bir zamanla insan hayatını etkilemektedir. Bu noktada, insan ve makine/insan ve yapay zekâ gibi farklı alan ve becerilerin önemsenmesi gerekmektedir. Özellikle deprem ve tsunami gibi afetlerde erken uyarı sistemlerini içeren yapay zekâ ve makine öğrenimli programlar, can ve mal kaybını en aza indirmesi açısından değerlendirilebilir.

4. Yöntem

Sosyal medya kullanıcılarının paylaşımlarını gözlemek ve bu gözlemleri analitik olarak değerlendirmek için bu çalışmada netnografi yöntemi kullanılmıştır. Netnografi, sosyal medya ortamındaki etnografik temelli bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Kozinets, 2010, ss. 20-21). Bir diğer ifadeyle netnografi, geleneksel etnografik teknikleri sosyal medya çalışmasına uyarlayan nitel, yorumlayıcı bir araştırma metodolojisidir. Bu boyutuyla netnografi toplulukları ve konuları bulmayı, verileri daraltmayı, büyük dijital veri kümelerini yönetmeyi, dijital olarak bağlama oturtulmuş verileri analiz etmeyi ve zorlu çevrim içi etik konuları ve araştırma prosedürlerini yönetmeyi içermektedir (Kozinets, 2015). Netnografi, araştırmacıların sosyal medya fenomenleri ile deneyimlerine ve teknolojiyle insan etkileşimlerinin derinliklerinde saklı olan anlamlara yönelik detaylı bir kültürel anlayışa ulaşmasını sağlamaktadır. Netnografi ile çevrim içi konuşmalardan (konuşma, yazışma vb.) dijital etkinliklere ve aktif katılıma kadar geniş bir yelpazede analitik değerlendirmeler yapılabilmektedir (Costello vd., 2017, s. 12). Netnografi yöntemli çalışmalarda, öncelikli olan sosyal medya kullanıcılarının tutum ve davranışlarını gözlemlemektir. Araştırmacı bu gözlem ve tutumlarını çoğunlukla veri toplama sürecinde elde ettiği faydalı örnekler vererek belirtmektedir (Bowler, 2010, s. 1270). Netnografide ilk adım, araştırmacının sorusuyla ilgilenen belirli bir çevrim içi topluluğu belirlemektir. Çevrim içi topluluğun uygunluğunu sağlamak için, seçilen topluluk ve forumları, tartışılan konular ve bireysel katılımcılar hakkında mümkün olduğunca çok şey öğrenmek gerekmektedir. Bu süreçte, “Çevrim

içi topluluk üyelerinin bilgisayar aracılı iletişimlerinden doğrudan kopyalanan veriler ve araştırmacının topluluk ve üyelerine ilişkin gözlemlerine, etkileşimlerine ve anlamlarına ilişkin topladığı veriler” olmak üzere iki tür yol izlenebilir. Veri analizi, kodlamayı, içerik analizini ve veri bağlantısını hızlandıran yazılım programları (Maxqda, NVivo vb.) aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Belz ve Baumbach, 2010, s. 305). Çalışmanın uygulama kısmında NVivo analiz programı ile yapılan analizleri örneklendirmek için kullanılan tweetlere, nitel metin incelemesinden ziyade araştırmacının gözlemlerini yansıtmaya potansiyeli bulunduğu için yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Örnek Olayı

Kahramanmaraş merkezli depremler, “Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa’da etkili olmuştur. 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen, büyüklüğü 7.7 ve 7.6 olan ve aralarında sadece 9 saat gibi kısa bir zaman aralığı bulunan Kahramanmaraş merkezli iki büyük deprem, can ve mal kayıplarına neden olmuştur. Belirtilen depremler sonrası 50 binden fazla insan hayatını kaybetmiş ve deprem bölgesinde birçok sorun oluşmuştur. Tüm ülke, deprem bölgesine yönelik yardımlara destek olmak için seferber olurken medyanın birinci gündem maddesini de deprem bölgesindeki içerikler belirlemiştir.

4.2. Araştırma Soruları:

Sosyal medyanın afet haberciliğine katkı sağlayabileceği varsayımı üzerine temellenen bu çalışmada aşağıda belirtilen üç araştırma sorusu cevaplanmaktadır.

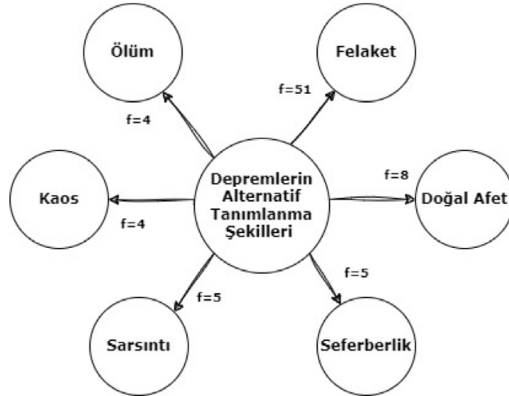
- Araştırma Sorusu 1: Afet dönemlerinde yapılan Twitter paylaşımlarında depremlerin tanımlanmasında kullanılan alternatif kavramlar nelerdir?
- Araştırma Sorusu 2: Afet dönemlerinde yapılan Twitter paylaşımlarında ön plana çıkan işlevler nelerdir?
- Araştırma Sorusu 3: Afet dönemlerinde yapılan Twitter paylaşımlarının ilişkilendirildiği toplumsal alanlar nelerdir?

4.3. Araştırmanın Sınırlılığı

Çalışma kapsamında Twitter’ın Popüler kategorisi içerisinde bulunan tweetler analiz edilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın veri setine dâhil edilen tweetlerin sayısı ve çeşitliliği, etkileşim düzeyi yüksek olan tweetler çerçevesinde belirlenmiştir. Bu noktada, yorum, beğeni, retweet gibi etkileşim unsurlarının düşük olduğu tweetlerin analiz edilmemesi/edilememesi bu çalışmanın bir sınırlılığı olmuştur.

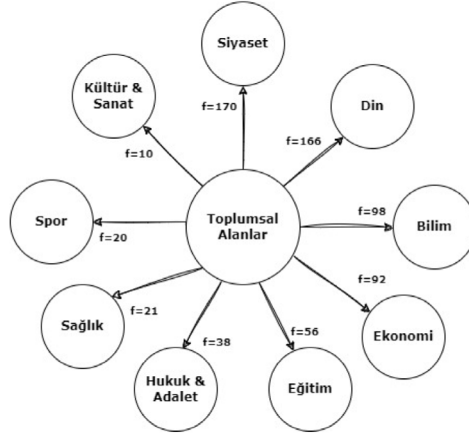
4.4. Araştırma Verilerinin Elde Edilmesi ve Yöntemin Uygulanması

Netnografi yönteminin kullanıldığı araştırmalarda analiz edilecek sosyal medya ortamı takip edilmekte ve sosyal medyadaki etkileşim süreci yakından gözlenmektedir. Bu çalışma kapsamında, Kahramanmaraş merkezli depremlerden sonraki bir ay içerisinde (26 Şubat-26 Mart 2023) paylaşılan tweetler yakından takip edilmiştir. Araştırmacı, yaptığı üç haftalık ön inceleme sonucu “deprem ve/veya depremler” etiket kelimelerinin Kahramanmaraş merkezli depremler sürecinde paylaşılan tweetlerde sıklıkla kullanıldığını tespit etmiştir. Bu noktada, sosyal medya kullanıcılarının ilgisini çektiği ve desteğini aldığı varsayılan Twitter’ın Popüler kategorisi içerisindeki tweetler, bu çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Twitter’ın Popüler kategorisi içerisinde 6 Şubat- 8 Mart 2023 tarihleri arasında deprem ve/veya depremler etiket kelimelerini içeren 2680 tweet tespit edilmiştir. Bu tweetlerden 1451 tanesinin bu çalışmanın araştırma sorularıyla doğrudan ilişkisi olduğu tespit edilmiş ve 1451 tweet bu çalışmada kullanılmak üzere Word belgesine kaydedilmiştir. Bu tweetler içerisinde deprem yerine kullanılan alternatif kavramlarla ilgili 77, toplumsal alanlarla ilişkilendirilen 671 ve ön plana çıkan işlevlerle ilgili 703 paylaşım söz konusudur. Araştırmacı tarafından Word belgesine kaydedilen paylaşımlar, NVivo adlı nitel veri programına yüklenerek kategorize edilmiştir. Bu noktada, “depremlerin alternatif tanımlanma şekilleri, tweetlerin toplumsal alanlarla olan ilişkisi ve tweetlerde ön plana işlevler” ile ilgili ortaya çıkan alt boyutlar ve bu alt boyutlara ait sayısal veriler (f değeri) Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3 ile belirtilmiştir.

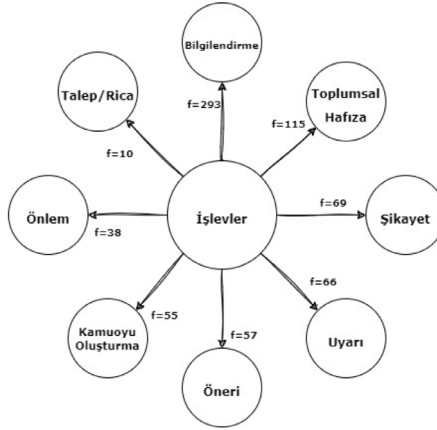
Şekil 1. Depremlerin Tweetlerdeki Alternatif Tanımlanma Biçimleri

Şekil 1’de, depremden sonraki ilk bir ay boyunca deprem kavramı yerine kullanılan alternatif tanımlamalar ve tanımların sayısal bilgileri gösterilmektedir. Alternatif tanımlamalar arasında felaket (f=51), doğal afet (f=8), seferberlik (f=5), sarsıntı (f=5), kaos (f=4) ve ölüm (f=4) bulunmaktadır.

Şekil 2. Tweetlerin ilişkilendirildiği Toplumsal Alanlar

Şekil 2’de Türkiye’de yaşanan depremler sürecinde atılan tweetlerin ilişkilendirildiği toplumsal alanlar ve toplumsal alanların sayısal verileri belirtilmektedir. Tweetlerde, siyaset (f=170), din (f=166), bilim (f=98), ekonomi (f=92), eğitim (f=56), hukuk-adalet (f=38), sağlık (f=21), spor (f=20) ve kültür-sanat (f=10) alanları karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 3. Tweetlerde Ön Plana Çıkan İşlevler

Şekil 3’de, sosyal medyanın afet haberciliği kapsamında değerlendirilebilecek işlevleri ve işlevlerin sayısal bilgileri gösterilmektedir. Kahramanmaraş merkezli depremler sürecinde, “bilgilendirme (f=293), kamusal hafıza (f=115), şikâyet (f=69), uyarı (f=66), öneri (f=57), kamuoyu oluşturma (55), önlem (f=38) ve talep (f=10)” gibi işlevler ön plana çıkmıştır.

5. Bulgular ve Yorumlar

Bu başlık içerisinde tweetlerde depremi nitelemek için kullanılan alternatif kavramlar, tweetlerin ilişkilendirildiği toplumsal alanlar ve tweetlerde ön plana çıkan işlevlerle ilgili bulgulara yer verilmiştir. Elde edilen bulgular tablolar hâlinde sunulmuş ve tablolardaki örnek tweetlerle ilgili sosyal medya gözlemleri yorumlar kısmında belirtilmiştir.

5.1. Tweetlerde Kullanılan Alternatif Tanımlama Şekilleri

Twitter kullanıcıları, deprem ve/veya depremler kavramları yerine bazı alternatif tanımlama şekilleri getirmiştir. Alternatif tanımlama şekilleri, farklı talep ve eleştirilere karşılık gelmektedir. Diğer bir ifadeyle her bir alternatif tanımlama, sosyo-politik bir boyuta işaret etmektedir.

Tanımlamalar	Tweetler
Felaket	Sadece Cumhuriyet tarihimizin değil, coğrafyamızın ve dünyanın en büyük felaketlerinden biriyle karşı karşıyayız. Muhtemelen dünyada meydana gelmiş en büyük deprem felaketi. Dünya basını, yüzyılın felaketi diye bahsediyor.
Doğal Afet	Depremler katil değildir, deprem doğal afettir. Deprem bir doğa olayı ve dünya var oldukça depremler de olacak. Deprem bir doğa olayıdır. Yeryüzü depremler ile şekil almıştır. Afet ise insanın sebep olduğu bir olaydır. Doğaya uyum sağlamaz isen afet olur.
Seferberlik	Neden seferberlik ilan edilmiyor? Ülkenin tüm gıda sektörü, tekstil sektörü desteğe çağırılmıyor? Bütün imkânlarımızı seferber ettik, devlet tüm imkânlarıyla başta AFAD olmak üzere çalışmalarını belediyelerle yürütüyor. Kahramanmaraş merkezli yaşanan büyük depremler sonucu oluşan enkazda birçok sivil toplum kuruluşu ve İslami dernekler seferberlik ilan etti.
Sarsıntı	Son yarım saat içinde Kahramanmaraş'ta şiddeti 2,7 ve Malatya'da şiddeti 5,5 olmak üzere artçı sarsıntı oldu. Hatay Merkezli sarsıntı vatandaşlarda tedirginlik yarattı
Kaos	Depremler karşısında yaşanan organizasyon kaosu bu depremde de devam ediyor. Deprem kaos... Telefonlar çekmiyor iletişim kuramıyoruz!
Ölüm	Kahramanmaraş afet değil ölüm yeri. Göz göre göre ölüm yaşandıktan sonra istediğin kadar "Türkiye bir deprem ülkesidir" de, ne manası var!

Tablo 1. Deprem Kavramı Yerine Kullanılan Alternatif Tanımlamalar

Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında ilk bir ay boyunca deprem ve depremler kavramları yerine en çok "felaket" kavramı ile tanımlama ve/veya niteleme yapılmıştır. Felaket tanımlaması içerisinde, depremlerin Türkiye'de ve Dünya'da nadir rastlanan bir doğal afet olduğu üzerinde durulmuştur. Depremlerin, bir felaket değil de doğal yer hareketleri olduğunu belirten tweetlerde "doğal afet" tanımlaması ön plana çıkmıştır. Depremler geniş bir coğrafyayı et-

kilediğinden deprem bölgesine yönelik destek ve yardımların en üst seviyeden gerçekleşmesi için “seferberlik” tanımlamasının kullanımı da söz konusu olmuştur. Belirtilen üç kavramla birlikte depremlerin büyüklüğünü belirtmek için “sarsıntı”, depremler sürecinde oluşan karmaşa ortamını vurgulamak için “kaos” ve depremlerin etkili olduğu bölgelerdeki can kayıplarını ifade etmek için de “ölüm” kavramları tweetlerde tespit edilen diğer tanımlama şekilleri olmuştur.

5.2. Tweetlerde Depremlerin İlişkilendirildiği Toplumsal Alanlar

Tweetlerde depremlerin ilişkilendirildiği 9 farklı toplumsal alan bulunmaktadır. Depremlerin ilişkilendirildiği toplumsal alanlar, Tablo 2 ve Tablo 3 ile verilerek tablolardaki örnek tweetler yorumlanmıştır. Özellikle siyaset ve din, dikkat çeken iki toplumsal alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alanlar	Tweetler
Siyaset	Siyaset üstü bir durumda dahi siyaset yapmaya çalışanlar utansın! İktidarı ve muhalefeti ile herkes şunu bilsin ki bu ülkenin gerçek gündemi deprem ve depremezeler. Seçim yapılınsın, yapılmamasını konuşma günü değil! Şehirler yıkık dökük, insanlar çökük.
Din	Allah'ım doğal afetlerden kuru bizi âmin. Depremi ne zaman olacağını sadece Cenab-ı Hak bilir. Allah'ım sen yere sakinlik ver. “Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Muhakkak her zorlukla birlikte bir kolaylık vardır” (İnşirâh, 94/5-6.) Allah'ım sana sığındık sana güvendik sana inandık. Sen bizi kuru bize acı merhamet et.
Bilim-Yer Bilimi	Ülkemiz coğrafi olarak deprem bölgesinde. Bilime inanıp, bilim insanlarını dinlemek zorundayız. Bu tektonik hareketlilik yakın gelecekte de durmayacak. Bu nedenle yapılacak en iyi şey, mümkün olduğu kadar bilime güvenmeliyiz. Yer bilime denilen bir şey var!
Ekonomi	Deprem bölgesinde derhal ücretli izin ve işten çıkarma yasağı! Deprem vergisi ödeyen bir ülke nasıl organize olamaz aklım almıyor, deprem vergileri nerede? Wall Street Journal, deprem felaketinin bir süredir yüksek enflasyonla savaşılan Türkiye ekonomisine daha da ağır geleceğini yazdı. Deprem zararının 84 milyar olduğu tahmin ediliyor. Kadınlar omuz omuza projesi ile deprezede kadınlara iş imkânı sağlıyor
Eğitim	Kahramanmaraş merkezli depremler nedeniyle üniversitelerde tamamen uzaktan eğitime geçileceği açıklandı. Deprem Üniversitesi kurulsun. Kahramanmaraş merkezli depremler nedeniyle eğitim-öğretime verilen aranın ardından deprem bölgesi dışındaki 71 ilde öğrenciler, yarın ders başı yapacak. Alanya'daki konferansta 'deprem-yer-yapı ilişkisi' konuşuldu

Tablo 2. Depremlerin İlişkilendirildiği Toplumsal Alanlar

Depremlerin en çok ilişkilendirildiği toplumsal alan siyaset olmuştur. Siyaset teması içerisinde deprem gündeminin siyasi olaylarla geri plana bırakılması sorunu bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle tweetlerde ülkenin birinci gündem maddesinin depremler ve depremezeler olması yönünde bir tutum söz konusu olmuştur ve deprem gündemini ikincil planda bırakacak siyasi olaylar eleştirilmiştir. Çalışma

kapsamında dikkat çeken bulgulardan biri, din teması ile ilgidir. Öyle ki din teması, siyasetin ardından depremlerle en çok ilişkilendirilen ikinci alandır. Din teması içerisinde, depremlerle ilgili birçok durum teoloji çerçevesinde ele alınmış ve ayet ile surelerden paylaşımlar yapılmıştır. Depremlerin bilimsel yetersizlikle ilişkilendirildiği tweetlerde bilim insanların açıklamalarına önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Depremlerin ardından insanlar ekonomik açıdan zarar görmüştür. Bu noktada, bölgedeki çalışma hayatıyla ilgili alınan yasal kararlar görünür kılınmıştır. Ayrıca, deprem vergilerinin kullanım süreciyle ilgili eleştiriler de ekonomi teması içerisinde yer bulmuştur. Depremlerden sonra başlangıçta tüm seviyelerde eğitime ara verilmiştir. Sonraki süreçte ilköğretim, ortaöğretim ve lise eğitimlerine başlanmış; yükseköğretim ise çevrim içi olarak gerçekleştirilmiştir. Eğitim teması içerisinde, depremlerle doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan konularda bilgilendirme ve farkındalık oluşturma amaçlı olan eğitici etkinlikler de yer bulmuştur.

Alanlar	Tweetler
Hukuk- Adalet	Deprem bölgesinde davalar 2 ay süreyle ertelenecek. Yargıtay'dan kritik deprem kararı: "Belediye başkanları da suçlu." Osmaniye Cumhuriyet Başsavcılığı, depremler sonrası ev satışı ve kirada usulsüz fiyat artışı yapanlar hakkında soruşturma başlattı.
Sağlık	Hatay'daki depremler sonrası hasar gören Mustafa Kemal Üniversitesi Araştırma Hastanesi tahliye ediliyor. Kırsal bölgelerde enkaz altında kalan hayvanların kurtarılması ve tedavileri için veteriner hekimlerimiz ve diğer kurum personelleri seferber olmaya devam ediyor. Aydınlı eczacılar deprem bölgesindeki Sahra Eczanesi'nde şifa dağıtıyor. Gaziantep'te, deprem esnasında yoğun ünitesinde görevli 2 yüreği güzel hemşiremiz yeni doğan bebekleri depremden korudu.
Spor	Yeni Malatyaspor'dan ligden çekilme kararı Napoli Teknik Direktörü Luciano Spalletti: "Depremler, hepimizi derinden sarstı. Acı çeken insanlara ve onlara yardım etmek için acele eden tüm kahramanlara desteğimizi gösterelim." Trabzonspor ile Basel arasında oynanan EuropaLeague maçında taraftarlar, depremler nedeniyle Türkiye'ye yapılan yardımdan dolayı teşekkür etti. Christian Atsu'dan 13 gün sonra acı haber geldi
Kültür-Sanat	Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında, Hatay Arkeoloji Müzesi'ndeki eserlerin bir bölümü Kırşehir Müzesi'nde koruma altına alındı. Hatay'ın Tek Yayınevi Enkaz Altında Kaldı. Tarihi Mesudiye Medresesi depremlerden etkilenmedi Depremler, Hatay'ın merkez Antakya ilçesindeki 200-250 yıllık, taş ve ahşaptan yapılmış eski evleri de yıktı. Washington Post: Antik Türk kenti depremlerden sonra yok oldu.

Tablo 3. Depremlerin ilişkilendirildiği Toplumsal Alanlar

Hukuk teması içerisinde ağırlıklı olarak Adalet Bakanı'nın deprem bölgesindeki davalarla ilgili yaptığı açıklamalar karşımıza çıkmıştır. Ayrıca, depremler sebebiyle komşu şehirlere göç etmek zorunda kalan depremezelerin ev ihtiyacını suistimal edenler hakkında açılan soruşturmalar da hukuk teması içerisinde bulunmakta-

dır. Sağlık teması içerisinde depremlerden dolayı tahliye edilmek zorunda kalan hastaneler ve sağlık çalışanlarının deprem bölgesindeki çabaları görünür olmaktadır. Spor teması içerisinde, depremin etkili olduğu illerden biri olan Yeni Malatyaspor'un ligden çekilmesiyle ilgili bir tweet ön plana çıkmıştır. Yeni Malatyaspor gibi Hatayspor, Gaziantep Futbol Kulübü ve Adanaspor da depremler sebebiyle ligden çekilen diğer takımlar olmuştur. Hatayspor oyuncusu Christian Atsu, depremde hayatını kaybeden oyuncularından biridir. Christian Atsu gibi birçok farklı sporcu da depremler sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Depremler sürecinde Türkiye'ye Dünya'nın farklı noktalarından destekler ve yardımlar yapılmıştır. Bu noktada, Trabzonspor'un Avrupa Ligi maçında Trabzonsporlu taraftarların (aralarında diğer takım taraftarı da bulunmaktadır) Dünya genelinden gelen yardımlara teşekkürleri ve yabancı liglerden depremler sebebiyle Türkiye'ye yönelik destekleri de spor teması içerisinde görünür olmuştur. Depremlerin ilişkilendirildiği toplumsal alanlardan biri de kültür-sanattır. Diğer temalar kadar ön planda olmasa da özellikle Hatay ilindeki tarihi yapılar ve yapıtlar kültür-sanat teması içerisinde yer bulmuştur. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri merkezli bir gazetenin depremler sebebiyle yaptığı bir tespit de tweetlerde karşımıza çıkan kültür-sanat içeriklerinden biri olmuştur.

5.3. Tweetlerde Ön Plana Çıkan İşlevler

Bilgilendirme, depremlerle ilgili atılan tweetlerde de ön plana işlev olmuştur. Çalışma kapsamında özgün olarak tespit edilen işlevler de bulunmaktadır. Toplumsal hafıza inşa etme bu çalışma kapsamında tespit edilen özgün işlevlerden biri olmuştur. Diğer yandan "şikâyet, talep, istek ve öneri dile getirme" de yine bu çalışmada tespit edilen Twitter işlevleri olmuştur.

İşlev	Tweetler
Bilgilendirme	Bugün yaşanan depremler sebebiyle yedi gün süreyle "Milli Yas" ilan edilmiştir. AFAD açıkladı: Kahramanmaraş merkezli deprem felaketinin ardından sismik hareketlilik devam ediyor. Kandilli Rasathanesine göre bölgede son 24 saat içerisinde 4 üzeri büyüklükte 126 deprem yaşandı.

Tablo 4. Bilgilendirme İşlevi

Bilgilendirme işlevi hem vatandaşların hem de resmi kurum ve kuruluşların deprem ve depremzedelerle ilgili açıklamalarını kapsamaktadır. Sosyal medya kullanıcıları, bu noktada özellikle deprem büyüklükleri ve depremler ile ilgili ölçümler yapan Kandilli Rasathanesi ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), sosyal medyanın bilgilendirme işlevini etkin bir şekilde kullanmıştır. Diğer yandan

Cumhurbaşkanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı da deprem bölgesiyle ilgili açıklamalar ile bilgilendirmelerde bulunmuştur. Belirtilenlere ek olarak depremlere ilişkin işine yarayacağı düşünülen telefon numaraları da bilgilendirme işlevi içerisinde yer bulmuştur.

İşlev	Tweetler
Kamusal Hafıza	Biz bunu unutmayız, biz bunu unutturmayız. Bu nesil olarak savaş gördük, savaştan kaçanlar, darbe, ekonomik kriz, Dünya çapında salgın hastalık gördük, deprem ve art arda depremler, yıkım gördük. Türkiye deprem bölgesi, daha da yaşayacağız böyle depremler. Umarım bu ders olur.

Tablo 5. Kamusal Hafıza İşlevi

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgu sonuçlarına yer verilmiştir.

Kahramanmaraş merkezli depremlerin ilk bir ayında atılan tweetlerde kamusal hafıza olma işlevi belirgin bir şekilde karşımıza çıkmıştır. Kullanıcılar, deprem süresince dikkatlerini çeken (genel olarak olumsuzlukları) noktaları unutmayacaklarını belirtmiş ve/veya daha önceki depremlerden ders çıkarılmamasını sorunlu bulmuştur.

İşlev	Tweetler
Şikâyet	Suçlayacaksınız bu devletin bu milletin en zor günlerini fırsata çevirenleri; mesela 5 liralık meyve suyunu 25 liraya satan 150 liralık battaniyeleri 250 liraya satan fırsatçı ahlak yoksullarını suçlayın. Ülkemiz ile doğusundaki depremler arasında paralel bir ilişki var. Bunu çözemeyen bilimciler utansın!

Tablo 6. Şikâyet İşlevi

Twitter kullanıcıları, ülke yönetiminde bulunanlara, yapı inşaatçıları olan mühendis ve müteahhitlere, denetim firmalarına, depremleri görmediğini iddia ettikleri medyaya ve depremi fırsat bilip su ve battaniye gibi eşyaların fiyatlarına zam yapanlara yönelik şikâyetlerde bulunmuştur. Tweetlerde belirtilen şikâyetlerin aynı zamanda depremler süresince kamuoyunun genel şikâyetlerini yansıtmaya potansiyeli bulunmaktadır.

İşlev	Tweetler
Uyarı	Dünyanın dört bir yanından uzmanlar, deprem beklenen noktalara ilişkin uyarılarının yeniden altını çizmekte. Hata'yda yaşanabilecek bir bina kalmadı. İnternette gördüğünüzden daha ağır bir durumda ve şiddetli depremler hala devam ediyor yamuk veya çatlağı olan binalara yaklaşmayın dikkat edin! Artçı depremler saatte bir oluyor. Deprem bölgesindekiler çok dikkatli olmalı.

Tablo 7. Uyarı İşlevi

Tweetlerde uyarı işlevi, “yıkılan binalardan uzak durma, artçı depremlere karşı dikkat etme, hasarlı binalara girilmeme” gibi içerikler üzerine temellenmektedir. Öyle ki depremlerde zaten can ve mal kaybına uğrayan insanların daha fazla zarar görmemesi adına uyarıların dinlenmesi konusunda tweetlerin işlevsel bir boyutu söz konusudur.

İşlev	Tweetler
Öneri	Deprem bu coğrafyanın kaçınılmaz gerçeği. Bizleri yönetenlerin deprem gerçeğini göz ardı etmemeleri gerekiyor. 80 milyon nüfuslu bir toplumda insanlar arama kurtarma ekibi olarak çalışmalı, eğitilmeli. Her öğrenciye afet eğitimi verilmelidir. Kaçınılmaz depremler için acilen afet ve deprem yasaları gerekli.

Tablo 8. Öneri İşlevi

Tweetlerde, yaşanan depremler sonrası birçok öneri sunulmuştur. Ev ve iş yeri gibi yapıların yol ile olan uzaklığı, şiddet içerikli medya içerikleri yerine deprem konusunda bilinçlendirici içeriklerin olması, inşaat sektöründe sorumluluğun önemsenmesi gerektiği şeklinde öneriler sunulmuştur. Ayrıca, yöneticilerin deprem konusunda gerekli özeni gösterip tedbir almaları, arama kurtarma süreci için insanların eğitilmesi gerektiği, üniversite müfredatında deprem ile ilgili derslerin konulması da öneri teması içerisinde dile getirilen noktalar olmuştur.

İşlev	Tweetler
Kamuoyu Oluşturma	Deprem anında insan nereye kaçacağını bilmiyor. Retweet edip yayalım gündem olsun belki birileri görür. Olası başka depremler için belediyeler şehirlerindeki binalara ücretsiz deprem dayanıklılık testi yapmalı ve bu şekilde hangi binalar riskli öğrenmeli bu tagi yayalım. Aşağıda son mevcut durumlar hakkında bilgi vardır; lütfen paylaşın yayalım.

Tablo 9. Kamuoyu Oluşturma İşlevi

Tweetlerdeki kamuoyu oluşturma süreci, sosyal medyanın bazı paylaşım unsurlarıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Bazı kullanıcılar kendi tweetlerinin diğer kullanıcılar tarafından paylaşılmasını; bazı kullanıcılar belirledikleri kelimelerin anahtar kavram olarak kullanılmasını; bazı kullanıcılar ise kamu tarafından bilinmesi gerektiği içerikleri paylaşarak kamusal alana mal etmiş ve kamuoyu oluşturma adına çabalarında bulunmuştur.

İşlev	Tweetler
Önlem	Güvenlik içinde ekstradan güvenlik kuvvetleri görevlendirilmeli diye düşünüyorum. Yağma gibi hukuksuz davranışları önlemek için. Deprem bölgesinin yakınındaki şehirlerde olası depremler için hazırlıklı olmak lazım. Uzmanlarca incelenmeden içeriye girilmemelidir. Geçici olarak girerseniz, başınıza baret takın, elinize düdükleme pet şişesi alın.

Tablo 10. Önlem İşlevi

Önlem, diğer işlevlere göre kapalı bir üslupla gerçekleşmiştir. Tweetlerde önlem alınması gerektiği üzerinde durulmuş fakat önlemlerin içeriği ve yönü hakkında açık ifadeler kullanılmamıştır. Dolayısıyla önlem alınması gerektiği belirtilmiş fakat bu önlemlerin neler olabileceği tam olarak ifade edilmemiştir.

İşlev	Tweetler
Talep	Lütfen Suriye'ye de yardım eli uzatalım. Yaşadığımız depremler onları da etkiledi. Hatay'daki çoğu kişi burada ve çadırımız yok soğukta kalıyor herkes. Tek ricamız çadır. Lütfen bölge halkı mallarınızı tarlalarınızı satmamanızı rica ediyorum. Halkın arkasına bile bakmadan bölgeyi terk etmesi maalesef bizleri korkutuyor.

Tablo 11. Talep İşlevi

Depremler sonrasında hem kamuoyundan hem de resmi kurum ve kuruluşlardan bazı ricalarda bulunulmuştur. Bu noktada “çadır ve insanların deprem bölgesindeki mülklerini satmamaları” rica edilmiştir. Diğer yandan deprem bölgesinde olmamasına rağmen uzmanlardan yaşadıkları kentlerle ilgili bir açıklama yapmasını rica eden tweetler de görülmüştür. Son olarak Türkiye'deki depremlerin etkili olduğu Suriye'de de can ve mal kaybı olmuştur. Bazı tweetlerde Suriye'ye yardım edilmesi konusunda ricalar da söz konusu olmuştur.

6. Sonuç

Afet dönemlerinde türü ve alanı fark etmeksizin medyanın ve iletişim araçlarının afet bölgesine katkı sağlayacak afet bölgesindeki çalışmalara destek olabilecek bir rol üstlenmesi gerekmektedir. Medya ve iletişim araçlarının rolü sadece afetin gerçekleştiği ilk dönemlerde değil; aynı zamanda sonraki süreçte afetin etkili olduğu bölgenin yeniden inşasında ve afet bölgesindeki insanların yeniden hayata tutunmasında da merkezi bir rolü söz konusudur. Çalışma kapsamında verilerin toplandığı Twitter örneğinde, sosyal medyanın afet haberciliği ile yakın bir ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Analiz edilen tweetlerde, afetten etkilenen deprem bölgesine yönelik destek çabaları bir ay boyunca net olarak görülmüş-

tür. Bu boyutuyla sosyal medyanın afet haberciliğinin bilgilendirme işlevine katkı sunduğunu söylemek mümkündür. Sosyal medya paylaşımları ile geniş bir hedef kitleye ulaşılmış ve depremlerle doğrudan ve dolaylı olarak ilişkisi bulunan konular hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır.

Çalışma kapsamında üç boyutu bulunan bir sonuç seti elde edilmiştir. Çalışmanın sonuç seti içerisindeki birinci boyut, deprem ve/veya depremler yerine felaket kavramının kullanıldığını göstermektedir. Twitter kullanıcıları depremlerle ilgili paylaşımlarında depremlerin şiddetini, yıkıcı etkisini, nadir gerçekleşme boyutunu felaket kavramını kullanarak belirtmiştir. Bu noktada belirtmek gerekir ki felaket kavramı analiz edilen tweetlerde deprem ve/veya depremler tanımlamasının ardından kullanımı belirginleşen bir tanımlama şekli olmuştur.

Çalışmanın sonuç seti içerisindeki ikinci boyutta, depremlerin genel olarak siyaset alanıyla ilişkilendirildiği görülmüştür. Gerçekleştirilen paylaşımlarda Twitter kullanıcıları, gündemin deprem bölgesi olması gerektiğini belirtmiş ve depremin ikincil plana atılmasına neden olan siyasi gelişmeleri eleştirmiştir. Ayrıca, depremlerle ilgili atılan tweetlerde din alanıyla ilgili içerikler de ön plana çıkmıştır. Twitter kullanıcıları, depremlerin sebepleri ve depremler süreciyle ilgili teoloji temelli içerikler paylaşmıştır. Din alanı içerisinde Kuran-ı Kerim'den ayetler, sureler ve İslami değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmanın sonuç seti içerisindeki üçüncü boyut, tweetlerde ön plana çıkan işlevlerle ilgilidir. Bu noktada sosyal medya depremler sürecinde bilgilendirme işleviyle ön plana çıkmıştır. Resmi kurum ve kuruluşlar kadar kişiler de afet ile ilgili bilgilendirmeleri tweetleri ile paylaşmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen ilgi çekici noktalardan biri de tweetler ile inşa edilen kamusal hafıza sürecidir. Afet haberciliğinde, afet dönemlerindeki olay ve olgular işlenmektedir ve bu haberler kamusal bir hafıza kaydına dönüşmektedir. Çalışma kapsamında analiz edilen tweetlerde de afet haberciliğine benzer bir kamusal hafıza inşa edildiği saptanmıştır. Twitter kullanıcıları, depremler ile ilgili gelişmelerin unutulmaması adına toplumsal hafızanın gerekli olduğuna dair birçok paylaşım yapmıştır. Diğer yandan afet haberciliği ile afet dönemlerindeki şikâyetler, uyarılar, öneriler ve talepler dile getirilebilmektedir. Belirtilen afet haberciliği işlevlerinin bu çalışma kapsamında sosyal medya uygulamaları ile de gerçekleştirilebileceği ya da sosyal medya uygulamalarının afet haberciliğinin işlevlerine önemli bir katkı sağlayabileceği görülmüştür.

Sosyal medyanın afet haberciliğine olumlu etkileri bulunabileceğini görünür kılan çalışmanın gelecek araştırmalar için 4 önerisi bulunmaktadır. Bu çalışmada

bilgilendirme işlevi içerisindeki mesajların doğru ya da yanlış olma boyutlarına yönelik bir değerlendirme yapılmamıştır. Konuyla ilgili yapılacak gelecek çalışmalarda, bilgilendirme işlevi içerisindeki içeriklerin doğruluk boyutları ortaya konulabilir (1). Bu çalışma kapsamında Twitter'ın Popüler kategorisi içerisinde bulunan tweetler ile bir sınırlılığa gidilmiştir. Gelecek çalışmalarda etkileşim düzeyi yüksek olmadığı için Popüler kategorisi içerisinde yer almayan tweetler de analiz sürecine dâhil edilebilir (2). Afet haberciliği ve sosyal medya arasındaki ilişkinin farklı türdeki afetler ile (deprem-sel, deprem-yangın, sel-yangın vb.) ele alınması, konuyla ilgili veri setini arttırabilir (3). Bu çalışmada sosyal medyanın afet haberciliği için taşıdığı potansiyellerin üzerinde durulmuştur; bir başka çalışmada sosyal medyanın afet haberciliğine ve/veya afet süreçlerine yönelik olumsuz etkileri de konu edinilebilir (4).

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Banerjee, S., Mukherjee, S., Bandyopadhyay, S., & Pakray, P. (2023). An extract-then-abstract based method to generate disaster-news headlines using a DNN extractor followed by a transformer abstractor. *Information Processing & Management*, 60(3). doi.org/10.1016/j.ipm.2023.103291.
- Belz, F. M., & Baumbach, W. (2010). Netnography as a method of lead user identification. *Creativity and Innovation Management*, 19(3), 304-313. doi:10.1111/j.1467-8691.2010.00571.x.
- Bowler, G. M. (2010). Netnography: A method specifically designed to study cultures and communities online. *The Qualitative Report*, 15(5), 1270-1275.
- Burns, A., & Eltham, B. (2010). 'Catastrophic failure' theories and disaster journalism: Evaluating media explanations of the black saturday bushfires. *Media International Australia*, 137(1), 90-99. doi.org/10.1177/1329878X1013700111.
- Costello, L., McDermott, M. L., & Wallace, R. (2017). Netnography: Range of practices, misperceptions, and missed opportunities. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), 1-12. doi.org/10.1177/1609406917700647.
- Domala, J., Dogra, M., Masrani, V., Fernandes, D., D'souza, K., Fernandes, D., & Carvalho, T. (2020). Automated identification of disaster news for crisis management using machine learning and natural language processing. In *2020 International Conference on Electronics and Sustainable Communication Systems*, 503-508. doi.org.10.1109/ICESC48915.2020.9156031.
- Downman, S. (2013). Reporting disasters from inside a repressive regime: A citizen journalism case study of the 2008 Cyclone Nargis disaster. *Australian Journal of Communication*, 40(1), 153-172.

- Duğan, Ö., & Akıncı, S. (2019). Gazetecilerin kriz dönemlerinde halkla ilişkiler çalışanlarına bakış açılarının belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Galatasaray University Journal of Communication*, (30), 167-192. doi.org/10.16878/gsuilet.459093.
- Eldem Anar, Ü. İ. (2021). Sosyal medya ortamında yer alan afet haberlerinde etkileşim: İzmir depremi örneği. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11(3), 1129-1147. doi.org/10.7456/11103100/022.
- Farinosi, M., & Treré, E. (2014). Challenging mainstream media, documenting real life and sharing with the community: An analysis of the motivations for producing citizen journalism in a post-disaster city. *Global Media and Communication*, 10(1), 73-92. doi.org/10.1177/1742766513513192.
- Frances Perreault, M. (2021). Journalism beyond the command post: Local journalists as strategic citizen stakeholders in natural disaster recovery. *Journalism Studies*, 22(10), 1279-1297. doi.org/10.1080/1461670X.2021.1950565.
- Haddow, G. D., & Haddow, K. S. (2009). Disaster Communications In A Changing World, Butterworth-Heinemann, *Oxford Publications*. doi.org/10.1016/B978-0-12-407868-0.00007-0.
- Houston, J. B., Pfefferbaum, B., & Rosenholtz, C. E. (2012). Disaster news: Framing and frame changing in coverage of major US natural disasters, 2000–2010. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 89(4), 606-623. doi.org/10.1177/1077699012456022.
- Houston, J. B., Schraedley, M. K., Worley, M. E., Reed, K., & Saidi, J. (2019). Disaster journalism: Fostering citizen and community disaster mitigation, preparedness, response, recovery, and resilience across the disaster cycle. *Disasters*, 43(3), 591-611. doi.org/10.1111/disa.12352.
- Kitagawa, T., Ohki, T., Koizumi, Y., Kawabe, Y., Hasegawa, T., Nishigaki, M. (2022). Deterrence-based trust: A study on improving the credibility of social media messages in disaster using registered volunteers. In L. Barolli, H.C. Chen & T. Enokido (Eds.), *Advances in Networked-Based Information Systems* (pp. 188-201). Springer Publications. doi.org/10.1007/978-3-030-84913-9_17.
- Koç Akgül, S. (2017). Olağanüstü Durumlar, iletişim ve habercilik yaklaşımları. *TRT Akademi Dergisi*, 2(3), 6-47.
- Kozinets, R. V. (2010). *Netnography: Doing Ethnographic Research Online*. London: Sage Publications.
- Kozinets, R. V. (2015). Netnography. In R. Mansell & D. P. H. Ang (Eds.), *The International Encyclopedia of Digital Communication and Society* (pp. 1-26). John Wiley & Sons Publication.
- Kütükoğlu, E. (2021). Afet gazeteciliğine gündem belirleme kuramı ve İzmir depremi haberlerinden bakış. *MEDIAJ*, 4(2), 211-233. doi.org/10.33464/mediaj.994871.
- Lindsay, B. R. (2011). Social media and disasters: Current uses, future options, and policy considerations. *Congressional Research Service*. 1-13.
- Liu, L., & Stevenson, M. D. (2013). A cross-cultural analysis of stance in disaster news reports. *Australian Review of Applied Linguistics*, 36(2), 197-220.
- Manela, A., & Moreira, A. (2017). News implied volatility and disaster concerns. *Journal of Financial Economics*, 123(1), 137-162. doi.org/10.1016/j.jfineco.2016.01.032.

- Mehta, A. M., Bruns, A., Newton, J. (2017). Trust but verify: Social media models for disaster management. *Disasters* 41(3), 549-565. doi.org/10.1111/disa.12218.
- Miles, B., & Morse, S. (2007). The role of news media in natural disaster risk and recovery. *Ecological Economics*, 63(2-3), 365-373. doi.org/10.1016/j.ecolecon.2006.08.007.
- Miller, A., & Goidel, R. (2009). News organizations and information gathering during a natural disaster: Lessons from Hurricane Katrina. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 17(4), 266-273. doi.org/10.1111/j.1468-5973.2009.00586.x.
- Nugent, T., Petroni, F., Raman, N., Carstens, L., & Leidner, J. L. (2017). A comparison of classification models for natural disaster and critical event detection from news. *2017 IEEE International Conference on Big Data*, 3750-3759.
- Pantti, M. K. (2010). Disaster news and public emotions. In K. Döveling & E. A. Konijn (Eds.), *The Routledge Handbook of Emotions and Mass Media* (pp. 221-237). Routledge Publications. doi.org/10.4324/9780203885390.
- Pantti, M. K. (2018). Crisis and disaster coverage. *The International Encyclopedia of Journalism Studies*. doi.org/10.1002/9781118841570.iej0202.
- Pantti, M. K. (2020). Afterword: The shifting domain of disaster journalism. In J. Matthews & E. Thorsen (Eds.), *Media, Journalism and Disaster Communities* (pp. 231-240). Palgrave Macmillan. doi.org/10.1007/978-3-030-33712-4_15.
- Schifferes, S., & Coulter, S. (2013). Downloading disaster: BBC news online coverage of the global financial crisis. *Journalism*, 14(2), 228-252. doi.org/10.1177/1464884912460171.
- Su, C. (2019). An alternative chronicle of natural disaster: Social justice journalism in Taiwan. *International Journal of Communication*, 13, 3321-3340.
- Tong, J. (2017). Technology and journalism: 'Dissolving' social media content into disaster reporting on three Chinese disasters. *International Communication Gazette*, 79(4), 400-418. doi.org/10.1177/1748048516682142.
- Valenzuela, S., Puente, S., & Flores, P. M. (2017). Comparing disaster news on Twitter and television: An intermedia agenda setting perspective. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 61(4), 615-637. doi.org/10.1080/08838151.2017.1344673.
- Westerman, D., Spence, P. R., & Lachlan, K. A. (2009). Telepresence and the exemplification effects of disaster news. *Communication Studies*, 60(5), 542-557. doi.org/10.1080/10510970903260376.
- Yan, L., Jin, X., & Zhang, Y. (2022). Effects of virtual reality technology in disaster news coverage based on MAIN model. *HCI International 2022 Posters: 24th International Conference on Human-Computer Interaction*, 122-129.
- Yan, Z., Zhao, H., Wang, F., Zhang, X., Cai, S., & Mei, X. (2020). Rapid assessment of building collapse based on sequential dynamic fusion of multi-source disaster information from news media. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 51, 1-12. doi.org/10.1016/j.ijdr.2020.101910.
- Zhang, X. (2015). Comparative study on the appraisal resources of China Daily's disaster news. *Theory and Practice in Language Studies*, 5(10), 2118.

Afet Dönemlerinde Toplumsal Dayanışmanın Bir Aracısı: Teleton Yayıncılığı

Hasan Cem ÇELİK*

Öz

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ta meydana gelen ve çevresindeki dokuz il ile birlikte Suriye'nin kuzey şehirlerini etkileyen iki büyük deprem sonucunda, on binlerce insan hayatını kaybetmiş ve milyarlarca dolarlık maddi hasar meydana gelmiştir. Depremden on gün sonra, normalleşme süreci kapsamında, depremden etkilenen insanlara aynı ve nakdî destek sağlamak amacıyla Türkiye'deki birçok ulusal kanalın ortak yayınıyla Türkiye Tek Yürek adında bir bağış gecesi düzenlenmiştir. Ne var ki ilerleyen günlerde sözü edilen yardım gecesi birçok eleştiriye maruz kalmış ve bu durum literatürde "teleton" olarak yer alan bu program türünü tartışılır kılmıştır. Mevcut literatür incelendiğinde, teleton yayıncılığı üzerine gerçekleştirilen çalışmaların son derece sınırlı olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Türkiye'de teleton yayıncılığını ele alan sınırlı sayıda araştırılardan biri olan bu nitel çalışmada, teleton yayıncılığının tarihçesi, dünyada ve Türkiye'de gerçekleştirilen teleton örnekleri, genel olarak teleton yayıncılığına getirilen eleştiriler ve geçmişten günümüze teleton yayıncılığıyla ilgili yapılmış sınırlı sayıda temel ampirik çalışmalar derlenerek literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Televizyon, Toplumsal Dayanışma, Bağış Kampanyası, Teleton Yayıncılık

*Dr., Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Anabilim Dalı, cemcelik@akdeniz.edu.tr

Çelik, H. C. (2023). Afet Dönemlerinde Toplumsal Dayanışmanın Bir Aracısı: Teleton Yayıncılığı. TRT Akademi, 8 (18), 630-651. DOI: 10.37679/trta.1274578

Derleme Makale

Geliş Tarihi: 31.03.2023

Revizyon Tarihi: 22.05.2023

Kabul Tarihi: 25.05.2023

ORCID: 0000-0002-4157-7223

DOI: 10.37679/trta.1274578

An Intermediary of Social Solidarity and Public Social Responsibility in Times of Disaster: Telethon Broadcasting

Hasan Cem ÇELİK

Abstract

As a result of two major earthquakes that occurred in Kahramanmaraş on February 6, 2023 and affected the northern cities of Syria along with the nine provinces around it, tens of thousands of people lost their lives and billions of dollars of property damage occurred. Ten days after the earthquake, as part of the normalization process, a fundraiser called "Turkey One Heart" was organized with the joint broadcast of many national channels in Turkey to provide in-kind and cash support to the people affected by the earthquake. However, in the following days, the aforementioned charity night was subjected to a lot of criticism and this situation made this type of program, which is referred to as "telethon" in the literature, controversial. A review of the existing literature reveals that studies on telethon broadcasting are extremely limited. In this context, this qualitative study, which is one of the limited number of studies on telethon broadcasting in Turkey, aims to contribute to the literature by compiling the history of telethon broadcasting, examples of telethons in the world and in Turkey, criticisms of telethon broadcasting in general, and the limited number of basic empirical studies on telethon broadcasting from past to present

Keywords: Earthquake, Television, Social Solidarity, Fundraising Campaign, Telethon Broadcasting

Review Paper

Received: 31.03.2023

Revised: 22.05.2023

Accepted: 25.05.2023

1. Giriş

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ta 24 saat içerisinde meydana gelen 7.7 ve 7.6 büyüklüğündeki iki deprem, çevresinde bulunan dokuz ili ve Suriye'nin kuzey şehirlerini etkileyerek hem ülke hem de bölge adına tarihi bir felaket olarak kayıtlara geçti. 23 milyon insanı doğrudan etkileyen (Batey, 2023) ve 1939 Erzin-can depreminde bu yana yaşanan en şiddetli ve uzun yıllardır beklenen Marmara depreminin bir hatırlatıcısı olan bu depremler, Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Direktörü Hans Kluge tarafından Avrupa'da yüzyılın en büyük doğal afeti olarak ilan edildi (TRT Haber, 2023a). BBC News Türkçede (2023) yer alan habere göre 20 Mart 2023 tarihi itibarıyla AFAD 50.096 insanın hayatını kaybettiğini; Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı ise kültürel mirasla birlikte 103.6 milyar dolar değerinde mal kaybının yaşandığını açıkladı.

Depremin hemen ardından yedi gün ulusal yas ilan edildi ve devlet ile sivil toplum kuruluşları, seferberlik ilan ederek ülkede topyekûn yardım çalışmalarına başladı. İlerleyen günlerde sanat, spor ve iş dünyasından önde gelen isimlerin katılımıyla, TRT 1 başta olmak üzere, sekiz ulusal kanalın (ATV, FOX, Kanal D, Kanal 7, Show TV, Star TV ve TV 8) ortak yayınladığı *Türkiye Tek Yürek* adlı bir yardım kampanyası düzenlendi. 15 Şubat 2023 tarihinde saat 20.00'de başlayan ve yedi saatten uzun süren yayın sonrasında 115 milyar Türk lirasından fazla bağış toplandı (TRT Haber, 2023b). Yardım gecesinin bu başarısından ilham alan diğer TV kanallarından Halk TV, sözü edilen yardım kampanyasının bir benzerini 22 Şubat'ta *Bir Kira Bir Yuva*, altı spor kanalı (A Spor, beIN Sports, D Smart Sports, Tivibu Spor, TRT Spor ve TV 8,5) ise 1 Mart'ta *Omuz Omuz* sloganlarıyla yayınladı ve bu programlar aracılığıyla da önemli miktarlarda aynı ve nakdî bağış toplandı.

Bununla birlikte mevcut literatürde *teleten* yayıncılık (Devereux, 1996; Feldman ve Feldman, 1985; Longmore, 2015; Smit, 2003) olarak adlandırılan bu yardım kampanyalarına, kamuoyunda birçok eleştiri de getirilmiştir. Dolayısıyla bu durum TV kanallarında yayınlanan yardım kampanyalarının doğasını sorgulanır kılmıştır. Bu bağlamda mevcut literatür incelendiğinde, teleten yayıncılığı üzerine gerçekleştirilen çalışmaların son derece sınırlı olduğu görülmüştür. Bununla birlikte Türkiye'deki literatür incelendiğinde ise bu konu üzerine herhangi bir çalışmanın gerçekleştirilmediği görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, TV yayıncılığının en eski ve popüler türlerinden biri olan teleten yayıncılığının tarihçesini, dünyadaki ve Türkiye'deki örneklerini, bu yayıncılık türüne getirilen eleştirileri ve teleten yayıncılığı konusunda gerçekleştirilen sınırlı sayıdaki ampirik çalışmalarını derleyerek mevcut literatüre kazandırmaktır.

1.1. Toplumsal Dayanışmanın Televizyon Programı Formatı: Teleton Yayıncılığı

Teleton terimi; Cambridge Dictionay'de (2023) "amacı hayır için para kazanmak olan, genellikle birkaç saat süren bir TV programı" olarak tanımlanmaktadır. Bu terim "televizyon" ve "maraton" kelimelerini birleştiren ve büyük TV etkinliklerinin, insanları daha fazla TV seti satın almaya teşvik edeceğine inanan NBC yöneticisi Sylvester Weaver'ın buluşudur (Willard, 2011). Bu bağlamda Paul Longmore (2005), teleton yayıncılığının İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra özel/gönüllü sağlık yardım kuruluşları tarafından, yeni ortaya çıkan kitle iletişim aracı TV'den yararlanmak için bir fon yaratma mekanizması olarak icat edildiğinin altını çizer.

Kısmen varyete şovu, kısmen afet gazeteciliği ve kısmen insani yardım toplama şeklinde, diğer bir ifadeyle melez bir biçimde kurgulanan teleton yayıncılığı (McAlister, 2012), belirgin bir şekilde Amerikan kültürünün icadıdır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, eğlenceyi hayır işleriyle birleştiren bu uzun süreli programlar, zaman içerisinde benzersiz bir TV türü ve etkili bir kültür kurumu hâline gelmiştir (Longmore, 2005). Bu noktada Devereux (1996, s. 48) teleton yayıncılığını diğer TV programlarından ayıran temel özellikleri şu şekilde sıralar:

- Çağdaş TV'nin bağış toplama rolüne girişinin işaretidir.
- Normal TV programlarının askıya alınmasını içerir.
- Özellikle uzundur, genellikle bir maraton formatındadır.
- Eğlence ve spor dünyasından tanınmış şahsiyetlerin katılımını içerir.
- Mal, hizmet ve para bağışında bulunmaları için hem yerel hem de çok uluslu kurumsal sektöre güvenir.
- Hem bağış toplayan izleyiciler hem de aboneler açısından önemli miktarda izleyici katılımına sahiptir.
- Filme alınmış bölümlerin ve görüşmecilerin kullanımı yoluyla, yoksulların dünyasına dair daha büyük bir içgörü kazanma fırsatı (her hâlükârda teorik olarak) sunar.
- Statükoya meydan okuma girişiminde bulunmaz ve hayırsever çözümlerin, yoksulluk ve işsizlik gibi sosyal sorunlara yanıt olduğu fikrini savunur.
- "iyi amaçlar" için para toplayan bireylerin, grupların ve toplulukların (kahramanca ve bazen sıra dışı) faaliyetlerine büyük önem verir.

TV'de yayınlanan bu yardım etkinliklerinin başlıca ve genellikle tek amacı, acı çe-

kenlerin yaşam kalitesini iyileştirmek için ulusal ve yerel hayır kurumları veya kâr amacı gütmeyen kuruluşlar adına para toplamak (Londino, 1978), yani izleyicilerin bağış veya katılım eylemini gerçekleştirmektir (Baldó vd., 2012). Diğer bir ifade ile bir teleton, küresel bir kamuoyunun, ezici bir trajedi sırasında destekleyici şekilde yanıt vermesinin bir yolunu sağlamak ve bu şekilde şefkati, maddi rahatlamaya yönlendirmek için tasarlanmıştır. Bu mantık, zaman içerisinde Keith Tester'ın "sağduyulu insancılık" olarak adlandırdığı şeyin temeli hâline gelmiştir (McAlister, 2012).

Hayırseverlik bağışları şeklinde kamusal eylemliliği kışkırtan bir TV türü olan teletonlarda (Chouliarakı, 2006, s. 205), izleyicilerin sözü edilen kişisel duygularını ve davranışlarını harekete geçirmek için ise genellikle mağdur olanın ıstırapı, röportajlar ve doğrudan görüşmeler yoluyla temsil edilir (Baldó vd., 2012). Yayın sırasında iyi amaçlar için para toplayan bireylerin, grupların ve toplulukların faaliyetlerine sıklıkla vurgu yapılır (Devereux, 1996, s. 48). Dolayısıyla yukarıda sözü edilen tüm bu özellikler aynı zamanda, teletona izleyici katılımının sağlanması için ön koşuldur. Özellikle ekonomik olarak üst sınıf vatandaşlar ile sıradan vatandaşların telefonlara seri şekilde ve aynı amaçla bağlanması, statü farkını silikleştirir. Böylelikle katılım duygusu tüm izleyicilere sirayet eder.

McAlister (2012, s. 34) teletonların milliyetçi ve dini duyguları tetikleyici yönlerinin gözden kaçırılmaması gerektiğinin altını çizer. Bu anlamda gösteri dünyasının en ünlü isimlerinin yüksek meblağlı bağışlarla katıldıkları yayınlara sıradan vatandaşların da katılımı, toplumda yer alan bireylerin ahlaki konumlarını ve kamusal erdemlerini sergiledikleri milliyetçi ritüellere dönüşür. Böylece teleton izleyicileri, acıyı hafifletmek için maddi katkıda bulunarak ahlaki yanıt verme yükümlülüklerini yerine getirebilir. Longmore (1997, ss. 135-136), McAlister'ın bu yaklaşımını bir adım ileriye götürerek, teletonların özü itibarıyla Amerikan sivil dininin bir ayını olduğunu iddia eder. Ona göre gösterişçi tüketimin törenselleşmesi karşılığında imajı olan teleton bağışı, Amerikalıların hâlâ ahlaki bir topluluğa ait olduklarını, materyalizme yenik düşmediklerini ve komşularına karşı yükümlülüklerini yerine getiren vericiler olduklarını kendilerine göstermelerini sağlamak için tasarlanmış toplu bir ayındır. Bu bağlamda acı çeken kurbanları, yardım kuruluşlarını ve bireysel olarak Amerikalı bağışçıları birbirine bağlayan arabulucular/rahipler ise esas itibarıyla birer varyantıdır.

Bununla birlikte önemli bir halkla ilişkiler ve toplumsal dayanışma işlevi gören teletonlar, erken dönemlerden itibaren kamuoyu ve akademik çevreler tarafından çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu noktada Turner (2017, ss. 935-936) teleton-

ların, Amerikan sağlık ve refah sistemlerindeki eşitsizliklerin bir ürünü olduğunun altını çizer. Ona göre teletonlar, Batı Avrupa ve Kanada'nın devlet destekli sağlık sistemlerinin aksine, özel hayırseverlik ve gönüllü yardım ideolojisini, refahın "Amerikan tarzı" olarak teşvik etmiş ve ihtiyacın kamu yatırımından ziyade özel cömertlik yoluyla en iyi şekilde ele alınan bir sorun olarak bireyselleştirilmesine neden olmuştur.

Bu bağlamda McAlister (2012), yardım için yapılan bağışlar karşılığında eğlencenin sunulduğu ve doğal karşılanan bu formülün, mevcut neoliberal ekonomik mantığın bir ürünü olduğunu savunur. Neoliberalizmin şekillendirdiği bu kültürel arenada bireyler, duygusal çağrılar kullanılarak özelleştirilmiş insani yardım yoluyla acılarını dindirmeye davet edilir. Hedeflenen dinleyiciler potansiyel bağışçılar olduğu için ise en çok satan sanatçılar tarafından söylenen en popüler ana akım müzikler öne çıkarılır. Ne var ki bu durum, acısının nesneleştirilmesidir. Diğer bir ifade ile coğrafi ya da psikolojik olarak uzaktaki hasta (ya da daha genel bir ifadeyle mağdur), izleyicinin hem ilgisini hem de katılımını yakalamak için bir metaya dönüştürülür (Smit 2003). Bunun sonucunda ise izleyiciler, eğlenceyle birlikte merhamet veya acıma duygularıyla ilgili genel şefkat alanına vurgu yapan teletonlara olumlu tepki verir (Devereux, 1996, s. 64).

İzleyici ile felaket olayından kurtulan, kurban ile sahnedeki yıldız ve acı çeken ile yine felaket olayından kurtulan arasında keskin bir ayırım sunma eğiliminde olan teletonların (McAlister, 2012), acıların ahlaki nedenini yalnızca TV eğlencesine değil, aynı zamanda banka çekine de tabi kıldığı gerekçesiyle sert bir şekilde eleştirildiğini ifade eden Chouliaraki (2006, s. 205) ise sözlerine "*yardım çağrısı, ekranda ünlülerin geçit töreni şeklini alırsa ya da bir hayırseverlik telefon hattına indirgenirse acılara katılmanın otantik duygusundan geriye ne kalır?*" diyerek devam eder.

Turner (2017, s. 936) ise her hâlükârda teletonların seçisi olduğunun altını çizer. Zira bazı mağdurlar daha görünür kılınır. Bu bağlamda aktivistler, 1970'lerden itibaren, teletonlara ve engelliliğin olumsuz tasvirlerine karşı kampanyalar yürütmeye başlamıştır (Kassel, 2023). Longmore (2005), bu kampanyaların nedenini engelli bireyler için düzenlenen teletonlar üzerinden açıklar. Ona göre teletonların engelli bireyleri yoksulluk, acıma ve yardıma muhtaç olma çerçevesinde bir yaklaşım ile tasvir etmesi, engellilerin toplumsal hayatta aktif bir şekilde yer almalarını engellemektedir. Zira bu yaklaşım, engellileri pasif, mağdur ve bağımlı olarak görürken, gerçek hayatta engellilerin sahip oldukları farklı yetenekleri, deneyimleri ve hayalleri görmezden gelmektedir.

Bu bağlamda Garland-Thomson (2001), engellilik ve bakış arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla “bağımlılık ve bağımsızlık paradoksu” olarak adlandırdığı bir paradoks ileriye sürer. Garland-Thomson'a göre, engelli bireyin bakım görme ihtiyacı, engelli olmanın evrensel sosyal deneyimidir. Engelliye bakmanın ege-men biçimi ise “dik dik” bakmaktır. Garland-Thomson, dik dik bakmanın engelli bedenleri hem görünür hem de görünmez kıldığını savunur. Bu paradoksa göre, dik dik bakmak, engelli bedenleri farklılaştırır ve merak uyandırır, ancak aynı zamanda onları nesneleştirir ve kişiliklerini siler. İşte teletonlar bu paradoksun bir ürünüdür. Zira teletonlar, engelli insanları acınacak ve yardıma muhtaç biçimde göstererek, onların kültürel temsilini şekillendirir; onların topluma katılımını ve haklarını görmezden gelerek onları marjinalleştirir.

Buna karşılık teletonlara ne zaman bir eleştiri getirilse, bu eleştirileri gerçekleştiren kampanyacılar nankör veya küskün olarak etiketlenmiştir. Yine de eleştirilerin artması neticesinde, özellikle de 1990'da Engelli Amerikalılar Yasası'nın kabul edilmesinden sonra, teletonlar engelli insanları daha gerçekçi bir şekilde tasvir etmeye başlamıştır. Ne var ki engellileri temsil eden çeşitli gruplar, tedavilere vurgu yapan teletonların, engelli insanları hâlâ çaresiz ve acınası resmettiklerini belirterek eleştirmeye devam etmiştir. Ancak kas distrofisine bir çare bulmak için ateşli bir kampanya yürüten Lewis, bu tür şikâyetleri reddederek geleneksel yaklaşımını sürdürmüş ve Eylül 1995 itibarıyla, MDA teletonu kas distrofisi için 1,4 milyar doların üzerinde para toplamıştır (Kassel, 2023).

Teletonlar izleyicileri bağış yapmaya teşvik etmenin yanı sıra, sponsorluk anlaşmaları yoluyla “muhtaçlara” olduğu kadar, ticaretin amaçlarına da hizmet eden kurumsal bir hayırseverlik modelini teşvik etmiştir. Bu durumla ilişkili olarak medya eleştirmenleri, genellikle çoğu teleton yayınının prodüksiyon kalitesini ve taahhüt edilen para miktarına kıyasla nispeten yüksek prodüksiyon maliyetlerini sorgulamıştır. Yine de eleştirilere rağmen hayırsever kuruluşlar fon toplamak için TV'yi kullanmaya devam etmiştir (Londino, 1978, s. 66).

Bununla birlikte, hayırsever amaçlarla ilgilenmeyen kuruluşlar da fon toplamak için teleton fikrini kullanmaya başlamıştır. Zaman içerisinde bir dizi siyasi teleton, TV'nin, normalde ilginç olmayan bir amaca ilgi uyandırma potansiyelini göstermiştir. Mali destek oluşturmak için her zaman bir araç olarak yayıncılığa güvenen dini yayıncılar da fon toplamak için teletonu kullanmaya başlamıştır (Londino, 1978, s. 66). Tüm bu eleştirilere rağmen farkındalık yaratan, insanların dayanışma duygusunu artıran, sosyal değişim için bir platform sağlayan ve birçok hayır kuru-

munun hayatta kalmasına ve hizmet vermesine yardımcı olan teletonlar, dünya genelinde toplumsal sorunlara dikkat çekmek amacıyla etkili bir şekilde kullanılmaya devam etmektedir.

1.2. Dünyada Teleton Yayıncılığı Örnekleri

Erken dönem teletonlar, yerel olarak düzenleniyor ve esas olarak tek bir istasyondan yayınlanıyordu. Bu anlamda ilk teleton 9 Nisan 1949 tarihinde NBC tarafından yayınlanmıştır. Amerikalı komedyen ve oyuncu Milton Berle'ün sunuculuğunda, öğlen saatlerinden sabah 4.00'e kadar süren 16 saatlik etkinlik sonunda, Damon Runyan Memorial Cancer Fund adına 1.100.000 \$ toplanmıştır. Berle'ün bu öncü çabası, sonraki yıllardaki teletonların formatını belirlemiştir: ön planda büyük bir yıldız, bağışları toplamak için bir telefon operatörü ve bağışlar için ateşli yakarışlar arasında görünen sahne, film ve TV kişilikleri (Londino, 1978).

Komedyen, aktör, şarkıcı ve film yapımcısı Jerry Lewis, ilk teleton yayınında Berle ile birlikte görünen kişiliklerden biriydi (Kassel, 2023) ve çok kısa süre içerisinde teletonun kralı olarak anılmaya başlandı (Romero, 2009). Lewis'in öncülüğünde gerçekleştirilen teletonun İşçi Bayramı serisi, teleton tarihinde daha önce eş benzeri görülmemiş bir teleton zincirini başlatmıştır (Kassel, 2023). Bu anlamda Muscular Dystrophy Association (MDA) (Kas Distrofisi Derneği) için para toplamak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'nde İşçi Bayramı'nda Lewis'in sunuculuğunda gerçekleştirilen *The Jerry Lewis MDA Labor Day* teletonu, 1966'dan 2009'a kadar 49 yıl boyunca aralıksız olarak düzenlenmiş ve MDA için yaklaşık 2 milyar dolar bağış toplanmıştır (MDA, 2023). Etkinlik aracılığıyla ayrıca engellilik konusunda kamu bilinci yükseltilmiş, değerli ekipman ve araştırmalar finanse edilmiştir (Turner, 2017).

Lewis'in etkili sunumuyla milyonlara ulaşılması, dolayısıyla da önemli miktarlarda bağış toplanabilmesinin ardından, teleton yayıncılığı tüm dünyada hızla yayılmaya başlamıştır. Bununla birlikte teletonların sosyal sorumluluk bilincini etkili bir şekilde harekete geçirme potansiyelinin keşfi, bu tür etkinliklerin yalnızca sağlık sorunları için değil aynı zamanda eğitim, çevre sorunları ve doğal afetler gibi pek çok farklı toplumsal konuda da düzenlenmesi ile sonuçlanmıştır. Böylelikle özellikle 1980'lerden itibaren dünya genelinde gerçekleştirilen teletonların sayısı hızla artmıştır.

Bu anlamda 1985'te Boomtown Rats adlı İrlandalı rock grubunun solisti Bob Geldof'un önderliğinde, yoksullukla mücadele kapsamında Afrika'nın içinde bulun-

duğu kıtlık durumuna farkındalığı artırmak için gerçekleştirilen *Live Aid* küresel anlamda gerçekleştirilen en önemli etkinliklerden biridir. 110 ülkede 1 milyardan fazla izleyiciye ulaşan yayın sonrasında, Afrika'nın kıtlıktan kurtulması için telefon ile 127 milyon dolar bağış toplanmıştır (www.history.com, 2023). Her ne kadar hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki mevcut siyasi yapılar, Afrika'nın aç ve yoksullarını hayal kırıklığına uğratsa da bu etkinlik hayırseverliğin bu tür sorunlara bir çözüm sunmasını ortaya koyması ve ister TV ister radyo isterse de gazete aracılığıyla olsun, iletişim endüstrisinin, fon yaratma yoluyla güçsüzlüğü ve eşitsizliği hafifletme girişiminde bir rol oynamakta olduğunu göstermesi bağlamında önemlidir (Devereux, 1996).

People in Need ise İrlanda'da düzenlenen ve dünyanın en uzun süren teleton yayınlarından biridir. 1989'dan 2008 dünya ekonomik krizi öncesi 2007'ye kadar 9 kez gerçekleştirilen bu teleton sayesinde, İrlanda'da yaşayan ihtiyaç sahibi insanlar için 35 milyon Euro para yardımı toplanmış ve toplanan bu paralar İrlanda'da ihtiyacı olan insanlar için kullanılmıştır (Thomas, 2020). En uzun süre devam eden teleton ise 1968'de hayırsever Sir James Cruthers ve Brian Treasure tarafından kurulan ve Batı Avustralya'nın Perth kentinde bir TV kanalı olan TVW 7 tarafından yayınlanan *Channel Seven Perth Teleton*'dur. Batı Avustralya'daki çocukların sağlığını ve esenliğini iyileştirme misyonundan hareketle 1968'den günümüze devam eden *Channel Seven Perth Teleton* en uzun süre devam eden teleton olmasının yanı sıra, aynı zamanda dünyada kişi başına en fazla bağış yapılan teleton konumundadır (Teleton7, 2023).

Teletonlar zaman içerisinde ülkelerin yaşamış oldukları büyük terör olayları ve doğal afetler sonrasında da gerçekleştirilmiştir. Söz gelimi 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika'nın New York ve Washington eyaletlerine düzenlenen terör saldırılarından zarar gören kurban ve ailelerine bağış toplamak amacıyla, George Clooney'nin öncülüğünde *America: A Tribute to Heroes* sloganıyla bir teleton gerçekleştirilmiştir. 21 Eylül 2001 tarihinde, 35 yayın ve kablolu ağda aynı anda kesintisiz ve reklamsız yayınlanarak 60 milyona yakın insan tarafından izlenen program sonrasında, 150 milyon dolardan fazla para toplanmıştır (Bauder, 2001).

2005 senesinin 23 Ağustos'unda başlayıp 27 Ağustos'a kadar devam eden ve Amerika Birleşik Devletleri tarihinin en yıkıcı ve en ölümcül kasırgalarından biri olan Katrina Kasırgası sonrası (TRT Haber, 2017) 2 Eylül 2005'te düzenlenen *A Concert for Hurricane Relief* teletonu ise NBC, MSNBC, CNBC'de eş zamanlı olarak yayınlanan bir konserdir. 8.5 milyon kişi tarafından izlenen ve 1 saat süren konser

sonunda 40 milyon dolar yardım toplanmıştır (Billboard, 2023). Yine yakın tarihte 2017'nin Ağustos ve Eylül aylarında meydana gelen Harvey ve Irma Kasırgaları sonrası 12 Eylül'de düzenlenen *Hand in Hand* Amerikalı birçok starın katılımıyla gerçekleşmiş ve gecenin sonunda 44 milyon dolar bağış toplanmıştır (Messer ve Stingler, 2017).

Deprem gibi doğal afetlerden etkilenen mağdurlara yardım amacıyla düzenlenen teletonlar, bu program türünün ne kadar etkili olabileceği konusundaki en önemli örnekleri teşkil etmektedir. Bu anlamda doğal afet sonrası düzenlenen teletonların en önemlilerinden biri, 10 Ocak 2010'de Haitinin başkenti Port-au-Prince'e 25 km uzaklıkta 7.0 şiddetinde yaşanan deprem sonrasında gerçekleştirilmiştir. Depremi hemen ardından Wyclef Jean, George Clooney ve MTV yöneticileri, Haiti'de yaşanan depremin yaralarını sarmak adına *Hope for Haiti Now* sloganıyla bir teleton tasarlamıştır. Teleton medya dünyasını etkili bir şekilde ele geçirmiş ve ABC, NBC, CNN ve Fox gibi birçok büyük ağ ve kablolu kanalda reklamsız olarak yayınlanmıştır. Dahası bu, Çin'de yayınlanan ABD merkezli ilk teleton olmuştur. İzleyicilerin kamusal alanındaki sıradan vatandaşlara yardım etmesine olanak sağlayan ve izleyicilere, yaşanan bu feci olaydan sağ kurtulanlarla aralarındaki keskin ayrımı göstermek için tasarlan teleton, 22 Ocak 2010'da yayınlanmış ve depremden sağ kurtulan ancak çok büyük acılar çeken hayatta kalanların hikayeleri ile duygusal olarak çağrıştırmacı müzikler icra eden ünlülerin estetize edilmiş gösterisine dönüşmüştür. 640 milyon haneye ulaşarak tarihin o zamana kadarki en çok izlenen teletonu olan bu etkinliğin ilk gününün sonunda, büyük ölçekli teknolojiler aracılığıyla (metin mesajlı bağışlar, Mp3 müzik indirmek vb.) 58 milyon dolar toplanmıştır (McAlister, 2012, s. 23).

1.3. Türkiye'de Teleton Yayıncılığı

Türkiye'deki teleton yayıncılığının ilk örnekleri 1990'lı yıllardan itibaren çevresel sorunlara karşı farkındalığı artırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Küresel ölçekte çölleşmenin durumunu ortaya koyarak, ülkeleri ve küresel fonları harekete geçirmek amacıyla, 14-15 Ekim 1994 tarihinde Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi imzalanmıştır (UNCDD, 2023). Bu bağlamda Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA) Türkiye'deki ilk teleton etkinliğini, bu konuda kaynak geliştirme ve toplumsal farkındalık yaratmak amacıyla, 18 Eylül 1994 tarihinde *Çölleşmeye Karşı Mücadeleye Çağrı* gecesi adıyla Harbiye Açık hava Tiyatrosu'nda Sezen Aksu'nun verdiği konserle gerçekleştirmiştir. Başbakan'ın Ulusa Sesleniş programı dışında, TRT ve özel kanallar,

ilk kez ortak bir canlı yayın gerçekleştirerek teletonun daha fazla sayıda kişiye ulaşmasını sağlamıştır (TÜSEV, 2023). Benzer şekilde Vakfın 22 Eylül 1996 tarihinde düzenlediği teleton, 10 TV kanalının ortak yayınıyla gerçekleşmiştir. TÜSEV (2023), son olarak 2016 ve 2018 yıllarında *Umut Yeşerten Şarkılar* isimli teleton programlarını düzenlemiştir.

Doğal afetler nedeniyle gerçekleştirilen ilk teleton yayını ise 17 Ağustos 1999 günü Kocaeli/Gölcük merkezli, 7.4 büyüklüğünde gerçekleşen ve 2010 yılında yayımlanan Meclis Araştırması Raporu'na göre 18.373 kişinin hayatını kaybetmesine neden olan Marmara depremi (TJMO, 2023) sonrasında gerçekleştirilmiştir. Yaşanan bu büyük deprem sonrasında TRT Ankara Televizyonu Haber Merkezinde kurulan Kampanya Koordinatörlüğünün kontrolünde, 20 gün boyunca aynı haber merkezinde yapılan kesintisiz kampanya-bağış yayınlarıyla, dünyadan ve Türkiye'den bağışlar toplanmıştır (Sayar, 2010). Depremin ardından bir başka teleton ise Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfının (TEGV) öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. *Hayat Mahalleleri* projesi kapsamında Aralık 1999'da NTV'de gerçekleştiren ve 13 saat süren yayın sonrasında toplanan bağışlar sayesinde, Marmara Bölgesi'nde depremden etkilenen ailelere tahsis edilmek üzere, içinde öğrenim birimlerinin de olduğu, altı hayat mahallesi kurulmuştur (TÜSEV, 2023). TEGV (2023) ayrıca 2001'de NTV'de yayınlanan ve kesintisiz 23 saat süren *Bir Milyon Çocuk*, 2017'de ise *Eğitime Ses Ver Özel Gecesi* teletonlarını düzenleyerek çocukların eğitim giderlerini karşılama konusunda fon sağlamıştır.

Türkiye'de doğal afetler sonrası gerçekleştirilen teletonlar, katılımın ve toplanan bağışların en üst düzeye ulaştıkları örnekleri temsil etmeye devam etmiştir. Söz gelimi 9 Kasım 2011'de gerçekleşen ve 644 kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan Van depremi sonrasında, birçok TV'nin ortak olarak yayınladığı ve 3.5 saat süren *Van İçin Tek Yürek* teletonu ile gecenin sonunda 62 milyon TL bağış toplanmıştır (CNN Türk, 2011). Yine benzer şekilde 24 Ocak 2020 tarihinde Elazığ'da 6.8 şiddetinde gerçekleşen ve 44 kişinin ölümü ile sonuçlanan deprem sonrası yalnızca TV8'de düzenlenen ve yaklaşık 4 saat devam eden *Tek Yürek* teletonu sayesinde reklam gelirleri ile birlikte 73 milyon TL bağış toplanmıştır (Akşam, 2020).

6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen ve Türkiye tarihinin bu zamana kadar görmüş olduğu en büyük felaketlerden bir tanesi olarak kayıtlara geçen Kahramanmaraş depremlerinin yıkıcı etkilerini hafifletmek adına düzenlenen *Türkiye Tek Yürek* teletonu, 15 Şubat saat 20.00'de başlayarak 16 Şubat saat 03.00'e kadar, yaklaşık yedi saat devam etmiştir. Tüm gece reklamsız olarak yayınlanan programda sanat,

iş, eğlence ve spor dünyasının önde gelen isimlerden kimileri sunuculuk yaparken kimileri de telefon ile vatandaşlardan gelen bağışları toplamıştır. McAlister (2012) teletonların, destek talebinde bulunmak ve hızlı bir şekilde katkı toplamak için mükemmel bir araç olduğunu ve büyük ve küçük bağışçıların, yardım etme sorumluluklarını aynı anda yerine getirebildiklerinin altını çizer. Nitekim büyük ve küçük bağışçıların ortak olarak hareket ettikleri gecesinin sonunda, 115 milyar TL nakdî ve 450 milyona TL değerinde SMS yardımı toplandığı açıklanmıştır (TRT Haber, 2023b).

Depremin ilerleyen günlerinde bir diğer teleton ise Halk TV tarafından *Bir Kira Bir Yuva* sloganıyla yayınlanmıştır. 22 Şubat 2023 tarihinde yayınlanan ve yaklaşık 6 saat süren teleton sonunda, 28.466 depremzede ailenin bir yıllık kirasını karşılayacak bağış toplanmıştır (Halk TV, 2023). 1 Mart 2023 tarihinde gerçekleştirilen ve altı spor kanallarında ortak olarak yayınlanan *Omuz Omuz* kampanyası ise yaklaşık beş buçuk saat sürmüştür. Günümüz ve eski futbolcu, teknik direktör ve kulüp yöneticilerinin canlı yayın telefonları ile bağış topladığı teletonun ilk gün sonunda, 845 milyon TL bağış toplanmıştır (CNN Türk, 2023a).

Deprem sonrasında bazı yabancı ülkeler de düzenlemiş oldukları teleton yayınları ile Türkiye'ye maddi yardımda bulunmuştur. Birleşik Arap Emirlikleri'nde yayınlanan *Sharjah* teletonu aracılığıyla deprem bölgelerine acil yardım sağlamak ve konut, sağlık hizmetleri ve eğitim dahil olmak üzere sürdürülebilir kalkınma projelerini desteklemek amacıyla, 3 saat içerisinde 15 milyon dirhemden fazla yardım toplanmıştır (UAE, 2023). Benzer şekilde şarkıcı Karsu Dönmez öncülüğünde Hollanda'da düzenlenen Ulusal Eylem Günü teletonu ile yaklaşık 89 milyon Euro bağış toplanmıştır (TRT Haber, 2023c).

2. Teleton Yayıncılığı Üzerine Gerçekleştirilen Ampirik Çalışmalar

Teleton yayıncılığı her ne kadar TV programcılığının en eski türlerinden bir tanesi olsa da akademik alanda, özellikle de hayırseverlik araştırmacıları tarafından ihmal edilmiş bir konudur. Bunun nedeni muhtemelen, araştırmacıların, bir teletonun işleyişine dahil olma fırsatına nadiren sahip olmalarıdır. Bu anlamda Silverman ve arkadaşları (1984), teletonların birçok kuruluşun fon yaratma çabalarının ayrılmaz bir parçası olduğu düşünüldüğünde, teletonlara yapılan bağışlarla ilgili bilgi eksikliğinin talihsiz bir durum olduğunu ifade eder. Bu bağlamda teleton yayıncılığı üzerine gerçekleştirilen ilk çalışmalardan biri, Silverman ve arkadaşları (1984) tarafından gerçekleştirilmiştir. Mississippi'de 1980 yılında düzenlenen ve 20 saat süren *Cerebral Palsy Teleton* sırasında insanların en çok bağış yaptıkları

zaman dilimini sorgulayan araştırmacılar, programın Hollywood ünlüleriyle gerçekleştirilen röportajlar, Mississippi'deki yerel ünlülerin daha çok gözüküğü ve eğlencenin ağırlıklı kazandığı dakikalar ile bağışta bulunan kişilerin isimlerinin ve bağış miktarının açıklandığı anlardan oluşan üç bölümden oluştuğunu ve teleton yayını boyunca hayırseverlerin en çok, bağışta bulunan kişilerin isimlerinin ve bağış miktarlarının açıklandığı dönemde bağış yaptıklarını bulgulamıştır.

Perry (1985), Yeni Zelanda'da yayınlanan *The Big Five* teletonunun kültürel eleştirisini gerçekleştirdiğı çalışmasında, teletonun Yeni Zelanda toplumunun değerleri, kimliği ve sorunları hakkında nasıl bir söylem ürettiğini ve bu söylemin eleştirel bir bakış açısıyla nasıl sorgulanabileceğini tartışmıştır. Perry'ye göre teleton, Yeni Zelanda'nın kültürel kimliğinin nasıl oluştuğunu, hangi değerleri yansıttığını ve hangi çelişkileri barındırdığını göstermesi bakımından eşsiz bir örnektir. Yeni Zelanda kültürünün popüler ve ticari bir yansıması olan bu teleton, toplumsal eşsizlikleri, çatışmaları ve sorunları görmezden gelerek veya basitleştiren Yeni Zelanda'nın homojen ve uyumlu bir toplum olduğu yanılısaması yaratmaktadır. Teleton ayrıca, bağışçıların cömertliğini ve dayanışmasını vurgulayarak bireysel hayırseverliği teşvik etmekte, dolayısıyla da devletin sosyal sorumluluğunu azaltmaktadır.

Baldó ve arkadaşları (2012), 1992'den beri düzenli olarak yayınlanan ve önemi sağlık sorunları yaşayan insanlar için bağış toplayan *La Marató de TV3* teletonunun başarı faktörlerini izleyici perspektifinden ele aldıkları çalışmalarında, bir teletonun hangi gerekçelerle izleyicileri bağış yapmaya motive ettiğine ve olası cinsiyet farklılıklarının ve grafik görüntülerin, bir teletona katılma motivasyonu ve isteği üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, izleyicileri teletonda bağış yapmaya teşvik eden ağırlıklı duyguların *şefkat ve acıma* olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla duygusal katılım, acı üzerine harekete geçme isteğini arttırmada önemli bir faktör olarak kabul edilebilir. Çalışma ayrıca kadınların erkeklerden daha duygusal hareket ettiklerini göstermiştir. Elde edilen bir diğer önemli bulgu ise Katalanların teletona katılması veya bağış yapmasına aracılık eden bir diğer motivasyonun, teleton tarafından dile getirilen *topluluk duygusu* olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca katılımcılara izletilen bir kaza videosu sonrasında ankete katılan, ancak bağış yapmayan kişilerin, bağış yapma konusunda daha istekli oldukları bulgulanmıştır. Bu durum ise bağış yapma motivasyonunu etkileyen *empati* duygusuna karşılık gelmektedir.

Davis (1983) ise empatik eğilimlerin *Yıllık Kas Distrofisi* teletonunu izleme ve teletona katkıda bulunma üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışmasında, empatik yatkınlığı değerlendirmek için çok boyutlu bir empati ölçümü (Kişilerarası Tep-

kisellik Endeksi) kullanılmıştır. Araştırmada yer alan katılımcılar, geçmişte teletonu izleme ve teletona katkıda bulunma durumlarına ilişkin soruları yanıtlamıştır. Tahmin edildiği gibi, empatinin yalnızca bir yönü (başkalarına sempati duyma ve ilgi gösterme eğilimi) teletonu daha fazla izleme ve teletona katkıda bulunma ile ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte empatinin rol üstlenme, hayal kurma yeteneği ve kişisel sıkıntı hissi gibi diğer yönlerinin ne izleme ne de katkıda bulunma ile ilişkili olmadığı bulgulanmıştır.

Driessens ve arkadaşları (2012) ise teletonları, teletona katılan ünlüler bağlamında ele almıştır. Araştırmacılar 2010'da gerçekleşen Haiti depremi sonrası, Flaman ve Hollanda TV'lerinde yayınlanan iki teletonda yer alan ünlülerin, teleton yayınına olan katkılarını nitel içerik analizi ile irdelemiş ve ünlülerin genel olarak teletonlarda dört farklı rol oynadıklarını bulgulanmıştır. Buna göre ünlüler, teletonlara özel bir hava ve gösteriş katar, uzakta olan acıyı izleyicilere yakınlaştırır, hayırseverlik söyleminin güçlendirilmesine aracılık ederek ana motivasyon kaynağı işlevi görür ve hayırseverliğin ticarileştirilmesine katkıda bulunur. Bununla birlikte araştırmacılar, ünlülerin hayırseverlik etkinliklerindeki gerçekliğinin önemini vurgulamaktadır. Ünlüler teletonun amacına gerçekten tutkulu olduklarında, katılımları, etkinliğin başarısı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabilir. Ancak, ünlülerin teletonun amacından ziyade kendi tanıtımlarıyla daha çok ilgilendikleri algısı yarattığında, teleton etkinliğinin başarısı olumsuz etkilenebilir. Özetle araştırmacılar, teletonlara ünlülerin katılımının yararlı olabileceğini, ancak ünlülerin rollerinin gerçek sebeple dengelemesi ve katılımlarının gerçek ve anlamlı olmasının önemli olduğunu önermektedir.

Kyriakidou (2011), Yunan medya tüketicilerinin, doğal afetlere olan farkındalıkları üzerine 12 kişi ile odak grup görüşmesi gerçekleştirmiştir. Elde edilen temel bulgular şu şekildedir: Görüşmede yer alan katılımcılar her ne kadar uzak coğrafyalardaki acı ve zulüm haberlerine duygusal olarak tepki verseler de bu duygusal tepkileri genellikle kısa ömürlüdür. Diğer bir ifade ile katılımcılar şovu izlemiş ve hatta bağış yapmış olsalar da daha sonra düşünmeleri istendiğinde, sadece programı sunan veya şarkı söyleyen ünlü kişiyi hatırlayabilmiş, ancak bağış yapılan özel hayır kurumunu hatırlayamamıştır. Ayrıca bu kişiler, yabancı medyanın felaketler ve sonuçları hakkındaki verdiği bilgilerin güvenilirliği ve nesnelliği konusunda şüpheli olduklarını belirtmiştir. Çalışmanın en ilginç bulgusu ise Batılı medyanın "distant suffering" (uzaktaki acı) kavramının, bazı katılımcıların, dünyadaki acı ve zulme karşı tepkilerini sınırlandırarak, onların sadece tüketici konumunda kalmasına neden olduğudur.

Jin (2014), Güney Kore teletenlerini izleme sıklığı ile gönüllülük ve bağış yapma davranışları arasındaki pozitif ilişkiyi sorgulamıştır. Araştırmanın bulguları hem teletenleri daha sık izleyen hem de toplu etkinlik düzeyleri yüksek olan katılımcıların, daha fazla gönüllülük ve bağış yapma eğiliminde olduklarını ve bu sonuçların cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve gelir seviyesi gibi demografik faktörlere göre değişiklik gösterdiğini ortaya koymuştur.

Benzer şekilde Jin ve Kim (2014), *sosyal sermaye ve yetiştirme teorisinden* yola çıktıkları çalışmada, Güney Kore'de özgecil faaliyetlere katılımın altında yatan bir mekanizma önermiştir. Çalışma özellikle, teleten izleme ile iki sosyal sermaye kaynağı (güven ve komşuluk) ve yardım severlik gibi özgecil faaliyetlere katılma niyeti arasındaki sıralı ilişkiyi araştıran bir model test etmiştir. Araştırmacılar çalışmanın sonunda, toplum yanlısı değerleri ileten haftalık bir teletenü daha fazla izleyen kişilerin, güven ve komşuluk gibi sosyal sermaye kaynaklarının arttığını, yardımsever faaliyetlere katılma niyetlerinin yükseldiğini ve sosyal sermaye kaynakları aracılığıyla dolaylı olarak, yardımsever faaliyetlere katılma niyetlerini etkilediğini bulgulanmıştır.

Son olarak daha yakın tarihli bir çalışmada Charlesworth (2016), 2012 ve 2014 yıllarında İngiltere'de yayınlanan *Stand Up to Cancer* teletenünün kamu hizmeti yayıncılığı olarak nasıl bir işlev gördüğü, teletenün içeriği, sunumu ve izleyici tepkileri üzerine nitel bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmacıya göre İngiltere'de neoliberalizmin yükselişi, kamu hizmeti yayıncılığını etkilemiş ve yayıncılık kuruluşlarından daha fazla ticari etkinlikler yapmaları beklenmiştir. Bu anlamda halkın sağlık bilincini arttırmayı ve kanserle mücadelede araştırma/geliştirme çalışmalarına destek sağlamayı hedefleyen bu teleten, özü itibarıyla neoliberal politikaların medyadaki yansımasıdır.

3. Tartışma ve Sonuç

Teleten yayıncılığı, zaman içerisinde pek çok nedenler adına kitlesel sosyal davranışı tetikleyebilen, son derece sofistike bir TV programına evrilmiştir. Bazı çağdaş teletenlerden kimileri görece duygusal olmayan nedenlerle çağrılarını temsil ederken, doğal afetlerden kaynaklanan acil durumlarda fon toplamak için düzenlenen diğerleri çok başarılı olmuştur (Londino, 1978, s. 66). Diğer bir ifade ile toplumsal dayanışma ve yardımlaşma duygusunu canlı tutmasının (Jin, 2014) yanında, mağdurların acil ihtiyaçlarını (para, malzeme vb.) hızlı bir şekilde karşılama potansiyeline sahip olmalarından dolayı, teletenler afet dönemlerinde sıklıkla başvurulan yöntemlerden biri olmayı sürdürmüştür. Bu anlamda teleten yayınlarının etkisini

artırmak için bazı önerilerde bulunmak mümkündür.

Öncelikle telethon yayınları için detaylı bir planlama yapılmalı ve organizasyon süreci önceden kurgulanmalıdır. Diğer bir ifade ile yayın süresi, program akışı, konukların ve performansların düzenlenmesi gibi unsurlar dikkatlice planlanmalıdır. Daha sonra telethon yayınlarını geniş kitlelere duyurmak için etkili iletişim ve pazarlama stratejileri uygulanmalıdır. Bu noktada sosyal medya, televizyon, radyo, basın bültenleri gibi farklı kanallar ile önceden duyurular yapılmalı ve ilgi çekici içerikler paylaşılmalıdır. Bu bağlamda teleton yayınının etkisini artırmak için ünlü isimlerin katılımı ve performansları önemlidir. Ünlü sanatçılar, sporcular, siyasetçiler gibi tanınmış kişilerin yayınlarda yer alması, izleyicilerin ilgisini çekebilir ve bağış yapma motivasyonunu artırabilir. Ünlülerin teletonlarda yer alması, desteklenen projelerin veya yardım kuruluşlarının hikayelerinin etkileyici bir şekilde anlatılmasında hayati önem taşımaktadır. Zira ünlüler tarafından aktarılan gerçek yaşam öyküleri, başarı hikayeleri veya ihtiyaç sahiplerinin durumlarını vurgulayan hikayeler, izleyicilerin duygusal bağ kurmasını sağlayabilir ve bağış yapma isteğini artırabilir.

Teletonların sadece bağış çağrısı yapmak yerine, sorunun nedenleri, sonuçları ve çözüm yolları hakkında bilgilendirici ve eğitici olması gerekmektedir. Bununla birlikte, özellikle insan faktörünün can kayıplarının artmasında doğrudan rol oynadığı sel ya da deprem gibi doğal afetler sonrasında, sorumlular ve sorumluların karşılaşacakları yaptırımlar kamuoyuna açıklanmalıdır. Ayrıca deprem gibi doğal afet anlarında alınması gereken önlemler, konusunda uzman kişiler tarafından izleyicilere aktarılmalıdır.

Teleton yayınlarının süresinin ve zamanlamasının önemli olduğunun altını çizmekte yarar vardır. Teletonların özellikle, TV'nin en çok izlendiği pazar günü prime-time'da (TIAK, 2022) yayınlanması, teletonlara olan katılımı ve dolayısıyla da bağış miktarını artırabilir. Bu yayınlar ayrıca, izleyicilerin soru sorabildiği, yorum yapabildiği ve teletonda görev yapan ünlüler ile iletişim kurabildikleri interaktif bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Diğer bir deyişle, canlı yayına yalnızca büyük bağışçıların değil, küçük bağışçıların da katılımı önemlidir. Böylelikle izleyici ilgisi canlı tutularak, bağış hareketi toplumda yer alan tüm kesimlere sirayet edebilir ve gecenin sonunda toplanacak bağış tutarı yükseltilebilir. Teleton yayınları sonrasında bağış toplanan kuruluşların faaliyetleri, projeleri ve başarıları hakkında kamuoyuna bilgi verilmesi ise gelecekte düzenlenecek olan teletonlara güvenin ve katılımın artmasına aracılık edebilir.

Diğer taraftan Silverman ve arkadaşları (1984), teleton yayınları esnasında izleyicilerin teletona sponsor olan pek çok hayır kurumuna “maruz” kaldığını ve bu durumun teleton yayınlarının etkililiğine engel oluşturabileceğinin altını çizer. Bu bağlamda 6 Şubat Kahramanmaraş depremi sonrasında gerçekleştirilen teletonlar sonrasında birçok büyük şirketin, iş adamının ya da sivil toplum kuruluşunun telefon ile teletona katılıp yüksek meblağda bağış yaptığını beyan etmesi, kamuoyunca samimi bulunmamış ve hatta bu bağışların vergiden düşüleceği gerekçesiyle gerçekleştirildiği yönünde birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Nitekim CNN Türk’ün (2023b) haberine göre, Türkiye Tek Yürek teletonunda 115 milyar liradan fazla para yardımı sözü verilmesine rağmen, aradan geçen bir ayın sonunda AFAD’ın hesabına yalnızca 74.2 milyon TL’nin yatırıldığı belirlenmiştir. Haberde ayrıca AFAD’ın, para taahhüdünü yerine getirmeyen kişileri tek tek aradığı ve bu kişilerin “Ani ödemem çıktı, ödeyemiyorum.”, “Para bekliyorum, aldığımda ödeme yapacağım.” ve “Konteyner alacağım veya kalıcı konutlara destek olacağım.” gibi gerekçeler sundukları belirtilmiştir. Bu gibi durumlar, teletonların toplum nezdindeki gerçekçiliğine ve güvenilirliğine zarar verebilir. Böylesi istenmeyen bir duruma mahal vermemek adına hükümetlerin, taahhütte bulunan ancak bu taahhüdü yerine getirmeyen taraflara uygulayacağı yaptırımlar elzemdir.

Bununla birlikte diğer ülkelerde gerçekleştirilen teleton yayıncılığında, projelerin tanıtımı, hedef kitleye ulaşma ve bağış toplama süreçlerinde aktif olarak rol alan sivil toplum kuruluşlarının (UNICEF, 2007; Zewde vd., 2010; Sokolov, 2015), Türkiye’de etkin bir şekilde yer almadıkları görülmektedir. Bu durumun bazı olası nedenleri arasında, Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının bağış toplama stratejilerinin teleton yayınlarına uyumlu olmaması, yeterli kaynaklara sahip olmama, etkili pazarlama ve iletişim stratejilerinin eksikliği ve sivil toplum kuruluşları arasındaki iş birliğinin zayıf olması gibi faktörler sayılabilir. Bu anlamda Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının teleton yayınlarında daha etkin bir şekilde yer alabilmesi için, düzenleyici kurumlar ve hükümet tarafından teşvik edici önlemler alınması, iş birliği ve iletişim ağlarının güçlendirilmesi, uygun altyapının sağlanması ve teleton yayıncılığının desteklenmesi elzemdir.

Türkiye’nin özellikle son yıllarda yaşamış olduğu doğal afetler ve sosyal sorunlar, teleton yayıncılığına duyulan ihtiyacı daha da artırmaktadır. Bu nedenle, teleton yayıncılığının Türkiye’de yaygınlaştırılması ve etkili bir şekilde uygulanabilmesi için ampirik çalışmalara ihtiyaç vardır. Zira bu çalışmalar, teleton yayıncılığının toplumsal duyarlılığı arttırmada ve bağış toplamada ne kadar etkili olduğunu ortaya koyacak ve bu yöntemin yaygınlaştırılmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Bu anlamda teleton yayıncılığı için en etkili iletişim stratejileri hakkında ileride

gerçekleştirilecek olan araştırmalar, farklı medya araçlarının (radyo, TV, sosyal medya, vb.) kullanımını, mesajların uygunluğunu ve bağışçıları teşvik etmek için kullanılan yöntemleri değerlendirebilir.

Bununla birlikte özellikle internet aracılı teknolojik gelişmeler, beraberinde teleton yayıncılığına benzer yardım kampanyalarını da getirmiştir. Bu nedenle, yeni teknolojilerin teleton yayıncılığına entegrasyonunu, teleton yayıncılığına etkisini ve teknolojinin teleton yayıncılığının sürdürülebilirliği üzerindeki etkisini değerlendiren çalışmalar, değişen medya ortamında ele alınması gereken bir diğer husustur. Son olarak teleton yayıncılığının, farklı kültürlerde farklı şekillerde algılanması olasıdır. Bu nedenle, teleton yayıncılığı ve kültürel farklılıklar hakkında gerçekleştirilecek çalışmalar, teleton yayıncılığının farklı kültürlerdeki etkisini, mesajların uygunluğunu ve iletişim stratejilerini ortaya koyabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Akşam. (2020). Acun Ilıcalı son rakamı açıkladı! Elazığ için ne kadar para toplandı? <https://www.aksam.com.tr/magazin/acun-ilicali-son-rakami-acikladi-elazig-icin-ne-kadar-para-toplandi/haber-1040391> (Erişim Tarihi: 16.03.2023).
- Baldó, M. D., Joye, S., & Maesele, P. (2012). Audience motivations to donate: The case of the Catalan teleton La Marató de TV3. *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies*, 4(1), 57-71.
- Batey, N. (2023). Turkish broadcasters set to simulcast live TV teleton for earthquake victims. <https://www.c21media.net/news/turkish-broadcasters-set-to-simulcast-live-tv-teleton-for-earthquake-victims/> (Erişim Tarihi: 18.03.2023).
- Bauder, D. (2001). Tv benefit collects over \$150 million. <https://www.washingtonpost.com/archive/lifestyle/2001/09/25/tv-benefit-collects-over-150-million/fc429fd2-fee7-4337-bac5-f2eff2aa1f0e/> (Erişim Tarihi: 21.03.2023).
- BBC News Türkçe. (2023). 6 Şubat'taki depremlerde can kaybı 50 bin 96'ya yükseldi. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c51kdv8d15jo> (Erişim Tarihi: 21.03.2023).
- Billboard. (2023). Katrina teleton, benefit totals roll in. <https://www.billboard.com/music/music-news/katrina-teleton-benefit-totals-roll-in-61453/> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 16.03.2023).

- Cambridge Dictionary. (2023). Teleton. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/teleton> (Erişim Tarihi: 21.03.2023).
- Charlesworth, D. (2016). Stand Up to Cancer 2012 and 2014: The medical teleton as UK public service broadcasting in a neoliberal age. *Critical Studies in Television*, 11(2), 217-229.
- Chouliaraki, L. (2006). *The spectatorship of suffering*. Sage.
- CNN Türk. (2011). Türkiye Tek Yürek Oldu. <https://www.cnnturk.com/guncel/turkiye-tek-yurek-oldu> (Erişim Tarihi: 18.03.2023).
- CNN Türk. (2023a). Omuz Omuza kampanyasında ne kadar bağış toplandı? Bağış miktarı ne kadar? Kaç para toplandı? <https://www.cnnturk.com/spor/futbol/omuz-omuza-yardim-kampanyasinda-ne-kadar-bagis-toplandi-bagis-miktari-ne-kadar-kac-para-toplandi> (Erişim Tarihi: 21.03.2023).
- CNN Türk. (2023b). Türkiye Tek Yürek olmuştu: Bağış şovu yapıp parayı ödemediler! İfşa edilecekler... <https://www.cnnturk.com/turkiye/turkiye-tek-yurek-olmus-tu-bagis-sovu-yapip-parayi-odemediler-ifs-a-edilecekler> (Erişim Tarihi: 26.03.2023).
- Davis, M. H. (1983). Empathic concern and the muscular dystrophy teleton: Empathy as a multidimensional construct. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 9(2), 223-229.
- Devereux, E. (1996). Good causes, God's poor and teleton television. *Media, Culture & Society*, 18(1), 47-68.
- Garland-Thomson, R. (2001). "Seeing the Disabled: Visual Rhetorics of Disability in Popular Photography." *The New Disability History: American Perspectives*. Ed. Paul K. Longmore and Lauri Umansky. New York: New York UP, 2001. 335-74.
- Halk Tv. (2023). 'Bir Kira Bir Yuva Halk Dayanışması' amacına ulaştı: Türkiye'ye umut oldu. <https://halktv.com.tr/gundem/halk-tv-ekranlarinda-buyuk-bulusma-telefonlar-kilitlendi-720668h> (Erişim Tarihi: 16.03.2023).
- History.com. (2023). Live Aid concert raises \$127 million for famine relief in Africa. <https://www.history.com/this-day-in-history/live-aid-concert> (Erişim Tarihi: 16.03.2023).
- Jin, B. (2014). Disaster handling through volunteering and charitable donation: The roles of South Korean teleton, involvement, and collective-efficacy. *Asian Journal for Public Opinion Research*, 1(3), 203-216.
- Jin, B., & Kim, S. (2014). Teleton viewing, social capital, and community participation in South Korea. *Communication Quarterly*, 62(3), 253-268.

- Kassel, M. (2023). Teleton. <https://web.archive.org/web/20081017140315/http://www.museum.tv/archives/etv/T/htmlT/teleton/teleton.htm> (Erişim Tarihi: 17.03.2023).
- Kyriakidou, M. (2011). *Watching the pain of others: Audience discourses of distant suffering in Greece* Doctoral dissertation. London School of Economics and Political Science.
- Londino, L. J. (1978). A Descriptive Analysis of "The Jerry Lewis Labor Day Teleton For Muscular Dystrophy". Yayınlanmış Doktora Tezi. University of Michigan.
- Longmore, P. K. (1997). "Conspicuous contribution and American cultural dilemmas: Teleton rituals of cleansing and renewal," in David T. Mitchell and Sharon L. Snyder, (Eds.), *The Body and Physical Difference: Discourses of Disability*, (pp. 135–36). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Longmore, P. K. (2005). The cultural framing of disability: Teletons as a case study. *PMLA*, 120(2), 502-508.
- Longmore, P. K. (2015). *Teletons: Spectacle, disability, and the business of charity*. Oxford University Press.
- McAlister, E. (2012). Soundscapes of disaster and humanitarianism: Survival singing, relief teletons, and the Haiti earthquake. *Small Axe: A Caribbean Journal of Criticism*, 16(339), 22-38.
- Messer, S., and Stingley, M. (2017). 'Hand in Hand' teleton raises more than \$44 million for hurricane survivors. <https://abcnews.go.com/Entertainment/hand-hand-teleton-raises-14-million-hour-hurricane/story?id=49807578> (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- Muscular Dystrophy Association. (2023). About us. <https://www.mda.org/about-mda/history> (Erişim Tarihi: 16.03.2023).
- Perry, N. (1985). Common Coinage-Teleton and Cultural Criticism in New Zealand. *Journal of Popular Culture*, 19(2), 137.
- Sayar, H. G. A. (2010). Televizyon programlarında Sosyal Sorumluluk. Yayınlanmış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Silverman, W. K., Robertson, S. J., Middlebrook, J. L., & Drabman, R. S. (1984). An investigation of pledging behavior to a national charitable teleton. *Behavior Therapy*, 15(3), 304-311.
- Silverstone, R. (2013). *Media and morality: On the rise of the mediapolis*. John Wiley & Sons.
- Smit, C. R. (2003). "Please call now, before it's too late": Spectacle discourse in the Jerry Lewis muscular dystrophy teleton. *Journal of Popular Culture*, 36(4), 687-703.

- Sokolov, A. V. (2015). Russian political crowdfunding. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 23(2), 117-149.
- TEGV. (2023). Tarihçe. <https://tegv.org/tarihce#:~:text=2001%2021-23%20Nisan%E2%80%99da%20E2%80%9CGelecek%20i%C3%A7in%2023%20saat%E2%80%9D%20ad%C4%B1yla%2C,%C3%96zdilek%20%28%C5%9Eifo%20Mehmet%29%20j%C3%BCbilesini%20yaparak%20gelirini%20TEGV%E2%80%99e%20ba%C4%9F%C4%B1%C5%9F%C4%B1yor.> (Erişim Tarihi: 18.03.2023).
- Teleton7. (2023). The history of teleton. <https://www.teleton7.com/about/history> (Erişim Tarihi: 18.03.2023).
- Thomas, C. (2020). 'Now let's go live to the Mullingar one-legged race': Whatever happened to the RTÉ People in Need Teleton? <https://www.thejournal.ie/now-lets-go-live-to-the-mullingar-one-legged-race-a-look-back-at-the-people-in-need-teleton-5118108-Jun2020/> (Erişim Tarihi: 18.03.2023).
- TİAK. (2022). Tiak televizyon izleyici ölçümü / 2022 izleme davranışları. <https://tiak.com.tr/duyurular/tiak-televizyon-izleyici-olcumu-2022-izleme-davranislari&no=1> (Erişim Tarihi: 26.03.2023).
- TRT Haber. (2017). Dünyayı sarsan olaylar-Katrina Kasırgası. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyayi-sarsan-olaylar-katrina-kasirgasi-336485.html> (Erişim Tarihi: 22.03.2023).
- TRT Haber. (2023a). DSÖ: Türkiye'deki depremler yüzyılın en kötü doğal afeti. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dso-turkiyedeki-depremler-yuzyilin-en-kotu-dogal-afeti-746196.html> (Erişim Tarihi: 22.03.2023).
- TRT Haber. (2023b). "Türkiye Tek Yürek" kampanyasında rekor bağış toplandı. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-tek-yurek-kampanyasinda-rekor-bagis-toplandi-746649.html#:~:text=%22T%C3%BCrkiye%20Tek%20Y%C3%BCrek%20Kampanyas%C4%B1%20Ortak,1%20milyar%20lira%20ba%C4%9F%C4%B1%C5%9F%20topland%C4%B1.> (Erişim Tarihi: 22.03.2023).
- TRT Haber. (2023c). Hollanda'dan Türkiye'ye yardım kampanyası: Bağış miktarı 89 milyon euroya yaklaştı. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/hollandadan-turkiyeye-yardim-kampanyasi-bagis-miktari-89-milyon-euroya-yaklasti-746642.html> (Erişim Tarihi: 26.03.2023).
- TJMO. (2023). 17 Ağustos 1999 Marmara depremi yıldönümü basın açıklaması. https://www.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=9121&tipi=3&sube=2&subesi= (Erişim Tarihi: 15.03.2023).
- Turner, D. M. (2017). Teletons: spectacle, disability and the business of charity. *Disability & Society*, 32(6), 935-936.

- TÜSEV. (2018). Bir kaynak geliştirme modeli olarak teleton. <https://degisimicinbagis.org/bir-kaynak-gelistirme-modeli-olarak-teleton/> (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- UAE. (2023). Sharjah teleton raises Dh15.6m for Turkey-Syria earthquake relief efforts. <https://www.thenationalnews.com/uae/2023/02/17/sharjah-teleton-raises-dh156m-for-turkey-syria-earthquake-relief-efforts/> (Erişim Tarihi: 19.03.2023).
- UNCDD. (2023). Birleşmiş Milletler çölleşme ile mücadele sözleşmesi (UNCCD). <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Uluslararası%C4%B1%20Kuru-lu%C5%9Flar/UNCCD%20Tr.pdf> (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
- UNICEF. (2007). *Annual report 2003*. Unicef.
- Willard, J. (2011). First teleton was held in 1949. <https://www.reporterherald.com/2011/09/04/first-teleton-was-held-in-1949/> (Erişim Tarihi: 22.03.2023).
- Zewde, B., Yntiso, G., & Berhanu, K. (2010). *Contribution of the Ethiopian diaspora to peace-building: a case study of the Tigray Development Association (No. 8)*. [University of Jyväskylä], Diaspeace Project.

Deprem Sonrası Yetişkin Bireylerin Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi

Serkan CENGİZ*
Adem PEKER**

Öz

Son yaşadığımız 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Pazarcık ve Elbistan Merkezli depremler toplamda 11 ili etkilemiştir. Şiddetli hissedilen depremlerin, yoğun fiziksel yıkımla birlikte duygusal yönden de önemli sorunlara yol açtığı tahmin edilmektedir. Bu çalışmanın amacı, deprem sonrası yetişkin bireylerin depresyon düzeylerini cinsiyet, eğitim düzeyi ve yaş aralıklarına göre incelemektir. Bu araştırmaya Türkiye’de yaşayan toplam 458 yetişkin birey katılmıştır. Çalışma grubunu oluşturan yetişkin bireylerin 326’sı kadın (%71.2), 132’si (%28.8) erkektir. Google-formlar üzerinden hazırlanan anket formu çalışma grubuna kartopu örnekleme yöntemiyle ulaştırılmıştır. Araştırma verilerinin normallik varsayımı için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Ardından bulgular bağımsız örneklemler için t testi ve varyans analizi kullanılarak incelenmiştir. Sonuçlar, yetişkin bireylerin depresyon düzeyleri cinsiyete göre farklılık göstermiştir. Kadınların deprem sonrası depresyon düzeyleri erkeklere göre daha yüksek bulunmuştur. Bir diğer bulgu sonucunda ise 18-35 yaş arası yetişkin bireylerin depresyon puan ortalaması 36 yaş ve üzeri bireylerden daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca üniversite mezunu bireylerin depresyon puanlarının ilkökul ve lise mezunu bireylerden anlamlı olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu çalışmadaki bulguların, doğal afetlerin uzun vadeli ruh sağlığı sonuçlarına ilişkin mevcut bilgilere katkıda bulunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Deprem, Depresyon, Eğitim Düzeyi, Yaş

*Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, scengiz@agri.edu.tr

**Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, adem.peker@atauni.edu.tr

Cengiz, S. & Peker, A. (2023). Deprem Sonrası Yetişkin Bireylerin Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi. TRT Akademi, 8 (18), 652-668. DOI: 10.37679/trta.1277689

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 05.04.2023

Revizyon Tarihi: 02.05.2023

Kabul Tarihi: 11.05.2023

ORCID: 0000-0001-9070-6338, 0000-0002-3594-9166

DOI: 10.37679/trta.1277689

Investigation of Depression Levels of Adults After Earthquake

Serkan CENGİZ
Adem PEKER

Abstract

The last 6 February 2023 Kahramanmaraş, Pazarcık, and Elbistan-centered earthquakes affected 11 provinces in total. It is estimated that earthquakes that are felt severely cause significant emotional problems as well as intense physical destruction. This study aims to examine the depression levels of adult individuals after the earthquake according to gender, education level, and age range. A total of 458 adult individuals living in Turkey participated in this research. Of the adult individuals in the study group, 326 (71.2%) were female and 132 (28.8%) were male. The questionnaire form prepared via Google Forms was delivered to the study group by snowball sampling method. Skewness and kurtosis values were examined for the normality assumption of the research data. The findings were then analyzed using a t-test and analysis of variance for independent samples. Results, depression levels of adult individuals differed according to gender. Post-earthquake depression levels in women were higher than in men. As a result of another finding, it was revealed that the average depression score of adults aged 18-35 was higher than that of individuals aged 36 and over. In addition, it was determined that the depression scores of university graduates were significantly higher than primary and high school graduates. The findings in this study are expected to contribute to current knowledge of the long-term mental health consequences of natural disasters.

Keywords: Gender, Earthquake, Depression, Education Level, Age

Research Paper

Received: 05.04.2023

Revised: 02.05.2023

Accepted: 11.05.2023

1. Giriş

Şubat 2023 tarihinde, Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde, 7.7 ve 7.6 büyüklüğündeki iki farklı deprem meydana gelmiştir. Bu depremler 11 farklı ilde yaklaşık 16 milyon insan tarafından hissedilmiştir. Yaşanan büyük doğal afet, 11 ilde büyük hasara ve birçok binanın yıkılmasına yol açmıştır. Depremler aynı zamanda ülke içinde 500.000'den fazla, kişiyi yerinden etmiştir ve yaklaşık 2 milyon kişiyi evsiz bırakmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). Bu felaket, insanların kişisel ve ekonomik refahına büyük zarar vermekle birlikte, aynı zamanda ciddi psikolojik sonuçlar doğurmuştur.

Deprem anından kısa bir süre sonra medya, deprem bölgesindeki insanların dramatik görüntülerini ve depremin etkisini gösterdiği binaları uzun bir süre yayınlamıştır. Bu yayınlar aracılığı ile insanlar bölgeden anlık bilgileri öğrenmiş olsa da ölümler, yaralanmalar, binaların yıkılması ve maddi kayıplara tanık olmak, insanlarda özellikle depresyon bozukluğu riskini ortaya çıkarmıştır. Depresif bozukluk; şiddetli depremler, sel ve orman yangınları gibi doğal afetlerden sonra sıklıkla ortaya çıkan yaygın bir psikiyatrik bozukluktur (Papadatou vd., 2012, s. 59; Ren vd., 2015, ss. 16-17). Deprem sonrası bireyler depremin farklı yönlerini yeniden yaşama, çaresizlik, umutsuzluk duyguları, aktivitelerde zevk kaybı ve yoğun korku gibi depresif belirtiler geliştirebilir (Powell vd., 2019, s. 1369).

Daha önceki araştırmalar, depremin toplumun önemli bir kısmında depresyon bozukluğuna yol açtığını göstermiştir (Shi vd., 2016, s. 467; Wang vd., 2020, s. 409). Örneğin, 2008 Wenchuan (Çin) depreminden sonra yapılan bir araştırma depresyon yaygınlık oranını %44.8 olarak belirlemiştir (Pan vd., 2015). Benzer şekilde Derivois vd. (2017) Haiti depreminden sonra yapmış olduğu çalışmada katılımcıların %29.7'sinde depresyon saptamıştır. Nepal'deki 2015 depremlerine yönelik yürütülen çalışmaların sonuçları, depresyon yaygınlığının %23 ila %42 arasında olduğunu tahmin etmiştir (Kvestad vd., 2019, s. 734; Schwind vd., 2019, s. 1108). Bu sonuçlar, deprem sonrası depresyon belirtileri taşıyan bireylerle mümkün olan en kısa sürede müdahale edilmesi gerektiğini göstermektedir. Uygun psikolojik destek ve tedavinin zamanında sunulmaması, bireyde ciddi işlevsel ve duygusal bozukluklara yol açabilmekte ve toplum için olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

Son yıllarda doğal afetlerden sonra psikolojik semptomların şiddetinin yaş, cinsiyet ve eğitim durumu gibi çeşitli faktörlerden etkilendiği bulunmuştur (Fung vd., 2023; Gao vd., 2019, s. 6). Depresyon semptomlarındaki cinsiyet farklılıkları, ruh sağlığı alanındaki çalışmalarda popüler bir şekilde kullanılsa da deprem sonra-

şı bu farklılığı dikkate alan sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Doğal afetlerle ilgili önceki çalışmalar, cinsiyete göre bireylerin depresyon düzeylerinin farklılaştığını göstermiştir (Anwar vd., 2011, s. 9; Cerdá vd., 2013, s. 417). Örneğin, Maya-Mondragón vd. (2019) kadınların ruhsal bozukluklara daha yatkın olduğunu belirterek deprem sonrası depresyon için daha riskli olduklarını bildirmiştir. Başka bir çalışmada afet sonrası erkeklerin depresyona bağlı intihar düşüncelerinin kadınlardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (Chen vd., 2020). Bu durumun gerekçeleri arasında kadınlar ve erkekler arasındaki fizyoloji, kişilik, sosyal rol ve ruminasyondaki farklılıklar gösterilebilir (Mauer vd., 2020, s. 951). Kadınlar genellikle, psikolojik rahatsızlıkların eşiklerini düşüren olumsuz duygusallık ve dikkat tepkiselliği düzeyleri açısından erkeklere daha yüksektir. Ayrıca, içsel veya dışsal streslerle karşı karşıya kaldıklarında, kadınların hormon yapıları ve genetik faktörleri gibi biyolojik özellikleri, depresyon gelişimi için kritik bir öneme sahiptir (Wray vd., 2018, ss. 678-679). Bunun yanında erkeklerin sahip oldukları sosyokültürel cinsiyet ve biyolojik cinsiyet özellikleri afetlere karşı depresyon tepkilerini etkileyebilir (Yehuda vd., 2015, s. 9). Kadınlar travmatik yaşantı sonrası daha fazla olumsuz düşünce geliştirdiğinden depresyona daha çabuk yakalanırken, erkekler duygusal bastırma yaparak depresif duygulardan geçici bir süre uzak kalabilmektedir (Christiansen ve Hansen, 2015). Sonuç olarak mevcut çalışmada, 6 Şubat depremlerinin ardından depresyon belirtileri ile cinsiyet farklılıklarının bağlantılı olduğunu varsaydık.

Depremle ilgili depresyon riskinin artmasıyla ilişkili faktörlerden bir diğeri bireylerin yaş düzeylerindeki farklılaşmadır. Yaş düzeylerindeki ayrışma durumu özellikle depresyon şiddetini hissetme ve bununla mücadele etme yeteneklerinde karşımıza çıkabilir. Cénat ve Derivois (2014) yaş grupları ile ilgili olarak, sonuçlar yaşlı bireylerin depresyon belirtilerinin diğer yaş gruplarına göre daha fazla olduğunu göstermiştir. Diğer bazı araştırmalar ise 18 ile 24 yaş arasındaki bireylerin afet sonrası depresyona yakalanma olasılığının daha yüksek olduğunu öne sürmüştür (Liu vd., 2021; Ali vd., 2012). Bu çalışmalardaki farklı bulgu sonuçları, metodolojik veya kültürel farklılıklara bağlanabilir. Bu nedenle, yaş gruplarındaki farklılığın depresyon risk değerlendirmesinde önemli bir faktör olduğunu vurgulayan daha fazla kanıtı ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Afet sonrası depresyon bozukluğu ile ilişkili bireysel faktörlerden diğeri bireylerin eğitim düzeyleridir. Önceki araştırmalar daha düşük eğitim düzeyine sahip kişilerde afet sonrası depresyon belirtilerinin daha sık görüldüğünü ileri sürmüştür (Hirai vd., 2022, s. 2840; Pandit ve Nakagawa, 2021, s. 1585). Diğer yandan önceki

bir çalışmada eğitim düzeyi yüksek bireylerde depresyon puan ortalamalarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (Mandavia ve Bonanno, 2019, s. 176). Bu sonuçlar, eğitimin depresyon üzerinde bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Eğitimin insanlara sunmuş olduğu bilgiyi bütünleşme fırsatları, bireylerin ruh sağlığını korumalarını sağlayabilir ve mutlu olmayı içeren temel amaçlara ulaşmalarında etkili olabilir. Bununla birlikte, yaşla birlikte ilerleyen eğitim düzeyinde yıkıcı yaşantıların olumsuz sonuçlarını daha sık takip etme ve araştırma arzusu görülebilir. Bu yaşantılara aşırı odaklanmak bireylerde endişeye, strese, üzüntüye ve duygusal karmaşaya yol açabilir. Bu bağlamda eğitim düzeyi faktörü yaşanan depremler sonrası depresyon ile ilişkili risk faktörleri arasında gösterilebilir.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Büyük depremlerin ardından yapılan araştırmalar, yetişkinlerin %5.8-%54'üne depresif bozukluk teşhisi konulduğunu göstermektedir (Rajabi vd., 2022, s. 1850; Tang vd., 2014, s. 6). Bununla birlikte, yaşanan bu depremlerin yetişkin bireylerin ruh sağlığı üzerindeki etkilerini bildirmek için sonuçların bir sentezi önemlidir. Bu tür büyük travmatik olayların ardından depresyon bozukluğuyla ilişkili risk ve koruyucu faktörler konusunda hem araştırmacıların hem de ruh sağlığı çalışanlarının bilgilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu tür çalışmalar ayrıca, depremin olumsuz sonuçlarından hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkilenen popülasyonlarda depresyon yaşama riskini azaltmak için büyük doğal afetlere nasıl müdahale edileceği konusunda kurumlara rehberlik edebilir ve ruh sağlığı uzmanlarına iyileştirme sürecinde yardımcı olabilir. Son olarak, 6 Şubat depremlerinin ardından depresyonla ilişkili demografik faktörlerin daha iyi anlaşılması, kurumların daha iyi programlar ve araçlar geliştirmelerine yardımcı olabilir. Tüm bu bilgiler doğrultusunda bu araştırmanın amacı 6 Şubat depremleri sonrası yetişkinlerin depresyon düzeylerini çeşitli demografik faktörlere göre (cinsiyet, eğitim düzeyi ve yaş) incelemektir. Araştırmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

1. Yetişkinlerin depresyon düzeyleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
2. Yetişkinlerin depresyon düzeyleri yaş aralıklarına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Yetişkinlerin depresyon düzeyleri eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. Yöntem

Bu araştırma betimsel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Tarama modelleri, geçmişte ya da günümüzde mevcut olan bir durumu olduğu biçimde betimlemeyi amaçlayan bir araştırma türü olarak nitelendirilebilir (Karasar, 2022).

2.1. Çalışma Grubu

Bu araştırmaya Türkiye’de yaşayan toplam 458 yetişkin birey katılmıştır. Çalışma grubunu oluşturan yetişkin bireylerin 326’sı kadın (%71.2), 132’si (%28.8) erkektir. Katılımcıların yaşları 18 ile 60 arasında değişmektedir. Yaş aralığı oldukça geniş olduğundan bu çalışmada katılımcıların yaşları 18-35 yaş (N=313; %68.3) ve 36 yaş üzeri (N=145; %31.7) olmak üzere sınıflandırılmıştır. Katılımcıların %7.2’si ilkokul (N=33), %6.8’i ortaokul (N=31), %24’ü lise (N=110), %62’si (N=284) üniversite mezunudur. Ayrıca çalışma grubunu oluşturan bireyler depreme dolaylı olarak maruz kalan yetişkinlerden oluşmaktadır. Çalışma grubuna ait demografik bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

		N	%
Cinsiyet	Kadın	326	71.2
	Erkek	132	28.8
Yaş	18-35 yaş	313	68.3
	36 yaş üzeri	145	31.7
Eğitim Düzeyi	İlkokul	33	7.2
	Ortaokul	31	6.8
	Lise	110	24
	Üniversite	284	62
Toplam		458	100

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerini elde etmek için araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ile kısa semptom envanterinden yararlanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Çalışmaya katılım sağlayan bireylerin cinsiyet, yaş ve eğitim düzeylerine ilişkin bilgiler elde etmek için araştırmacılar tarafından hazırlanan form kullanılmıştır.

Kısa Semptom Envanteri (KSE): Ölçek Derogatis (1992) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek toplam 53 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca her madde 4'lü derecelendirmeye sahiptir (0= Hiç, 4= İleri derecede). Yapılan faktör analizi sonucunda, kaygı, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve öfke/saldırganlık olmak üzere beş faktör elde edilmiştir. Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda depresyon alt boyutu kullanılmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar bireylerdeki psikolojik semptomların sıklığını işaret etmektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlamasını Şahin ve Durak (1994) gerçekleştirmiştir.

2.3. Veri Toplama Süreci

Araştırmacılar verileri toplamadan önce ilk olarak etik kurul izni almışlardır (Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimler Etik Kurul Biriminin Tarih: 30/03/2023 Sayı/Karar: 04/30). Deprem sonrası büyük bir geçici göç hareketinin yaşanması ve daha fazla kişiye ulaşmak amacıyla kişisel bilgi formu ve kısa semptom envanterinde yer alan maddeler araştırmacılar tarafından çevrim içi ortamda hazırlanmış ve çeşitli platformlarda paylaşılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Öncelikle değişkenlerin normallik varsayımı için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir (Tabachnick ve Fidel, 2013). Bunun sonucunda normal dağılım göstermeyen 14 katılımcının yanıtları mevcut verilerden çıkarılmıştır. Ardından bireylerin cinsiyet ve yaş gruplarına göre depresyon puanlarının cinsiyetlerine göre farklılaşma durumunun analizinde bağımsız gruplar için t-testi uygulanmıştır. Bireylerin depresyon puanlarının eğitim düzeylerine göre farklılaşma durumu ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda belirlenmiştir ve gruplar arasında ortaya çıkan farkın kaynağını test etmek için ise post hoc testlerden Tukey kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS.22 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgu sonuçlarına yer verilmiştir.

3.1. Yetişkinlerin Depresyon Düzeylerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların depresyon düzeylerine ilişkin bulgu sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2 incelendiğinde 91 kişinin düşük depresyon (%19.9), 79 kişinin yüksek depresyon (%17.2) ve 288 kişinin orta düzeyde depresyona (%62.9) sahip olduğu tespit edilmiştir.

Depresyon Düzeyi	N	%
Düşük Depresyon	91	19,9
Orta Depresyon	288	62,9
Yüksek Depresyon	79	17,2
Toplam	458	100

Tablo 2. Yetişkinlerin Depresyon Düzeylerine İlişkin Bulgular

3.2. Depresyon Puanlarının Cinsiyete Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Yetişkin bireylerin depresyon düzeylerinin cinsiyete göre değişimi belirlemek için bağımsız örneklem için t testi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Cinsiyet	N	Aritmetik Ortalama	S.S	t	p
Erkek	132	18.14	13.93	-4.55	.001
Kadın	326	24.23	12.53		

Tablo 3. Depresyon Puanlarının Cinsiyete Göre t-Testi Analizi

Tablo 3'te verilen sonuçlarda kadınların düzeylerinin erkeklerle kıyaslandığında daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır ($t=-4.55$; $p<0.5$).

3.3. Depresyon Puanlarının Yaş Aralığına Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Yetişkin bireylerin depresyon düzeylerinin yaş aralıklarına göre değişimlerini belirlemek için bağımsız örneklem için t testi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4'te verilen sonuçlarda 18-35 yaş arası yetişkin bireylerin depresyon puanı ortalamasının 36 yaş ve üzeri bireylerden daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır ($t=6.61$; $p<0.5$).

Yaş	N	Aritmetik Ortalama	S.S	t	p
18-35 yaş	313	25.13	12.84	6.63	.001
36 ve üstü	145	16.73	12.22		

Tablo 4. Depresyon Puanlarının Yaş Aralığına Göre t-Testi Analizi

3.4. Depresyon Puanlarının Eğitim Düzeyine Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Yetişkin bireylerin eğitim düzeyleri açısından depresyon düzeylerine ait betimsel değerler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Sınıf Düzeyi	N	Aritmetik Ortalama	S.S
İlkokul	33	17.39	10.17
Ortaokul	31	20.35	13.47
Lise	110	20.26	13.19
Üniversite	284	24.14	13.27
Toplam	458	22.47	13.22

Tablo 5. Depresyon Puanlarının Eğitim Düzeyine Göre Varyans Analizi

Tablo 5 bireylerin eğitim düzeyine göre depresyon puanları arasında farklılık olduğunu göstermektedir. Farklılığın hangi eğitim düzeyleri arasında oluştuğunu belirlemek için post hoc testlerden Tukey testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Test	Değişkenler	Varyansın Kaynağı	SD	Kareler Toplamı	F	p
Tek Yönlü Varyans Analizi	Gruplararası	2324.01	3	774.67	4.53	.004
	Gruplar içi	77600.12	454	170.92		
	Toplam	79924.13	457			
Tukey Testi	(I)	(J)	6.75	Ortalamalar arası Fark (I-J)	S.E	p
	Mezuniyet	Mezuniyet	2.44		.71	.027
	Üniversite	İlkokul			.80	.042

Tablo 6. Eğitim Düzeyine Göre Depresyon Puanları Arasında Farka Yönelik Tukey Testi Analizi

Tablo 6 incelendiğinde bireylerin eğitim düzeyleri ile depresyon puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu gözlenmektedir ($F=4.53(3-454)$; $p<.05$). Gözlenen bu farklılığın hangi sınıflar arasında ortaya çıktığını belirlemek için Tukey testi yapılmıştır. Analiz sonucunda, üniversite mezunu bireylerin depresyon puanlarının ilkokul ve lise mezunu bireylerden anlamlı olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma sonuçlarımız deprem sonrası kadınların erkeklere göre depresyon düzeylerinin anlamlı olarak daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bu bulgunun önceki çalışmalarla uyumlu olduğu görülmektedir (Fong vd., 2022; Goodwin vd., 2020, s. 147). Kun (2013) afetlerden sonra stresle başa çıkma yeteneğinin cinsiyete göre farklılık gösterdiğini ve kadınların erkeklerden daha fazla depresyon belirtileri geliştirdiklerini ortaya koymuştur. Benzer şekilde araştırmacılar, kadınların zorlayıcı yaşam olayları sonrasında sahip oldukları düşük psikolojik esneklik, değişen ortamlara ve durumlara bilişsel olarak uyum sağlamakta zorlanmalarını yüksek depresyonla ilişkilendirmiştir (Streb vd., 2014, s. 457-458; Wind ve Kromproe, 2012, s. 1117). Travmatik olaylara insanlar farklı tepki gösterirler (Aşantugrul ve Çelik, 2022, s. 23) ancak cinsiyet açısından kadınlar afet sonrası pozitif sosyal desteğe daha az erişim sağladığından daha ağır duygular yaşayabilirler. Ayrıca biyolojik yönden bir felaketten daha fazla etkilenmeleri ve erkeklere göre daha duygusal olmaları bu duyguların daha ağır yaşanmasında etkili olabilir (Mukherji vd., 2014). Ek olarak kadınlar, sosyal rolleri nedeniyle afetle sonrası depresyonla ilişkili faktörlere karşı savunmasız olabilirler. Gelişmekte olan ülkelerde kadınlar, geçim kaynakları için ev içi faaliyetlere daha fazla bağlı olduklarından evin yıkımı ve göç durumundan erkeklere göre daha fazla etkilenebilirler (Bradshaw, 2004). Sonuç olarak afet araştırmaları, kadınların erkeklere kıyasla depresyon bozukluğu geliştirme riskinin daha yüksek olduğu sonucunu tutarlı bir şekilde desteklemiştir. Bu bakımdan deprem sonrası müdahale çabalarını etkin hâle getirirmeden önce, depresyonla ilgili risk faktörlerinin erkeklere kıyasla kadınlardaki psikopatolojik etkileri üzerine daha fazla odaklanmak gerekmektedir.

Sonuçlarımız 18-35 yaş arası yetişkin bireylerin 36 yaş üzerinelere göre depresyon puan ortalamalarının daha yüksek olduğunu göstermiştir. Önceki araştırmalarda yaş grubu depresyonu öngörmede önemli bir faktör olarak kabul edilmiştir (Özdoğan vd., 2023, s. 30; Thapa vd., 2018, s. 56). Genç yetişkin bireyler olumsuz erken yaşam deneyimleri ve psikolojik stres etkenleri karşısında daha düşük direnç sergileyebilirler. Ayrıca, depresyonun başlangıcı geç yetişkinliğe göre erken erişkinlikte daha sık ortaya çıkabilir (Patten vd., 2006, s. 86). Bu dö-

nemin yetişkinliğe geçişin olası kimliklerin keşfedildiği belirsiz bir dönem olması ve eğitim, yerleşim ve ekonomik durumlarda değişikliklerin daha sık yaşanması olduğu göz önüne alındığında depresyon için risk durumu oluşturabilir. İlk yetişkinlik dönemindeki bireyler deprem sonrası iyilik hâli açısından daha düşük olma eğilimi gösterebilir. Orta ve son yetişkinlikteki bireyler yakınlarının kaybı sonrası yas sürecini daha sağlıklı geçirebilir. Bununla birlikte depremle ilgili önceki deneyimlerde depresyon düzeyini etkileyebilir. Önceki araştırmalar afetler sonrası genç yetişkin bireylerde daha yüksek depresyon puanlarına rastlamışlardır (Ying vd., 2014, ss. 4-5; Wen vd., 2012, ss. 4-5). Bununla birlikte bu çalışmada elde ettiğimiz sonuçtan farklı sonuçlara literatürde rastlamak mümkündür (Tempesta vd., 2013, ss. 6-7; Xi vd., 2020). Örneğin, Xi vd. (2020) daha ileri yaşların, daha yüksek depresif ve anksiyete semptomlarıyla, pozitif olarak bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle yaşa göre yetişkinlerin depresyon durumundaki farklılaşma durumu farklı yetişkin gruplarda daha fazla araştırılmalıdır.

Bu çalışmanın bir diğer sonucunda, üniversite mezunu bireylerin depresyon puanlarının ilkökul ve lise mezunu bireylerden anlamlı olarak daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Eğitim düzeyi yüksek bireyler depresyonun öncül nedenleri ve depresif semptomların göstergeleri üzerine daha fazla inceleme yapabilirler (Galambos ve Krahn, 2008). Özellikle bu bireylerde daha kötü işlevselliğe yol açabilecek deprem gibi afetler sonrası duygusal riskler üzerine daha fazla odaklanma yaşanabilir. Dorahy ve Kannis-Dyman (2012) deprem sonrası eğitim düzeyi yüksek bireylerin depresyon puan ortalamalarını daha yüksek bulmuştur. Benzer şekilde Chen vd. (2020) eğitim düzeyine paralel olarak stres ve depresyon puanlarının yükseldiğini tespit etmiştir. Bu sonuçlar, çalışmada elde ettiğimiz bulgularla tutarlık göstermektedir. Diğer taraftan bazı araştırmacılar eğitim düzeyi düşük bireylerin depresyona sahip olma olasılığının daha yüksek olduğunu vurgulamıştır (Guo vd., 2014, s. 77; Rahill vd., 2015, s. 236). Ortaya çıkan bu farklılaşma kişisel sağlığa yönelik algılar ve sağlıkla ilgili kavramlara uzun bir süre odaklanmadan kaynaklanabilir. Eğitim düzeyi yüksek bireyler yoğun bir travmatik deneyimden sonra, travmayla ilgili aşırı olumsuz bilişler ve bunun sonucunda ortaya çıkan olaylar, depresyon düzeyini şiddetlendirebilir. Bunun yanında bir felaketin ardından özellikle başkalarının duygusal sorunlarına daha fazla duyarlılık gösteren bireyler, kendi stresleriyle başa çıkmaları için yeterli ve etkili tavsiye veya destek sağlayacak enerjileri veya zamanları olmayabilir. Gerekli desteğin zamanında sunulmaması depresyonla birlikte farklı duygusal sorunları ortaya çıkarabilir.

Bildiğimiz kadarıyla bu çalışma, 6 Şubat depremleri sonrası yetişkin bireyler arasında bir depremin ruh sağlığı etkilerinin ilk araştırmaları arasında yer almaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, doğal afetlerin uzun vadeli ruh sağlığı sonuçlarına ilişkin mevcut bilgilere katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte çalışmanın birtakım sınırlılıkları vardır. İlk olarak bu çalışma, kesitsel bir çalışma olduğundan, deprem sonrası depresyonun zaman içindeki yaygınlığındaki değişiklikler hakkında bilgi vermemiştir. Bu nedenle boylamsal verileri kullanan çalışmalarla yetişkinlerde depresyonun zaman içindeki yaygınlığındaki değişiklikler izlenebilir. İkinci olarak çalışmada tüm olası kişisel faktörler analizde ölçülmemiştir. Ankete katılanların depreme maruz kalma durumlarına ilişkin ayrıntılar, aile üyelerinin yaralanması, evlerin hasar görmesi vb. gibi durumlar bu çalışmada değerlendirilmemiştir. Demografik forma daha kapsamlı bilgileri içeren sorular yerleştirilerek yetişkin bireylerin depresyon düzeyleri incelenebilir. Üçüncüsü, bulgularımız, yetişkin bireylerin yalnızca depresyon düzeylerini ölçmeyle sınırlıdır. Gelecekteki çalışmalar, başa çıkma tarzı, diğer yaşam olayları vb. gibi bazı potansiyel faktörlerle birlikte depresyondaki farklılaşma durumunu araştırabilir. Bunların dışında deprem sonrası ikincil travma yaşayan bireylerde depresyon intihar riskini artırmada etkili olabilir. Bu çalışmadaki bulguların, depremden duygusal anlamda etkilenen yetişkinlerde intiharı önleme programlarının geliştirilmesi için etkileri olabilir. Ayrıca depremler tüm dünyada giderek artan sıklıkta meydana gelirken bu veriler gelecekteki çalışmalarda ruh sağlığı alanındaki araştırmacı ve uzmanlar tarafından kullanılması önerilir. Bu sayede depresyon riski açısından şüpheli popülasyonun etkin bir şekilde belirlenmesine ve zamanında tedavi uygulamasına yardımcı olabilir. Son olarak, bu araştırmadan elde edilen bulgular, evrensel olarak, yetişkin nüfusta sosyo-demografik özellikler ile deprem sonrası yaşanan depresyon sonuçları arasındaki karmaşık ilişkileri aydınlatmak için diğer çalışmalardan elde edilen bulgularla karşılaştırılabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Ali, M., Farooq, N., Bhatti, M. A. ve Kuroiwa, C. (2012). Assessment of prevalence and determinants of posttraumatic stress disorder in survivors of earthquake in Pakistan using Davidson Trauma Scale. *Journal of Affective Disorders*, 136(3), 238-243. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2011.12.023>

- Anwar, J., Mpfou, E., Matthews, L. R., Shadoul, A. F. ve Brock, K. E. (2011). Reproductive health and access to healthcare facilities: risk factors for depression and anxiety in women with an earthquake experience. *BMC Public Health*, 11(1), 1-13. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-11-523>
- Aşantuğrul, N. ve Çelik, A. K. (2022). Yetişkinlerde travma sonrası büyümenin yordayıcısı olarak covid-19 korkusu. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(43), 20-34. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.798997>
- Bradshaw, S. (2004). *Socio-economic impacts of natural disasters: a gender analysis*. EC-LAC. <https://hdl.handle.net/11362/5596>
- Cénat, J. M. ve Derivois, D. (2014). Assessment of prevalence and determinants of posttraumatic stress disorder and depression symptoms in adults survivors of earthquake in Haiti after 30 months. *Journal of Affective Disorders*, 159, 111-117. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2014.02.025>
- Cerdá, M., Paczkowski, M., Galea, S., Nemethy, K., Péan, C. ve Desvarieux, M. (2013). psychopathology in the aftermath of the Haiti earthquake: A population-based study of posttraumatic stress disorder and major depression. *Depression and Anxiety*, 30(5), 413-424. <https://doi.org/10.1002/da.22007>
- Chen, X. Y., Chen, J., Shi, X., Jiang, M., Li, Y., Zhou, Y., ve Chan, C. L. W. (2020). Trajectories of maternal symptoms of posttraumatic stress disorder predict long-term mental health of children following the Wenchuan earthquake in China: A 10-year follow-up study. *Journal of Affective Disorders*, 266, 201-206. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.01.084>
- Christiansen, D. M. ve Hansen, M. (2015). Accounting for sex differences in PTSD: A multi-variable mediation model. *European Journal of Psychotraumatology*, 6(1), 26068. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v6.26068>
- Derivois, D., Cénat, J. M., Joseph, N. E., Karray, A. ve Chahraoui, K. (2017). Prevalence and determinants of post-traumatic stress disorder, anxiety and depression symptoms in street children survivors of the 2010 earthquake in Haiti, four years after. *Child Abuse & Neglect*, 67, 174-181. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.02.034>
- Derogatis, L. R. (1992). SCL-90-R: Administration, scoring & procedures manual-II for the (revised) version and other instruments of the psychopathology rating scale series. *Clinical Psychometric Research*, 1-16.
- Dorahy, M. J. ve Kannis-Dymand, L. (2012). Psychological distress following the 2010 Christchurch earthquake: A community assessment of two differentially affected suburbs. *Journal of Loss and Trauma*, 17(3), 203-217. <https://doi.org/10.1080/15325024.2011.616737>
- Fong, K. N., Law, Y. M., Luo, L., Zhao, Z. E., Chen, H., Ganesan, B. ve Shum, D. H. (2022). Post-traumatic stress disorder (PTSD) after an earthquake experience: A cross-sectional survey of Wenchuan earthquake victims with physical disabilities 10 years later. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 80, 103225. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.103225>
- Fung, H. W., Liu, C., Yuan, G. F., Liu, J., Zhao, J., Chien, W. T. ve Lam, S. K. K. (2023). Association Among Negative Life Events, Sense of Security, and Depressive Symptoms in Chinese Adolescents After the 2013 Ya'an Earthquake. *Di-*

- saster medicine and public health preparedness*, 17, e352. <https://doi.org/10.1017/dmp.2022.300>
- Galambos, N. L. ve Krahn, H. J. (2008). Depression and anger trajectories during the transition to adulthood. *Journal of Marriage and Family*, 70(1), 15-27. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00458>.
- Gao, X., Leng, Y., Guo, Y., Yang, J., Cui, Q., Geng, B. ve Zhou, Y. (2019). Association between earthquake experience and depression 37 years after the Tangshan earthquake: a cross-sectional study. *BMJ Open*, 9(8), 1-8. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-026110>
- Goodwin, R., Sugiyama, K., Sun, S., Aida, J. ve Ben-Ezra, M. (2020). Psychological distress after the Great East Japan Earthquake: two multilevel 6-year prospective analyses. *The British Journal of Psychiatry*, 216(3), 144-150. <https://doi.org/10.1192/bjp.2019.251>
- Guo, J., Wu, P., Tian, D., Wang, X., Zhang, W., Zhang, X. ve Qu, Z. (2014). Post-traumatic stress disorder among adult survivors of the Wenchuan earthquake in China: a repeated cross-sectional study. *Journal of Anxiety Disorders*, 28(1), 75-82. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2013.12.001>
- Hirai, H., Nagao, M., Ohira, T., Maeda, M., Okazaki, K., Nakano, H. ve Shimabukuro, M. (2022). Psychological burden predicts new-onset diabetes in men: A longitudinal observational study in the Fukushima Health Management Survey after the Great East Japan Earthquake. *Frontiers in Endocrinology*, 13, 2840. <https://doi.org/10.3389/fendo.2022.1008109>
- Karasar, N. (2022). Bilimsel araştırma yöntemleri (37. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık
- Kun, P., Tong, X., Liu, Y., Pei, X. ve Luo, H. (2013). What are the determinants of post-traumatic stress disorder: age, gender, ethnicity or other? Evidence from 2008 Wenchuan earthquake. *Public Health*, 127(7), 644-652. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2013.04.018>
- Kvestad, I., Ranjitkar, S., Ulak, M., Chandyo, R. K., Shrestha, M., Shrestha, L... ve Hysing, M. (2019). Earthquake exposure and post-traumatic stress among Nepalese mothers after the 2015 earthquakes. *Frontiers in Psychology*, 10, 734. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00734>
- Liu, C., Liu, D., Huang, N., Fu, M., Ahmed, J. F., Zhang, Y. ve Guo, J. (2021). The combined impact of gender and age on post-traumatic stress symptoms, depression, and insomnia during COVID-19 outbreak in China. *Frontiers in Public Health*, 8, 620023. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2020.620023>
- Mandavia, A. D. ve Bonanno, G. A. (2019). When natural disaster follows economic downturn: The incremental impact of multiple stressor events on trajectories of depression and posttraumatic stress disorder. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 13(2), 173-182. <https://doi.org/10.1017/dmp.2018.12>
- Mauer, S., de Siqueira, A. S. S., Borges, M. K., Biella, M. M., Voshaar, R. C. O. ve Aprahamian, I. (2020). Relationship between affective temperament and major depressive disorder in older adults: A case-control study. *Journal of Affective Disorders*, 277, 949-953. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.09.038>
- Maya-Mondragón, J., Sánchez-Román, F. R., Palma-Zarco, A., Aguilar-Soto, M. ve Bor-

- ja-Aburto, V. H. (2019). Prevalence of post-traumatic stress disorder and depression after the September 19th, 2017 earthquake in Mexico. *Archives of medical research*, 50(8), 502-508. <https://doi.org/10.1016/j.arc-med.2019.11.008>
- Mukherji, A., Ganapati, N. E. ve Rahill, G. (2014). Expecting the unexpected: field research in post-disaster settings. *Natural Hazards*, 73, 805-828. <https://doi.org/10.1007/s11069-014-1105-8>
- Özdoğan, A. Ç., Yalçın, R. Ü., Haspolat, N. K. ve Çelik, O. (2023). The mediating role of loneliness in the relation between preference for solitude, social competence, self-esteem and depression in emerging adults. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 29-48. <https://doi.org/10.38151/akef.2023.43>
- Pan, X., Liu, W., Deng, G., Liu, T., Yan, J., Tang, Y. ... ve Xu, M. (2015). Symptoms of post-traumatic stress disorder, depression, and anxiety among junior high school students in worst-hit areas 3 years after the Wenchuan earthquake in China. *Asia Pacific Journal of Public Health*, 27(2), 85-94. <https://doi.org/10.1177/1010539513488625>
- Pandit, A. ve Nakagawa, Y. (2021). How Does Reciprocal Exchange of Social Support Alleviate Individuals' Depression in an Earthquake-Damaged Community?. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(4), 1585. <https://doi.org/10.3390/ijerph18041585>
- Papadatou, D., Giannopoulou, I., Bitsakou, P., Bellali, T., Talias, M. A. ve Tselepi, K. (2012). Adolescents' reactions after a wildfire disaster in Greece. *Journal of Traumatic Stress*, 25(1), 57-63. <https://doi.org/10.1002/jts.21656>
- Patten, S. B., Wang, J. L., Williams, J. V., Currie, S., Beck, C. A., Maxwell, C. J. ve El-Guebaly, N. (2006). Descriptive epidemiology of major depression in Canada. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 51(2), 84-90.
- Powell, T., Li, S. J., Hsiao, Y., Ettari, C., Bhandari, A., Peterson, A. ve Shakya, N. (2019). Investigating the aftershock of a disaster: a study of health service utilization and mental health symptoms in post-earthquake Nepal. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(8), 1369. <https://doi.org/10.3390/ijerph16081369>
- Rahill, G. J., Joshi, M., Lescano, C. ve Holbert, D. (2015). Symptoms of PTSD in a sample of female victims of sexual violence in post-earthquake Haiti. *Journal of Affective disorders*, 173, 232-238. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2014.10.067>
- Rajabi, M. S., Taghaddos, H. ve Zahrai, S. M. (2022). Improving Emergency Training for Earthquakes Through Immersive Virtual Environments and Anxiety Tests: A Case Study. *Buildings*, 12(11), 1850. <https://doi.org/10.3390/buildings12111850>
- Ren, J., Jiang, X., Yao, J., Li, X., Liu, X., Pang, M. ve Chiang, C. L. V. (2015). Depression, social support, and coping styles among pregnant women after the Lushan earthquake in Ya'an, China. *PLoS One*, 10(8), 1-19. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0135809>
- Schwind, J. S., Norman, S. A., Brown, R., Frances, R. H., Koss, E., Karmacharya, D. ve Santangelo, S. L. (2019). Association between earthquake exposures and mental health outcomes in Phulpingdanda Village after the 2015 Nepal earthquake.

- hquakes. *Community Mental Health Journal*, 55, 1103-1113. <https://doi.org/10.1007/s10597-019-00404-w>
- Shi, X., Yu, N. X., Zhou, Y., Geng, F. ve Fan, F. (2016). Depressive symptoms and associated psychosocial factors among adolescent survivors 30 months after 2008 Wenchuan earthquake: a follow-up study. *Frontiers in Psychology*, 7, 467. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00467>
- Streb, M., Hällner, P. ve Michael, T. (2014). PTSD in paramedics: resilience and sense of coherence. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 42(4), 452-463. <https://doi.org/10.1017/S1352465813000337>
- Şahin, N. H. ve Durak, A. (1994). Kısa semptom envanteri: Türk gençleri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 44-56.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson.
- Tang, B., Liu, X., Liu, Y., Xue, C. ve Zhang, L. (2014). A meta-analysis of risk factors for depression in adults and children after natural disasters. *BMC Public Health*, 14, 1-12. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-623>
- Tempesta, D., Curcio, G., De Gennaro, L. ve Ferrara, M. (2013). Long-term impact of earthquakes on sleep quality. *PLoS One*, 8(2), 1-9. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0055936>
- Thapa, P., Acharya, L., Bhatta, B. D., Paneru, S. B., Khattri, J. B., Chakraborty, P. K. ve Sharma, R. (2018). Anxiety, depression and post-traumatic stress disorder after earthquake. *Journal of Nepal Health Research Council*, 16(1), 53-57. <https://www.nepjol.info/index.php/JNHRC/article/view/19366>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). Deprem yol açtığı hasar. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf>. Son erişim tarihi: 03.04.2023
- Wang, Y., Xu, J. ve Lu, Y. (2020). Associations among trauma exposure, post-traumatic stress disorder, and depression symptoms in adolescent survivors of the 2013 Lushan earthquake. *Journal of Affective Disorders*, 264, 407-413. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.11.067>
- Wen, J., Shi, Y. K., Li, Y. P., Yuan, P. ve Wang, F. (2012). Quality of life, physical diseases, and psychological impairment among survivors 3 years after Wenchuan earthquake: a population based survey. *PLoS One* 7(8), 1-7. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0043081>
- Wind, T. R. ve Komproe, I. H. (2012). The mechanisms that associate community social capital with post-disaster mental health: a multilevel model. *Social Science & Medicine*, 75(9), 1715-1720. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.06.032>
- Wray, N. R., Ripke, S., Mattheisen, M., Trzaskowski, M., Byrne, E. M., Abdellaoui, A. ve Viktorin, A. (2018). Genome-wide association analyses identify 44 risk variants and refine the genetic architecture of major depression. *Nature Genetics*, 50(5), 668-681. <https://doi.org/10.1038/s41588-018-0090-3>
- Xi, Y., Yu, H., Yao, Y., Peng, K., Wang, Y. ve Chen, R. (2020). Post-traumatic stress disorder and the role of resilience, social support, anxiety and depression after the Jiuzhaigou earthquake: A structural equation model. *Asian Journal of Psy-*

chiatry, 49, 101958. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.101958>

Yehuda, R., Hoge, C. W., McFarlane, A. C., Vermetten, E., Lanius, R. A., Nievergelt, C. M. ve Hyman, S. E. (2015). Post-traumatic stress disorder. *Nature Reviews Disease Primers*, 1(1), 1-22. <https://doi.org/10.1038/nrdp.2015.57>

Ying, L., Wu, X., Lin, C. ve Jiang, L. (2014). Traumatic severity and trait resilience as predictors of posttraumatic stress disorder and depressive symptoms among adolescent survivors of the Wenchuan earthquake. *PloS One*, 9(2), 1-7. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0089401>

Hasan ÖYMEZ

“Haberciliğin Etik ve Evrensel İlkeleri
Olağanüstü Dönemlerde de Geçerlidir”

Röportaj: İbrahim ACAR

RÖPORTAJ

TRT Akademi Dergisinin “Afet Yönetimi ve Medya” sayısına özel olarak TRT Genel Müdür Yardımcısı Hasan Öymez ile olağanüstü dönemlerde yapılan habercilik, kamu yayıncılığı ve kriz dönemlerinde yapılan dezenformasyonlar üzerine bir röportaj gerçekleştirdik.

TRT Akademi Dergisi: Olağanüstü dönemlerde kamu yayıncısı olarak TRT’nin üstlendiği görev nedir?

Hasan ÖYMEZ: TRT sadece Türkiye’nin değil, dünyanın en büyük yayın kurumlarından biri olarak hem ülkemizde hem de dünyada yakından takip edilen bir yayın kurumu. Bu nedenle haber konusunda oluşturduğumuz ‘güvenilir’ bir markamız var. Olağanüstü dönemlerde kamu yayıncısı olarak üstlendiğimiz görev, bu güvenilir çizgimizi koruyarak, olağanüstü durumun sebep olabileceği hatalara düşmemeye çalışarak, öncelikli olarak hızlı bir şekilde haber vermek, sonrasında ise kamuoyunu bütün detaylarıyla doğru şekilde bilgilendirmektir. Sonrasındaki misyonumuz ise diğer haber rutinlerini daha geri plana çekerek olağanüstü dönemi merkeze alan bir yayın sürdürmektir. Örneğin 6 Şubat’ta meydana gelen ve ‘Asrın Felaketi’ olarak isimlendirilen Kahramanmaraş merkezli büyük depremleri hatırlayacak olursak öncelikle en az iki kaynaktan doğrularak haberi sıcağı sıcağına verdik ve sonrasında uzun süre deprem odaklı bir özel yayın sürdürdük. 6 Şubat’tan 12 Mart’a kadar devam eden ‘Deprem Özel Yayını’nda toplamda 43 bin 795 dakika deprem odaklı yayıncımız oldu. Bunların içerisinde AFAD ve diğer teşkilatların bölgede yaptığı çalışmalar, arama kurtarma çalışmaları, deprem yaralarının sarılmasına ilişkin çalışmalar, depremin boyutunu ve etkilerini anlatan yayınlar ile devletin sahadaki varlığını, yani vatandaşının yanında olduğunu gösteren, sadece haber vermekle yetinmeyen, depremedelerin moralini yükseltmeye çalışan yayınlarımız devreye girdi. Bir de tabii ki olağanüstü dönemlerde ortaya çıkan ve toplumsal barışı tehdit eden, kaos yaratmak isteyen ve bu amaçla dezenformasyon üreten odaklara karşı, doğru bilgilendirme yaptığımız yayınlar ki bunların toplamı da 1.601 dakikayı buldu.

Depremin meydana geldiği ilk andan itibaren tüm birimlerimizle teyakkuza geçtik. Depreme yönelik faaliyetleri milletimize aktardık. Müzik, eğlence, spor içerikli yayınları durdurup TRT Haber kanalımızdaki deprem özel yayınına TRT1, TRT Türk, TRT Avaz, TRT Kürdi, TRT Müzik, TRT Spor, TRT Spor Yıldız kanallarımızdan da ortak yayınla, eş zamanlı olarak kamuoyuna aktardık. Tüm radyo kanallarımız TRT Haber yayınına bağlandı. Hatta TRT Haber yayınlarının, kurumsal reyting hesabı yapmadan, talepleri üzerine Fenerbahçe TV, Galatasaray TV, Kıbrıs Genç TV, Ekin

TV, KTV, Luys TV gibi 14 ayrı kanaldan ve tüm yerel televizyonlardan da eşzamanlı verilmesine müsaade ettik.

Yayıncılık artık sadece televizyon ve radyo yayınları ile sınırlı değil. Konvansiyonel yayınların yanında TRT Haber'e ait internet sitelerinde, mobil cihaz uygulamalarında ve sosyal medya platformlarında da gerçek bilgileri sahadan anında izleyiciye ulaştırdık. Bu sayede yayınladığımız içerikleri 250 milyondan fazla kullanıcı izleme fırsatı buldu. Orman yangınları, maden kazası, deprem ve sel felaketi örneklerinde olduğu gibi sahaya ilk ulaşan yayın kurumu olarak özellikle devlet yöneticilerinin felaket bölgesindeki faaliyetlerine ilişkin canlı yayınları, talep eden yayın kurumlarının verebilmesini sağladık. Yayıncılıkta 'pool (havuz)' denilen bu yöntemle, TRT ile aynı teknik imkânlarla sahip olmayan yayın kurumlarının da sağlıklı bir yayın akışı imkânı bulması için yardımcı olduk.

7 canlı yayın aracı ve canlı yayın yapabilen 44 adet 4.5G cihazı ile sahaya yayıldık. İşitme engelliler için 24 saat kesintisiz işaret dilinde yayın verdik. AFAD ile dayanışma yapmak, depremzedeler için bağışta bulunmak isteyen vatandaşlar için ekranlarımıza kare kod yerleştirdik

TRT Akademi Dergisi: Kriz dönemlerinde sahada olan her şeyin ekrana yansımadağı biliniyor. TRT'nin bu konudaki hassasiyeti nedir?

Hasan ÖYMEZ: Haberciliğin etik ve evrensel ilkeleri olağanüstü dönemlerde de geçerlidir. Özellikle kriz dönemlerinde bu ilkeler rutin bir dönemden daha fazla önem arz eder. Biz, doğruluğu teyit edilmiş ve kamu yararı içeren haberleri vermek zorundayız. Evrensel habercilik ilkeleri bunu gerektirir. Bunu yaparken de hem kamu yararına hem bir kamu yayıncısı olarak Türk devleti ve milletinin menfaatlerine hem de kurumsal olarak yayın ilkelerimize uygun hareket ediyoruz. Kriz dönemi de olsa haberlerimizde izleyiciyi rahatsız edecek ya da depremzedeleri üzecek, moralini bozacak görüntüler vermemeye dikkat ettik. TRT yayınlarında ne olursa olsun insan onuru ve şahsına zarar veren, toplumsal birlik ve beraberliği zedeleyen, toplumsal bunalım ve travmalara yer açabilecek görüntülere yer verilmedi.

Eğer çok çok önemli bir kamu yararı yoksa depremde hayatını kaybetmiş bir insanın, yaralanmış bir insanın kötü durumdaki bir görüntüsünü vermenin anlam yoktur. Bizi, amatör yayın kurumlarından ya da takipçi toplamaya çalışan sosyal medya hesaplarından ayıran temel nokta budur.

Kriz döneminde yayın yapıyorken oradan en içler acısı görüntüleri bulup en yüksek reytingi almak TRT için asla bir seçenek olamaz. Dünyada da büyük ve saygın medya kurumlarının aynı konuya dikkat ettiğini görürsünüz. Bir örnek vermek gerekirse ABD’de Dünya Ticaret Merkezi’ne (İkiz Kuleler) terör saldırısı oldu ve çok fazla insan hayatını kaybetti ancak ekranda hiç ceset görmediniz. Bu önemli bir noktadır.

Elbette bu kadarla sınırlı da değil. Psikolojik koşullara da dikkat edilmesi gerekir. Evini, malını belki yakınlarını kaybetmiş insanların üzüntüyle kendini yerden yere attığını göstermek, gidip onunla röportaj yapmaya çalışmak, konuşması için zorlamak gibi davranışlar da ilkeli yayıncılık için kabul edilemez. Empati yapılması, krizin merkezindeki insanların istemeyeceği hiçbir duruma zorlanmaması, onların kişisel üzüntülerinin veya görüntülerinin kamu yararı yoksa yayına verilmemesi gerekir.

Eğer bu özeni göstermezseniz yaptığınız yayınlar zaten zor durumda olan insanları, onların yakınlarını hatta tüm ülkeyi bir travmaya sokabilir. Durumu daha da ağırlaştırabilir. Bu ise sorumlu yayıncılıkla uyumsuz. Yarayı sürekli kanatmaya çalışmanın, bu yolla reyting almaya çalışmanın kabul edilebilir yanı yoktur.

TRT Akademi Dergisi: Kriz ve olağanüstü dönemlerde özellikle sosyal medya mecralarında yoğun bir şekilde dezenformasyon söz konusu. TRT’nin dezenformasyon ile mücadele noktasında çalışmaları var mı? Varsa nelerdir?

Hasan ÖYMEZ: Maalesef dezenformasyon, çağımızın en hızlı büyüyen sorunu hâline geldi. Özellikle internet altyapısının küresel düzeyde çok gelişmiş olması ve üzerinde ses ve görüntü kaydı yapmaya yarayan donanım bulunan telefon, tablet gibi mobil cihazlarla birlikte haber üretimi kolaylaştı. Bu kolaylık, faydalı bir şekilde güzel işler için kullanılabilmesi gibi toplumda kaos yaratmak, ticari bazı amaçlara ulaşmak hatta ülke içinde karışıklık yaratmaktan, ‘kadife devrimler’ tezgâhlamaya kadar birçok amaçla kullanılabilir. Gerçekleri bozarak, değiştirerek ya da doğrudan yalan haber üretmek dezenformasyon yapmak artık çok daha kolay. Bunun 6 Şubat Depremi’nde çok kötü örneklerini de gördük. Ünlü bir sosyal medya karakterinin “Baraj kapakları patladı.” diyerek arama kurtarma çalışmalarının durmasına, halkın panik hâlinde Hatay’dan kaçmasına neden olduğunu, bir başka ünlü kişinin, “enkazdan çıkarılan kadın cenazesinin bileziklerinin çalınmak için kolunun kesildiği” şeklinde kayıt yapıp yayınladıklarını gördük. Bu nedenle yayınlarımızın önemli bir bölümünü dezenformasyona karşı ‘doğru bilgilendirme’ yapmaya ayırdık.

‘Deprem Özel Yayını’mız esnasında dezenformasyonla mücadele için 18 canlı yayın, 595 haber yayını hazırladık. Toplam 1.601 dakikamızı dezenformasyon amaçlı yalanların doğrularını anlatmak için kullandık.

Ayrıca sosyal medya hesaplarımızdan yalan haber ve dezenformasyonlara karşı doğruları içeren metin, görsel ve videoları, mobil cihaz kullanıcılarına gönderdik. Bu sayede üretilen birçok dezenformasyonun yalan olduğu çok kısa sürede ortaya çıktı. Milletimiz doğru bilgi için TRT ekranlarını tercih etti. Bu konuda aktif olarak çalışan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının duyurularını da yine izleyici ve takipçilerimize ulaştırdık.

Bütün bu çabalar sonucunda, dezenformasyon amaçlı paylaşımlar, haberler başarıya ulaşamadı. Milletimiz doğrusunu öğrendi.

TRT Akademi Dergisi: Olağanüstü dönemlerde sahaya göndereceğiniz yayın ekibini seçerken hangi nitelikleri göz önünde bulunduruyorsunuz?

Hasan ÖYMEZ: Olağanüstü durumlar, afet ve kriz bölgeleri sıra dışı koşullara sahip olan yerlerdir. Orada örneğin ilerleyecek yol bulmanız, önünüzü aydınlatacak bir ışığa sahip olmanız, iletişim için telefon sinyali yakalamanız bile imkânsız hâle gelebilir. Bu nedenle olağanüstü hâllerde sahada görevlendireceğimiz çalışanlarımızın da bu konularda donanımlı olması gerekir. Temiz içme suyunun bile bulunmadığı bir bölgede çalışacak personeli görevlendirirken daha önce savaş muhabirliği, polis muhabirliği gibi zor koşullarda görev yapan arkadaşlarımızı tercih ediyoruz. Deneyimli olan arkadaşlarımızı görevlendiriyoruz. TRT olarak olağanüstü bir durumun yaşandığı bölgeye gönderdiğimiz muhabir, kameraman ve canlı yayın ekiplerinin bu niteliklere sahip olmasına önem verdik.

Kurum olarak çalışanlarımızın güvenliğini de önemsiyor ve onları nöbetleşe sahada tutup sonra dinlendiriyoruz. Sahada çalışan ekiplere enerji sağlamak, barınma, beslenme, sağlıklı iletişim kurabilme gibi imkânları sağlamak adına uydu destekli cihazlardan, karavanlara kadar birçok imkânı sağlıyoruz. Ayrıca sahada bir kargaşa yaşanmaması adına örgütlenme ve iş bölümü yapıyoruz. Mobil haber merkezi kurulmasından, saha koordinatörleri görevlendirilmesine, merkezden destek verecek teyakkuz hâlindeki ekiplere kadar hemen her şeyi önceden planlıyoruz. Böyle olunca Allah göstermesin ama bir afet, kaza vb. durumunda daha organize ve hızlı hareket edebiliyoruz.

Yayıncılıkta “Habere giderken haber olmak” diye bir deyim vardır. Hiçbir personelimizin bu duruma düşmemesi adına gereken tüm önlemleri alıyoruz. Önce onların emniyeti sonra haber diyoruz.

TRT Akademi Dergisi: Sahadaki yayıncıların haber dili nasıl olmalıdır? TRT’yi bu noktada özel yayın kuruluşlarından bir ayıran bir özellik var mı?

Hasan ÖYMEZ: İlk dikkat edilecek konu haberlerin doğru olması, en az iki kaynaktan doğruluğunun teyit edilmesi ve verilmesinde kamu yararı olup olmadığıdır. Afet bölgesi de olsa, kriz de olsa, olağanüstü hâl de yaşansa biz doğru haber vermek zorundayız. Bu nedenle olağanüstü dönemlerde yayın yaparken ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile koordinasyon hâlinde olmamız gerekir. Doğrulanmamış, resmî kaynaklarca teyit edilmemiş bilgileri haber diye veremeyiz.

İkinci dikkat edilecek konu, reyting kaygısı ile duyguları, kişisel meseleleri yapılacak haberlere, yayınlara karıştırmamaktır. Basın mensupları da insandır ve duyguları vardır ancak orada haberin öznesi ve hedefi, basın mensubunun kendisi değildir. Bazı özel yayın kurumlarında karşılaşılıyor olsak da kamu yayıncısı olarak bu konuda çok hassas ve dikkatliyiz. Muhabirlerimiz kişisel duygularını yayınlarına karıştıramaz. Çok üzülse dahi yayında oturup ağlayamaz. Kızmış olsa da görev sorumluluğuyla üstten cümleler, ifadelerle hiçbir kişi veya kurumu tahkir edemez, hakarete bulunamaz. Bu nedenle bizim yayınlarımızda ağlayarak, haykırarak, fer-yatlar ederek seyirci ilgisini ekranda tutma amaçlı, reyting hedefleyen yayınlar olmaz. Hiçbir yayın kurumunda da olmaması gerekir.

Yayınlarımız büyük oranda ‘canlı’ olduğu için yapılacak bir hata da anında seyirciye ulaşır. Bu nedenle ön hazırlığın iyi yapılması gerekir. Buna rağmen önlemeyen bir sorun olursa nasıl bir tavır alınacağı da önemlidir. Son olarak deprem yayınlarında bazı örneklerini gördük: Acılı depremedelerden kimileri, buldukları üzücü durumu tepki olarak yayıncı kuruluşlara yöneltebiliyor. Öyle bir durumda dahi empati yaparak, afetten etkilenen insanlarla herhangi bir olumsuz diyaloga girmeden yayını sürdürmek gerekir.

TRT Akademi Dergisi: Olağanüstü dönemlerde habercilik noktasında hızlı ve güvenilir haber vermek hayati değer taşıyor. Bunu 6 Şubat Depremi sonrası da müşahede ettik. TRT bu noktada nasıl bir reaksiyon ile hareket ediyor?

Hasan ÖYMEZ: İlk olarak haberin doğru olup olmadığını kontrol ediyoruz. Doğruluğunu teyit ettikten sonra haberi ‘hızlı’ bir şekilde veriyoruz. Yayıncılıkta hız önemlidir ama haberin doğru olması daha önemlidir.

Sonrasında kısa bir sürede ilk ekipler hazırlanıyor ve hem merkezden hem de bölge müdürlüklerimizden ekipler olağanüstü hâlin yaşandığı bölgeye intikal ediyor. Büyük ve yaygın bir yayın kuruluşu olmanız nedeniyle birçok bölgede ekiplerimiz var.

Sonrasında ilgili kurumlardan alınan bilgiler, uzman konukların bulunup yayına alınması, bölgeden canlı yayınlara geçilmesi ve sonrasında ise hem olağanüstü hâlin devam ettiği dönem boyunca canlı yayınlara devam edilmesi hem de devamında yapılacak yayınların planlanması aşamasına geçiliyor. Olağanüstü hâl durumu ortadan kalksa da etkilerine ilişkin haberler yapılmaya devam ediliyor. Örneğin, 6 Şubat Deprem’inde yaralılar kurtarıldı, enkaz kaldırıldı ancak yayınlar bitmedi. Depremzede vatandaşlarımız için yapılacak yeni konutlardan, sorumlu müteahhitlerin yargı önüne çıkarılmasına kadar devam eden bir haber ve yayın süreci devam ediyor.

6 Şubat’ta ilk büyük deprem Kahramanmaraş’ın Pazarcık ilçesinde 04.17’de meydana geldi. Sarsıntının yaşanmasından saniyeler sonra yeri, şiddeti ile ilgili bilgileri teyit edip vatandaşlarımıza duyurduk. Sonrasında saha ekiplerini hızlı bir şekilde yönlendirdik, AFAD’dan 05.00’te özel yayına geçtik. Sayın Cumhurbaşkanımız, Cumhurbaşkanı Yardımcımız ve ilgili bakanlarımızın sahada çalışmalarını canlı olarak verdik. 400’den fazla personelle depremden etkilenen 11 il ve ilçelerinde çalışmaya başladık. Merkezde ise stüdyo ekipleri yanında teknik ekiplerimiz hızlı bir şekilde, övünerek söyleyebilirim ki çağrılmayı bile beklemeden görev yerlerine geldiler. Hızlı bir şekilde depreme ilişkin ‘teaser’, haritalar, grafikler hazırlandı ve vatandaşların en net bilgiyi en doğru ve hızlı şekilde alması için herkes seferber oldu.

Bu olurken birçok çalışmamızın yakınları da deprem bölgesinde, bazıları enkaz altında idi. Buna rağmen görev sorumluluğu ile hareket ettiler.

Depremi büyüklüğü ve etkisini dünya çapında saygın deprem bilimcilerle stüdyodan anlatırken, arama kurtarma çalışmalarını sahadan canlı olarak verdik. Kamu kurumlarının açıklamalarını, bilgilendirmelerini vatandaşlarımıza duyururken güvenlik güçlerinin, AFAD, UMKE ekiplerinin sahadaki çalışmalarını engelleme-yecek, mümkünse onlarla uyum içinde ve yardımcı olarak şekilde çalıştık. Çoklu pencere yayınları ile birden fazla şehri aynı anda ülkenin geri kalanı için görünür hâle getirdik. Uzun bir süre en az 4 şehirden aynı anda canlı görüntüler aktardık.

Bir yandan arama kurtarma çalışmaları sürerken diğer yandan depremedeler için kamu kurumlarının ve hayırsever milletimizin yardımlarına, bunların nasıl yapılabileceğine ve koordinasyonuna ilişkin yayınlar yaptık.

Dron kameralarla depremin etkilerini en geniş açıdan ve doğru şekilde görüntülerken dezenformasyonla mücadele ettik. Deprem bölgesindeki tüm olan biteni eksiksiz vermeye çalıştık. Örneğin depremin ardından birçok bakanımız çok uzun

sürede bölgede kalarak faaliyetleri doğrudan kendileri yürüttüler. Buna ilişkin 164 canlı yayın 1.391 dakika haber yayını yaptık.

Arama-kurtarma çalışmaları, afetlerden sonra en önemli konu hâline geliyor. Buna ilişkin 486 canlı yayını ve 403 haber yayını oldu. Sonrasında ‘Türkiye Tek Yürek (Devlet Millet El Ele) yayınlarını yaptık. TRT’nin ekran yüzleri ile depremde vatandaşlarımızı buluşturarak moral verici yayınlar gerçekleştirdik.

Bunu dijital mecralara da taşıdık. Depreme özel interaktif site oluşturduk. İnternet sitemizde depreme özel 10.294 içerik yüklendi ve toplamda 75 milyondan fazla görüntüledi. Örneğin deprem özelinde Twitter’da 3.490 içerik yükledik ve 170 milyon erişim ve etkileşim aldık. Instagram’da içerik sayısı 490, erişim 69 milyon, Facebook’ta içerik sayısı 1.663, erişim sayısı 35 milyon, Youtube’da içerik sayısı 771, erişim 65 milyon, TikTok’ta içerik sayısı 237, erişim 70 milyon olarak gerçekleşti. Doğru ve hızlı habercilik sayesinde 6 Şubat’tan sonra dijital mecralarımızda toplamda 500 bini üzerinde yeni takipçi/abone edindik.

TRT Akademi Dergisi: Kamu yayıncısı olarak TRT, olağanüstü dönemlerde ulusal konuları uluslararası kamuoyuna doğru aktarma görevini de üstleniyor. 6 Şubat depremi sonrası uluslararası kanalların yaptığı haber yayınlarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Mücadele etmek zorunda kaldığınız hususlar yaşadınız mı?

Hasan ÖYMEZ: Türkiye büyük bir ülke ve giderek artan bir gücü var. Bunun bir ayağı da medya elbette. Bugün dünyanın en etkili medya kurumlarından birinin Türkiye’nin TRT’si olmasının bizim için, tüm Türk vatandaşları ile dost ve kardeş ülkelerde yaşayanlar için gurur vesilesi olduğunu biliyoruz. Büyük bir kurum olarak sınırlarımızın ötesinde yayınlarımız yanında birçok kardeş ülke yayın kurumuna yönelik yardımlarımız, eğitim çalışmalarımız ve ortak faaliyetlerimiz, projelerimiz var. Geçmişte Türkiye bu medya gücüne sahip değildi. Bu nedenle ülkemiz küresel büyüklükteki medya kurumlarına etkilerine daha açık hâldeydi.

Dünya tarihine geçmiş dezenformasyon örnekleri vardır. Örneğin ABD kökenli medyanın 1991 yılındaki Körfez Savaşı sırasında ‘ham petrole bulanmış karabatak’ görüntüsü ile yaptığı dezenformasyon ya da İkinci Irak Savaşı öncesinde bu ülkede ‘kimyasal silah’ bulunduğu ilişkin dezenformasyon haberleri tüm dünyada olduğu gibi bizim kamuoyumuzda da etki oluşturmak için kullanıldı. Ancak artık güçlü bir TRT var ve haberin doğru ve tüm dünya insanların yararına bir şekilde ulaştırılması için yayınlarımız sürdürülüyor.

Uluslararası medyanın Türkiye ya da başka bir ülkede meydana gelen olaylara nasıl yaklaştığı konusunda, 6 Şubat Depremi sonrasında ilginç örnekler de gördük.

Mesela Fransa'da yayın yapan Charlie Hebdo dergisi, "Türkiye'de deprem. Tank göndermeye gerek kalmadı." şeklinde çok çirkin bir karikatür yayınladı. Farklı ülkelerde başka bazı yayınlar da yapılarak Türkiye adeta "çökmüş, mahvolmuş, yok olmuş ve bir daha belini doğrultamayacak." havası verilmek istendi.

Sahadan yaptığımız yayınlarla bunun doğru olmadığını tüm dünyaya anlattık ve doğru şekilde bilgilendirdik.

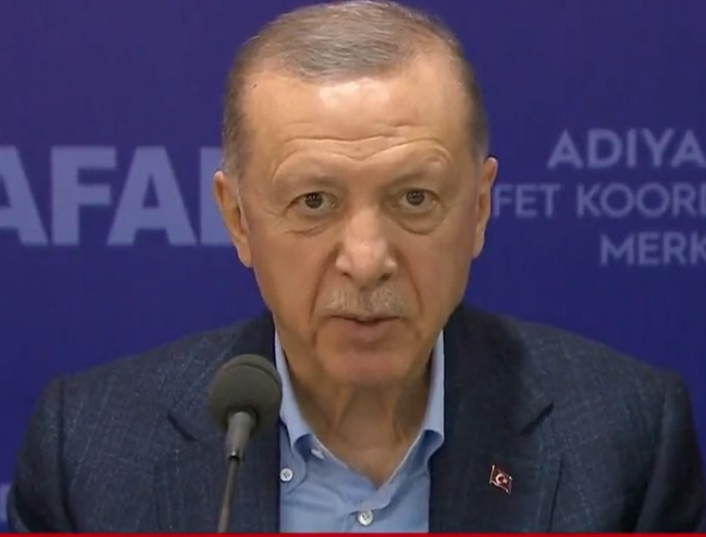
Elbette sorumlu ve ilkeli yayın yapan yabancı medya kurumları da oldu. Onlar da bizim gibi doğruları aktarmak ve hatta uluslararası yardımlaşmayı teşvik etmek için yayınlar yaptılar. Onları da kutluyor ve teşekkür ediyorum.

Sonuç olarak TRT'nin uluslararası güvenilirliği ve gücü inşallah bir daha yaşamayız ama son bir yılda ülkemizde meydana gelen orman yangınları, sel felaketleri, deprem ve maden kazası gibi olaylarla tekrar tekrar teyit edilmiş oldu. Halkımız ve yurt dışından bizi izleyen tüm insanlar, TRT'nin bu güvenilir, güçlü, hızlı ve objektif yayınlarını sürdüreceğini daima bilsinler.

TRT HABER

ADİYAMAN CANLI

SON DAKİKA

CUMHURBAŞKANI DEPREM BÖLGESİNDE

ERDOĞAN: TÜM MİLLETİMİZE GEÇMİŞ OLSUN, 10 BİNDEN FAZLA ARTÇI YAŞADIK

SON DAKİKA

SON DAKİKA PI ÇALIŞMASI SÜRÜYOR ■ 2 MİLYONDAN FAZLA AFETZEDE BÖLGED 15.08

TRT HABER

ADANA CANLI

SON DAKİKA

"85 MİLYON TEK YÜREK OLMA GÜNÜ"

ERDOĞAN: DEVLETİMİZ TÜM KURUMLARIYLA İMKANLARINI SEFERBER ETMİŞTİR

SON DAKİKA

SON DAKİKA "85 MİLYON TEK YÜREK, TEK BİLEK OLMA GÜNÜDÜR"... ERDOĞAN: N ▲ \$ 18,8243

Yusuf ÖZHAN, Nilgün BALKAÇ,
Mehmet Akif ERSOY, Merve TOKAZ,
Ümmü Gülsüm DURMUŞ

Olağanüstü Dönemlerde Habercilik

Röportaj: M. Fırat ÜNAL - Şeyma SITKI BÖYÜK- Recep ORHAN

DOSYA
RÖPORTAJ

Olağanüstü dönemlerde haberciliğin dinamikleri nelerdir? Kriz dönemlerinde sahaya giden habercinin hazırlığı ne olmalı? Sahada görülen her şey ekrana yansıtılmalı mı? Sahadan bilgi aktarımı yaparken nelere dikkat edilmeli? Afetzedelerle iletişim nasıl olmalı? Olağanüstü dönemlerde sahada haber toplama süreci ve teyit etme aşamaları nasıl olmalı? Bu dönemlerde dezenformasyon ile mücadele noktasında ne gibi çalışmalar yapılmaktadır?

Savaş, deprem, sel, yangın gibi olağanüstü dönemlerde sahada yaşananları gerek ekranlardan gerekse de dijital platformlardan kamuoyunu aktaran; Anadolu Ajansı Genel Müdür Yardımcısı Yusuf ÖZHAN, TRT Haber Spikeri Nilgün BALKAÇ, Habertürk Sunucusu Mehmet Akif ERSOY, CNN Türk Muhabiri Merve TOKAZ ve GZT Saha Editörü Ümmü Gülsüm DURMUŞ ile TRT Akademi dergisinin "Afet Yönetimi ve Medya" sayısına özel olarak bir dosya röportaj gerçekleştirdik.

“Kriz Anları Dezenformasyonun En Yoğun Şekilde Hissedildiği Anlardır”

TRT Akademi Dergisi: Olağanüstü durumlarda, özellikle sosyal medyada hız ve doğruluk habercilik açısından ciddi bir probleme dönüşüyor. Dijital okuryazarlık açısından da bakarsak bu gibi durumlarda doğru ve güncel habere nasıl ulaşılabilir?

Yusuf ÖZHAN: Teknoloji çağında hızla gelişen araçlar ve dijitalleşme medyanın da hızlı bir dönüşümden geçmesine neden olmaktadır. Dijitalleşme süreci medya için hem olumlu hem de olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bilginin dijital platformların ve internetin etkisi ile hızla yayılması medya sektörü açısından rekabeti, dönüşümü, değişimi ve esnek olmayı zorunlu hâle getirirken haberciliğin doğası noktasında ciddi meydan okumaları da

beraberinde getirmiştir. Bugün yaşadığımız çağda haberin doğru şekilde verilmesi veya kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi süreci ise çok çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Özellikle sahte bilgi ekosisteminin sürekli geliştiği, dijitalleşmenin, algoritmaların, sanal alanın iletişimi dönüştürdüğü, gruplar veya devletler arasında enformasyon savaşlarının, algı operasyonlarının hızlandığı bir süreçte medya okuryazarlığının artırılması ve doğru haberin önemi de giderek artmaktadır. Dün-

yada olduğu gibi ülkemizde de öncelikle medya okuryazarlığının ve bilinçli okurların artması önem arz etmektedir. Sosyal medya gibi dezenformasyonun yoğun olduğu ortamlarda toplumun resmi haber ağlarını, kurum ve kuruluşları takip etmesi büyük önem taşımaktadır. Anadolu Ajansı olarak bizler gerek yurt içindeki ekiplerimizle gerekse de yurt dışındaki temsilciliklerimiz ve muhabir arkadaşlarımızla birlikte vatandaşlarımızın doğru bilgiye erişimini kolaylaştırmak için azami gayret göstermekteyiz.

TRT Akademi Dergisi: Afet ve olağanüstü durumlarda yalan ve yanlış bilginin yayılması nasıl önlenebilir, yayın kuruluşları bu durumla nasıl mücadele edebilir? AA olarak sizin bu noktada bir çalışmanız var mı?

Yusuf ÖZHAN: Bu sorunuza öncelikli olarak yakın zamanda yaşadığımız 6 Şubat depreminde hayatını kaybeden vatandaşlarımıza Allah'tan rahmet, acısı olan vatandaşlarımıza bir kez daha başsağlığı dileklerini ileterek başlamak istiyorum. 85 milyon insanımızın yüreğini yakan son yüzyılın en büyük depreminde yaraların hızla sarılması noktasında yayın kuruluşları olarak da hepimize bazı görev ve sorumluluk düşmektedir. Nitekim bu görevlerin en önemlisi son yıllarda yaşadığımız sel, afet, orman yangını, deprem gibi olağanüstü durumlarda kamuoyunu doğru bilgilendirmektir.

Yaşanan tüm kriz ve olağanüstü olaylarda süreçlerin doğru şekilde yönetilmesinin en önemli yapı taşlarından biri de medya ve iletişim kanallarının etkin olarak kullanılmasıdır. Kriz anları, dezenformasyonun en yoğun şekilde hissedildiği anlardır. Özellikle dijital platformların ve sosyal medyanın yaygınlaşması ile birlikte sahte bilgi ekosistemi de giderek güçlenmektedir. Bu sadece ülkemiz için değil küresel toplum için de geçerli olan önemli bir sorundur. Farklı hesapların, bot hesapların sahte bir bilgiyi doğru bir içerikmiş gibi sunduğu ve kamuoyu algısını etkilemeye çalıştığı bir dönemden geçiyoruz.

Burada en kritik konulardan biri, kurumların iletişim ve bilgilendirmeyi koordineli, hızlı, esnek ve doğru bir şekilde yapmasıdır. 103 yıl önce kamuoyunun doğru bir şekilde bilgilendirilmesi ve ülkemizin sesinin duyurulması amacıyla kurulan Anadolu Ajansımız, bugün de bu görev ve sorumluluğunun bilinci ile doğru habercilik ilkelerine bağlı olarak çalışmaya devam etmektedir. Bütün muhabir arkadaşlarımızla birlikte en önemli amacımız doğru bilgiyi sunmak ve doğru bilgiye erişimi kolaylaştırmaktır. Ajans olarak akademimizde de habercilik konusunda önemli eğitimler vermekte ve hem ulusal hem de uluslararası alandan katılım sağlayan muhabir arkadaşlarımıza doğru haberciliği merkeze alan eğitimler vermekteyiz.

Yine benzer şekilde AA+ Yeni Mezun Kariyer Programı ve Welcome2AA Staj programlarımız sayesinde mesleğe yeni başlayacak genç arkadaşlarımıza doğru haberciliği uygulamalı olarak öğretiyoruz. Zaman içerisinde özellikle dijital ağların doğru kullanımı noktasında faydalı olabileceğine inandığımız medya-okuryazarlığı konusunda da bazı çalışmalar yapmayı planlıyoruz.

Diğer taraftan küresel düzeyde yaygınlaşan ve ülkemizi de etkileyen dezenformasyon ile mücadele kapsamında Teyit Hattı'nı kurduk. Editörlüğümüz, özellikle sosyal medyada kamuoyunu yanıltmak üzere ortaya çıkan dezenformasyon şüphesi taşıyan içerikleri araştırmaktadır. Bilhassa olağanüstü durumlarda ortaya çıkan ve doğruluğu araştırılmamış bilgilerin yayılımını engellemek üzere çalışmaktadır. Teyit Hattı, Anadolu Ajansının yayın ilkeleri çerçevesinde teyit süreçlerini gerçekleştirmekte ve kamuoyunu doğru şekilde aydınlatmak üzere faaliyet yürütmektedir. Editörlüğümüzde görevli arkadaşlarımızla beraber başta sosyal medya olmak üzere yazılı ve görsel basın titizlikle incelenmekte ve kamuoyunu yanıltmaya yönelik içeriklerin tespiti yapılmaktadır.

TRT Akademi Dergisi: Teyit ve infodemi dünya medyasının genel problemi. Dünyadaki haber ajansları bu sorunu aşmak için neler yapıyor? Bunun yanında ulusal haber ajansları uluslararası haber ajanslarının yaptığı (çeşitli amaçlarla) haberlerle de mücadele veriyor. Anadolu Ajansının bu konudaki yaklaşımından bahsedermisiniz?

Yusuf ÖZHAN: Post-truth çağında habercilik yapmak ciddi meydan okumalarla karşılaşmak anlamına gelmektedir. Geleneksel medya düzeninin dışında yeni bir gerçeklikle karşı karşıya olduğumuzun bilincinde olarak yenilikçiliğe açık bir iletişim ve medya modeline ihtiyacımız var. Özellikle dezenformasyon, manipülasyon, malenformasyon, infodemi gibi yeni sorunlar medya açısından önemli zorluklar barındırıyor. Burada bir yandan teyidi ve hakikati öne çıkaran bir yaklaşımı esas almak zorundayız. Burada yayılan bilginin gerçekliğini sorgulamak ve buna yönelik doğrulayıcı mekanizmaları çeşitlendirmek büyük önem arz etmektedir. Diğer taraftan medya ve habercilik etiği ile ilgili ilkeleri geniş bir zeminde yeniden tartışmak ve mevcut sorunları da dikkate alan bir üst kurallar bütünü hem ulusal hem de uluslararası düzeyde uygulamaya sokmak gerekmektedir.

Öte taraftan hem ajansları hem de medya şirketlerini aşan bir başka realite de söz konusudur. Bunun başında dijital platformların tekelleşmesi gelmektedir. Dezenformasyon ve manipülasyona en çok maruz kaldığımız platformlara bakıldığı zaman bir tekelleşme söz konusudur. Bu platformların işleyişine yönelik medya öz-

gürlüğünü de dikkate alan ve işleyebilen bir normlar bütünü geliştirilmeli. Diğer taraftan yapay zekâ, algoritmalar, veriler, üretilmiş içerikler günümüz dünyasında devletler arası rekabeti de etkileyebilen veya devletler tarafından kullanılabilen yöntemlere de dönüşmektedir. Bu durum medyayı dolayısıyla yazılı ve görsel basını da aşan bir soruna işaret etmektedir. Bu konunun küresel düzeyde tartışılma-ya başlanmış olması sevindirici olsa da uygun tedbirlerin alınması noktasında iş birliğine ihtiyacın olduğu bir gerçektir.

Anadolu Ajansı olarak biz doğru haberciliğe önem vermekteyiz. Bir önceki sorunuzda da belirttiğim gibi başta Teyit Hattı olmak üzere yeni editörlükler kurduk ve dezenformasyona karşı mücadele ediyoruz. Ancak bunun için küresel düzeyde de iş birliğine ihtiyacımız var. Biz Anadolu Ajansı olarak katıldığımız uluslararası toplantılarda bu konuları da gündeme getirmenin ve bu noktada ilerleme kaydetmenin gayreti içerisindeyiz. Benzer şekilde muhatap ajanslarla ikili anlaşmalar veya iş birlikleri sayesinde dezenformasyonu sınırlandırmayı arzu ediyoruz.

TRT Akademi Dergisi: Olağanüstü dönemlerde Türkiye’de ve dünyada yapılan haberciliğin benzer ve farklı noktaları nelerdir?

Yusuf ÖZHAN: Uzun yıllardan bu yana terörle mücadele eden, deprem, sel, orman yangını gibi olağanüstü dönemler yaşayan bir ülke olarak kriz dönemi haberciliği noktasında eksiklerimizin olduğunu düşünüyorum. Kriz ve olağanüstü durumlarda medyanın daha hassas olması ve bilinçli bir haberciliği incelemesi gerektiği, benzer şekilde sosyal medya kullanıcılarının da dezenformatif paylaşımlar yapmak veya bu tür içerikleri yayma noktasında dikkatli davranması gerektiğine inanıyorum. Bu tür bir yaklaşımın kendiliğinden gelişmesi gereken ve daha çok medya etiği ve prensipleri ile ilişkili olan bir alan olduğunu düşünüyorum. Dünyadaki örneklerle karşılaştırıldığında ülkemizde bu konudaki hassasiyetin biraz daha üzerinde durulması gerekmektedir. Buradaki yaklaşım ebetteki haberin sınırlandırılması anlamına gelmemektedir. Burada tartışılması gereken olağanüstü durumlardaki haberciliğin ilkeli bir standardının olması gerekliliğidir. Bu tür durumlarda yazılı ve görsel basınımızın doğru bilgiyi aktarması elzemdir. Aksi durumlar bilgi kirliliğine yol açtığı gibi kaosa ve hakikatin ötelenmesine de yol açacaktır.

TRT Akademi Dergisi: Ülkemizde büyük bir deprem yaşandı. Afet bölgesine giden bir muhabirde bulunması gereken özellikler için uygulanan bir eğitim programı var mıdır?

Yusuf ÖZHAN: Anadolu Ajansı olarak uzun yıllardan bu yana kurum içi, kurum dışı ve uluslararası alana yönelik eğitimler vermekteyiz. Bu eğitimlerimizden en önemlisi “Savaş Muhabirliği” eğitimidir. Burada muhabirlerimize başta savaş, çatışma ve doğal afetlerin yaşandığı bölgelerde karşılaşılabilecekleri zorluklara dair hem teorik hem de pratik eğitimler veriliyor. Bu eğitimlerimizdeki katılımcı yerli ve yabancı muhabirler, Polis Akademisinin ortaklığında zorlu testlere tabi tutuluyor. Çatışma ve afet bölgelerinde görev yapacak muhabirlerin dirayetli olması, sakin kalabilmesi ve duygusal geçişlerle mücadele etmesi gerekebilir. Burada ebetteki muhabirlerin birer insan olduğunu atlamadan öncelikli olarak görevlerini yapmaları ve kamuoyunu doğru bilgilendirmelerine yönelik eğitimlere öncelik veriyoruz.

Ajans olarak son dönemlerde Haber Akademimizin öncülüğünde Afet Haberciliği ve Kriz Bölgelerinde Habercilik ile ilgili eğitim programları hazırladık. Yurt içi ve yurt dışındaki medya organlarında çalışan gazeteci ve muhabirlerin katılımı ile gerçekleşen eğitimlerde kriz bölgelerinde yerel kaynaklar, medya ve algı yönetimi, kriz bölgelerinde haber dili, kriz yönetimi ve kriz bölgelerindeki risklerle ilgili konulara ağırlık veriyoruz. Bunların yanı sıra yakın zamanda yaşadığımız deprem sonrası Afet Haberciliği Eğitimi ve Afet Haberciliği Forumu ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır.

“Sahada ve Ekranda Olaylar Dramatize Edilmeden Aktarılmalı”

TRT Akademi Dergisi: Olağanüstü dönemlerde ekranda ve sahada haber aktarımı nasıl olmalı?

Nilgün BALKAÇ: Zor bir meslek olan haberciliğin dijitalleşme ile son zamanlarda sorumluluğu iyice arttı. Biliyorsunuz habercilik dikkat ve hız gerektiren bir meslektir. Olağanüstü dönemlerde yaşanan acılar, kayıplar ve krizlerin görüşülerek haber yapılması gerekmektedir. Sahada ve ekranda olayların dramatize edilmeden aktarılması gerekmektedir. Küçük bir abartı, benzetme, olayı acı yönü ile öne çıkarmak ters bir etki yapabilir. Kriz ve olağanüstü dönemlerde ideolojiler ve kişisel

düşünceler bir kenara bırakılıp saygı, anlayış dili korunmalıdır. Orada olayı yaşayan insanlar ile empati kurulmalı, hassas ve özenli davranılmalıdır. Kayıplar ve kaygılar iyi anlatılmalıdır. Cenazelerde aileler ile görüşürken dikkatli olunmalı.

TRT Akademi Dergisi: Medya bağlamında, afet dönemlerinde insan haysiyeti nasıl korunur?

Nilgün BALKAÇ: Sel, deprem gibi doğal afetlerde, afetzedelerin mahremiyetine dikkat edilmeli. Görüntü alınırken ya da fotoğraf çekerken çok dikkatli olunmalı. Özel hayata saygı duyulmalı ve mutlaka izin alınmalı. Yardım çadırlarının içine girerken utanma duygusuna saygı gösterilmeli. O insanların neler yaşadığını aklımızdan çıkarmamalıyız. Umudun her zaman olduğunu sık sık vurgulamamız lazım. Çocuklar konusunda hassas olunmalı. Enkazdan kurtarılma anı, hayat koridoru, onun çekim biçimi önemli. Acılara ve insanlara saygılı olunmalı. Haber için röportaj taleplerinde ısrarcı olmak yerine en doğru zamanı beklemek gerekli.

TRT Akademi Dergisi: Kriz dönemlerinde bilginin teyidi neden önem arz etmektedir?

Nilgün BALKAÇ: Olağanüstü dönemlerde özellikle ekranda seyirciye aktarım yaparken isimler ve kayıplar konusu mutlaka teyit edilmelidir. Soyadı değişikliği, bir harf hatası bile bazen çok büyük sorunlara yol açabilir. Normal bir zamanda hatayı telafi etmek çok kolayken bu tür zamanlarda vahim sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Kişiler, toplum ve kurumlar bu dönemlerde daha hassas olabiliyor. İnsanların küçük de olsa bir hataya, ihmale tahammülleri olmayabiliyor. Sosyal medyadaki bilgi kirliliğinden olabildiğince uzak durulmalı ve mümkünse resmi kanallardan teyitli bilgiler aktarılmalıdır.

TRT Akademi Dergisi: Olağanüstü dönemlerde sahaya giden bir habercinin hazırlığı nedir? Nasıl olmalı?

Nilgün BALKAÇ: Haberci sahaya hazırlıklı gitmeli ayrıca her koşula hazırlıklı olabilmelidir. Sahada ekip ruhuyla hareket edilmeli. Kameraman, muhabir, foto- muhabir... hepsi bir olmalı ki oradaki atmosferi en doğru şekilde aktarabilsin. Haberci sel, deprem gibi felaketlerin yaşandığı yere giderken kıyafetiyle, ekipmanıyla ve mantığıyla kısacası her şeyi ile hazırlıklı gitmelidir. Habercilik çok zor bir meslek. Haberci, sahada çok geniş bir alanda oluyor. Öncelikle habercinin can güvenliğinin önemli olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Haber toplama önemli ama önce can güvenliği. Örneğin haberci, yangın alanını olay yerine giderek yorumlamak durumunda kalabilir bu durumda yangın söndürme uçaklarının yukarıdan bıraktıkları suya dikkat etmesi gerekmektedir. Sel basan nokta, balçık içinde bir noktada ise habercinin olaya belli bir mesafede olması gerekmektedir çünkü o anda sel gelebilir ya da toprak kayabilir. Son deprem felaketinde de şahit olduğumuz gibi

sosyal medya içerik üreticileri kendilerini haberci gibi sahaya atıp hiç yapılmaması gereken davranışlarda bulundular. Asıl hazırlık konusunda daha dikkatli davranması gerekenler de işte bu tarz saha deneyimi olmayanlardır.

TRT Akademi Dergisi: Biliyorsunuz olağanüstü dönemlerde muhabirin haber toplaması kadar haberi teyitlemesi de çok önemli. Bu konuda ne söylersiniz?

Nilgün BALKAÇ: Burada en önemlisi teyit. Özellikle son dönemde hayatımıza giren “Mobile Journalism” ile her vatandaş “sosyal medya haber ajansı”nda bir haberci. İyi yönleri var ancak kötü yönleri de bulunmaktadır. Alınan bir haberin teyit edilmesi lazım. Bazen bir haber bir olay tümüyle değiştirebiliyor. Burada “sosyal medya haber ajansı”na dikkat edilmesi lazım. Elinde akıllı cihazı olan her vatandaş bir haberci ama verdikleri, paylaştıkları teyit edilmeye muhtaç bilgiler, görüntüler. Oradan çok iyi insan öyküsü, mağduriyetler, kaçış/kurtulma hikâyeleri çıkartabilirsin ama mutlaka teyit edilmeli.

TRT Akademi Dergisi: Sahadaki haberci, haberi aktarırken nasıl olmalı?

Nilgün BALKAÇ: Haberci; sadece haberi aktarır, kendisi haberin konusu olmamalı. Haberciler kimi zaman bir damla gözyaşı akıtıyorlar, olabilir hepimiz insanız, duygularımız var ama bu durum kesinlikle haberin konusunun önüne geçmemeli. Haberci orada sadece olayı anlatmalıdır. Reyting her şey değildir. Bunun yanında sahada mümkünse yorumlamak yerine uzman görüşlerinin de doğrudan anlatılması lazım.

“Eskiden Bilgiye Ulaşmak Zordu Ama Daha Sağlam Bilgiye Ulaşabiliyorduk”

TRT Akademi Dergisi: Bir dönem TRT Haber Orta Doğu muhabiri olarak görev yaptınız. Libya, Afganistan, Suriye, Yemen ve Filistin gibi sıcak olayların yaşandığı bölgelerde bulundunuz. Kaddafi ile son röportajı yapan gazeteci de sizsiniz.

Özellikle sıcak çatışmaların gerçekleştiği bölgelerde haber bilgisine nasıl ulaşıyordunuz? Haber teyidi noktasında yaşadığınız zorluklar oldu mu, önlemlerinizi nelerdi? Yakın geçmiş olsa da o dönemden içinde bulunduğumuz döneme dek geçen yaklaşık 10-15 yıllık süreçte habere ulaşma yöntemi sizce değişti mi?

Mehmet Akif ERSOY: Benim kriz bölgelerinde çalış-

ma sebebim ve daha sonra savaş muhabirliği vs. gibi işlere bulaşmamın temel sebebi, Libya savaşında karşılaştığım tablonun bize uluslararası haber ajansları ve televizyon kanalları tarafından anlatıldığı gibi olmadığı gerçeğidir. Sahada gördüğümüz ile uluslararası medyanın dünyaya servis ettiği arasında çok büyük bir makas vardı. Ben burada “Bir dakika!” dedim. O zamanlar daha çok tecrübesiz bir muhabirim, iki senedir bu işi yapıyordum. Sonra televizyonların aslında işinin sadece haber vermek olmadığını fark ettim.

Şunun da altını çizmek isterim: Kriz bölgelerinde habercilik çok pahalı bir iş. Hiç kimse para kazanmak için habercilik yapmıyor. Hatta şöyle, bu iş para kazandıran bir meslek de değil. Uluslararası haber ajansları, haber kanalları hepsi bir şekilde sübvansede edilir. Ya devletler tarafından sübvansede edilir ya da şirketler tarafından sübvansede edilir. Dolayısıyla bunların hiç birisinin para kazanma gibi bir durumu söz konusu değildir. Peki, neden sübvansede ediliyorlar? Bize iyilik etmek için mi veya insanlar dünyadan haberdar olsunlar diye mi bu işe para yatırıyorlar? Her televizyon kanalının, her haber ajansının bağlı olduğu ülkeye veya kuruluşa veya şirkete karşı bağımlılığı söz konusu. Ben bir şirketin o ülkeye dönük politikalarına göre değişen haberlerle karşılaştım. Yemen’de, Mısır’da, Suriye’de, Libya’da yani Arap isyanları ya da Arap baharı hikâyesi bile böyleydi. Libya’da, Mısır’da, Yemen’de isyanı destekleyen bazı ülkeler Suriye’de isyan çıktığında: “Aaa! Bir dakika, orada olmaz, orası bizim kontrolümüzde.” dedi ve isyana karşı çıktı veya Suriye’deki, Ürdün’deki isyanı destekleyen bir ülke, Mısır’daki isyana karşı çıktı veya Bahreyn’dekine karşı çıktı. Hatta Suudi Arabistan, isyancıları bastırmak için tanklarını gönderdi.

Hepsinin bir kurgusu var. Biz Yemen’e gittiğimizde Tahrir Meydanı’nda gösteriler yapıyordu. Her iki meydana da bakan kameraların başka gündemi vardı. O gündeme göre de haber yapıyorlardı. Ben yaşadığımız bu süreçlerin tamamında şunu fark ettim: Bizim düşündüğümüz manada böyle bir iş yok. Bize öğretildiği gibi de bir iş yok. Biz bunu Orta Doğu üzerinden yıllarca anlatmaya çalıştık. İşte, “Trablus’u uçaklar vuruyor” dediklerinde ben Trablus’taydım, havada hiç uçak yoktu. Kahire’de Tahrir Meydanı’nda milyonlarca insan gösteri yaptı, dediklerinde benim evim Tahrir Meydanı’na 150 metre mesafedeydi, koştum, gittim. Evet gösteri vardı ama Tahrir’in bir kısmı bomboştı, bir kısmında da işte on bin kişi gösteri yapıyordu ve o on bini, meydanın boş tarafını çekmeden milyonlar olarak gösterebiliyorsunuz. Ben de oradan tweet atardım, Tahrir gösterilerinin olduğu yeri çekerdim. Bir de meydanın boş tarafını çekerdim, burası da Tahrir. Tahrir’e nereden bakmak istiyorsunuz? Mesele bundan ibaret. Benzerlerini biz Türkiye’de

yaşadık. Benzerlerini ve en önemlisi bence bunu öğrendiğimiz yer, iliklerimize kadar hissettiğimiz yer, Rusya-Ukrayna Savaşı oldu. Yani Batı'nın en çok övündüğü şey, yani bizim örneklendirirken "Batı medyası, Batı'daki demokrasi, Batı'daki özgürlükler, Batı medyasındaki özgürlük ve Amerikan medyasındaki özgürlük" diye anlattığımız şeyi ben Gazze'de yaşadım. CNN International'ın muhabiri Sderot tepesinde, İsraililer burada eğleniyorlar, işte Gazze bombalanırken bugün şu kadar çocuk öldü dediği için önce sürüldü, sonra görevden alındı. Anlatamadık biz bunu. Ne zaman anlattık? Rusya-Ukrayna Savaşı'nda. Nasıl oldu? Özgür olduğunu düşündüğümüz Twitter hesapları üzerinden örneklendirelim. Twitter'ı bir daire olarak düşünelim. Siz Türkiye'de bu dairenin ortasındasınız. Paylaşımlarınız ile her yöne ateş edebiliyorsunuz. İstedığınızı yazıyorsunuz, istediğinize hakaret ediyorsunuz. Haber paylaşıyorsunuz, yalan paylaşıyorsunuz, dezenformatif şeyler paylaşıyorsunuz. Kimse size hesap sormuyor. Bulduğunuz ülkede birileri hesap sormaya kalkıyor, özgürlüğünüzün kısıtlandığını söylüyorsunuz. Bunu şu anlamda söylemiyorum: Twitter kapatılmalı. Asla! Ama sosyal medyanın ne yaptığını görün diye söylüyorum. Peki, diyelim ki İngiltere'desiniz. Dairenin diğer ucunda IŞİD var, El Kaide var, Türkiye var, Erdoğan var, ne bileyim Orta Doğu'da başka bir ülke var, gıda fiyatları var, tarım var, küresel ısınma var. Buralara ateş ediyorsunuz. Bunlara eleştirilerinizi dile getiriyorsunuz. Hiçbir sorun olmuyor. Ama dairenin diğer ucuna ateş etmeye kalkıyorsunuz. Mesela burada LGBT var diyelim Instagram'da, diyelim İsrail'in uluslararası güvenlik stratejilerine dair önemli bir konumu veya istihbarat paylaşımı var veya İsrail'in Macaristan Başbakanı'nı dinlediğine dair bir bilgi var. Siz buraya ateş ettiğiniz anda bakıyorsunuz önce size bir uyarı geliyor: "Bu saldırgan bir içerik bunu kaldır!" diye, sonra bakıyorsunuz hesabınızı kapatmışlar. Dolayısıyla siz bazı konulara ateş ederken özgürsünüz ama dairenin diğer ucundaki yerlere ateş ettiğiniz anda "Aaa! Bir dakika, bu işler böyle değilmiş!" diyorsunuz. Rusya-Ukrayna Savaşı'nda önce Batı'da çalışan ve Rusya'yı destekleyen gazeteciler sınır dışı edildi. Sonra Rusya'yı destekleyen televizyon kanalları uydudan kapatıldı. Nerde basın özgürlüğü? BBC'de, CNN'de, France 24'te hadi konuşturun, röportaj versinler Reuters'a, AP'ye, Associated Press'e, mümkün mü? Rusya bence Ukrayna'yı işgal etti. Rusyalı gazetecileri gönderdiler. Uydudan kanalları kapattılar, yetmedi. YouTube ne kadar özgür bir mecra değil mi? Normalde her şeyi konuşabildiğimizi düşünüyoruz. Hadi konuşsunlar. Batılı medya organlarında YouTuberlar Rusya Savaşı'nda Rusya'yı savunan bir şey söylediklerinde hesapları kapatıldı. Rusya televizyonlarının YouTube hesapları kapatıldı. Yani Rusya propagandası yapan televizyon kanalları YouTube'dan yayın yapamaz hâle geldi. Sonra Rus akademisyenleri sınır dışı ettiler. Bunu bu arada Rusya'yı savunur bir yerden

söylemiyorum. Burada Rusya örneği üzerinden başka bir şey anlatmaya çalışıyorum. Rus akademisyenleri sınır dışı ettiler. Rus aşçıları sınır dışı ettiler. Rus orkestra şeflerini sınır dışı ettiler. Rus kedilerini falan en son yarışmalara falan almadılar. Tersinden düşünelim. Rusya'da yaşıyorsunuz diyelim, hadi Ukrayna Savaşı'nda Rusya'nın haksızlıklarını anlatsın birisi. Dünya böyle tatlı bir yer değil. Bu kadar keyifli bir yer değil. Keşke olsaydı da otursaydık böyle her şeyi istediğimiz gibi konuşsaydık. Gerçekten özgürlüklerden, insan haklarından, evrensel değerlerden, uluslararası hukuktan falan bahsetseydik. Dünya şöyle bir yer: Çok ilkel, hakikaten vahşi bir doğa ortamı, güçlüyseniz kazanıyorsunuz. Uluslararası hukuk sadece sizin gücünüze endekli bir şey. Uluslararası bir hukukta hakkınızı savunacak bir silahlı kuvvetleriniz varsa orada sesinizi çıkarabilir ve hakkınızı -yazılı metinlerde var olan haklarınızı- isteyebilir veya alabilirsiniz. Ama siz mesela zulme uğrayan bir devletsiniz ve yeterince güçlü bir ordunuz yok. Sizi savunan ordusu olan bir devlet de yok yani uluslararası güç de yok, küresel bir aktör de sizi savunmuyor. Geçmiş olsun! Haracınızı da vermiyorsanız paketlerler. Bu çok basit bir şeydir. Yani şöyle söyleyeyim: Katar çok küçük bir ülkedir ama çok zengin petrol gaz yatakları vardır. Buradan aldığı paranın bir miktarını küresel aktörlere dağıtmasa Katar'a o gazın parasını yedirirler mi? Akıllı davranıyor ve dağıtıyor. Tam böyle bir şey küresel sistem. O yüzden medya da bunun bir parçası.

Sorunuz şöyle bitmişti, eskiden ve şimdi diye. Şöyle bir tarafı var: Sosyal medya ve bilginin bu kadar hızlı yayılması ile birlikte, eskiden bilgiye ulaşmak çok zordu. Ama daha sağlam bilgiye ulaşabiliyorduk. Bu kadar kirli değildi. Kirlilik, aslında bu bir denge. O zaman da zorluğundan dolayı, zorluk bunu dengeliyordu, bilginin yayılmasını dengeliyordu. Şimdi çok kolay yayılıyor, dengeleyen şey bilginin kirliliği oluyor. Yani o kadar dezenformatif ve yalan bilgi var ki. Herhangi bir yerde yaşanan bir olay ile ilgili anında bilgi sahibi olabiliyorsunuz. Ama anında dezenformatif bilgiler de aynı yerde yer alıyor. Eğer iyi bir medya okuryazarı değilseniz o zaman paket oluyorsunuz ya da neye inanacağınıza bağlı.

TRT Akademi Dergisi: Ülkemizde yakın zamanda 11 ilimizi etkileyen, asrın felaketi olarak tanımlanan bir deprem yaşandı. Yaşanan bu deprem sonrası dezenformasyon içeren haberleri sıklıkla gördük, tartıştık, bunlar çokça eleştirildi de. Siz de bölgeye ilk gidenlerden ve oradaki tabloyu tüm çıplaklığıyla aktaranlardasınız. Bir gazeteci olarak orada neler hissettiniz? Özellikle geleneksel medya, dijital medya, sosyal medya orada olanları yeterince aktarabildi mi?

Mehmet Akif ERSOY: Medyanın dezenformasyonunu gayet normal karşılıyorum. Herkes işini yapıyor ama acı olan, böyle bir felakette insanlarımız enkaz altın-

dayken bunun yapılabilmesi. Yapılacağını tahmin ettim, benim ilk tweetim şuydu: *“Lütfen böylesi büyük bir felakette, süreç boyunca sosyal medyayı sadece ‘Vicdan ve ahlak sahibi insanlar’ gibi kullanalım lütfen...”*. Açıkçası depremin yaşandığı bir dönemde çok korktuğum bir şeydi oranın dezenformatif bir yere dönüştürülmesi. Çünkü sizin aileniz de enkaz altında olabilir, benim çocuğum, eşim o enkaz altında olabilir. Oradaki tek mesele hepimizin -çok siyasi olarak söylüyorum- orada 15 katlı bir bina yıkıldığında içinde 100 tane daire varsa o binanın bunların kaç tanesinin AK Partili kaç tanesinin CHP’li kaç tanesinin MHP’li İyi Partili HDP’li kaç tanesinin bilmem hangi görüşten olduğunu bilemeyiz, bilmiyoruz da. Kurtarıırken de öyle bakmıyoruz zaten. O bina çökmüş ve biz elimizden geldiğince o insanlarımızı o binadan çıkartmaya çalışıyoruz. Orada bir tane meselemiz var. Çok insani bir mesele ama maalesef konforlu alanlarında oturup klavye başında bunu da bambaşka yere sürükleyen insanlarımız oldu. Her iki taraftan da oldu bu arada. Sosyal medyanın çok dezenformatif şekilde kullanıldığı örneklerle şahitlik ettik. Bu kullanım deprem bölgesinde yürütülen çalışmalara çok ciddi bazı noktalarda zarar da verdi. En önemlisi ne? Yani tam bir yalancı çoban hikâyesi. Bir kere, *“Koyunlarımı kurtlar kapıyor.”* dediğinizde bütün köylü gelir, bir daha dediğinizde yarısı gelir sonra bu adam yalancı der gerçekten kurtlar gelmiştir, kimse gelmez hikâyesi. Enkaz altında işte şu var, şuraya şu gitmiyor, dediniz. Birileri gitti, baktı, dezenformasyon çıktı. Hepsi öyleydi demiyorum bu arada ama oldu maalesef. Yani orayı böyle kirletmemeliydik. Deprem zamanı ama maalesef çokça kirlettik ve ben şunu anladım: Hiç boyutu falan yok, yani o olmuş, bu ölmüş, bu bitmişiz. Biz klavye başındaki insanların tutumu çok konformist, o yüzden sahayı önemsiyorum yani sahada olmak önemli bir şey. Sosyal medyanın kısıtlanmasını, bant daraltılmasını falan da ben çok yanlış buldum orada. Orada da söyledim burada da bir kez daha söyleyeyim: Twitter’ı kapatmak falan çok anlamsız bir şeydi. Zaten anlamlı bir şey olsaydı kapatmaya devam edilirdi. Anlamsız olduğu fark edildi ve açıldı. Ama şunu anlıyorum Ankara’da oturan birisi, *“Ya burayı çok dezenformatif kullanıyorlar, gerçekleri anlatıyorlar, biz orayı kapatalım.”* diye düşünüyor herhâlde. Ama deprem bölgesi için de o son çare. Enkaz altındasınız diyelim, yalan ya da doğru önemli değil. Tek bir şansınız var. Şarjınız yüzde 5, internetiniz çekmiş, 5 dakikalığına bir tane tweet atacaksınız ve giremiyorsunuz. Geçmiş olsun! Veya bant daraltıldı, işte sosyal medyaya erişemediniz. WhatsApp’tan yazdınız, iletmedi, çökmüş WhatsApp bilmem ne. Olmayacak şey. İnsanların daha vicdanlı davranması lazımdı.

TRT Akademi Dergisi: Siz özellikle uzun dönem Orta Doğu coğrafyasındaydınız. Özellikle savaş bölgelerine giderken nasıl bir hazırlık yapıyorsunuz? İletişim araç-

larının olmadığı ya da kesintiye uğradığı zamanlar oluyor. Bu noktada süreç nasıl ilerliyor?

Mehmet Akif ERSOY: Suriye sınırına gidip çatışma hattında kask ve çelik yelek giyip yayın yapan arkadaşlarımız falan oldu. Kimisi giymişti kimisi giymemişti falan. Televizyonculuk biraz show işidir, bunlar yapılabilir. Ama yakalanırsanız komik olursunuz, yakalanamazsanız showunuzu yapmış olursunuz. İnsanlar böyle şeyler yaparlar ama savaş muhabirliği şöyle bir şey değil, çatışma bölgelerinde bir kere o sınır hattında gelip yayın yapmak değil mesele. Mesela Libya’da hava sahasını kapatmamışlardı, hava sahasını kapatacak bir teknoloji yoktu, Libya’nın çatışma bölgesinde yanımızda BGAN cihazları vardı. Uyduya çıkıp uydudan yayın yapıyorduk, internet alıyorduk. Ama Suriye’de Rusya destek verdi, Suriye hava sahasını bloke etti. Biz Suriye’de Halep’teki savaşta uydudan internet alamıyorduk. Şimdi biz televizyoncuymuz, TRT’deydik ben o zamanlar. Televizyoncusunuz, görüntü çekmişsiniz, gönderemiyorsunuz veya girdiniz bir yere çatışmayı kaydedemediniz. Kaydedemediğiniz hiçbir şeyi anlatamazsınız. Kolpa yapıyor derler. Kaydettiğinizi anlattığınızda bile montaj yapıyor derler. Biz Libya’dayken arabamızın önüne roket düştü. “Montaj yapmışlar.” dediler, mesela kayıttaydı kameramız, buna rağmen oldu, inanmayanlar oldu. Bir kere çatışmanın, savaşın yoğun olduğu yerlerde elektrik bulmak çok zordur. Jeneratörünüz olacak da ona mazot bulacaksınız da orada elektriğiniz olacak. Hazırlıklarla ilgili şöyle ifade edeyim: Kriz bölgelerinde genelde bugün en çok ihtiyaç duyduğumuz ve çok kolay eriştiğimiz internet, internete eriştiniz, telefonunuzdan bir görüntü atmak için şarjın yani elektriğin olmadığı bir ortamda kuş gibi kalırsınız gazeteci olarak. İsteddiğiniz kadar yanınızda kameralarınız olsun vs. vs. çektiğinizi gönderemiyorsanız hiçbir işe yaramıyordur. Hele hele sıcak bir durum varsa ve hemen göndermeniz gerekiyorsa. Biz Suriye’de şu şekilde yapıyorduk mesela: Halep’te birkaç gün görüntü çekiyorduk, sonra arabaya biniyorduk, Gaziantep’e gidiyorduk, uydu aracı var. Cilvegözü sınır kapısına, Hatay’a ya da Antep’e geliyordu canlı yayın aracı, sınırda bekliyordu. Kasetleri veriyorduk, tekrar geri dönüyorduk, onlar da görüntüleri uydudan geçiyorlardı. Bu tür imkânların olmadığı sınır da yoksa Afganistan’dasınız canlı yayın aracını bir sınıra da dayayamıyorsunuz. Orada günlerce habercilik yapıp hiçbir görüntü de geçemezsiniz eğer internetiniz yoksa. Gittiniz, yemek yok, duş yok, kalacak yer yok gibi şeylerle karşılaşılabiliyorsunuz.

Kriz bölgelerinde çalışırken, ilk defa yapıyorsanız eksiklikleriniz olur tabii ama işi bilen adamlar çok az teçhizatla çok yük almadan çok kritik ana teçhizatlarla bölgeye gider. Telefonunuz yok, o yok, bu yok! Mümkünse uydu telefonu almalı-

sınız yanınıza ama diyelim uydu telefonunu da kestiler, bizde IP cihazları vardı. TRT'deyken de onu almıştık mesela, onları da hava sahası kapatılınca çok uzun bir süre kullanamamıştık. Alternatif cihazlar oluyor, onlar mümkünse olmalı. Kendinizce birtakım tedbirler alıyorsunuz, az teçhizat bu önemli çünkü koşmanız lazım. Gerektiğinde kaçmanız lazım, her şeyinizi bırakıp gitmeniz lazım. Sırt çantanıza koyup hareket edebilecek şekilde her şeyinizi giyim kuşam dâhil olmak üzere söylüyorum. Savaş bölgesine tekerlekli bir bavul ile gidemezsiniz. İyi bir sırt çantanız olacak çünkü koşmanız gerekecek, koşacaksınız. Bunlar ve oradaki diğer birtakım eksiklikler göz önünde bulundurulmalı.

Rusya-Ukrayna Savaşı var, gidiyorsunuz çatışma bölgesinde telefonunuz çekiyor. 3G'niz var, 3G cihazlarınız da var, oradan canlı yayında yapabiliyorsunuz, böyle imkânlar da var. Ama şu da var: Az teknoloji, çok yaşam. Savaş iyice çökene kadar bir ülkeye, bölgeye yani artık baz istasyonunun bulunduğu bina vurulur, bunlar olana kadar o imkânlardan faydalanabiliyorsunuz. Ben Afganistan'a sadece cep telefonu ile gittim, kameramanım yoktu. Bir tane cep telefonum, bir tane selfie çubuğu ile gittim ve orada yaptığım bütün yayınları, bütün çekimleri bir tane telefon ile yaptım.

TRT Akademi Dergisi: Olağanüstü dönemlerde gazetecilik adına sahada olup biten her olay ekrana yansıtılmalı mı? Bunun bir sınırı var mıdır, varsa nedir?

Mehmet Akif ERSOY: Gazeteci kalmaya dikkat ediyorum, bir angajmanım yoksa. Angajmanı olan insan her şeye çarpık bakar. Yani şöyle çarpıklık var: İyi, kötü önemli değil; neye angajmanız varsa oradan bakarsınız ve objektif bakmadığınız için olayın aslını kaçırsınız. Mesela ben deprem döneminde Hatay'daydım ve şunu anlattım: Antakya'da gördüklerimizi paylaşıyorum dedim. Hatay'da gördüklerimizi paylaşıyorum dedim. Bir köye gittiysem o köyde gördüklerimi anlattım, Hatay'dayken şöyle demedim yani: "Adıyaman'da, Kahramanmaraş'ta Malatya'da şunlar yaşanıyor." demedim. Şu an ben burada bunu görüyorum dedim. Bu kadarını görüyorum. Dar bir bakış açısı evet. Olayın aslını kaçırabilirim, ıskalayabilirim evet ama benim işim o anda o. Olayın aslı ne? Adıyaman'a giden muhabir Malatya'ya giden muhabir Maraş'a giden muhabirin, bunların toplamı ve stüdyodaki arkadaşımızın bu yekûnu verip onu değerlendirebilmesi. Ben şimdi stüdyodayım, muhabirlerden bağlantı alıyorum, toplayıp bir değerlendirme yapabiliyorum. O, ana görüş. Sahadaki adam sahada gördüğünü anlatmak yerine ana görüşü vermeye çalıştığı zaman orada gördüklerinden de etkilenip gerçeğin sadece tamamının bu olduğunu zannedebiliyor. Oysa o anda bir yerde enkaz kaldırma var, bir yerde de enkaza vinç gitmemiş, arama kurtarma ekibi gitmemiş. Bir yerde am-

bulans hastaneye birini taşıyor ama bir yere de ambulans yetişmemiş. Sen şimdi sadece kameranı koyup enkaz kaldırma görüntüsü de verebilirsin arama kurtarma görüntüsü de verebilirsin, “Hepimiz çalışıyoruz.” da diyebilirsin. Ya da enkaza hiç müdahale edilmemiş bir yere kameranı koyup hiçbir şey yapmıyorlar, buraya gelinmedi de diyebilirsin. İkisi de doğru değil. Mesele bu ikisinin de doğru olduğu. Savaş bölgesinde, kriz bölgesinde tam olarak olay bu. Neredeyse oradaki olayı anlatmalısınız. Ben şu anda Nijerya’da Boko Haram’ın çocuk kaçırdığı köyde değilim. Başkentteyim, dolayısıyla o köyde ne yaşandığını bilmiyorum. Başkentte de durum sakin ama başkentte olup o köyde yaşananlara haber alırız, haberi anlatırsınız tamam, Nijerya’ya bağlandılar. O köydeymiş gibi anlatmamalısınız. Bize gelen bilgiye göre, ajansın bilgilerine göre, ajansın verdiği göre, şurada şöyle şöyle olduğu iddia ediliyor, dersiniz. Yaşamış gibi anlatıyor herkes. Arnavutköy’de başıma gelen bir olayı paylaşayım: Restoranda yemek yiyoruz. Önce silah sesleri duyduk, ne oluyor diye balkondan baktık, önümüzdeki caddede bir olay var. Aramızdaki mesafe 10 metre. Arkadaş, “Ağabey, adam sıktı! Birisi yere düştü! Yerler kan içerisinde!” gibisinden bir şeyler söyledi. Ben ne oluyor dedim, bakıyorum balkondan. Akşam vakti, yerde böyle kan var. Adamın biri yerde, düşmüş, herkes bağıyor, kaçıyor. Çıktım bakmaya. Olan ne biliyor musunuz? 10 metre önümde yaşanan bir olay için söylüyorum bunu. O an bana Haber Türk bağlansa şöyle bir bilgi vereceğim, “Arnavutköy’de çatışma çıktı yaralıları var, ölü var mı bilmiyoruz henüz ama işte her taraf kan! insanlar kaçıyorlar!” falan diye bilgi vereceğim. İndim aşağı caddeye, bir baktım, ne oldu dedim. Havaya ateş açmışlar, yerde kan var dediğimiz yerde su varmış. O suyu biz uzaktan hani siyah görünüyor ya su. Biz onu karanlıktan kan olarak görmüşüz. Eee! Adam düşmüştü, o adam da kaçarken düşmüş, koşarken düşmüş. Adamın biri oraya, suyun olduğu yerde adam düşüyor, kayıyor yerde su var, ateş edilmiş hiç alakası yok. Havaya ateş açmışlar sadece. 10 metre önümüzde bunu bile doğru anlatamayabiliyoruz. Bu iş böyle bir şey.

“İnsanı Yalnızca Bir Haber Malzemesi Olarak Göremezsiniz”

TRT Akademi Dergisi: Olağanüstü dönemlerde sahada olmak bir haberci ve insan olarak sizin için ne anlam ifade ediyor? İkisinin çatıştığı durumlar yaşıyor musunuz?

Merve TOKAZ: Olağanüstü dönemlerde sahada haberci olmak ile insan olmak arasındaki ayrımı yapmak zorundasınız. Ben böyle süreçlerde bir gazeteci olarak insanlığın ve vicdanın ağır basması kanaatindeyim. Deprem bölgesinde bu ikisi arasında defalarca gidip geldiğimiz dönemler oldu. İnsanlar sizinle acısını payla-

şıyor, yeri geliyor size yüreğini açıyor ya da gerçek manada yardıma ihtiyacı var. Öyle bir bölgede bu gibi durumlarla sayısız kez karşılaşıyorsunuz. Ben bu yol ayırımına düştüğümde önce haberciliği seçtim. Bunu şöyle örneklendireyim: Benim yayınım sırasında ya da öncesinde benim etrafımda ağlayan ya da bir sorunu, meselesi olan biri varsa şayet etrafımda benim önceliğim her daim oradaki o insandır. İnsanlık ve haberciliği birbirine yoğurduğunuz, harmanladığınız zaman aslında o his denen şey insanların yüreğine geçiyor. Toplumun kalbinde bir yer edinebiliyorsunuz. Onların sevgisini kazanabiliyorsunuz. İşte bu sebepten bir gazeteci olarak insanlık ile habercilik arasındaki ayrıma düştüğümde ilk tercihim insanlıktır. Duygunuzu, vicdanınızı kaybettiğiniz zaman tamamıyla mekanik bir şeye dönüşüyor habercilik dediğimiz şey. Geldim, gördüm, çektim haberciliği oluyor ama bu böyle olmamalı. Gazetecilik aslında ömür boyu bu iki kavram arasında arafta kalmak demek. Çünkü yalnızca afet bölgelerinde değil pek çok haberde aynı ikilemde kalabiliyorsunuz zaman zaman ama dediğim gibi öncelik her zaman insan olduğumuzu unutmamak.

TRT Akademi Dergisi: Olağanüstü dönemlerde sahada haber toplama süreci nasıl olmalı?

Merve TOKAZ: Olağanüstü dönemlerde sahada haber toplamak gerçekten insanüstü bir çabayı gerektiriyor. Yeri gelir uyumamalı, yeri gelir kendi ihtiyaçlarınızı bile ötelemek durumunda kaldığınız anlar yaşanabiliyor. Öncelikle olağanüstü dönemlerde bulunduğunuz ortamı iyi koklamak çok önemli. Yalnızca bir an için durup burası neresi, kim ne yapıyor, kim ne hissediyor, kimin buradaki yeri, önemi ne? Bu sorularla dolu liste uzayıp gidiyor. Yani aslında

bir haberci olarak bulunduğunuz o ortamın üç boyutlu bir grafiğini çizmelisiniz. Orayı doğru şekilde gözlemlemelisiniz ki topladığınız haber sağlıklı ve doğru bir haber olsun. Ben haberciliğin doğruluk temeline oturması gerektiğine inanıyorum. Haberin amacı da zaman zaman bir hizmettir aslında, bir amaca hizmet etmek. İşte bu amaca yönelik bir şey yapacaksanız önce o ortamda ne yaşanıyor olduğunu doğru bilmek durumundasınız. İyi bir gözlemci olmak zorundasınız. Muhakeme etmek zorundasınız. Özellikle afet bölgelerinde ne yazık ki zaman zaman manipülasyonlar yaşanabiliyor, yaşanmamış şeyler yaşanmış gibi yansıtılabiliyor. İşte böyle dönemlerde tüm bu yanlışlıkların bir parçası olmamak için gözü-

nüzün, kulağınızın her daim açık olması gerekiyor. Ben yolda beni çevirip bir şey söyleyen bir insanı dahi çok dikkatle dinlerim. İyi bir dinleyici olmak da bence bu sürecin temel noktalarından bir tanesi. Yeri geliyor size bölgede binlerce insan bir şey anlatıyor bir gün içerisinde. Bu insanlar bana ne anlatıyor? Anlattıkları şey ile gördüğüm örtüşüyor mu? Bunların muhakemesini kendi içinizde, zihninizde yapmak zorundasınız ki yaptığınız haberciliğin adı gerçek ve doğru bir habercilik olsun. Adım adım gitmelisiniz. Gözlemleriniz ile dinledikleriniz arasındaki bağlantıyı birbirinden koparmamalısınız.

TRT Akademi Dergisi: Bir afet durumunda, haber yaparken afetzedelere yönelik dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir?

Merve TOKAZ: Aslında bu ilk soru ile bağlantılı bir soru. En çok dikkat etmeniz gereken şey aslında oradaki insanlara fayda sağlamak. Orada yaşanan dramı gösterirken de ailesini kaybetmiş bir teyzenin yaşadıklarını gösterirken de suya ulaşmamış bir köyü yansıtırken de ana amaç zarar değil fayda sağlamak olmalı. Aslında insanlara, topluma, milyonlarca insana, “Bak, burada bu yaşanıyor.” demiş oluyorsunuz. Ama bunu yaparken temelde afetzedelerle kurduğunuz ilişki çok önemli. Ben “afetzedede” bile diyemem mesela. Bölgede kaldığım süre boyunca hepsinin benim için bir anlamı, bir ruhu, bir karşılığı var. O yüzden onları genelleyecek ifadeleri bile kullanamıyorum. Ben bir haberci olarak önce “insan” zihniyetiyle çalışıyorum. Afet bölgemizde bir gün bir teyzeme hâlini hatırlarını sordum. Onun yanına oturdum ve tam beş saat boyunca onu dinledim. Düşündüğünüz zaman siz o saat içerisinde haber üretmek durumundasınız ama bazen her şey bir haber değildir. Orada bir insan var, derdini anlatmak isteyen, acısını paylaşmak isteyen ve siz bu insanı yalnızca bir haber malzemesi olarak göremezsiniz. Ben öyle teyzeyi beş saat dinledim ve ona röportaj yapmayı dahi teklif etmedim. Kendisi bunu teklif etti. Aslında sözün özü söylemeye çalıştığım şey şu: İnsanlar bir meta, bir malzeme değil. Onlar insan. Bir gazeteci her şeyden önce bunu bilmeli. Önceliğiniz onların hassasiyetleri olmalı. Yeri geliyor onların ellerini tutuyorsunuz, yeri geliyor size sarılıp ağlıyorlar. Yaptığınız, yapacağınız hiçbir şey onların incinmesinden daha değerli olmamalı. Yaşadığım bir olay ile ifade etmem gerekirse: Enkaz altından 132. saatte çıkarılan 6 yaşındaki Şengül. Ben Şengül ile gününbirlik konuşmaya, görüşmeye devam ediyorum hâlen. Hatta şöyle bir anımı anlatayım: Bir gün onu ziyarete gittiğimde saat geç oldu, kalkmak istedim. Geldi yanıma, eğer onunla uyumazsam, o gece gidersem bana küseceğini söyledi. Bende o gece onlarla kalmayı kabul ettim. Baktığınız zaman ben aslında Şengül’ün kurtuluş anını görüntüleyen ve anlatan oradaki onlarca gazeteciden biriydim ama günün so-

nunda hem bir gazeteci hem de Şengül'ün Merve ablası oldum. Onunla defalarca görüşmeme rağmen onunla ilgili tek bir haber yapmadım. Babası ile röportaj yaparken en çok düşündüğüm şey, o küçük kız çocuğuydu. Onun bundan psikolojik olarak etkilenip etkilenmeyeceği, olumsuz bir duruma sebep olup olmayacağı gibi. Yani özetle şunu söylemek istiyorum: Binlerce haber, binlerce hikâye var o bölgede ama sizin haberci olarak bir şeyi yapmayı düşündüğünüzde yapmanız gereken ilk şey kendinizi, “Bu yaptığım haber, buradaki insanlara zarar verir mi?” bu olmalı. Benim kanaatim bu.

TRT Akademi Dergisi: Olağanüstü dönemlerde sahada olan her şey ekrana yansıtılmalı mı? Bu noktada sizin gözettığınız hassasiyetler var mı?

Merve TOKAZ: Afet bölgesinde sahada olan her şey ekrana yansıtılmayacak kadar dehşet verici olabiliyor. Bunların tamamını ekrana verdiğiniz zaman koca bir toplumun psikolojisini alt üst etmiş olursunuz. Televizyon dediğimiz şey farklı yaş gruplarındaki binlerce, milyonlarca kitlesi olan bir şey. Biz haberciler olarak orada insanların yaşadıkları her ana birebir tanıklık ettik. Özellikle de arama kurtarma çalışmaları sırasında. Canlılar çıkmıyor hep, yeri geliyor ölümün çok yüksek olduğu bir binanın önünde yayın yapıyorsunuz ve aslında gözünüz görüyor, her şeyin fotoğrafını çekiyor ama siz bunu ekrana getirirken gördüklerinizi o süzgeçten geçirmek durumundasınız. Çünkü düşünün hayatını kaybeden anne babanın çocuğu da orada onu izliyor olabilir ya da annesini çok seven bir adam da izliyor olabilir. İnsanların en sevdiklerinin, canlarından sakındıklarının o hâllerini neden görsünler, onları neden öyle hatırlasınlar ki? Bazı zamanlarda vücut bütünlüğü bozulan cenazeler oluyordu. O insanın sevdiği bu manzaraya neden şahitlik etsin? Neden sevdiğinin o hâlini hem o hem milyonlarca insan izlesin ki? Bu acıyı daha da derinleştirecek, toplumda psikolojik çöküntülere neden olabilecek bir durum. O nedenle ben bir haberci olarak her şeyin gösterilmesinin topluma zarar vereceği düşüncesindeyim. Aslında bunu yaparak en başta oradaki insanları korumuş oluyorsunuz. Onların daha derin üstelik de ömür boyu kayıtlarla yeniden yaşayacağı bir acıdan korumuş oluyorsunuz onu. Elbette ki bu durum olaydan olaya değişir. Ben dramın, ölümün belli sınırlarla verilmesi gerektiği düşüncesindeyim. Orada onu izleyen minicik çocuklar var. Bu unutulmamalı ama olaydan olaya elbette değişir. Gıdanın, hijyen ürünlerinin ulaşmadığı bir yer vardır, giderseniz oradaki her şeyi tüm açıklığı ile gösterir, ekranlara getirirsiniz. Burada önemli olan şey, olayın ya da konunun kendisi ne? Buna göre neyin gösterilmesi, neyin gösterilmemesinin kararı verilmeli.

“Gazeteciyiz Ama Her Şeyden Önce İnsanız”

TRT Akademi Dergisi: Taliban yönetimi ele geçirdiğinde Afganistan’da, Manavgat yangınında, İzmir’de yaşanan depremde, Ukrayna-Rusya arasındaki savaşta Ukrayna’da ve en sonda Kahramanmaraş merkezli yaşanan depremden hemen sonra da deprem bölgesindeydiniz. Depremın üzerinden 2 ay geçti ve hâlâ bölgesesiniz. Bir gazeteci olarak olağanüstü dönemlerde hep sahadasınız. Böyle dönemlerde sahadan bilgi aktarımı yaparken dikkat ettiğiniz hususlar nelerdir?

Ümmü Gülsüm DURMUŞ: Genellikle sıcak haberleri takip ediyorum. Bu nedenle olay yerine ilk giden olabilmek, oradan son dakikaları paylaşmak çok önemli ama bunu yaparken dikkatli davranıyoruz. Teyit etmediğimiz hiçbir bilgiyi paylaşmıyoruz. Çevre halkıyla röportaj, yetkililerden bilgi alma ve olay yerinde araştırmalarımızla haberlerimizi zenginleştiriyoruz. Afganistan ve Ukrayna çok tehlikeli bölgelerdi. Bu tip yerlerde önce güvenliğimizi sağlayıp içeriklerimizi o şekilde ilettik. Savaş ve karışıklıklar olduğu için elimize gelen bilgileri, kaynaklarımızın süzgecinden geçirerek verdik.

gimizi sağlayıp içeriklerimizi o şekilde ilettik. Savaş ve karışıklıklar olduğu için elimize gelen bilgileri, kaynaklarımızın süzgecinden geçirerek verdik.

TRT Akademi Dergisi: Afet bölgesine giden bir habercinin yapacağı hazırlıklar neler olmalı?

Ümmü Gülsüm DURMUŞ: GZT’de saha editörü olduğum için her zaman evde ve ofiste hazır bir çantam vardır. Çoğu zaman ya gece yola çıkıyorum ya da ofisten direkt geçiyorum. Afet bölgesinde en çok ihtiyacımız olan şey powerbank oldu. O bölgelerde çalışacaksak yanımıza yedek kıyafet ve küçük atıştırmalıklar da almalıyız. Sel haberine gittiğimde yanımda çizme bulundurmaya çalışıyorum.

TRT Akademi Dergisi: Kahramanmaraş merkezli acı bir deprem yaşadık. On binlerce insan hayatını kaybetti, binlerce insan yaralandı. Belki hayatınız boyunca unutamayacağınız olaylara şahit oldunuz. Sahada olan birisi olarak neler yaşadınız, neler hissettiniz? Gazeteci kimliğinizle insani duygularınız arasında kaldığınız oldu mu mesela?

Ümmü Gülsüm DURMUŞ: Sahadayken duygularımı geride bırakmaya çabalıyorum. Pek çok savaş, doğal afet, toplumsal olay gördüm ama böyle bir depreme daha öncesinde şahit olmadım. Kahramanmaraş depreminde çoğu zaman duygularıma hâkim olamadım. O hâllerimi ekrana yansıtmamaya çalışsam da benim de

çöktüğüm anlar vardı. Gazeteciyiz ama her şeyden önce insanız. Öyle anlar oldu ki kameramın kaydını kapamak zorunda kaldım. Herkes derdini biriyle paylaşmak istiyordu. Ben de sadece dinledim.

TRT Akademi Dergisi: Afetzedelerle veya hayatını kaybedenlerin yakınları ile röportaj yaparken nelere dikkat edilmesi gerekir?

Ümmü Gülsüm DURMUŞ: Röportaj öncesinde konuşup sorunlarını dinliyorum. Röportaj için izinlerini alıyorum, izin vermeyenlerin görüntüsünü bile çekmiyorum. Zaten afet bölgelerinde yakın çekimlerden kaçınıyorum. Enkazların çok yakınına girmeden bekleyenleri rahatsız etmeyecek şekilde çekimler yapıyorum. Röportaj sırasında temel sorular dışında çok soru sormuyorum, genelde kendileri ne anlatmak istiyorsa onları paylaşıyorlar.

TRT Akademi Dergisi: Sosyal medya kullanımının artması sonucu bazen medya kuruluşları tarafından gönderilen muhabirlerin, kameramanların da etkileşim almak maksadıyla kişisel sosyal medya hesaplarından da paylaşım yaptığını görmekteyiz. Bu tür bir yaklaşımı siz nasıl değerlendirirsiniz?

Ümmü Gülsüm DURMUŞ: Artık dijital çağdayız. Evet geleneksel medya her zaman varlığını devam ettirecek ama sosyal medyanın gücü de küçümsenemez. Doğru bir şekilde paylaşım yapıldığında sorun olacağını sanmıyorum. Etik değerlere bağlı kalındığı sürece bence sorun yok.

TRT Akademi Dergisi: GZT ekibi olarak afet dönemlerinde nasıl çalışıyorsunuz? Sahadan merkeze bilgi akışını ve koordinasyonu nasıl sağlıyorsunuz?

Ümmü Gülsüm DURMUŞ: Böyle bir durumda yayın yönetmenimizle iletişime geçiyorum ve hemen yola koyuluyorum. Bu süreçten itibaren sosyal medya ekibimiz benimle koordine hâlinde oluyor. Olay yerine ulaşıncaya kadar durumu aktarıyorum. Çekilen anonsları, röportajları en hızlı ve kaliteli şekilde ekibimize iletmeye çalışıyorum. Eğer büyük bir olay varsa benimle beraber diğer arkadaşlarım da sahaya çıkıyor.

TRT Akademi Dergisi: Bazen yaşanan bir afeti aktarırken muhabirin duygularına hâkim olamadığını görüyoruz. Bu durum haberin objektifliğine gölge düşürür mü? Yaşanan bir afette muhabirin dili nasıl olmalıdır?

Ümmü Gülsüm DURMUŞ: Ben olduğu gibi izlenimlerimi aktarma görüşümdenim. Yani soğukkanlı olmak benim için çok önemli. Bunu çoğu haberimde yansıttığımı düşünüyorum ama her zaman kolay olmuyor. Bunu son yaşadığımız depremde daha net gördük. Yaşananlar karşısında çoğu zaman duygularımızı gizleyemedik.

Nevzat TARHAN

“İnsani Değerleri Yüceltmeliyiz”

Röportaj: Şeyma SITKI BÖYÜK - M. Fırat ÜNAL

RÖPORTAJ

Psikiyatri Profesörü ve Üsküdar Üniversitesi kurucu rektörü Prof. Dr. Nevzat TARHAN ile TRT Akademi dergisinin “Afet Yönetimi ve Medya” sayısına özel olarak deprem psikolojisi üzerine bir söyleşi gerçekleştirdik.

TRT Akademi Dergisi: 6 Şubat 2023 tarihinde 11 ilimizi etkileyen yıkıcı bir deprem yaşadık. Bu depremde binlerce insan hayatını kaybetti. Doğrudan ve dolaylı olarak milyonlarca insan ise bu durumdan etkilendi. Deprem sonrası hem depremi yaşayan hem de deprem görüntülerini haberlerden izleyen bireylerde travmalar söz konusu oldu. Siz bu süreci, psikolojik boyutunu nasıl açıklayabilirsiniz?

Nevzat TARHAN: 6 Şubat depremi oldukça büyük bölgesel bir depremdi. Hatta depremi yaşayanlar tarafından "küçük kıyamet" şeklinde de adlandırıldı. Aynı gün içerisinde iki büyük deprem daha gerçekleşti. Hatta bu deprem, yer bilimcilerin de ezberlerini bozan bir deprem oldu. Bu nedenle bu depremi yaşayanlar açısından, ülkemizdeki diğer insanlar açısından ve burada sorumlu olan yöneticiler açısından olmak üzere ayrı ayrı ele almak lazım. Depremi yaşayanlar açısından böyle bir depremde önce ani bir şok etkisi olur. Şok etkisi olduğunda kişiler donup kalır, etraflarına anlamsız bir şekilde bakarlar. Bu durumda öfkelenmeler, bayılmalar, kendi kendine konuşmalar ve gülmeler ortaya çıkabilir ki bu durumlar depremden sonra yaşandı, bunun birçok örneği görüldü. Genellikle o ilk şok döneminden sonra protesto dönemi ortaya çıkıyor ve kişi durumu kabul etmiyor, reddediyor. Yakınlarının enkaz altında kaldığına inanmak istemiyor. Üçüncü dönem ise pazarlık dönemi oluyor. Bu dönemde eğer enkaz altındaysa insan, çeşitli durumlar olsa da sonra vefat etsem gibi düşüncelere kapılabiliyor. Dördüncü dönem ise kabullenme dönemi olmaktadır. Bu durum bazı kişilerde birkaç gün sürerken bazı kişilerde aylarca sürebiliyor. Eğer bu süreç sekiz haftayı geçerse hastalık olarak kabul edilmektedir. Kişilere bu durumları çok şiddetli yaşamadıkları ve sosyal uyumu bozmadıkları sürece ilaç verilmemektedir. Bu süreci hep birlikte yaşadık. Biz o dönemde üniversite ve hastane olarak psikososyal destek hattı kurduk. 30'a yakın psikolog, 20 civarında da psikiyatri uzmanı WhatsApp veya Zoom üzerinden travma yaşayanlar ile taramalar gerçekleştirdiler. Toplantılarımızda ne gibi vakalar olduğunu konuştuk. Mesela vakalardan birisinde beş kişi canlı olarak enkaz altında kalmış. Konuştuğumuz depremzedenin annesi, kardeşleri ve babası enkaz altında yaşamını yitiriyor. Üçüncü günden sonra tek başına kalıyor. Beşinci günde ise kurtarılıyor. Depremzede, ifadesinde kendisini ekip kurtarmaya geldiğinde cevap vermediğini söylüyor. Depremzede, ekiplere o an için ölmek istediğini söylüyor ve “Eğer daha önce bize ulaşmış olsaydınız hepimiz kurtulacaktık.” diyor. Bu

depremzede gençte flashbackler dediğimiz yeniden yaşantılama, uyuyamama, gece rüyasında görme gibi çok ciddi post travmatik stres bozukluğu mevcuttu. Bu durum gibi belki yüzlerce hikâye var. Oradaki insanları bu durumu yaşamadıkça uzaktan anlamak çok zor. Çok büyük bir travma yaşadılar.

Burada diğer önemli husus ise ülkemizdeki diğer insanlar da ikincil bir travma yaşadı. Biz deprem anında o bölgede değildik ama medyanın oradaki rolü sayesinde bölgede yaşanan travma küreselleşti. Yurt dışından yazıştığımız, konuştuğumuz insanlar oldu ve onlar da gerçekten bu depremden etkilendiler. İnsanlarımızın bölgeye tırlarla hızlı bir şekilde yardım götürmeleri dünyada konu oldu. Belki başka bir ülke olsa herkes kaçır ve kendi derdine bakardı. Hatta X ve Y kuşağının bolca eleştirdiği Z kuşağı, kendi imkânları ile ve üniversiteler üzerinden giden yardımları organize ettiler. Biz kendi üniversitemizde de buna şahit olduk.

TRT Akademi Dergisi: Yaşanan depremin ardından bölgeye giden gerek medya kuruluşları gerekse kişilerin sosyal medyada kişisel hesaplarından yaptıkları paylaşımlar aracılığıyla birçok insan hikâyesine tanık olundu. Bu durumun özellikle izleyenler açısından insan psikolojisine etkisi nedir?

Nevzat TARHAN: Böyle bir olay şu anda hayatın bir gerçeği. Bu olaya karşı duyarsız kalmak, kaçmak sağlıklı tepki olmaz. Deprem bölgesi dışında yaşayan vatandaşlarımızın o bölgede yaşayan insanlarla empati kurması daha sağlıklı olacaktır. Ülkemizde de büyük oranda böyle oldu diyebiliriz. İlk birkaç günlük şokun ardından bölgelere gidenler oralarda bolluk yaşandığını ve devletin orada olduğunu ifade ettiler. Ben de yayınlarda söyledim, aslında bu durumlar için şehirleri badi (kardeş şehir) yapabiliriz. Mesela biz Yüksek İnsani Değerler Ödülleri kapsamında Merzifon Belediyesine ödül verdik. Depremi öğrenir öğrenmez sabahın ilk saatlerinde hem itfaiye ekiplerini hem de gıda araçlarını yola çıkardılar. Bunun gibi çok güzel örnekler var. Bu örneklerin yaşanması gerekiyor. Çok konformist oldu dediğimiz Z kuşağının da bunu yaşamaması bizim sosyolojik mirasımızın devam ettiğini gösteriyor. Tabii bunun 20 sene 30 sene sonra devam edip etmeyeceğini bilmiyoruz. Bu mirası yaşatmamız gerekiyor. Bu konuda aileler kültürel aktarımı yapamıyor, medya aksi yönde yapıyor. Bunun için devletin artık insani değerleri, kültürel değerleri eğitim sisteminin içerisine yerleştirmesi gerekiyor. Birikimlerimizi koruyacak refleksler oluşturması ve bunu bilimsel standartlar içerisinde metodolojik olarak anlatması gerekiyor. Topluma hizmetler gibi mesela rastgele iyilik projeleri, yaşlılara yardım projeleri, dezavantajlılara yardım projeleri gibi lise düzeyinde projeler yaparak insanları bu noktada sorumluluklara devam ettirmek gerekiyor.

TRT Akademi Dergisi: İlk soruda deprem sürecindeki psikolojiden bahsettik. Deprem sonrasında bireylerin durumunun vaka olarak kabul edilmesinin ardından bireyler bu psikolojiden ve ruh hâlinde nasıl kurtulabilir veya kurtulabilir mi? Burada bireylere ve devlete düşen görev nedir? Bireysel ve toplumsal olarak bu ruh hâlinde kurtulmak için neler yapmalıyız?

Nevzat TARHAN: Sekiz haftayı geçtikten sonra uzman yardımı almak gerekiyor. Ama bu sekiz hafta içerisinde kişileri alıp onlara anlamlandırma yapmak doğru değil. “Beterin beteri var, bak sen kurtuldun, hayatını kaybedenler var.” gibi anlamlandırma çalışmaları ters tepecektir. Kişi o anda duyguların yoğunlaştığı bir dönemde. O dönemde akla ikna yoluyla gidemezsiniz. O dönemde kişileri duygusal paylaşım, yalnızlığını gidermek, elini tutup beklemek, yanında olduğunu hissettirmek, temel ihtiyaçlarını gidermek rahatlatır. O kişi sormadıkça konuyu açmamak gerekiyor. Bu durum bu travmayı hâlâ da aşamamış kişiler için de geçerli. Zaten hâlâ ruh sağlığı düzelmeyen, kendi kendilerine rutine dönemeyen, yaşam tarzları travmanın etkisinde olan kişiler için de terapiye başlandı. Bu kişilerin durumuna komplike yas deniliyor. Kabullenilmemiş yaslar böyle adlandırılıyor. Bu yası yaşayan kişilere uzman yardımı gerekiyor. Onlarda da yine daha eskiden kullanılan debriefing yöntemi yani kederini gidermek için anlamlandırma yapılması yöntemi de yapılmıyor şu anda. Kişiye özel travma tedaviler var, onlar uygulanıyor. Kişinin önce kişilik profili çıkarılıyor, burada güçlü ve zayıf yöntemleri tespit ediliyor. Bununla birlikte travmanın dışında kişilik özellikleri güçlendirilerek travmayı kişinin kendi kendine yenmesi sağlanıyor. Travma ile ilgili yaklaşımlar ancak kişi isterse yapılıyor. Bunun dışında sorunu düzeltme yöntemi yerine pozitif pekiştirme yöntemi benimseniyor. Bununla kişi pozitif kişilik özelliklerini geliştirince kendisi travmayı mantıksal olarak çözüyor, onu rafa koyuyor ve rutin hayata dönüyor. Bu durumda travma unutulmuyor yahut mumyalaştırma da yapılmıyor doğru olmadığı için. Bu durumda travma minyatürize ediliyor. Hatırası yaşatılıyor fakat daha küçük hâle getiriliyor.

TRT Akademi Dergisi: Devlet, psikolojik yardım alması gereken kişilere yönelik herhangi bir destek sağlıyor mu? Yaklaşık olarak 15 milyon insanın etkilendiğinde söz ettik. Devletin bu noktada bir girişimi var mı?

Nevzat TARHAN: Onlarca videomuz var bu konuda. İsteyen bu videolardan kendisine uygun olanı seçerek izleyebilir ve sorularını da bize iletebilir. Psikodestek hattımıza Sağlık Bakanlığı ve çeşitli kuruluşlar da desteklerde bulundu. Sonuçta travma yaşandı, o travmayla ilgili bir yöntem ve çıkış yolları var. Burada baş etme yöntemleri öne çıkıyor. Örneğin ABD’de savaşlar dolayısıyla travma yaşamış ve

post travmatik stres bozukluğu yaşayan insanlar hastanelerde hâlâ takip altında. Bu noktada ABD'liler baş etme yöntemi olarak insanları maddeye, eğlenceye yönelmeyi tercih ediyor ve bu travmayı yaşayan insanların birçoğu alkolik durumda. Tabii sağlıklı baş etme yöntemleri de söz konusu. Bu yöntemlerden biri; dini baş etme yöntemi. Bu yöntemde kişiler yüksek bir güce zihinsel olarak sığınıyor. Her şeyi bilen, tahmin eden bu olayların tesadüf olmadığını, bunların bir anlamı olduğunu bilen; yüksek bir iradeye teslim olmayı başarabilen kişiler bu yöntemi kullanabiliyor. Diğer bir başa çıkma yöntemi ise kişilerin pasivize olması, depresif hâle gelmesi. Bu şekilde kendi içlerine çekilerek bir başa çıkma yöntemi uyguluyorlar fakat bu kişiler bu durumda yalnızlık ve mutsuzluk yaşıyorlar ve çoğu depresif oluyor. Onun için bu olayda yüksek bir güce sığınabilmek kişilere daha iyi gelebiliyor. Bu noktada bilim de göz ardı edilmiyor tabii, ona yine uyuluyor. Bilime uyacağız, ondan sonra teslim olacağız. Anadolu'da çok güzel bir söz vardır; "Tahsilde hırslı, mahsulde kanaatkâr ol." şeklinde. Yani sonuç almakta kabullenici olacaksın ama tedbirde iddialı olacaksın. Buradan çıkaracağımız en önemli ders, deprem bölgesinde yaşadığımız göre depreme karşı sorumlu kuruluşlarımız, itfaiyeciler gibi, devamlı tetikte olmalıdır. AFAD, Kızılay hepsi öyle olmalı. Tüm kuruluşlar anında reaksiyon göstermeliydi. Bu dersi çıkarmamız gerekiyor. Şu an geçmişi sorgulamak yerine bundan sonra ne yapacağız noktasında eleştirel olmalıyız. Onun için bizim toplum olarak "Doğu toplumu" olmaktan vazgeçip "Sistem toplumu" olmamız lazım. Sistem toplumu olmadığımız için biz böyle ani kararları ve her şeyi liderden bekliyoruz. Sistem toplumlarında her şey otomatik işler. Her şeyi lider ve devletten beklediğin zaman olmuyor. Kılcal damarlardaki yöneticilerin bile inisiyatif alması gerekiyor. Sistem toplumlarında böyledir. Görev tanımları önceden yapılmıştır, yöneticiler inisiyatif almayı bilir, emir beklemezler. Yönetim sistemleri açısından çıkaracağımız sonuçlardan birisi de bu olabilir bence.

TRT Akademi Dergisi: Hocam, depremden etkilenen gruptan birisi de şüphesiz ki çocuklar. AFAD olsun çeşitli belediyeler olsun hemen deprem bölgesinde oyun alanları kurdular. Bu görüntüleri izlediğimizde çocuklar çok etkilenmemiş gibi görünüyor ama mutlaka en çok etkilenenlerden birisi de onlar oldu. Bu açıdan baktığımızda depremin ya da doğal afetlerin çocuklar üzerinde bıraktığı etkiler nelerdir? Kısa ve uzun vadede çocuklar için neler yapılabilir?

Nevzat TARHAN: Bu konuda 0-10 yaş ve 10 yaş üstü çocukları birbirinden ayırmak gerekiyor. 6 yaşına kadar soyut düşünce becerisi gelişmiyor çocuklarda. İlk 10 yaş tamamen anne ve babaya muhtaç ve onlara bağlı durumda oluyorlar. Bu yaşta çocuk anne ve babaya bakacağı için onların tepkisine göre o da tepki verir. O yüzden ilk 10 yaş için fazla telaşlanmaya gerek yok. O yaş grubunda anne ve babanın

ruh hâllerine odaklanmak daha doğru olacaktır. Çocukları ortamdaki kaçırmaya çalışmak, onlara ortamı göstermemek, belirsizlik yaratmak o yaş grubu için daha büyük bir travma olacaktır. Bu durum tabii büyükler için de geçerli. Toplumun rahatlatılacak şey bu durumlarda belirsizliği gidermek olacaktır. Acaba biz deprem bölgesinde unutulacak mıyız? Tekrar bir evimiz olacak mı? gibi sorulara cevap vermek lazım. Krizlerin bir tehdit bir de fırsat yönü vardır. Artık toplum olarak krizlerin tehdit yönüne değil fırsatlara odaklanmak daha iyi sonuçlar verecektir.

TRT Akademi Dergisi: Hocam, yaşanan afetler sonrası enkaz altından kurtarılan veya şokun etkisinde olan insanlar oluyor. Bu insanlara mikrofon uzatılıyor veya görüntüleri çekiliyor. Bu görüntüler de etkileşim amacıyla sosyal medya mecralarında paylaşılıyor. Siz bu durumu nasıl değerlendirirsiniz?

Nevzat TARHAN: Öncelikle o insanlar yaralı insanlar. Yaralı bir evcil hayvanınız varsa bilirsiniz ki kendisini sevmeyi. Bunu yapmasının sebebi de size kızdığından, sizi istemediğinden değil, incinmekten korktuğundandır. Bu noktada depremde vatandaşlarımız yaralı, onlar her şeyi söyleyebilirler ve söylesinler. Söylemezlerse hem kendileri daha büyük bir bunalıma girebilirler hem de sorumlular hatalarının farkına varamayabilir. Bu noktada böylesine istisnai olaylar da medyanın yaşam gıdası, bunun da farkında olmak gerek. Bu sebeple elbette haber yapılacak bu durumlar ama olumlu ve olumsuz haberleri daha dengeli sunmakta fayda var. Bu haberleri gizlemekten bahsetmiyorum, elbette bu durum insanların güvenliğini daha çok sarsacak, travmalar belirsizlik travmalarına dönüşecektir. Bu gelecek kaygısına sebep olur ve daha büyük travmaların da önünü açar. Bu hem yetişkinlerde hem çocuklarda aynı şekilde olacaktır. Bazı insanlar da şu an medyada “ego sörfü” yapıyor ve kendilerini teşhir etmek için her olayı kullanıyorlar. Bu tabii narsisizm hastalığıdır. Şu anda narsisizm epidemisi diye ABD’de bir kitap da çıktı. Narsisizmde insanlar övgüyle, alkışla besleniyorlar. Bu tarz kişiler sırf övgü almak için daha çok beğeni toplamak için böyle durumlarda da ekstra bir şey yakalamaya çalışıyorlar. Bu daha önce medyanın göreviydi ama artık herkes bunu kendi sosyal medyası için yapıyor. Bu tabii benmerkezci insan tipinin popüler olmasının bir sonucu. Bu maalesef modernizmin bir kâbusudur aynı zamanda. Kendini sergileme fetişizmi söz konusu burada. Deprem bölgesinde de bu yaşanmıştır. Depremde yardıma ihtiyacı olan kişiye yardım etmek yerine onun görselini yakalama düşüncesini benimseyenler de olmuştur. Teknoloji hayatımızı kolaylaştırdıkça bazı durumlarda da insanlığımızı böyle aşağıya çekebiliyor. Bunu da maalesef bu bölgede gördük. İnşallah bunlar marjinal tiplerdir demeye çalışıyoruz ama sosyal medyayı gözlemlediğimizde bu insanların ana akım hâline geldiğini de görüyoruz. Bu insanlığın geleceği için çok tehlike arz eden bir durumdur.

TRT Akademi Dergisi: Deprem sonrası yaşanan kayıplar, travmalar sebebiyle kişilerin sosyal anlamda kendileri ve aileleriyle hayatlarını yeniden tanımlama süreci nasıl olmalıdır? Psikolojik destek almadan kişi bu durumu kendi kendine aşabilir mi?

Nevzat TARHAN: Kişi büyük bir olay yaşadığını kabul etmeli. Bu durumu mummyalaştırmadan yaşadığı durumu kabul ederek hayatını devam ettirmelidir. “Ben üstüme düşeni yapıyorum” diyebilirse vicdanı rahatlayacaktır. Burada elini taşın altına sokacak bir şeyler yapıyorsa bununla ilgili görevini yapıp rutine dönecektir. Tavsiyemiz bu şekilde. Bunun dışında dediğimiz gibi belirsizliği de bu kişilerin hayatında gidermek gerekiyor. Deprem sonrası bu insanlara yapılan yardım faaliyetlerinin de bu insanlar rutine dönene kadar devam etmesi de faydalı olacaktır. Travma sonrası büyüme ölçüğünde örneğin bir sorumuz var. Burada yakınlarıma daha iyi davranmaya başladım diye bir seçenek var. Kişiler kendilerini olgunlaştırma yönünden bu tarz kazanımlar elde edebilir. Zaten bu kazanımları elde edebilirse felaket gibi gözükten olaylar uzun vadede manevi anlamda bizim için kazanıma dönüşür. Buradaki manevinin iki anlamı var. Biri dini anlamda, mistik anlamda iken diğeri anlamsal yani bu olaydan bir anlam çıkararak mantıksal bir tanımlama yapmaya çıkıyor. Kişiler bu olay bana ne öğretti diyerek kendisine yeni bir hedef ve yol haritası çizmeli. Sadece kendi konforunu düşünen, kapitalist açgözlülükle sınırsız bir hayat hedefleyen yanlarını değiştirmesi lazım. Bu tarz bir insansa daha iyicil yönlerimi geliştirip kötü yönlerimi yontmam lazım şeklinde kendine telkinde bulunursa bu travma emin olun bu bölgeye rahmet olur. Travma sonuçta bir afet ama kötülükler aslında mükemmelin parçasıdır. Mükemmele gitmek için birer fırsattır. Hastalıklar olmazsa kalbimizin bile neresi olduğuna ihtiyaç duymayız ki. Bunların hepsinin birer varoluşsal anlamı var. Bir makineyi üreten onun yanında hemen kullanma talimatını da verir. Aynı onun gibi bizi yaratan da bizimle ilgili en iyi en doğruyu bilendir. O hâlde insanlar bu olayda yaratanın mesajı ne o gözle baksın derim. Bu dönemlerde insanların en büyük düşmanı ümitsizlik ve karamsarlıktır. Buna düşersek beyin küser ve vücut kendini bırakır bu da ani ölümlere sebep olur. Onun için ümit duygusunu ayakta tutmak ve karamsarlığa düşmemek gerekiyor

TRT Akademi Dergisi: Hocam, iki olay var: İlki, bir vinç operatörü; ailesini kaybetmiş ama onların cenazesini almaya değil diğerk insanların kurtarıma çalışmalarını yardım etmeye gidiyor. Diğerk bir örnekte AFAD gönüllüsü kurtarıma çalışmalarını organize ederken yarım saat civarı bir ortadan kayboluyor. Bu duruma etraftakiler sitem ederken AFAD gönüllüsünün ailesinin cenazesini almaya gittiği ortaya çıkı-

yor. Bu örneklerde kurtarma çalışmalarına insanların kendilerinden, ailelerinden vazgeçerek katıldığını görüyoruz. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Nevzat TARHAN: O bölgede çalışan gönüllülerin hepsinin enkaz kazılmaktan parmakları yara olmuş. Onlar birer kahraman, bunu söyleyelim. Bu kişiler kendi egosunu aşan kişiler. İnsani erdemler altı gruptadır ve bunlardan birisi de aşkınlık erdemidir. Bizim toplumumuzun sosyolojik yapısında vardır bu ama genetik değildir, sonradan öğrenilir. Kapitalist ahlak şu an dünyayı yıktı geçti. ABD'de bir Amerikalı beş dünyalı kadar tüketiyor. Piyasanın ahlakı olmalı. İnsan homo economicus olduğu düşünülüyordu ama homo psychologicus olduğu ortaya çıktı. Onun için insan sadece menfaati maksimize eden bir varlık değil insan iyi ve güzel maksimize ederse mutlu oluyor. Kendisi de rahat oluyor. Yardıma giden kişilerin beyinlerini inceleseniz emin olun mutluluk hormonu salgıladığını görürsünüz. Yardım etmenin verdiği huzur var. Onun için İslam dininde alan kazanmaz, veren kazanır öğretisi vardır. Gerçekten veren hem manevi olarak kazanıyor hem de bu dünyada iç huzur olarak kazanıyor. Ayrıca ebedi alemle ilgili mükafat da kazanıyor. Bu sebeple bu duyguyu canlı tutmak insanlığın yararınadır. Yurt dışından gelen gönüllülerin de yaptıklarıyla insanlık yaşıyormuş, ölmemiş dedirtti bizlere.

Analiz/Değerlendirme
Kısım Editörü: Prof. Dr. İbrahim YENEN

Afet Medyası ve Medya Afeti: 6 Şubat Kahramanmaraş Depreminin Anımsattıkları*

Sertaç Timur DEMİR**

Çağımızın genel izleyici profili hıza alıştırmıştır. Başka bir ifadeyle modern kültürün temel karakteristiği olan hız, izleyicilerin -ki bunlara “ekran tüketicileri” de denebilir- beğeni, onay ve takip kıstaslarını baskılamıştır. Buna göre “doğru” olanla “hızlı” olan arasında kalındığında tercih edilen sanki artık ikincisidir. Yaşamın ekranlaştırıldığı ve düşüncelerin yine ekranlar üzerinden geliştirildiği bir çağda niteliğin (doğruluğun) yerini niceliğin (hızın) alması makul değilse bile anlaşılabilir. Günümüzde medya iletilerinden uzak kalarak inziva ve sükûnet köşelerine çekilmenin neredeyse imkânı kalmamış gibidir. İnsanlar birer medya tüketicisi ve üreticisi olarak ekranlara bakarak duygulanmakta ve burada(n) fikirler geliştirmektedir. Belki de bu nedenle çağın insanı için bilgiye erişim ve iletişim eksikliğinden ziyade bunların denetimsiz yükselişi esas sorunu teşkil etmektedir (Demir ve Özcan, 2021). Çağın izleyici-insanı, sürekli kendisiyle beraber taşıdığı mobil cihazlar vasıtasıyla kesintisiz veri akışı karşısında her an aktiftir. Başlarda bir tür iletişim devrimi ve özgür katılım olarak tanımlanan ve pazarlanan bu yönelim, günümüzde medya katılımlarına dair hukuki ve ahlaki temelli çok sayıda ihlal ve eleştiriye konu olmaktadır. Bu durum, özellikle afet durumlarında iyiden iyiye görünür olmakta ve karmaşıklaşmaktadır.

* Bu yazıya konu olan araştırma TÜBİTAK tarafından desteklenen [123K153 numaralı] “Kahramanmaraş Depremi’ne Dair Medya İhlallerinin Eleştirel Söylem Analizi: Sorunlu Yayıncılıktan Sorumlu Yayıncılığa” başlıklı projeye dayanmaktadır. Yürütücülüğünü Doç. Dr. Sertaç Timur Demir’in, danışmanlığını Doç. Dr. İbrahim Efe’nin yaptığı projede Doç. Dr. Ali Özcan, Dr. Öğr. Üyesi M. Said Tuğcu ve Öğr. Gör. Yasemin Güney araştırmacı olarak görev almaktadır.

** Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, stdemir@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-9420-9416 DOI: 10.37679/trta.1306893

Afet Bağlamında Medya

Tsunami, kasırga, fırtına, sel ve deprem gibi çevresel felaketler, kamu gücünün nüfusla diyalog ve etkileşimini doğrudan etkileyen ve hem de teknik hem de politik koşullar etrafında dönen kritik olaylardır (Reis, Zucco ve Darolt, 2013). Mattedi ve Ludwig ise afetlerin oluşumu ve yoğunluğunun olumsuz olayların büyüklüğünden ziyade afet senaryolarının ve etkilenen toplulukların savunmasızlık derecesine bağlı olduğunu iddia etmektedir (2016). Bu tespit bir yandan afet öncesi alınan tedbirlere işaret ederken diğer yandan iletişim yönetimi gibi krizin öncül aşamasının önemini ima etmektedir. İletişimin ağırlıkla medya araçlarıyla yapıldığı günümüzde medyanın kendisi halk ile acil durum kuruluşları arasında doğrudan bir bağlantı kurmakta ve afet öncesi, afet esnası ve bilhassa afet sonrasında hayati bilgilerin duyurulmasını sağlamaktadır.

Spence, Lachlan ve Griffin'e göre (2007), kriz zamanlarında iletişimin temel işlevi bilgilendirmek, ikna etmek ve bu sayede atılacak adımlara dair rasyonel risk anlayışı oluşturarak olası ağır sonuçları hafifletmektir. Medya tabanlı böylesi bir iletişim yönetimi, afet farkındalığını arttırmakta, gönüllüleri ve bağışları organize etmekte, afet yerleri, hastaneler ve tahliye yollarına dair konum bilgileri sağlayabilmekte ve afetle ilgili bilgi güncellemelerini aktarabilmektedir (Wendling, Radisch ve Jacobzone, 2013). Editoryal süzgeçten geçen geleneksel medya doğru ve elzem verileri bildirerek sürece katkı yaparken; sosyal medya da hızlı ve etkilileşimli doğası gereği çözüm süreçlerinin önünü açmaktadır. Sosyal medya felaket ortamının acil durum iletişimini yürütmek, uyarılar vermek, mağdurların yardım taleplerini almak, durumsal farkındalık oluşturmak için kullanıcı aktivitelerini ve gönderilerini izlemek ve hasar tahminleri oluşturmak için yüklenen görüntülerin kullanılmasında roller almaktadır (Lindsay, 2011; Reis, Mattedi ve Barrios, 2017). Yani en azından olması arzulanan şey budur.

Öte yandan medya afete dair bazı abartmalar veya yanlış yönlendirmeler yapabilmekte ve bu da hem çözümsüzlüğe hem de gereksiz korku ve paniğe neden olabilmektedir. Sorunun gerçekte olduğundan basitmiş gibi algılanması kadar abartılması da problemlidir. Sansasyonel olmak, izlenmek veya takip edilmek adına yapılan bu çarpık tasvirler içinde yalan, yanıltıcı ve yanlış bilgiler de bulunabilmektedir. Bu da izleyiciler arasında süreci sekteye uğratabilecek suçlamaların gelişmesine, afetzedeler arasında umutsuzluğun artmasına önayak olabilmektedir. Medya, aynı zamanda güdümünde olduğu kişi ve kuruluşlar tarafından manipüle edilebilmektedir. Öyle ki örneğin güncel siyasetin ve keskin ideolojik bölünmelerin söylem ve çıkarlarına alet olabilmektedir. Böylesi yaklaşımlar, afet zamanlarının

da gereken birlik ve beraberliğin gelişmesini olumsuz etkileyebilmektedir. Haber toplama çabasıyla olay yerinden veri ve görüntü almak adına belirli yığılmalara ve tıkanıklıklara neden olmaktadır (Bansal, 2018). İlk görüntüleri elde edip ilk aktaran olma telaşıyla kimi zaman mahremiyet ihlalleri yapabilmekte, zararlı ve zedeleyici görüntülerin, seslerin veya demeçlerin yayılmasına zemin hazırlayabilmektedir.

Türkiye’de Medya ve Afet Literatürüne Genel Bakış

Türkiye’de 1923-2000 tarihleri arasında yaşanan doğal afetlerin basında nasıl yer bulduğunu inceleyen araştırmalar (Koç, 2006) dışında, özellikle 1999 Marmara depreminden sonra çok sayıda medya ve afet eksenli akademik çalışma yapılmıştır. Hiç şüphesiz bu deprem medya söylemleri dışında afet farkındalığı noktasında da milat olmuştur (Kolukırık ve Tuna, 2009). Milenyumun bu ilk yıllarında geleneksel medyanın yanında yükselen ve hızla yaygınlaşan sosyal medya da benzer şekilde afet yönetiminde ortak problem çözme, karar alma, bilgi yayma ve toplama bağlamlarında araştırılmaya başlanmıştır (Yazıcı ve Zincir, 2014). Sosyal medya bir afet durumunda ilk kez 23 Ekim 2011 tarihli Van Erciş depreminde yoğunlukla kullanılmıştır (Karahisar, 2016). Bu deprem sonrası geleneksel ve sosyal medyanın karşılaştırmalı analizleri öne çıkmıştır (Şahinsoy, 2017). Sosyal medyanın afetlerde tahmini söylentiler üretme ve istenmeyen algı oluşturma yönlerini vurgulayan çalışmalar (Kaptan, 2015) haricinde afetlere karşı toplumsal kapasiteyi geliştirmeye etkilerini inceleyen yayınlar da yapılmıştır (Yılmaz, 2019). Kimi makaleler ise sosyal medyanın olumlu ve olumsuz yönlerini karşılaştırmalı olarak incelemiştir (Demiröz, 2020). Bu süreçte yaşanan her yeni depremde yeni akademik çalışmalar için yeni vakalar belirlemiştir. 30 Ekim 2020 tarihinde yaşanan İzmir depremi de bunlardan biridir. Bu deprem üzerinden sosyal medyaya, afet gazeteciliğine ve bunların etik yansımalarına dair çalışmalar yapılmıştır (Mavi, 2020; Kütükoğlu, 2021; Eldem Anar, 2021; Usta ve Yükseler, 2021; Alkın, 2021).

Medyanın afetle ilişkisi yalnızca depremle sınırlı kalmamış, yaşanan birçok büyük çaplı felaketin medyadaki izdüşümleri araştırmaya konu olmuştur. Bunların bir kısmı geleneksel ve sosyal medyanın toplumda afet farkındalığı geliştirmesine yönelik işlevlerini değerlendirip sosyal medyanın gücünü tanımlarken (Özdemir ve Şahinöz, 2022); kimisi meseleyi Twitter gibi belli mecralar özelinde analiz ederek son yıllarda gündeme gelen yangınları ve Covid salgınına öne çıkarmıştır. (Oran ve Balkan Akan, 2021; Doğuç, 2022; Çanakçı, Şaşmazlar ve Öztürk, 2022; Kolukırık, Arslan ve Gökalep Yılmaz, 2022). Özellikle kısa, orta ve uzun vadeli kriz yönetimiyle pandemi, afet ve medya ilişkisi son yılların en popüler araştırma konularından biri

olmuştur. Afet haberleri üzerinden pandemideki söylemleri analiz eden çalışmalar (Demir, 2020; Sağlam, 2022) dışında, daha çok betimleyici yayınlara öncelik verilmiştir. Bu anlamda genel olarak afet ve medya ilişkisi bağlamında konuya dezenformasyon, ihlal ve manipülasyon bağlamında yaklaşan çalışmalar görece zayıf kalmıştır. Oysa medya ihlalleriyle beraber mutabakat ve dayanışma gerektiren çetin bir sorun olarak yaşanan koronavirüs salgınında bile yanıltıcı, basmakalıpçı, yıkıcı ve ayrıştırıcı dil sıklıkla öne çıkmıştır (Demir, 2020).

6 Şubat Kahramanmaraş Depremi'ne Gelince

Milyonlarca insanla beraber 11 ili derinden sarsan Kahramanmaraş depremi, medyanın imkân ve ihlallerinin belirginleşmesi bakımından da bir kırılma noktası olmuştur. Özellikle depreme müteakip yapılan dezenformatif haber ve paylaşımlar, içinden çıkılması ve telafisi müşkül medya krizleri üretmiş ve afet yönetimi süreçlerini zayıflatmıştır. Bu açıdan bu büyük deprem, son yıllarda medya ekseninde hararetili bir şekilde tartışılmakta olan ifade özgürlüğü sorunsalını ve sorumlu yayıncılığın esaslarını da yeniden gündeme getirmiştir. Şöyle ki, ifadeyi özgürleştirmeyi vaat eden medya, paradoksal biçimde kötülüğün, münakaşanın, kargaşanın, bilgi kirliliğinin, söz kalabalığının, nefret söyleminin, linç kültürünün, duyarlılıkların zedelenmesinin, moral bozukluğunun, yanlış ihbarların, travmatik görüntülerin ve mahremiyet ihlallerinin de özgürleşmesine zemin hazırlamıştır. Dahası bu paylaşımlar ve habercilik iklimi, teknolojik araç ve uygulamaların devasa imkânlarıyla birleşmiş ve izleyici ya da takipçi algılarıyla oynayarak hem kamunun hem de sivil toplumun yapıcı mekanizmalarını manipüle etmiştir.

Cumhurbaşkanlığına bağlı İletişim Başkanlığı tarafından derlenen ve güncel düzeltmeleri yapılan bültenlerde de görüleceği üzere (2023), 6 Şubat depremine müteakip çok sayıda medya ihlali gözlemlenmiştir. Her biri asılsız iddia şeklinde beliren ve kısa süre içinde yanlışlığı ortaya konan bu ihlaller arasında bölgede arama kurtarma çalışmalarının yapılmadığını, kan merkezlerinin yıkıldığını, başka illerde yeni büyük depremler olacağını, şehir hastanelerinin hasar alıp boşaltıldığını, barajların ve santrallerin yıkıldığını, iş makinelerinin engellendiğini, yardım taşıyan tırlara el konulduğunu veya yağmalandığını, çadırların dağıtılmadığını, depremedelerin istismar edildiğini, salgın hastalıkların başladığını, yeni sığınmacıların ülkeye alındığını ve bunların sistematik olarak suç işlediklerini, kurtarma faaliyetlerinde Suriyelilere öncelik verildiğini, refakatsiz çocukların cemaatlere verildiğini, delillerin toplanmadan enkazların kaldırıldığını, özellikle din görevlerinin, savcılarının ve askerlerin görevlerini ihmal ettiklerini öne sürenler olmuştur. Tüm bu ve benzeri haberler özellikle sosyal medyada hızla dolaşıma sokulmuş ve

afet yönetiminin etkinliğini zedeleyecek mesnetsiz bir dil ve tepki geliştirilmiştir. Sorun hem çok acil hem de oldukça köklüdür. Acildir çünkü afet yönetimlerinde medyanın katılımı —yoksa müdahalesi mi denmeli— kontrolü güç bir hız ve geri dönüşsüzlükle gerçekleşmekte ve her an genişleyerek büyümektedir. Sorun köklüdür, çünkü birçok medya organı, bu depremde de görüldüğü gibi, sosyolojik ve siyasi ayrışmalara angaje edilerek en fazla işbirliği gerektiren insani bir konuda bile ötekileştirici dilin üretebilmesine ve dağıtılmasına hizmet edebilmiştir. Yani burada bahsi geçen “dil”, kelimelerin ötesine geçmek suretiyle, bir söylem olarak toplumsal bağlamları ve göndermeleriyle okunmalıdır (Wodak ve Krzyzanowski, 2008). Van Dijk’a göre de söylemin kendisi yalnızca kendi iç dinamiklerinden ibaret değildir; aksine ideolojik inşada ve güç ilişkileri içinde belirleyici işlevlere sahip ve bu güç ilişkileri daha çok tahakküm, ihlal ve kötüye kullanma şeklinde cereyan etmektedir (Dijk, 1987).

Medyada hak ihlalleri meselesi, özü itibarıyla medyaya yönelik ihlalleri değil; bizzatihi medyanın neden ve zemin olduğu ihlalleri işaret etmektedir (Demir, 2022). Nitekim medya kasıtlı, planlı ve sistematik olarak belli grup, fikir, eylem ve odakların hedef alınmasına, karalanmasına, kaynağın suiistimal edilmesine ve alıcı-kitlenin provoke edilmesine ön ayak olabilmektedir. Bu yönüyle geleneksel medya ile yeni medya arasında bazı yapısal ve yöntemsel farklılaşmalar olduğunun altı çizilmelidir. Özellikle yasal çerçevesi olabildiğince belirgin çizilen ve denetim mekanizmalarıyla takip edilebilen geleneksel medyanın aksine, sosyal medyanın daha kontrolsüz bir alan olduğu söylenebilir. Medya bağlamında ele alınabilecek ihlallerin büyük bir bölümü bugün sosyal ağlarda her an ve koşulda gerçekleşmeyi sürdürmektedir. Dolandırıcılık, istismar, nefret ve terörle sık sık birlikte anılan sosyal medya toplumsal ilişkilerin yeniden tasarımı bakımından kilit rol oynamaktadır.

Bu mecralarda “karşılıklı” yapılan kışkırtıcı paylaşımlar, toplumsal fay hatlarının kırılmasına dahi neden olabilmektedir. Başka bir ifadeyle yalnızca kimlik algısının tanımlandığı yer olarak değil; ötekileştirme süreçlerinin başladığı ve geliştiği yer olarak sosyal medya, ihlallerin membaı olabilmektedir. Tüm bu büyüyen sorunların çözümü adına bu yıl yürürlüğe giren “Dezenformasyonla mücadele yasası”, özellikle sosyal ağların denetimini ve sağlıklı kullanımını öncelikle hedefi taşımaktadır. Kimileri tarafından “sansür yasası” olarak tanımlanan bu düzenleme, özü itibarıyla yalan haber yaymayı suç kapsamında değerlendirmekte ve bu suçun oluşmasını temin eden şartları somutlaştırmaktadır. Buna göre şayet yayılan haber gerçek değilse, ülkenin güvenliğini ve kamu sağlığını ilgilendiriyorsa, halk

arasında korku, panik ve endişe oluşturma kastı varsa, kamu barışını bozmaya yönelik ve aleni ise (yani ilgisi olmayan kişilere ulaşabilecekse) kişilere 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezası verilmektedir. Çocukların, gençlerin ve ailenin korunmasına da özel bir yer atfeden kanun, hassaten sosyal ağlara ve internet haberciliğini daha denetlenebilir ve hesap verilebilir konuma getirmeyi hedeflemektedir.

Son söz

Medya en basit çerçeveye toplumun haberleşme, bilgilenme ve eğlenme ihtiyacını karşılamakla sorumludur. Bunu yaparken kamu vicdanını temsil ve müdafaa etmek, meseleleri farklı yönleriyle göstererek toplumsal kaniyi beslemek, temel kişisel ve yapısal haklara riayet etmek ve hem çeşitliliğe saygı duymak hem de toplumsal entegrasyonu pekiştirmek gibi görev ve rollere sahiptir. Tersten ifadeyle medya manipüle etmemeli, kişilik haklarına ve mahremiyete saygılı olmalı, yargılayıcı olmamalı, malumat yığını oluşturmamalı, yanıltmamalı, ifade özgürlüğüne sığınarak kötülüğü kışkırtmamalı ve buna zemin hazırlamamalıdır.

Baudrillard'ın güçlü bir şekilde tespit ettiği gibi her özgürleşme, iyiliği ve kötülüğü eşit bir şekilde etkilemektedir (1995). Başka bir ifadeyle uzakları yakınlaştırıp bilgi çağının kapılarını aralayan medya (McLuhan, 2017), bununla beraber ayrışmanın, bölünmenin ve kimi zaman çatışmanın da mecrası olabilmektedir. Medya bilginin yalnızca aktarıldığı değil; ideolojik söylemlerle yorumlandığı, kurgulandığı ve dağıtıldığı bir yerdir de. İster geleneksel isterse sosyal medyada olsun, onun bu yorumlayıcı kurgusal yönü neden olabileceği etik hak ihlallerinin de özünü oluşturmaktadır. Bu, medyanın kendi ontolojik kültürüdür, ki McLuhan'ın meşhur "araç mesajın kendisidir" sözü tam da bu durumu özetlemektedir.

Teyit esasına dayalı editoryal medya yaklaşımları bugün hiç olmadığı kadar çetin ve bir o kadar da hayatidir. Ne var ki teyit kültürüne dayalı geleneksel medya da, hızın, yani hızlı haber üretme ve yayma eğilim ve alışkanlıklarının baskısı altındadır. Bu açıdan varlığı ve sınırları kesin çizgilerle tanımlanmaya çalışılan sosyal medyanın dışında, bugün medyaya dair belki de en sıcak soru işareti, geleneksel medyanın bu "hız tehdidi" karşısında gelecekte neye dönüşeceği. Ve afetler, tıpkı 6 Şubat depreminde gözlemlendiği gibi, bu tür soruların kısa vadede askıya alınsa da, esasında kritikliğini en fazla vurguladığı dönemler olarak belirlemektedir. Bu anlamda 6 Şubat sonrasında yaşanan ihlaller, medya ve afet yönetimi bağlamında yeni düzenlemeler yapmanın ve hâlihazırda yürürlükte olan düzenlemeleri gözden geçirmenin önünü açmıştır. Yoksa dezenformatif haber ve paylaşımları tekil olarak tespit, tahlil ve tenkit etmenin söz konusu sorunun bizleri –şayet mümkünse- kalıcı ve yapıcı bir çözüme kavuşturamayacağı açıktır.

Kaynakça

- Alkın, R. C. (2021). "Afet Yönetiminde Sivil Toplum: İzmir Depremi Sonrası Müdahale ve İyileştirme Aşamaları Üzerine Bir İnceleme", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 18 (70), 313-334.
- Bansal, S. (2018). "Role of Media in Disaster Management", *International Journal of Creative Research Thoughts*, 6 (2), 411-417.
- Baudrillard, J. (1995). *Kötülüğün Şeffaflığı: Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çanakçı, M., Şaşmazlar, C. & Öztürk, S. (2022). "Afet ve Kriz Yönetiminde Sosyal Medyanın Kullanımı Üzerine Bir Araştırma: Twitter Örneği", *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11 (3), 882-897.
- Demir, S. T. & Özcan, A. (2021). "Sosyal Medya ve Linç Kültürü: Sanal Nedenler Gerçek Sonuçlar", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (56), 1-15.
- Demir, S. T. (2020). *Koronavirüs Sürecinde Medya Söylemleri*. İstanbul: SETA.
- Demir, S. T. (2022). *Hak İhlalleri Raporu: Medya*. Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi. İstanbul.
- Demiröz, K. (2020). "Afet Kriz Yönetiminde Sosyal Medyanın İşlevselliği ve Zararları Üzerine Bir İnceleme", *Resilience*, 4 (2), 293-304.
- Dijk, T. A. (1987). *Discourse Analysis in Society*. Academic Press Inc.
- Doğuş, Ö. (2022). "Twitter Verisi İle Doğal Afet Müdahale Süreci İçin Karar Destek Uygulaması", *Afet ve Risk Dergisi*, 5 (2), 408-419.
- Eldem Anar, Ü. İ. (2021). "Sosyal Medya Ortamında Yer Alan Afet Haberlerinde Etkileşim; İzmir Depremi Örneği", *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11 (3), 1129-1147.
- İletişim Başkanlığı. (2023). *Dezenformasyon Bülteni*, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dezenformasyon-bulteni> (Erişim Tarihi 22 Mayıs 2023).
- Kaptan, K. (2015). "Ethical Issues in Disaster Management", *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 1 (1-2), 54-58.
- Karahisar, T. (2016). "Olası Bir Depremde Koordinasyonun Sağlanması ve Sosyal Medyanın Rolü". *Beykoz Akademi Dergisi*, 1, 43-64.
- Koç, S. (2006). "1923-2000 Yılları Arasında Türkiye'de Yaşanan Doğal Afetlere İlişkin Türk Basınında Haber Yapılanması ve Afet Söylemleri", *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, (8), 84-115.
- Kolukırık, S. & Tuna, M. (2009). "Türk Medyasında Deprem Algısı: Marmara Depremi Örneği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (28), 286-298.
- Kolukırık, S., Arslan, D. A. & Gökalp Yılmaz, G. (2022). "Orman Yangınlarının Toplumsal Etkileri ve Görünümü: Medya Paylaşımlarında 2021 Büyük Antalya-Manavgat Yangını", *Afet ve Risk Dergisi*, 5 (2), 560-580.
- Kütükoğlu, E. (2021). "Afet Gazeteciliğine Gündem Belirme Kuramı ve İzmir Depremi Haberlerinden Bakış", *Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi*, 4 (2), 211-233.
- Lindsay, B.R. (2011). *Social Media and Disasters: Current Uses, Future Options and Policy Considerations*. USA: Congressional Research Service Report for Congress.
- Mattedi, M. ve Ludwig, L. (2016). "Dos desastres do desenvolvimento ao desenvolvimento dos desastres: a expressão territorial da vulnerabilidade", *Desenvolvi-*

- mento e Meio ambiente. 39, 23-42.
- Mavi, E.E. (2020). "Afet Kriz Yönetiminde Sosyal Medya: 30 Ekim 2020 İzmir Depremi", *Karadeniz İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10 (2), 31-53.
- McLuhan, M. (2017). Gutenberg Galaksisi/Tipografik İnsanın Oluşumu. İstanbul: YKY.
- Oran, F. Ç. & Balkan Akan, B. (2021). "Pandemi Döneminde Afet Yönetimi Açısından Risk İletişimine İlişkin Bir Değerlendirme: Sosyal Medya Paylaşımları İçerik Analizi", *Selçuk İletişim Dergisi*, 14 (3), 1371-1397.
- Özdemir, A. & Şahinöz, T. (2022). "Toplumda Afet Farkındalığı Oluşturmaya Yönelik Kullanılan Araçlar: Nitel Bir Çalışma", *Afet ve Risk Dergisi*, 5 (1), 78-93.
- Reis, C., Mattedi, M.A., ve Barrios, Y.M. (2017). "Media and disasters: overview of international scientific production from 1996 to 2016", *Intercom*, 40, (2), 77-91.
- Reis, C., Zucco, F. D ve Darolt, E. (2013). "La comunicación del ayuntamiento de Blumenau (Brasil) durante el desastre natural de noviembre de 2008: El reto de la planificación a largo plazo" *Anuario Estudios en Comunicación Social Dissertaciones*, 6 (1), 86-105.
- Sağlam, H. (2022). "Afet Haberlerinde "Korku Çekiciliği"nin Kullanımı: Cumhuriyet, Hürriyet ve Sabah Gazetelerindeki Covid-19 Haberlerine Yönelik Bir İnceleme", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 213-228.
- Spence, P. R.; Lachlan, K. A.; Griffin, D. R. (2007). "Crisis communication, race, and natural disasters", *Journal of Black Studies*, 37 (4), 539-562.
- Şahinsoy, K. (2017). "Kriz Yönetimi Açısından Geleneksel ve Sosyal Medya", *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 9 (4), 1-19.
- Usta, E. & Yükseler, M. (2021). "Afetlerde Sosyal Medya Kullanımı ve Etik İkilimler: İzmir Seferihisar Depremi Örneği", *Afet ve Risk Dergisi*, 4 (2), 249-269.
- Wendling, C., J. Radisch and S. Jacobzone. (2013). "The Use of Social Media in Risk and Crisis Communication", OECD Working Papers on Public Governance, No. 24, *OECD Publishing*, Paris.
- Wodak, R. ve Krzyzanowski, M. (2008). *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences*. Palgrave Macmillan.
- Yazıcı, S. ve Zincir, O. (2014). "Kriz Yönetimi ve Afetlerde Sosyal Medya Kullanımı", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49, 65-82.
- Yılmaz, S. (2019). "Afet İçerikli Haberlerin Afetlere Karşı Toplumsal Kapasite Geliştirmeye Etkisi", *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 5 (2), 257-271.

Prof. Dr. Barış ERDOĞAN / Depremın Sosyolojisi: 6 Şubat Felaketinin
Toplumsal ve Kültürel Boyutları

Rauf Maltaş - Anadolu Ajansı

DOI: 10.37679/trta.1306900

Depremın Sosyolojisi: 6 Şubat Felaketinin Toplumsal ve Kültürel Boyutları

Barış ERDOĞAN*

Deprem, dünya genelinde en yaygın gerçekleşen ve tahrip edici gücü en büyük olan doğal felaketlerden biridir. Deprem hem bireysel hem de kurumsal düzeyde toplumsal yapı üzerinde derin izler bırakır. Bu makalede depremlerin, özelde de 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye’de 11 ili etkileyen ve 50 binden fazla can kaybına neden olan Kahramanmaraş Pazarcık merkezli saat 04.17’de yaşanan 7,7 büyüklüğündeki ilk depremin ve bundan yaklaşık 9 saat sonra meydana gelen Elbistan merkezli 7,6 büyüklüğündeki ikinci depremin, toplum üzerinde yarattığı etkileri sosyoloji perspektifinden inceleyeceğiz.

Deprem sosyolojisi doğal afetlerin sosyal boyutlarına ilişkin kritik kavrayışlar sunarak insanların, toplulukların ve toplumların deprem deneyimini şekillendiren sosyal, kültürel ve siyasi faktörlerin karmaşık etkileşimini ortaya koymaktadır. Böylelikle afet sosyolojisinin bu alt disiplini bize depremlerin fiziksel yıkımının ötesinde insanların afetlerle nasıl başa çıktıklarını, hükümetlerin ve kurumların tepkilerini ve bu tür olaylardan kaynaklanabilecek uzun vadeli sosyal, siyasal ve ekonomik dönüşümleri anlama ve bu her bir boyutun birbiriyle olan karşılıklı etkileşimini keşfetme imkânı vermektedir.

Deprem yer kabuğu içindeki fayların kırılması sonucu ani olarak ortaya çıkan titreşimlerin dalgalar hâlinde yayılarak geçtikleri ortamları ve yerin yüzeyini sarsmasıyla oluşan bir doğa olayıdır. Bu durum dünyanın her coğrafyası için geçerli evrensel ve değişmez bir olgudur. Ama deprem gerçeğini nasıl algıladığımız, ona karşı nasıl tedbirler aldığımız ve felaket sonrası onu nasıl yönettiğimizi belirleyen içinde yaşadığımız kültürel dünya ve siyasal yapıdır.

* Prof. Dr., Üsküdar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölüm Başkanı ORCID: 0000-0002-9801-1781

Deprem bir doğa olayı olduğundan dolayı biz insanlara karşı davranışı tamamen nötrdür, depremin bilişsel faaliyetleri olan canlı gibi organizma gibi herhangi bir duygusal yanı ya da tepkileri yoktur. Tüm doğa olayları gibi deprem de etkilediği alanda zengin-fakir gibi sınıfsal, Müslüman-gayrı Müslüman gibi dinsel ya da Türk-Japon gibi milliyet ayrımı yapmaz. Ancak etkileri içinde yaşanan toplumun kültürel değerlerinin, inançlarının, sosyal normlarının ve siyasal yapısının şekline göre farklılıklar göstermektedir. Açıkçası depreme karşı tepkileri nötr olmayan, onu algılayış ve yönetim tarzında rasyonel ya da duygusal davranan insanoğludur.

Sosyal bilimler bize depremin yıkıcı etkilerine karşı sadece deprem yönetmelikleriyle mücadele edilemeyeceğini göstermektedir. Yapıların nasıl inşa edileceğini mühendislik standartlarına uygun şekilde emreden hukuki yönergeler ve yaptırımlar çok önemlidir ama bunlar depreme mücadele planları için tek başlarına yeterli değildir. Zira Türkiye'deki deprem yönetmeliği ile Japonya'daki arasında teknik olarak çok büyük fark yoktur (Tunç, 2023). Ancak benzer büyüklükte ve şiddetteki depremlerin her iki ülkede yıkıcı etkileri birbirinden çok farklıdır. Bu nedenle toplumun ve kurumların depremi algılayışı ve yönetmesini belirleyen ana faktörler olan kültürel ve siyasal boyutu analiz etmek gerekir. Zira kültür felaketleri yapılandırır ve bunları nasıl algılayacağımızı belirler. İnsanlar ve onların oluşturdukları siyasal ve sosyal kurumlar depreme karşı içinde buldukları kültürün öngördüğü şekilde tedbirler alırlar. Depremin öncesinde ve sonrasında toplumsallaşma süreci boyunca içselleştirdikleri bilgi ve inanç setleriyle felaketin yönetimini gerçekleştirirler.

Toplumların dini ve spiritüel inançları, doğal felaketlerin anlamını ve insanların bu durumlarda nasıl hareket etmesi gerektiğini şekillendiren en önemli unsurlardan biridir. Bazı toplumlar doğal felaketleri tanrıların cezası veya kozmik dengeyi sağlama aracı olarak yorumlar. Bu durumda, insanlar afetler karşısında daha teslimiyetçi ve kaderci bir tavır sergileyebilirler. Örneğin Polinezya'da küçük bir ada devleti Tuvalu halkı, deniz seviyesinin yükselmesi ve ülkelerinin sular altında kalması tehdidinde karşı duyarsızdırlar. Zira onların İncil yorumuna göre Tanrı, Nuh Peygamber'e bir daha asla başka bir sel olmayacağını söylemiştir. (Farbotko 2005) Diğer taraftan, bazı toplumlar afetlere bilimsel ve rasyonel bir perspektiften yaklaşarak, daha etkin önlemler alıp afet yönetimine odaklanabilir.

Kültürel yapı da toplumların afetler sırasında ve sonrasında birbirlerine yardım etme ve dayanışma düzeyini belirler. Örneğin, Japonya'da güçlü bir toplumsal dayanışma kültürü bulunmaktadır ve 2011'de 9.0 rihter ölçeğindeki Tohoku depremi ve tsunamisi gibi büyük doğal afetler sonrasında hızlı bir şekilde toparlan-

malarını sağlamıştır. Topluluk dayanışma kültürü, afet yardımı ve destek sağlama süreçlerini hızlandırarak daha etkili bir afet yönetimi gerçekleştirilmesine katkıda bulunur.

Ama kimi zaman aynı kültürel havzada yetişen insanlar farklı siyasal yapılar ve siyasal liderlik sistemleri içinde çok farklı uygulamalar da gösterebilirler. Örneğin Kuzey Kore ve Güney Kore devletlerini oluşturan bireyler aynı kültürün içinden çıkmışlardır. Aynı dili konuşur, aynı yemekleri severler. Ama birbirlerinden çok farklı siyasal ve ekonomik örgütlenme modellerine sahip olduklarından insanların ve kurumların krizlere, felakete yönelik verdikleri tepkiler ve aldıkları önlemler çok farklı olabilmektedir (Acemoğlu ve Robinson 2012).

Toplumdan gelen talepler ve siyasal otoritenin depremle ilgili uzun erimli politikaları depremlerin meydana getirdiği zararları büyük ölçüde kontrol altında tutabilmekte ve asgari düzeyde tutabilmektedir. Örneğin 1960 yılında Şili’de 9,5 büyüklüğünde dünya tarihinin bilinen en büyük depremi meydana gelmiş ve 1655 kişi hayatı kaybetmiş 2 milyon insan evsiz kalmıştır. Bu felaket sonrası halkın baskısı sonucu siyasal otorite deprem yönetmelikleri çıkarmış ve etkili olarak uygulamıştır (Yolcu-Bekler, 2020). 2010 yılında meydana gelen 8.8 büyüklüğündeki deprem ve ardından meydana gelen tsunami sonrası ise 525 kişi ölmüştür. (Koçak, 2010) Bu olaydan sonra halkı tsunamiye karşı yeterince koruyacak tedbirler almadıkları için bazı sorumlular yargılanmıştır. 2015 yılında meydana gelen 8.3 büyüklüğündeki depremde ise sadece 7 kişi ölmüş ve 2016 yılında gerçekleşen 7.6 büyüklüğündeki depremde ise ölen olmamıştır. Deprem ve doğal felaketler karşısında erken uyarı sistemi gibi teknolojilerini devreye sokan, depreme dayanıklı yapı yönetmelikleri çıkaran bir siyasal sistemle, kurallara uymayanları cezalandıran hukuk sistemi ve bunları destekleyen ve yaşam tarzını değiştiren toplum böylesine büyük bir başarıya imza atmıştır (Mena, 2018).

6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye’nin 11 ili 62 ilçesi ve 10 bin 190 köyünde yıkıma yol açan iki büyük depreme bu perspektiften bakmak gerekir. Türk toplumu genel olarak bir yanıla geleneksel toplumlara özgü birlik ve dayanışma duygularının güçlü, bireycilikten ziyade kolektif bilincin hâkim olduğu, duygusal davranış biçimlerine sahip bir toplumdur. Ancak bu olumlu hasletler yanında modern zamanlara özgü rasyonellik, yazılı normlara riayet etme gibi özellikler topluma ve kurumlara tam olarak yerleşmemiştir. Geleneksel topluma özgü kültürel özelliklerle modern topluma özgü kültürel özellikler arasında yeterince sağlıklı bir sentez oluşturulamaması en net şekilde doğal felaketlerde görülmektedir. Toplumun ve onun içinden çıkan kurumların bir yanıla kurallara yeterince uymaması, bilimsel uyarıları

ve tedbirleri ciddiye almaması gibi bir dizi nedenle felaket esnasında ve sonrasında kayıplar ve zararlar çok büyük olmaktadır, diğer yanıyla da bireylerin ve sivil toplumun hemen organize olması, elindeki avucundakini felaketzedelere vermesi sayesinde de ortak bir duygu seli ve güçlü bir iç yapışkanlık kurulabilmektedir.

Bu iki depremin ardından Türk toplumunun kahr ekseriyeti depremzedelere yardım etmek için organize olmaya çalışırken, felaketi kendi lehlerine çevirmeye çalışan bireylerin ve kurumların olduğu da görülmüştür. Açıkçası tarihin her döneminde ve her toplumunda doğal, ekolojik veya teknolojik felaketler sonrası ya da ekonomik krizler esnasında mevcut durumdan nemalanmaya çalışan fırsatçılar ortaya çıkmaktadır. Toplumbiliminde Durkheimcı gelenekten gelen işlevselci bir bakış açısıyla bu durumu normal görmek gerekir. Ancak bu fırsatçıların sayısı ve yaygınlığının artması bize toplumda bazı patolojik durumların ortaya çıktığını da göstermektedir. Maalesef spesifik olarak bu iki deprem sonrası ev kiralalarının anormal düzeyde artmasından tutun da daha önce meydana gelen geniş çaplı orman yangınları sırasında söndürme malzemelerinin fahiş fiyatlarla satılmasına kadar her alanda ve iş kolunda uzun yıllardır başkalarının mağduriyetinden büyük ekonomik kazanımlar elde etmeye çalışan kriz fırsatçılarının olduğu tespit edilmektedir.

Yapısal gerilimlerden ve toplumsal normların eksikliğinden kaynaklanan ve hiçbir ahlaki ölçüyle meşrulaştırılamayacak bu sapkın durumun bu kadar yaygınlık kazanması son 30-40 yıldır bütün dünyada ve Türkiye’de yaygınlık kazanan ve adeta topluma içselleştirilen vahşi bir serbest piyasa kültüründen kaynaklanmaktadır. Yıllarca ders kitaplarından tutun da popüler kültür ürünlerinin mesajlarına kadar her yerde adeta kutsal bir amentü gibi kendi çıkarlarını takip eden bireylerin kaçınılmaz olarak bütün topluma fayda sağlayacağı, piyasanın görünmez elinin arz ve talep dengesini yaratacağı ve fiyatların bu nedenle adil ve doğru olduğu (Smith, 2002) topluma öğretildi. Bireycilik kültürünün yüceltildiği bu anlayışta karşısına çıkan fırsatları iyi değerlendiren, yani doğru, en uygun zamanda hareket eden, yatırım yapan, alan ya da satanın en fazla karı elde edeceği ve bu nedenle toplum tarafından başarılı ve saygın bir üye olarak onanacağı vaaz edildi. Kapitalizmin ruhu ahlaki ve etik değerlerden yoksun bırakılarak öğretildi. Sonuçta piyasa aktörü olan bu fırsatçılar kendilerini bal tutan parmağını yalar, akarken doldurmak lazım gibi deyimlerle meşrulaştırmaktalar. Madem bu ürün ve hizmetlere talep var o yüzden fiyatlarının artmasında da piyasa şartlarına göre yanlış bir şey yok diye görmekteler. Bugün deprem fırsatçılarını kınayan bir kesim yarın aynı mantığı içselleştirdiğinden başka bir toplumsal krizde başka bir ürünün ya da hizmetin

fırsatçısı konumuna da rahatlıkla gelebilmektedir. 6 Şubat depremleri toplumu bekleyen diğer felaketler ve kriz durumlarında bu gibi kitleselleşen ve sağlıksız şekilde gelişen bireyci davranışların ileride toplumun işleyişini bozma riski taşıdığı göstermektedir. Bu nedenle kamu otoritesinin alacağı hukuki tedbirler ve cezai yaptırımlar kadar maddi başarının bir kültürel değer olarak bu kadar yüceltilmesinin önünü kesecek ahlaki ve zihinsel dönüşümden de geçmek gerekmektedir.

Ancak fırsatçılık gibi sapkın bir davranış toplumsal yapının işleyişini bozacak kadar büyük değilse toplumda iyi ve kötü davranışlar arasındaki sınırı korumaya yardımcı olabilmektedir. Bu sayede toplum içinde grup dayanışması ve toplumsal kuralların netleşmesi sağlanmaktadır. Gerçekten de deprem felaketleri sonrası bu durumdan nemalanmaya çalışan, ürün ve hizmetleri fahiş fiyatlarla satmaya çalışan fırsatçıların karşısında toplumun önemli bir kesiminin iyilikten yana organize olduğunu, elindeki avucundakini verdiğini, evlerini depremzedelere açan birçok vatandaşın bulunduğunu gördük. Bu organize iyilik hareketinin en önemli nedenlerinden biri Türk toplumunu oluşturan toplumcu kültürel yapıdır (Hofstede, 2001). Bu toplumda komşusu açken tok yatmak tasvip edilen bir durum değildir, bundan utanç duyulur. Zira aile ve grup bağlılığının güçlü olduğu, gelenek ve göreneklerin büyük önem taşıdığı, hiyerarşi ve otoriteye saygının yüksek olduğu bu coğrafyada utanma kültürünün beslediği davranışa yansıyan önemli ve güçlü bir duygudur.

Utanma, sosyal etkileşimleri besleyen ve güçlendiren bir duygudur. Bu duygu sosyal uyumu sağlamaya ve bireylerin toplum içinde kabul görmeye yönelik davranışlar sergilemelerine de yardımcı olur (Harris, 2006). Ayrıca insanların toplumun ahlaki değerlerine aykırı davranışlar sergilemelerinden kaçınmasına neden olur. Bu sayede, toplumun değer yargıları korunur ve sürdürülebilir. Birey aynı topluluğun bir parçası olduğu kişi ve gruplara karşı utanma hissi duyar. Birey kendini bir grubun, milletin, insanlık âleminin bir parçası olarak gördüğü ölçüde referans aldığı toplumsal parçadan insanların yapamadıklarını yapabiliyorsa, kendisini suçlu hissetmeye başlar. Empati ve sosyal hassasiyetin gelişmesine katkıda bulunan utanma duygusu sayesinde felaket bölgesi dışında yaşayan bireyler aynı milletin bir parçası olarak gördükleri depremzede vatandaşlar evini yakınlarını kaybetmiş, soğukta aç ve açıktayken, akşam evlerinde sıcak yataklarına girerken, üç öğün yemeklerini yerken doğal olarak kendilerini onlara karşı suçlu ve mahcup hissetmektedirler. Utanç duygusundan kurtulmanın en iyi yolu eyleme geçip depremzedelerin eksikliklerini tamamlamak, onlara yardım etmektir. Bu açıdan bakıldığında utanma duygusu toplumun işleyişine ve insanların sosyal yaşantısı-

na önemli katkılarda bulunmaktadır. Utanma duygusunun özellikle deprem gibi büyük doğal afetler sonrasında toplumsal dayanışmayı ve yardımlaşmayı güçlendirerek, toplumun iç yapışkanlığını korumasında önemli bir işlevi olmaktadır.

İçinde yaşanan kültür dayanışmayı ne kadar desteklerse desteklesin öncelikle depremedelerde daha sonra bir bütün olarak toplumda önemli zihinsel ve maddi değişimler olması kaçınılmazdır. Kaybedilen yakınların acısı, uzuvlarda meydana gelen sakatlıkların günlük yaşamı sekteye uğratması, maddi çöküş, anıların ve alışkanlıkların yok olması, yaşanan mekânı terk etme zorunluluğu orta ve uzun vadede büyük bir toplumsal travmaya yol açabilir. Özellikle orta yaş ve üstü insanlar bu toplumsal travmadan daha çok etkileneceklerdir. Çocuklar ve gençlerin hayatlarını yeniden başlatmaları için hâlâ önlerinde uzun bir zaman var. Ama tırnaklarını kazıyarak bir hayat kuran, aile sahibi, iş sahibi olmuş belli bir yaşa gelmiş, yaşadığı şehirler bütünleşmiş insanların bu travmayı atlatmaları daha güçtür.

Ölüm ve fiziksel uzaklaşma gibi nedenlerle aile bağlarının kopması, yaşanan şehirden, arkadaşlardan, anılardan ayrı düşülmesi bazı anomik davranışların ortaya çıkmasına da neden olabilir. Bu süreçte toplumun bu nüfus diliminde ortalamasının üstünde intihar vakaları artabilir. Depremi atlatmış ama daha önceden kimi problemleri olan çiftlerde ilişkiler daha kırılgan hâle gelebilir ve boşanma vakaları tetiklenebilir. Ayrıca tüm felaketler sonrası olduğu gibi toplumun bazı kesimlerinde hedonist edimlere yönelme ile bazı spiritle inançlara aşırı bağlanma gibi farklı uçlarda gezen davranış örüntülerinin anlamlı oranlarda artması olasıdır.

Sonuç

Deprem felaketini toplumu nasıl karşılayacağı ve felaket sonrasında nasıl yaşanacağını esas olarak belirleyen kuşaklar boyunca edinilen kültürel sermayedir. Zira bireyler etraflarında gerçekleşen olayları toplumsallaştıkları çevreden edindikleri yatkınlıklara ve belirli eylem şemalarına göre görme, hissetme, düşünme, anlama ve harekete geçme eğilimindedirler (Bourdieu, 1982). Bu nedenle toplum kendi yaşam biçimi, alışkanlıkları ile deprem yönetmelikleri, yeni kurallar ve alışkanlıklar arasında kaldığında yeni duruma uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Bu nedenle deprem gerçeğini görmezden gelebilmekte, yasaların, yönetmeliklerin emirlerini, bilim insanlarının kanıta dayalı uyarılarını duymazdan gelip adeta zihinsel bir direniş gösterebilmektedir.

Ancak deprem gibi bir felaket sonuçları itibarıyla toplumun ve onun kurumlarının varlığını tehdit edecek kadar büyük olursa, bir beka sorununu gündeme getirirse toplum bu zihinsel direnişini uzun süre sürdüremez. Toplum hangi kültürel yapıya

ya da siyasal kurumlara sahip olurlarsa olsun varlığını sürdürürebilmek için yeni bir denge arayışında olur. Bu nedenle 6 Şubat depremleri akabinde gelecekte meydana gelebilecek felaketlerin vereceği maddi ve manevi zararları asgari ölçüye indirebilmek için Türk toplumu da geleneksel değerleriyle modernizmin vaaz ettiği deprem yönetmeliklerine uyan ve bilimsel verileri dikkate alan davranış biçimleri arasında sağlıklı bir sentez oluşturmak durumunda kalacaktır. Bu kültürel yeniden uyarlanma ve zihinsel dönüşüm Türkiye’de doğal felaketler, özelden ise depremlerde bundan sonra büyük kayıpların yaşanmasına engel olacaktır.

Kaynakça

- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail*, Londra, Profil Books.
- Bourdieu, P. (1982). *Distinction, critique sociale du jugement*, Paris, Les Editions de Minuit.
- Farbotko, C. (2005). Tuvalu and climate change: constructions of environmental displacement in the Sydney Morning Herald *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 87, 279–93.
- Harris, C. R. (2006). Embarrassment: A Form of Social Pain: This enigmatic emotion likely evolved to smooth social interactions, but it can have less desirable consequences in the modern world. *American Scientist*, 94(6), 524–533.
- Hofstede, G. (2001). *Culture’s consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*, Londra: Sage Publications.
- Koçak, H. (2010), *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXXIV Sayı:268, 353-363.
- Mena, A.C. (2018). ¿Cambio con transformación? Políticas públicas de desastre en Chile post terremoto 2010, un caso de estudio. *REDER*, 2(1), 4-20.
- Smith, A. (2022). *Milletlerin Zenginliği, doğası ve nedenleri üzerine bir inceleme*, Liberus, İstanbul.
- Tunç, G. (2023, 7 Şubat). Deprem Yönetmeliklerinin Tarihçesi ve Mevcut Durum, *Yapı, Mimarlık Tasarım Dergisi*, <https://yapidergisi.com/deprem-yonetmeliklerinin-tarihcesi-ve-mevcut-durum/>

Afet Odaklı İletişim

Betül PAZARBAŞI*

Selma Koç Akgül tarafından kaleme alınan "Afet Odaklı İletişim" kitabı, multidisipliner bir bilim dalı olarak nitelendirilen afet bilimine iletişim bilimi perspektifinden bakmakta ve etkili iletişimin önemine bütüncül bir yaklaşımla vurgu yapmaktadır. Kitap; afet öncesinde, sırasında ve sonrasında tanımladığı afet iletişim formlarıyla, afet yönetiminde temel bir sorun olarak her daim tartışılan eş güdüm ve koordinasyon sürecinde etkili iletişimin önemini anlatmakta, çeşitli senaryolara göre hangi iletişim stratejilerinin kullanılması gerektiğini somut ve pratik önerilerle açıklamaktadır. Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesinde Gazetecilik ve Medya Çalışmaları bilim alanında doçent olarak görev yapan yazar ayrıca, insanların afet durumlarında iletişim kurarken yaptıkları yaygın hataları tartışmakta ve bunlardan nasıl kaçınılacağına, farklı hedef kitlelerle nasıl iletişim kurulabileceğine (özellikle afetlerde dezavantajlı grupların- çocuklar ve yaşlıların ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağına) dair önemli ipuçları sunmaktadır. Koç Akgül kitabında, kitle iletişim araçları, sosyal medya ve kişilerarası iletişim dâhil olmak üzere çeşitli iletişim biçimlerini incelemekte ve tüm iletişim biçimlerinin afetle mücadele sürecinde afet müdahalesini iyileştirmek için nasıl kullanılabileceğini araştırmaktadır.

Kitap, her biri afet odaklı iletişimin farklı bir yönünü örnekler üzerinden ele alan altı ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bilişsel farkındalığa atıfla afet kültürü ve afet okuryazarlığı odağında afet iletişiminin temelleri ve afetlere hazırlıklı olmanın önemi irdelenmektedir. Yazar, afetlerin neden olduğu riskleri ve

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Anabilim Dalı, b pazarbasi@kocaeli.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5199-4867

etkilerini anlama potansiyelini doğru bilgiye dayalı olarak açıklamak için uygulanabilir iletişim planları geliştirmek gerektiğini alanın tüm aktörlerine önemle hatırlatmaktadır. Kitap, doğa kökenli afetlerin tarihsel olarak insanlara nasıl korku aşıladığını ve bu tür felaketlerle başa çıkmada genellikle korkunun itici güç olduğunu vurgulamakta, afet ve risk algısının yaşama entegrasyonunun bir sonucu olarak söylem, mit, yazılı belgeler ve deneyimlerin aktarılmasıyla afet kültürünün oluştuğunu savunmaktadır. Koç Akgül eserinde, iletişim planları geliştirmek ve bu planları uygulamak için tatbikatlar yapmak da dâhil olmak üzere, afet öncesi aşamada afet okuryazarlığının geliştirilmesinde afet döngüsüne uygun etkili iletişime duyulan ihtiyaca dikkat çekmektedir.

Kitabın ikinci bölümü, afet bilimi ve afet risk yaklaşımlarına odaklanmaktadır. Yazar; afete ilişkin kavramları, afet yönetim sistemi ve aktörlerini ayrıntılı olarak açıkladığı bu bölümde yasal düzenlemeler, uluslararası normlar üzerinden Türkiye'deki afet yönetim sistemini tartışmaya açmakta ve gelecek senaryolarına dair farklı bir perspektif oluşturmaktadır.

Üçüncü bölümde yazar, Türkiye ekseninde afet iletişimini temel kavramlar üzerinden tartışmakta, afet iletişimde medya ve iletişim profesyonellerinin rolünü, afet sonrası aşama ve kurtarma süreçlerini eleştirel bakış açısıyla irdelemektedir. Yazar, afet durumlarında gazetecilerin ve diğer iletişim profesyonellerinin karşılaştığı zorlukların yanı sıra bu tür durumlarda ortaya çıkan etkili iletişim fırsatları hakkında açıklamalarda bulunmakta, ayrıca bir afet sırasında teknolojinin, medyanın ve diğer araçların kullanımı da dahil olmak üzere bireysel, örgütsel ve toplumsal düzeyde etkili bir şekilde nasıl iletişim kurulacağına dair pratik öneriler sunmaktadır. Bunun yanında Koç Akgül, etkilenen topluluklara sağlanacak açık ve doğru bilgilerin dışında afet öncesi ve sonrası iyileştirme sürecinde sürekli iletişim ihtiyacının da altını çizmektedir.

Dördüncü bölümde, bütünlük afet iletişimi yaklaşımıyla afet yönetimi ve risk odaklı afet kültürünün geliştirilmesi hedeflenmektedir. Afet ve afet yönetim süreçleri hakkında üretilen bilginin paylaşımı ve iletişimi konusunda metinde risk ve kriz yaklaşımları üzerinden okuma ile yeni bir öneri de sunulmaktadır. Kitapta önerilen yaklaşım, afetlere hazırlık ve afet yönetimi sürecindeki bilgi akışının kesintisiz ve doğru bir şekilde sağlanması gerektiği üzerine kuruludur. Ayrıca, bu bilginin tarafsız ve güvenilir bir şekilde kodlanması, ilgili hedef kitlelere doğru iletişim araçları ve yöntemleri kullanılarak aktarılması gerektiği belirtilmektedir. Kitapta kullanılan terimlerin afete özgü tanımları yapılmakta ve bütünlük afet iletişiminin diğer genel iletişim biçimlerinden nasıl farklı olduğu açıklanmaktadır.

Bütünleşik afet iletişimi, afet yaşam eğrisini takip eden afet tehlike ve riskleriyle afetlerde oluşan acil durumlardaki iletişim boyutlarını kapsarken aynı zamanda afet odaklı iletişim süreçlerini içeren döngüsel çatı bir kavram olarak nitelendirilmektedir. Afetlere hazırlık ve afet yönetimi sürecindeki sürdürülebilir ve uygulanabilir bir bilgi akışının önemini vurgulaması, bu alanda tarafsız ve güvenilir bilgi paylaşımı için öneriler sunması kitabın güçlü ve özgün yanını oluşturmaktadır. Ayrıca, afet yönetim aktörlerinin afet okuryazarlığı yetkinliğinin geliştirilmesi gerektiği fikri de dikkate alınması gereken önemli bir diğer noktadır.

Kitapta, afet tehlike ve risklerinin insanlar üzerindeki etkilerinin çeşitli faktörlere bağlı olarak değişebileceği belirtilmektedir. Bu faktörler afet türü, afet kültürü ve yönetim sistemi, ülkenin sosyoekonomik ve politik yapısı, inanç sistemi ve ritüelleri, kişilerin yorum ve duygu durumları gibi faktörleri içermektedir.

Yazar kitabın, beşinci ve altıncı bölümünde ise yeni bir yaklaşım olarak sunduğu bütünleşik afet iletişimiyle ilgili planlama ve uygulama süreçlerine yer vermektedir, afet iletişim planı nasıl yapılmalı sorusundan hareketle konu detaylandırılmaktadır. Amaç ve hedeflerin belirlenmesinin önemini vurgulandığı bu bölümde yazar, afet iletişimde hedef kitlenin seçimi ve doğru analizi ile mesajın içeriği ve tasarımını ayrıntılı olarak açıklamakta, söz konusu unsurları afetle mücadelede başarı oranını artıran ana unsurlar olarak değerlendirmektedir. Bu bölümde ayrıca, afet, afet tehlike riski ile ilgili bilgi ve enformasyonu iletenler, afet tehlike riski altında olanlar ve afete maruz kalanlar arasındaki iletişim süreçleri de ele alınmaktadır. Kitapta, Kaspersen ve Palmund'un risk iletişimi ile ilgili amaç ve hedeflerin ilişkilere göre değiştiğini gösteren ve yazar tarafından bütünleşik afet iletişim sürecine uyarlanmış olan tablo bu noktada oldukça dikkat çekicidir. Bütünleşik afet iletişimde araç seçim, yöntem ve uygulamalarına ayrılan altıncı bölüm okura iletişimin sürdürülmesi için neler yapılması gerektiği ile ilgili ihtiyaç duyabileceği bilgileri aktarması açısından oldukça değerlidir.

Kitapta, bir model önerisi başlığı ile acil durumların yapısını ve içeriğini, çevresel tahribattan kaynaklanan halk sağlığına yönelik tehditleri ve bu konuların medyada tasvirini ele almak için tasarlanmış bir iletişim yaklaşımı olan Bütünleşik Afet İletişim Modeli tartışılmaktadır. Model, üç iletişim biçimine hizmet eden iletişim unsurlarını sağlamayı amaçlamaktadır: güvenli ve koruyucu iletişim, işbirlikçi iletişim ve acil durum iletişimi. Model, hazırlıktan kriz dönüşümüne, müdahaleden toparlanmaya ve yeniden yapılanmaya kadar her aşamada risk ve kriz iletişimi ilkelerini kullanmaktadır. Modelin odak noktası insandır ve afetlerin, risklerin ve acil durumların insanlarda karar verme süreçlerini etkileyebilecek korku, endişe

ve panik yaratabileceğini kabul etmektedir. Dolayısıyla model, afet döngüsüyle uyumlu afet tehlike risklerine hazırlık ve işbirlikleri yanında afet müdahale sürecinde afet okuryazarı bireylerden oluşan bir toplulukla duygusal tepkileri yönetmenin ve acil durumlarda erken uyarı, kesintisiz haberleşme, doğru ve ihtiyaç duyulan bilgi akışıyla insanların iletişimde kalmasını sağlamanın bir yolu olarak etkileşimli iletişimin önemini vurgulanmaktadır.

Yazar, modelin sistematik yaklaşımının, belirsizliği azaltarak ve acil durum yöneticilerinin iletişim ihtiyaç ve sorunlarını tahmin etmesine izin vererek afet yönetim sistemine önemli bir değer sağlayabileceğini ifade etmektedir. Modeli tanımlarken ortak terminolojinin önemine dikkat çeken yazar afet iletişiminin sadece kriz ya da risk iletişimi ile tanımlanamayacağını, risk tehlikesinin olduğu yerde krizin, krizin yarattığı kaotik ortamda ise yeni risklerin olabileceğini vurgulayarak bütünlük afet iletişiminin bu süreci tanımlayabileceğini ve bu bakış açısının afet iletişiminin gelişimsel özelliklerini anlamada yardımcı olabileceğini savunmaktadır. Kitap, doğa kökenli afetlerin neden olduğu potansiyel hasar ve risklerin azaltılmasında entegre afet iletişimi ve risk yönetiminin önemine dikkat çekmektedir. Yazara göre afet risk değerlendirmelerinden elde edilen bilgiler, afete hazırlık ve acil bir durumda ne yapılacağına karar vermek ve uygulamak için kullanılır ve bu kararlar etkilenecek olanlara iletilir. Bütünlük afet iletişimi, afetlerin etkilerini azaltmak ve afet yönetim kurumları ile halk arasında güven oluşturmak için oldukça önemlidir.

Kitapta, makro bir bakış açısıyla kurgulanan “Bütünlük Afet İletişim Modeli” nin dört ana bileşeni vardır: kaynak, mesaj, hedef kitle ve kanal. Yazar, yeni iletişim modelinde kaynağın, afetler ve afet yönetimi ile ilgili tüm veri ve bilgileri toplayan ve analiz eden ilgili alanlardaki uzmanlardan oluşan Bağımsız Afet İletişim Koordinasyon Kurulu (BAİK) olarak adlandırılacak bir kurulun acilen kurulmasını önermektedir. Yazara tarafından kurulması şiddetle tavsiye edilen BAİK, yanlış bilgilendirmeyi önlemek ve afetler sırasında etkili karar vermeyi teşvik etmek için halka, kurum ve kuruluşlara merak edilen ve ihtiyaç duyulan doğru ve güvenilir bilgilerin en hızlı şekilde çözümlenerek aktarılmasında yetkin olacak güvenilir bir yapıyı temsil etmektedir. İkinci bileşen olan mesaj, afet döngüsüne uygun olarak bilginin etkili bir şekilde anlaşılmasını ve kullanılmasını sağlamak için farklı hedef kitleler için özel iletişim biçimleri oluşturmayı içermektedir. Üçüncü bileşen olan hedef kitle, afetin tür, risk ve tehlikelerine bağlı bilgileri yorumlayabilme potansiyeline göre belirlenmiş bilgiyi alacak belirli grupları ifade etmektedir. Nihai bileşen, kanal, mesaj için sosyal medya, televizyon veya radyo gibi uygun iletişim

kanalını seçmeyi kapsamaktadır. Önerilen model, sürdürülebilir afet iletişimini teşvik ederek erken uyarı, afet farkındalığı, risk yönetimi ve müdahale kapasitesini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Yazar tarafından önerilen model bazı noktalarda eleştiriye açıktır. Kitapta, modelin kabul görmesi, Bağımsız Afet İletişim Koordinasyon Kurulu'nun oluşturulması ve bu kuruluşun açıklamalarının toplumsal düzeyde kabul edilmesi, belirli bir siyasi veya toplumsal düşüncenin etkisinden bağımsız olduğu öngörüsüne dayalıdır. Ancak, kuruluşun bağımsızlığını oluşturmasının, sürdürülebilir kılınmasının ve açıklamalarının kabul edilmesinin politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel etkenlerden etkilenmemesi mümkün gözükmemektedir.

Yazarın, modelin mesajın hedef kitlelerinin anlayabileceği ve güncel yaşamında kullanılacak şekilde tasarlanması ve uygun iletişim kanalı ile gönderilmesi gerektiğini belirtmesi doğru, özgün bir yaklaşım olarak alana katkı sağlasa da farklı hedef kitlelerin iletişim tercihleri ile beklentilerinin farklı olabileceği varsayımından hareketle, uygun iletişim kanallarının belirlenmesi ve mesajın tasarlanması noktasında zorlu bir sürecin yaşanabileceği de kabul edilmeli ve buna göre alternatifler mutlaka yazar tarafından farklı çalışmalarda geliştirilmelidir.

Koç Akgül tarafından önerilen modelin afet eğitimleriyle ilgili tüm modülleri akredite etme fikri oldukça kıymetlidir. Modüllerin kredilendirilmesi, belirli bir müfredat ve eğitim yöntemini benimsemeyi gerektirir ve bu, belirli bir eğitim çıktısı grubunun daha üstün olduğu düşüncesine/ilkesine/varsayımına dayanır. Ancak, afetlere hazırlık ve müdahale yöntemleri birden fazla yaklaşım ve yöntemi kapsayabilir ve tek bir programın veya öğretim yönteminin tüm hedef kitleler için uygun olmadığı düşüncesi alanın aktörleri/paydaşları tarafından dile getirilebilir. Yazarın bundan sonraki bilimsel çalışmalarında bu noktaya katkı sağlayacak açıklamalar yapması okur tarafından beklenen bir yaklaşım olarak sorunun çözümüne kalıcı bir katkı sağlayacaktır.

Selma Koç Akgül'ün kitaptaki yazı stili açık ve özdür, bu da kitabın okunmasını ve anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Yazar, kitapta tartışılan kavramları göstermek için gerçek dünyadan örnekler kullanmakta ve okuyucuların dersleri kendi durumlarına uyarlamalarını kolaylaştırmaktadır. Yazarın afet odaklı iletişim alanındaki uzmanlığı kitap boyunca belirgin kavrayışları hem pratik hem de oldukça ufuk açıdır.

"Afet Odaklı İletişim" kitabının güçlü yönlerinden biri, yazarın afetler sırasında etkili iletişim için pratik stratejilere odaklanmasıdır. Kitap, gerçek olaylara uygulana-

bilecek faydalı ipuçları ve öngörülerle doludur. Yazarın afetlere hazırlıklı olmanın önemine yaptığı vurgu, sorun yönetimi ve proaktif iletişim planlamasına duyulan ihtiyacın altını çizmekte, kitabın güçlü bilimsel yanını ortaya çıkarmaktadır.

Kitabın diğer güçlü yanı ise afet odaklı iletişime yönelik kapsamlı yaklaşımıdır. Kitap, afet iletişim ekosisteminde yer alan kamu otoritesi ile birlikte aktörlere afet öncesinden afet sırası ve sonrasında kadar bir afetin tüm aşamalarına yönelik etkili iletişim süreçlerine dair rota oluşturmaktadır. Yazarın, afetler sırasında iletişim profesyonellerinin karşılaştığı zorluklara ilişkin öngörülerini de konuya benzersiz bir bakış açısı sunduğu için oldukça değerlidir.

Kitabın, iletişim veya acil durum yönetimi dışındaki okuyucular için ilgi çekici olacağı düşüncesindeyim. Yazar, bir afet meydana gelmeden önce bir iletişim planına sahip olmanın önemini vurgulamakta ve okuyucularına bu noktada rehberlik etmektedir. Kitaba yönelik temel eleştirim bütünlük afet iletişimine dair ampirik kanıt eksikliğidir. Kitapta, afet müdahalesinde farklı iletişim stratejilerinin etkinliği hakkında öne sürülen iddialarla ilgili ampirik kanıt eksikliğinin yazarın kendisi ya da farklı araştırmacılar tarafından daha sonra yapılacak olan bilimsel çalışmalarındaki alan araştırmalarıyla giderilmesi mutlaka yarar sağlayacaktır. Zira kitapta, teorik çerçeveler ve güncel örneklerle güçlü, özgün kanıtlar sunulsa da ampirik verilerin eksikliği genel argümanı ve getirilen önerileri tartışmaya açmaktadır.

Selma Koç Akgül'ün "Afet Odaklı İletişim" başlıklı kitabı, afet ekosisteminin derin sorunlarına çözüm sağlayabilecek, disiplinler arası perspektife sahip, acil durum yönetimi, iletişim veya ilgili alanlarda yer alan herkes için değerli ve bu alanda yazılmış temel kaynak eserlerden biridir. Afet ve iletişim konusunu ele alarak bütünlük bir afet iletişimi modeli öneren söz konusu çalışma, afet döngüsüne paralel olarak tasarlanmıştır ve iletişim süreçlerinin doğru bir şekilde yönetilmesi noktasında ayrıntılar sunmaktadır. Bu yaklaşım, afet tehlike risklerinin azaltılması için bilimsel bilgi ve politikalarla ilgili şeffaf, nesnel bilgi ve enformasyonun edinilerek afet yönetim sistemi paydaşlarıyla paylaşılmasına olanak sağlayacaktır. Model, afetle ilgili ilk bilgileri, doğru zamanda ileten tercih edilir kaynak olmayı başarabilmek, güvenilir bir ortak olmak, bilgi ve enformasyon paylaşımında şeffaf ve dürüst olmak, ön yargısız ve empatik davranmak, herkese eşit mesafede olup saygı duymak, afetle mücadelede başarılı olunacağına inanmak, teşvik edici olup pes etmemek gibi temel ilkeleri de içermektedir. Modelde, uygulama sırasında yapılan değerlendirme belirlenen hedeflere ulaşmak için yapılması gereken değişiklikler konusunda bilgi sunarken, uygulama sonrası yapılacak olan değerlendirme gelecekteki iletişim uygulamalarında kullanılacak verileri sağlayacaktır. Yazar

tarafından oluşturulan modelin ve uygulama sonrası elde edilen bulgularla saha-ya yönelik önerilerin gelecekte hedeflenen afet iletişim kültür ve stratejilerinin başarısına önemli ölçüde katkı sağlayacağı ve bir afet ülkesi olan Türkiye’de okura “Afet Odaklı İletişim” konusunda yeni bir perspektif sunacağı kanaatindeyim.

- TRT Akademi Dergisi, TRT'nin ana hizmet alanına uygun olacak şekilde ağırlıklı olarak iletişim bilimini odağına alan ancak diğer sosyal bilim üretimlerine ve disiplinler arası çalışmalara da yer veren, yılda 3 defa (Ocak, Mayıs, Eylül) yayınlanan akademik, hakemli bir dergidir.
- Her sayıda farklı bir dosya konusu tema olarak belirlenmekte ancak tema dışında da makaleler yayınlanabilmektedir. Derginin akademik literatüre katkı sağlayan, dinamik, etkin bir yayın olması ve referans niteliği taşıması hedeflenmektedir.
- TRT Akademi Dergisinde yayınlanmak üzere gönderilecek çalışmaların, iletişim bilimi veya iletişim biliminin alt disiplinleriyle ya da iletişim bilimiyle disiplinler arası ilişki içinde bulunan bilim dalları çerçevesinde konuları ele alan, Türkçe ve İngilizce bilimsel, özgün araştırmalar ve / veya derlemeler, değerlendirme makaleleri, kitap eleştirileri veya çeviriler olması gerekmektedir. Gerekli görülmesi halinde dergide röportaj ve soruşturmalara da yer verilecektir.
- Dergiye değerlendirilmek üzere gönderilen makaleler için benzeşim raporu alınmaktadır. Benzeşim oranı yüksek çıkan çalışmalar iade edilmektedir.
- Gönderilen çalışmaların başka bir yayın organında yayınlanmamış olması ya da yayınlanma aşamasında olmaması gerekmektedir.
- Çalışmalar; önce TRT Akademi Dergisi editör ekibi tarafından yazım kılavuzu ve yayın ilkeleri doğrultusunda incelenir, sonrasında (Kör hakemlik sisteminde olduğu gibi) değerlendirmesi için derginin sayı editörüne ve Yayın Kuruluna sunulur. Sayı editörünün ve Yayın Kurulunun onayını alan çalışmalar, uzmanlık alanlarına göre Hakem Kurulunda yer alan iki hakeme değerlendirmek üzere gönderilir. Çalışmalar gerek duyulması halinde üçüncü hakeme değerlendirilmek üzere gönderilir. (Hakem değerlendirme zaman dilimi süreleri ve yazar revizyon zaman dilimi süreleri editör tarafından ilgililere iletilen zaman dilimleridir.)
- Gerekli durumlarda gerekçesi ile sayı editörü, yayın kurulu ve derginin editoryal ekibi makaleler için red ve iade verebilir.
- Düzeltme istenen yazıların, TRT Akademi Dergisinin belirttiği sürede düzeltmeler yapılmış bir şekilde editörlüğe gönderilmesi gerekmektedir. Belirtilen sürede geri gönderilmeyen yazılar iade edilebilir veya TRT Akademi Dergisinin daha sonraki sayılarında yeniden değerlendirilmek üzere bekletilebilir veya kabul edilir.
- Yayınlanması uygun görülen veya görülmeyen çalışmalar geri gönderilmez. Yazar(lar) sadece bilgi gönderilir.
- TRT Akademi Dergisinde hakemlik yapan akademisyenlere bir ücret ödemesi yapılmaktadır. Bunun yanında gerekli durumlarda röportaj, analiz ve değerlendirme yazılarına da ödeme yapılmaktadır.
- TRT Akademi Dergisinde yayınlanan her türlü içerik TRT Yayın İlkeleri çerçevesinde değerlendirilmektedir.
- TRT Yayın İlkeleri kapsamında, argo, müstehcen, hakaret, nefret söylemi, din, dil, ırk ve inanç ayrımı içeren ifadelerin yer aldığı çalışmalar ön değerlendirmede veya hakem süreçleri tamamlanmış olsa dâhi editöryal süreç çerçevesinde iade edilebilir.

YAZIM KURALLARI

- Çalışmalar 5 bin-8 bin kelime aralığını aşmamalıdır. 2000-3000 kelimelik daha kısa değerlendirme yazıları veya tercümelemler de kabul edilmektedir. (Tercüme metinlerde yazarın KPDS, ÜDS veya denk bir belgedeki notunun C ve üzeri olması koşulu aranmaktadır)
- Çalışmalar A4 kâğıdının bir yüzüne, sol ve sağ taraftan 2'şer cm'lik boşluk bırakılarak, 12 punto harf karakteri, times new roman fontu ve 1,5 satır aralık ölçüsü kullanılarak yazılmalıdır. Alt başlıklar, ana başlığa göre bir küçük punto ve küçük harf kullanarak koyu ve sola bitişik şekilde yazılmalıdır.
- Yazar/yazarların isimleri çalışmanın başlığının hemen altında sağa bitişik şekilde verilmeli ayrıca yıldız dipnot şeklinde (*) yazarın kurumu, unvanı sayfanın en altında dipnot şeklinde belirtilmelidir. Yazar/yazarlar, çalıştıkları kurum ismini; üniversite, fakülte ve bölüm olarak Türkçe ve İngilizce bildirmelidirler.
- Yazar/yazarlar, TRT Akademi Dergisine tüm iletişim bilgilerini (Adres, telefon, orcid ve e-posta) bildirmelidirler.
- Girişten önce 200 kelimeyi geçmeyecek şekilde çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi özetleyen İngilizce özet verilmelidir. İngilizce çalışmalarda ise Türkçe özet hazırlanmalıdır. 5 (Beş) adet anahtar kelime yazılmalıdır.
- Giriş bölümü "1. Giriş" şeklinde belirtilmelidir. Alt bölümler her bölüm içinde bölüm numarası kullanılarak "1.1.", "1.2." şeklinde numaralandırılmalıdır. Son bölüm sonuç/tartışma bölümü olmalı ve bunu sırasıyla notlar, kaynakça ve varsa ekler kısmı takip etmelidir.
- Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu, İngilizce yazılarda Oxford English Dictionary örnek alınmalıdır. Türkçe çalışmalarda yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır. (Örneğin makale içerisinde & kullanılmalıdır)
- Çalışmanın değerlendirilmek üzere teslimi sırasında Türkçe ve İngilizce özetlerinin de eklenmesi gereklidir.
- Çalışmanın ve çalışmanın özetinin üzerinde, başlığa yer verilmelidir.
- Çalışmanın özetinde; çalışmanın problematiği, amacı, kuramsal perspektifi, araştırma metodu ve bulgularına yer verilmelidir.

- TRT Akademi Dergisi'ne gönderilen makalelerde APA kullanılmalıdır.
- Tüm referanslar metin içinde, sırasıyla yazarın soyadı, tarih ve gerekiyorsa sayfa numaraları yazılarak verilmelidir. Aynı kaynaklara yapılan göndermelerde de bu yöntem uygulanmalı ve "a.g.e.", "ibid.", "op. cit." gibi kısaltmalar kullanılmamalıdır.
- Metin içinde numaralandırılan notlar metnin sonunda, numara sırasına göre ve kaynakça bölümünden hemen önce verilmelidir.
- Yazarın adı metinde geçmiyorsa ve kitaba atıf yapılıyorsa yazarın soyadı ve tarih verilmelidir (Jarvick, 1996).
- Yazarın adı metinde geçmiyor ve belli sayfalar söz konusuysa yazarın soyadı, tarih ve sayfa numarası verilmelidir (Jarvick, 1996, s. 111).
- Yazarın adı metinde geçmiyor ve birbirini takip etmeyen sayfalar söz konusuysa yazarın soyadı, tarih ve sayfa numaraları ayrı ayrı verilmelidir (Jarvick, 1996, s. 111-3).
- Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada yazarın birden fazla eseri mevcutsa sadece bahis konusu olan kitabın yayın tarihi ve sayfa numarası yazılmalıdır (1996, 111).
- Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada bu yazarın bir eseri mevcutsa sadece sayfa numarası verilir (2017, 111).
- İki yazarlı kitaplarda her iki yazarın da soyadları yazılarak verilmelidir (Frantzich ve Sullivan, 1996, s. 89).
- Yazarlar ikiden fazlaysa ilk yazarın soyadından sonra "ve diğerleri" anlamında "vd" ibaresi kullanılmalıdır (Caroline Pauwels vd 2000, s. 89).
- Yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine gönderme varsa basım yılına a. b. c gibi harfler eklenerek kaynaklar birbirinden ayrılmalıdır (Noam, 1991a: 34).
- Birden fazla kaynağa yapılan göndermeler noktalı virgülle ayrılmalıdır (Jarvick, 1996, s. 234; Noam, 1991, s. 45; Dörr 2000, s. 456).
- İngilizce makalelerde metin içindeki atıflarda sayfa sayısı tek ise (Durkheim, 1900, p. 12) şeklinde sayfa sayısı çift ise (Durkheim, 1900, pp. 12-13) şeklinde yazılmalıdır.

- Metin içindeki alıntılar için çift tırnak kullanılmalıdır. 40 kelimedenden uzun alıntılar, tırnak kullanılmadan girintili paragrafta ve ana metne göre bir küçük punto ile verilmelidir. Alıntı içinde vurgulanan sözcükler ise tek tırnak ile verilmelidir. Kitap, film isimleri gibi özel nitelermeler italik harfler ile yazarın vurgu yapmak istediği sözcükler ise tek tırnakla belirtilmelidir.
- TRT Akademi Dergisi APA yazım kuralları ve kaynak gösterme biçimini esas almaktadır.
- Yazar/yazarlar çalışmanın içerisinde kullandıkları görsel öğeleri yüksek çözünürlükte ayrı bir klasörde Dergiye iletmekle mükelleftir.
- Anahtar kelime sayısı en az 5 (Beş) olmalı ve ilk harfleri büyük olmalı.
- Kısaltmalarda ve diğerleri (vd.,) şeklinde kullanılmalı.
- İnternet kaynaklarına mutlaka erişim tarihi eklenmeli. (Erişim Tarihi: 01.02.2023).
- Makale içerisinde yer verilen tablo, görsel veya şekillerin açıklamaları ilgili alanın (tablo, görsel, şekil) altında başlıkları bold olacak şekilde 10 puntoda ve ortalı yazılmalıdır. Ayrıca tablo, görsel veya şekillere ait eklenecek bir kaynak var ise yine ilgili açıklamanın hemen altında yine ortalı olarak yer almalıdır.

Örnek:

Tablo 1. TRT Akademi Dergisi Yazım Kuralları

Kaynak: <https://www.bbc.com/news/technology-32052296>

Şekil 1. TRT Akademi Dergisi Yazım Kuralları

Kaynak: <https://www.bbc.com/news/technology-32052296>

Görsel 1. TRT Akademi Dergisi Yazım Kuralları

Kaynak: <https://www.bbc.com/news/technology-32052296>